

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

І. Є. Підберезних

**КРАЇНИ ПВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ:
ІСТОРИЧНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ,
КУЛЬТУРНИЙ ЕКСКУРС**

Довідник

Миколаїв – 2016

УДК 94(5–12)(035)

П 32

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили (протокол № 9 від 8 червня 2016 р.).

Рецензенти:

Космина В. Г., доктор історичних наук, доцент, професор кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;

Дьомін О. Б., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Мільчев В. І., доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Запорізького національного університету.

П 32

Підберезних І. Є. Країни Південно-Східної Азії : історичний, політичний, культурний екскурс : довідник / І. Є. Підберезних. – Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. – 264 с.

ISBN 978-966-336-375-2

Довідник присвячений сьогоденному розвитку країн Південно-Східної Азії: актуальним питанням теоретичного осмислення етнічної та національної культури в контексті історичної та соціокультурної динаміки. Окремі розділи висвітлюють історичну довідку країн субрегіону, портрети політичних лідерів, їхній позитивний досвід є актуальним та цікавим для українського суспільства.

Видання розраховано на наукових працівників, викладачів, студентів.

УДК 94(5–12)(035)

ISBN 978-966-336-375-2

© Підберезних І. Є., 2016

© ЧНУ ім. Петра Могили, 2016

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	4
Передмова	5
Розділ 1. Символи південно-східної азійської культури та мистецтва	7
Бруней	7
В'єтнам.....	17
Індонезія.....	32
Камбоджа	48
Лаос	74
Малайзія.....	88
М'янма	102
Сингапур.....	117
Таїланд	129
Філіппіни.....	155
Розділ 2. Портрет політичного лідера в історичному інтер'єрі	171
Цікаві факти	214
Афоризми	245
Післямова.....	249
Список джерел та літератури	254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АСЕАН	– Асоціація країн Південно-Східної Америки
АТЕС	– Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво
АТР	– Азійсько-Тихоокеанський регіон
ДП	– Демократична партія Індонезії
КНР	– Китайська Народна Республіка
КНДР	– Китайська Народна Демократична Республіка
КПМ	– Комуністична партія Малайзії
КПІ	– Комуністична партія Індонезії
МАГАТЕ	– Міжнародна агенція з атомної енергії
ОМНО	– Об'єднана малайська національна організація
ООН	– Об'єднана організація націй
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору
НKK	– Народний консультативний конгрес Індонезії
ПСА	– Південно-Східна Азія
СОТ	– Світова організація торгівлі
СРВ	– Соціалістична Республіка В'єтнам
США	– Сполучені Штати Америки
РК	– Республіка Корея
ЮНЕСКО	– Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ПЕРЕДМОВА

Південно-Східна Азія – субрегіон Азійсько-Тихоокеанського політико-економічного регіону світу, регіон, що включає Індокитай і Малайський архіпелаг. Територія складає 4 млн км². Населення – близько 600 млн чоловік, що складає 8 % жителів Землі. Саме тут, у важливій частині Азійсько-Тихоокеанського економіко-політичного регіону, сьогодні складається новий центр світової торгівлі з унікальною культурою, величезними трудовими і сировинними ресурсами, високорозвиненим технологічним базисом. З 50 країн АТР 11 доводиться на країни ПСА. Це – Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сингапур, Східний Тимор, Таїланд і Філіппіни. Їх об'єднує не тільки близькість географічного розташування, але і інтенсивний пошук шляхів подальшого ефективного розвитку суспільства. Не завжди це вдається. Звідси – і гострі проблеми та конфлікти.

Південно-Східна Азія при усьому різноманітті держав, її складових, відноситься до одного і того ж економічного регіону, до одного того ж буддійського культурного ареалу. Країни, що входять у нього, характеризуються високим рівнем внутрішньорегіональних торговельно-економічних, політичних і культурних зв'язків. Причому значення цих країн у сучасних міжнародних відносинах неухильно росте. По темпах економічного зростання багато країн ПСА (наприклад, В'єтнам) сьогодні випереджають навіть Китай. Країни ПСА, що розвиваються, є одним із загально визнаних «центрів зростання» відкритої експортно-орієнтованої моделі світової економіки. Не випадково сьогодні до них акцентована увага всього світу.

Цей довідник має регіональний і країнознавчий характер. Він ставить за завдання представити комплексну картину історичного, політичного, культурного розвитку Південно-Східної Азії як цілісного регіону і окремих країн, що його утворюють. Поряд з географічними характеристиками значне місце приділяється аналізу класичних і сучасних видів мистецтва, традиції і специфіки культури, історико-культурних, політичних, інституційних особливостей, що визначають господарську та соціальне життя і територіальну організацію суспільства.

Довідник не претендує на повноту висвітлення і на закінченість висновків у сфері державно-культурного будівництва початку ХХІ ст.

Перед автором стояло більш скромніше завдання: дати загальне уявлення про характер й історично-культурні особливості в новітній час у всіх країнах Південно-Східної Азії, які відігравали своєрідний вплив на регіональну політику США.

У довіднику виділяється 2 розділи, що дозволяють розглянути насамперед, культуру і мистецтво країн Південно-Східної Азії, а також роль політичних лідерів у становленні азійського суспільства.

У першому розділі розглядаються параметри регіональної спільності країн Південно-Східної Азії, їхнє місце в сучасному світі. Представлені географічно-історичні описи країн Південно-Східної Азії, які включають крім типового набору відомостей додаткові сюжети, що характеризують найбільш важливі, яскраві або унікальні риси їх суспільної географії відповідно до реалій кожної з країн. У ньому також висвітлені особливості, фактори, тенденції та просторові форми розвитку символів культури і мистецтва, характерні для всього регіону (література, архітектура, музика і танці, релігія, звичаї і етикет, свята, театр, кухня). Дано уявлення про культурні універсалії і своєрідність суспільства, розкриті типи та форми культури. Розділ знайомить читача з динамікою світової культури, розкриває її історичні віхи, висвітлюючи найбільш яскраві сторінки людської цивілізації. Вважається, що багато країн Південно-Східної Азії здавна знаходилися в сприятливих умовах, які позначилися на розумінні світу і життєвої філософії.

Другий розділ містить опис портретів політичних лідерів в історичному інтер'єрі.

Довідник включає сюжет цікавих фактів і афоризмів. Пропонується список літератури і основних статистичних інтернет-ресурсів по країнам субрегіону. Дослідження написано на основі залучення широкого кола літературних матеріалів і сучасних, переважно, статистичних джерел.

РОЗДІЛ 1

СИМВОЛИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

БРУНЕЙ

Ісламський Султанат Бруней – держава в Південно-Східній Азії, розташована на північно-західному березі острова Борнео, що межує з Малайзією на суші, а на півночі омивається Південно-Китайським морем. Площа – 5765 км². Столиця – Бандар-Сері-Бегаван. Найважливіші острови: Калімантан (Борнео).

Долина Лімбанг поділяє Бруней на дві частини; приєднання частини Сарваху до Малайзії в 1890 оспорується Брунеєм.

Державний устрій – абсолютна монархія. Глава держави і уряду – султан. Він одночасно є і релігійним лідером мусульман країни. Уряд складається переважно з його близьких родичів. Країна розділена на 4 округи: Белайт, Бруней-Муагара, Тембуронг, Тутонг.

Офіційна мова – малайська. Приблизно дві третини населення країни сповідують офіційну релігію – іслам.

Законодавча рада виконує дорадчі функції, в якій 30 членів призначаються султаном, а 15 обираються громадянами країни.

Кабінет міністрів – це один з дорадчих органів при главі держави. Приблизно такий характер повноважень мають Таємна рада, Рада у справах престолонаслідування і Релігійна рада.

Грошова одиниця – брунейський долар.

Бруней

Бандар Сері Бегаван

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Найдавніші зразки літератури – пантуни (чотиривірші), седжари (хроніки родоводу), хікаяти (романи). Біля витоків нової літератури стояв Абдуллах бін Абдулкадіра Мунші (1796–1854). У 1956 р. в Куала-Лумпурі було створено Національний союз письменників.

Панту – традиційний фольклорний жанр малайської брунейської поезії. Спочатку являв собою один із проявів усної народної творчості малайських народів, створюючись анонімно в народному середовищі і передаючись із покоління в покоління. До них належать шаїр, гуріндами і різні варіації. Після становлення літературної форми пантуни стали невід’ємною частиною нової літератури Брунею.

Хікаяти позначають частіше сюжетний твір – поетичний або прозовий; у вузькому значенні – це жанр анонімного книжкового прозового епосу [35, с. 254].

Абдуллах бін
Абдулкадіра Мунші

Палац султана
Істана Нурул Імана

Архітектура. Архітектура Брунею гармонійно поєднує в собі ісламські традиції і новітні стилі сучасного мегаполісу. Незвичайно чудові мечеті Брунею, тягнуться увись тонкими мінаретами і класичними архітектурними лініями.

Одна з найвизначніших пам'яток столиці – палац султана Істана Нурул Імана, який є одним з найбільших палаців на планеті. Палац в силу власної грандіозності і пишності занесений до «Книги рекордів Гіннеса». Стиль будівлі поєднує в собі ісламську архітектуру, місцеві традиції і ультрасучасну дорожку обробку: італійський мармур, шанхайський граніт, англійське скло, китайський шовк. Палац має назву Нурул Іман і має 1799 кімнат, в тому числі банкетний зал, що вміщає 4000 чоловік, і 12 апартаментів сім'ї султана.

**Мечеть Омара
Алі Сайфуддіна**

Мечеть Омара Алі Сайфуддіна, названа на честь батька нинішнього султана Хассанала Болкіаха I, має величезний позолочений купол висотою 52 метри і безліч невеликих башточок. Мінарет у будівлі тільки один, на його вершині знаходиться оглядовий майданчик. Мечеть Омара Алі Сайфуддіна вважають однією з найбільших в Азії [35, с. 268].

Мечеть Хассанала Болкіаха заворожує туристів своїм куполом, покритим 24-каратним золотом і найбільшою в світі скульптурою з мармуру. Мечеть Кьяронг-Моске – королівський церемоніальний зал Лапа, місце коронації правлячого султана. Відпочинок в Брунеї приваблює туристів низкою екскурсій, оскільки нічна розважальна життя в Брунеї відсутня.

У столиці Бандар-Сері-Бегавані також вражають такі пам'ятки, як, зокрема, Музей Брунею. Тут зібрані старовинні екземпляри Корану з Індії, Ірану, Єгипту і Туреччини, колекція зброї, численні етнографічні зібрання, прикрашені химерним орнаментом, кераміка, зброя, килими, вироби з міді та скла. Музей Брунею розташований у 5 км на схід від столиці. У ньому розміщені експозиції, присвячені історії султана, звичаям і місцевим костюмам. Також в ньому є Ісламська галерея, де можна побачити екземпляри Корану, які прикрашені химерним орнаментом, килими, зброєю, кераміку, вироби з міді та скла. У Малайському технологічному музеї, який розташований нижче у пагорба, зібрані зразки колись традиційних для Брунею типів жител. До музею примі-

**Мечеть
Хассанала Болкіаха**

кає парк археології, в якому виставлені археологічні знахідки, зроблені на місці міста Кота-Бату – столиці Брунею в середні віки [35, с. 272].

**Експонат з музею
королівських регалій**

Перед утворенням Брунею на острові в 1906 році, Kampong Yaer (село на воді) є основою Брунею. Сьогодні це село залишається домішкою для більш ніж 30 тисяч людей, які традиційно живуть у будинках, побудованих на палях, що знаходяться на річці Wuneі. Зараз, звичайно, інтер'єр цих будинків дуже сучасний, з наданням повного комфорту. Також є міські громадські служби (школи, клініки). Жителі селища спритно пересуваються на човнах і використовуючи човни-таксі, завжди можуть потрапити в потрібне місце. Щоб оглянути всі поселення на воді, вам доведеться найняти човен у міського причалу – там завжди збирається багато їх власників і вони готові надати свої послуги. Це село досі залишається «серцем» Брунею.

Китайський храм – невеликий китайський храм, споруджений ближче до ділового центру. Сюди приходять молитися жителі Брунею китайського походження, які сповідують даосизм. По обидва боки залу розташовані кілька колон у вигляді драконів і мозаїчні зображення з китайської міфології.

Музей королівських регалій був побудований в ознаменування Срібного Ювілею сходження Його Величності на престол в 1992 році. У музеї зберігається колекція королівських регалій, включаючи королівську колісницю, золоту й срібну церемоніальну зброю. Також в ньому ви побачите корону, прикрашену дорогоцінними каменями, яка використовується при коронації, копію трону, на якому Його Величність сидить в офіційних випадках. Тут же розташована виставка, яка повністю відображає всю історію створення султанату Бруней.

Музика і традиційні танці. Музика Брунею представлена величезною різноманітністю народних мотивів і танців, оскільки держава дуже тісно пов'язана культурними традиціями з сусідніми країнами регіону, такими як Сингапур, Малайзія, Індонезія, Філіппіни і Таїланд. Незважаючи на деякі риси подібності Брунею з сусідами,

**Брунейський
традиційний танок**

існують і досить значні відмінності в танцях і музиці. Дуже сильний ісламський вплив передбачає обмеження у виконанні різних пісень і творів у країні. Тому, якщо слухати традиційні пісні Брунею, то абсолютно неможливо «зловити» пісню фривольного змісту, яка не відповідає моралі.

Народна музика Брунею також своєрідна, як і всі інші аспекти життя цієї країни. Наприклад, існує так звана Адай-адай – пісня рибалок. Вона служить сигналом для початку роботи в морі. Сам же ритм цієї мелодії нагадує удари весел і руху човна. Зазвичай виконується танець під назвою Бенара, який виконується трьома чоловіками і жінками на численних національних святах.

Адуков-Адуков

Жителі Брунею, які належать до народності кедаян, виконують церемоніальний танець, що має назву Адуков-Адуков, у дні свят і в кінці сезону, коли урожай повністю зібраний. Танцюристи, одягнені у воєнний одяг та червоні пояси, рухаються у відповідності з ритмом рукопашного малайського бою [35, с. 284].

Крім цього в Брунеї особливою популярністю користується традиційна малайська музика і танці. До останніх належать Джіпін, який виконується дванадцятьма мешканцями країни (по шість жінок і чоловіків), під звуки гамбуса, домбака, біола і рібана. Крім цих інструментів використовують ще й набори невеликих гонгів. Малайська музика завжди виконується досвідченими музикантами і зазвичай під час свят. На місцевих весіллях наречений співає спеціально передбачену з цієї нагоди пісню, де вихваляє свою майбутню супутницю життя, навіть якщо не бачив її до цього жодного разу.

Традиції та специфіка культури

Мова. У Брунеї говорять на безлічі мов. Офіційною мовою є мелаубруней (брунейсько-малайська мова), що належить до групи австронезійських мов з малайско-полінезійської гілки. Вона широко популярна на острові Суматра і на Малакському півострові, а також на островах Борнео в районах, що лежать поблизу берегів. Офіційний статус мова набула 29 вересня 1959 року після підписання Конституції.

У діловій сфері широко використовується англійська мова. Нею проходить навчання в середній та вищій школі. Китайська, хінді та інші мови належать до категорії мов національних меншин [58, с. 328].

Релігійні вірування. Релігія Брунею має державний статус. Згідно з конституцією Брунею все населення повинно сповідувати іслам. У

1956 р. був прийнятий закон про шариатський суд, який розглядає цивільні, сімейні і кримінальні справи. Султан Брунею приймає ті чи інші рішення за допомогою Релігійної ради. Всі рішення приймаються на основі шариату і ісламського законодавства.

Зараз розробляється нова версія «Ісламського кримінального кодексу». У ньому висвітлюють всі питання стосовно до шариату. В цілому він буде охоплювати всі людські злочини, але покарання за них будуть визначені відповідно до ісламських законів. Так, наприклад, за крадіжку будуть відрубувати руку.

Релігія Брунею робить великий вплив на суспільне життя і незважаючи на те, що населення Брунею досить різноманітне, закони розробляються так, щоб вони могли бути застосовані до всіх верств населення.

Хоча іслам є державною релігією, в країні є християни і буддисти. Слід зазначити, що релігія Брунею має свою ідеологію або напрям, а саме Мелаю-Іслам-Бераджа. Дана ідеологія отримала державний статус після прийняття незалежності 1 січня 1984 р.

Мелаю-Іслам-Бераджа по суті є сумішшю малайської мови, культури, звичаїв і традицій. Також вона містить у собі всі цінності ісламу і монархічної системи в цілому. Згідно із законодавством, дана ідеологія повинна поважатися усіма жителями країни незалежно від релігійної приналежності.

Релігія Брунею також регулює і життя туристів, так наприклад, в нині скасовані «алкогольні зони» для туристів. Нічне життя практично відсутнє. Не можна не відзначити і особливий регламент для туриста.

А саме не можна одягатися в жовте, бо це привілей султана. Також згідно з шариатом, їжу можна брати тільки лівою рукою. При рукостисканні не можна сильно стискати руку, а потискати руку протилежній статі суворо заборонено.

Релігія Брунею накладає певний порядок поведінки в мечеті. Це виражається в тому, що обов'язково знімається взуття, не можна стояти попереду того, хто читає Коран. Жінки також можуть відвідати мечеть, але тільки з покритою головою. В цілому, це звичайні вимоги шариату, але туристу буде корисно про них знати [58, с. 332].

Звичаї та етикет. Бруней дуже сувора мусульманська країна, в ній за дотриманням ісламських норм стежить спеціальне Міністерство релігійних справ. Навколо ісламу обертається практично все життя брунейців. Багато речей і вчинки заборонені («харам»), деякі допустимі, але не особливо заохочуються («макрух»), є безліч всіляких подій, які дозволені мусульманам («халалам»).

Населення Брунею

Брунейці терпимий народ, який прощає невеликі порушення встановлених канонів іноземцям. Дотримуватися місцеві закони, звичайно ж, слід – це підкреслить повагу гостя до звичаїв і культури цієї країни.

При відвідинах мечеті і житла необхідно знімати взуття і залишати його біля порога. У жінок повинні бути покриті голови і закриті одягом зап'ястя і коліна.

У Брунеї заборонено вживання алкоголю і свинини. Але приватне вживання вина в не мусульманських закладах дозволяється. Не можна торкатися до голови незнайомої людини або дитини, а так само до Корану і проходити повз людину, яка схилилася і молиться.

Користуватися лівою рукою при передачі чого-небудь не можна. Ця рука вважається «нечистою» за ісламськими канонами. Під поняття «макрух» потрапляє куріння.

Виявом ввічливості вважається прийняття невеликих подарунків і пригощань. Рукостискання у брунейців – це легкий дотик рук, після чого вони притискають руку до грудей. З протилежною статтю не слід обмінюватися рукостисканням. Слід обережно користуватися жестикуляцією, вказівка пальцем на кого то або на щось є непристойним жестом. Не можна у відкриту долоню однієї руки ударяти кулаком іншої [58, с. 285].

Весільний одяг

Конституцією враховуються особливості деяких інших релігій, яким сповідаються жителі країни, в Брунею повна свобода віросповідання. У деяких відомих ісламських нормах зроблені помітні послаблення. Жінки в цій країні можуть ходити не тільки в національному одязі, а й у європейському, можуть водити машини, служити в поліції і брати участь у суспільному житті.

Під час місяця Рамадан мусульманами не вживається їжа від сходу до заходу сонця. Вкрай непристойно приймати в їх присутності в цей час їжу.

У країні передбачені досить жорсткі заходи покарання, аж до страти, за вживання та розповсюдження наркотиків. Так само заборонені обговорення політики султана або його

персони, це високоповажний людина і його вчинки ніколи не піддаються сумнівам.

Переважає більшість людей носить європейський одяг. Лише зрідка чоловік одягає вдома національний халат з однотонного шовку, який глибоко підперезується на праву сторону. У будні жінка носить широкі брюки-шаровари і коротку облягаючу блузку, хоча не уникає й європейських суконь. Приймаючи вдома гостей, вона одягає візерункове вузьке шовкову сукню без рукавів з високим стоячим коміром і глибокими розрізами в бічних швах.

Повсякденний одяг у чоловіків і жінок – саронг, який являє собою довгу спідницю зі шматка тканини зі шитими кінцями. Саронг – неодмінна деталь костюма під час богослужіння. Чоловіки часто носять його поверх штанів. Саронг багатофункціональний: він може служити ковдрою, їм ховаються від комарів, а також від надмірно цікавих поглядів.

У Брунеї не варто одягати дуже відкриті сукні, короткі спідниці, шорти, щоб не зіткнутися з проблемами при вході в музеї і мечеті. Хоча, незважаючи на певний стиль життя, самі брунейці досить демократичні у своєму одязі.

Свята. Мусульманські свята відзначаються за місцевим тлумаченням фаз Місяця. Під час місячного місяця Рамадана, правовірні мусульмани постяться в денний час, а їжу приймають з настанням темряви. Рамадан – дев'ятий місяць мусульманського календаря. Цей місяць є найважливішим і почесним для мусульман. Протягом усього місяця дотримується суворий піст («ураза»), який має на увазі відмову від води, їжі та інтимних стосунків у світлий час доби. «О ті, які увірували! Піст є

Святкування Курбан-Байраму

для вас таким же обов'язковим приписом, як і для тих, хто був до вас. Можливо, ви будете богобоязливі [виконавши цей божественний припис] «(Священний Коран, 2:183) [128, с. 143].

До релігійних свят також належать Аїділфітрі – свято розговіння після закінчення посту (1 шавваль), Аїділадха – на згадку жертвопринесення Ібрагіма (10 зуль-хіджа), Хіджра – мусульманський Новий рік (1 мухаррам), Маулуд ан-наби – день народження пророка Мухаммада (12 рабі авваль). День народження пророка Мухамеда – третя шанова-

на дата для мусульман після свят Ураза-байрам і Курбан-байрам, і припадає на 12-й день третього місяця місячного календаря Рабі uly-Авваль. Традиційно в цей день віруючі проводять урочисті заходи, на яких згадують життя і діяльність пророка, моляться, а також виконують релігійні пісні.

Ураза-байрам – один з найголовніших днів ісламського календаря, що знаменує завершення посту, який тривав протягом священного місяця рамадан. Традиція святкування дня розговіння веде свій початок з часів пророка Мухаммеда, з 624 року. Свято жертвопринесення або Курбан-байрам – ісламське свято закінчення хаджу, що відзначається через 70 днів після свята Ураза байрам, в 10-й день місяця Зуль-хіджа в пам'ять жертвопринесення пророка Ібрагіма.

Ваянг-голек

Театр. У Брунеї досить поширеним є театральне дійство тіней – ваянг. Саме поняття ваянг ділиться на ваянг-кулит (театр тіней), ваянг-голек (театр дерев'яних ляльок) і ваянг-топенг (театр акторів у масках). Але історично склалося так, що під словом «ваянг» розуміють саме театр тіней.

Театри ляльок або тіней служили якоюсь сходинкою, що веде нас до драматичного мистецтва Брунею вже з людським обличчям. У драматичних виставах люди танцюють у масках, кожна з яких символізує щось особливе [128, с. 144].

Ваянг представляє собою гру тіней ляльок, які видно на білому екрані, що підсвічується лампою. Ляльки, зроблені, як правило, зі шкіри буйвола, також називаються ваянг. Є варіант ваянга, званий ваянга-топенг, де роль ляльок грають живі актори, одягнені в маски. Сцени, що розігруються за екраном, озвучуються оповідачем, так званим далангом. Ваянг – дуже давнє мистецтво, можливо, судячи з основних сюжетів (сцени з Рамаїни і Махабхарати), запозичене в Індії.

Маски для театру

Кухня. Острови Південно-Східної Азії славляться своїми кулінарними традиціями, сформованими з східно-азіатських «континентальних» кулінарних шкіл приготування їжі. Арабський, індійський і китайський вплив на брунейську кухню є дуже помітним.

Локшина в соусі каррі з відварною куркою «каррі-Лакса»

Основу раціону складає рис. Найчастіше його готують абсолютно прісним, тільки як гарнір, він відтіняє і підкреслює смак основної страви. Іноді рис забарвлюють різними природними барвниками безпосередньо в процесі приготування, варять у бульйоні або на пару, обсмажують зі спеціями і овочами, тушкують в кокосовому молоці. Для десертів його розварюють в кокосовому молоці і змішують з бананами та іншими фруктами, а також роблять рисові чіпси, рисові пироги «кетупат», рисову локшину, різноманітну випічку з рисового борошна і рисові пудинги.

Виключно брунейською стравою вважають суміш рису і відварних зелених бобів, яка рясно поливається соусами і подається до багатьох страв. Найширше застосування знаходять овочі, пагони бамбука, соя, кокосове молоко. Природні умови Брунею дозволяють вирощувати тут найширший спектр плодів і овочів, починаючи з цілком буденних бананів, папайї або ананасів, і закінчуючи екзотичними плодами дуріана, чемпедака, тарапів, рамбутана, лангсара (лансіума).

Одним з найбільш характерних місцевих овочів є «довгий боб», що представляє собою довгий (до 3 м) і тонкий їстівний стручок, що додається в каррі і багато інших страв. Як і в інших регіонах Південно-Східної Азії, м'ясо великої рогатої худоби використовується відносно рідко (свинина зі зрозумілих причин взагалі вкрай рідкісний гість на місцевому столі). Проте риба і морепродукти, а також курка і м'ясо інших птахів вважаються тут однією з основ кулінарії. Досить поширеними є гостра страва з м'яса курки з різноманітними спеціями «серонденг-Паданг», локшина в соусі каррі з відварною куркою «каррі-Лакса», курячі шашлики з кисло-солодким арахісовим соусом «саті-аям», курячий суп «сото-аям», відварна баранина з травами «суп-камбінг», печеня з яловичини з горіхами «ренданг» (або тушковане м'ясо з тією ж назвою), а також пряні креветки, тушковані в каррі та спеціях «уданг-самбаламі-сераль-берсантан», каррі з рибою, усілякі види смажених креветок і молюсків та багато іншого.

Курячі шашлики з кисло-солодким арахісовим соусом «саті-аям»

В'ЄТНАМ

Соціалістична Республіка В'єтнам – країна в південно-східній Азії, на узбережжі Південно-Китайського моря, межує на півночі з Китаєм, на півдні та заході з Камбоджею і Лаосом; омивається Південно-китайським морем (загоча Тонкін). Площа країни становить 329 560 км²; населення близько 90,4 млн чоловік (2012). Столиця Ханой.

Великі міста: Тяудок, Хатьєн, Бухта Халонг. Країна розділена на 58 провінцій. Офіційна мова – в'єтнамська, частина населення може говорити англійською, французькою, китайською

У країні широко розповсюджений атеїзм (близько 80 %) решта сповідує буддизм.

В'єтнам – президентська республіка. Глава держави – президент, який обирається Національними Зборами строком на 5 років. Президент є головнокомандувачем збройних сил країни, керує Радою національної безпеки. Президент СРВ – Чіонг Танг Шанг.

Вищий Законодавчий орган, Національні Збори (вибори проходять один раз на 5 років). Національні збори здійснюють верховний контроль за всією державною діяльністю, регулюють законодавчу систему, мають право контролювати діяльність президента, прем'єр-міністра, головного прокурора, верховного судді.

Грошова одиниця – в'єтнамський донг.

Бухта Халонг

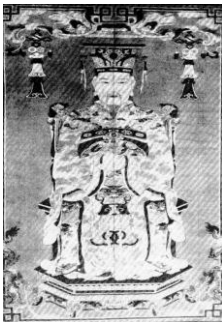
Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Стародавній фольклор в'єтнамців представлений циклом міфологічних переказів про государя Дракона Лак Лонг Куану, першопредка і першовчителя людей, богатирською казкою про героя Фу Донгу, переказами про будівництво Фортеці-равлика, про древніх воявниць сестер Чинг. У раннях пам'ятниках

Дракон Лак Лонг Куан

в'єтнамської писемності X–XI ст., написаних на ханвані – в'єтнамізованому варіанті китайської архаїчної мови, – поєднуються риси ораторської творчості та форми, вироблені китайською літературною традицією. Монументальний стиль характерний для творів, що виражають патріотичне самоствердження: «Наказ про перенесення столиці» (1010) імператора Лі Тхай То, вірш «Властителям Півдня навіки володіти...» (1076 pp.) Лі Тхионг К'єта (1019–1105). У XIII–XIV ст. отримала розвиток придворна поезія на якій позначився вплив споглядального буддистського світовідчуття: в чотиривіршах і восьми-віршах королів-віршотворців з династії Чан (1225–1400) зображуються естетизовані пейзажі, вірші також служили надписами до картин. Патріотичні настрої, невідокремлені від патріархальних уявлень про обов'язок феодала та його майнові права, відображені у віршах та ритмічній прозі про боротьбу з монгольською навалою у XIII ст.: «Проголошення воєначальникам» (1285)

Ле Тхань Тонг

Чан Хинг Дао, вірші Чан Куанг Кхая (1248–1294). В кінці XIV ст. в творчості ряду поетів, які належали до служилого стану, з'являється тема соціального протесту, а в 1-й половині XIV ст. – ранні соціальні утопії. У XIV ст. зароджується новела на ханвані, яка формується на основі розповідного фольклору та літописної традиції. У XV ст. розвивається поезія на розмовній в'єтнамській мові – «Збірка віршів рідною мовою» Нгуен Чаю (1380–1442). У цьому процесі зіграло роль літературне об'єднання «Збори двадцяти восьми зірок» на чолі з імператором Ле Тхань Тонгом (1440–1497). У XVI–XVII ст. набула поширення ритмічна проза. Афористична й іронічна поезія Нгуен Бінь Кхіема (1491–1585) розвиває тему соціальної несправедливості, яка розглядається як наслідок погіршення моралі. «Збори оповідань про дивовижне» Нгуен Зи на ханвані ознаменувало високу досконалість жанру новели [150, с. 35]. Не пізніше 2-ї половини XVI ст. виникли жанри оповідної і філософсько-ліричної поеми. В кінці XVII ст. створена обширна історико-епічна поема «Книга Небесного Півдня» – поетичні розповіді про подвиги історичних осіб і легендарних героїв В'єтнаму. У літературі XVIII – початку XIX ст. зростає увага до окремої особистості. Зароджується жанр ліричної поеми, що давав простір для зображення внутрішнього світу людини: «Скарги королівської наложниці» Нгуен За Тхієу (1741–1798), «Скарги солдатки» поетеси Доан Тхі Дьєм. Настає розквіт жанру оповідної поеми, що відображала приватне життя. Синтезом традицій цих жанрів стала поема Нгуен Зу (1765–1820) «Стогнання понівеченої душі» – видатний пам'ятник в'єтнамської класичної літератури. У поезії малих форм, особливо скутою традиціями, намічується інтерес до оригінальної образності, розширюється тематика, охоплюючи побут, міське життя. Талановиті вірші поетеси Хо Суан Хіонг, стверджуючи цінність чуттєвого життя, містили сатиричні образи буддійських ченців і ханжів-конфуціанців. У прозі на ханвані з'являються жанри роману-епопеї («Імператор Ле – об'єднувач країни»), спогадів («Опис справ у достославній столиці» Ле Хіу Чака, 1720–1791 роки), нарисів, що знаменують собою розширення знань про світ (нарис Ле Кюї Дона, 1726–1783). У XIX ст. література розвивається у традиційних формах, хоча твори Чіонг Віль Кі (1837–1898) вже провіщують нову прозу. Ведучими стають патріотич-

**Лак Лонг Куан
і донька короля**

ні мотиви – поезія Нгуєн Дінь Тьєу (1822–1888), Нгуєн Тхонг (1827–1894). У міру становлення колоніального і феодального суспільства посилюється сатиричний напрям – вірші Нгуєн Кхюєна (1835–1909), Ту Сионга (1870–1907). Поезія та публіцистика початку ХХ ст. висловлювала ідеї просвітництва і громадянського пафосу. У першій чверті ХХ ст. формуються сучасні прозові жанри: новела, роман, а також сучасна драма. Відбувається перебудова у віршуванні, в 30-і рр. виникає рух «Нової поезії», що знаменує вивільнення особистості від феодальних пут. У 20-ті рр. зароджується революційна література: комедія «Бамбуковий дракон», вірші у збірці «Тюремний щоденник» (1942–1943), оповідання та публіцистика Хо Ши Міна (1890–1969), поезія Те Хиу (1920), художньо-документальні жанри. Реалістичний напрямок формувався у зв'язку із зверненням письменників до селянської теми: роман Нгуєн Конг Хоана (1903) «Останній крок» (1938), його сатиричні оповідання, повість «Лампа гасне» (1939) та нариси «Справи сільські» Нго Тат Те (1892–1954). Про життя міських низів розповідав роман Нгуєн Хонга (1918) «Злодійка» (1938). Реалістична спрямованість романів Ву Чонг Фунг (1912–1939), що володіють великою силою викриття порядків колоніально-феодального В'єтнаму, трохи знижувала вплив фрейдизму. У поч. 1940-х рр. посилюється тенденція до психологічної розробки образу – роман «Зношене життя» Нам Као (1914–1951) і його розповіді [150, с. 38–42].

Архітектура. В'єтнамці, які складають основну частину населення країни, в І тис. займали лише її східну частину і знаходилися в безпосередній залежності від Китаю. Проте, не зважаючи на вплив китайської культури, народ зберіг свою мову та звичаї, пов'язані з давніми анімістичними уявленнями про культ предків. Починаючи з Х ст. відбулося витіснення тямців в'єтнамцями, що завершилося їх завоюванням в XV ст.

У стародавній Тямпі процвітала своєрідна та особлива культура і мистецтво. Найзначніші архітектурні споруди давніх тямців пов'язані з двома крупними центрами, що знаходяться навколо бережжя, недалеко від сучасного Файфо.

Найбільш ранні архітектурні пам'ятки тямів знаходяться в Мі-Соні, що являє собою великий архітектурний комплекс і складається з 9 храмів і близько 60 менших споруд. Створені протягом багатьох століть (від 4

**Сучасна
архітектурна споруда**

до 10), храми Мі-Сона дають уявлення про перший, найбільш яскравий розвиток мистецтва тямів.

Найбільш значним і класичним образом являється храм Бхадрешвара, присвячений Шиві і створений на початку VII ст. на місці раніше існуючого храму V ст. [150, с. 57].

Внутрішня споруда храму являє собою порівняно невеликий зал, квадратний з двома невеликими вестибюлями, з'єднуючий зал з двома виходами, орієнтований на захід і схід. Приєднання залу при аскетичній бідності його оформлення являє різкий контраст з невичерпним багатством архітектурних і декоративних форм зовнішнього вигляду храму.

Храм Бхадрешвара

Проте і ззовні в загальному храм все ж зберігає суворість та чіткість форм, причиною чого є не тільки чітка відповідність основних архітектурних мас, а й продумана відповідність із структурними розділеннями розподілу декору. Основним архітектурним елементом являються пілястри, по 5 з кожного боку. Складніше прикрашені база та капелі з багатими карнизами. Тут, в горизонтально послідовних рядах геометричного і рослинного орнаменту включаються скульптурні зображення небесних дів – апсар. Над основним прямокутним об'ємом споруди знаходиться пірамідаліне по формі покриття, ритмічно розділене на три зменшуючих до верху виступів. Покриття завершалось восьмигранною конусоподібною частиною, що не збереглася до наших днів [150, с. 63].

Апсари – небесні дівки

Крупним архітектурним центром, що процвітав одночасно з Мі-Соном і розміщений трохи південніше, був Донг-Дуонг. Він являє собою величезний монастирський ансамбль, присвячений буддиському культу. Він споруджений у IX–X ст., збереглися тільки руїни.

Характерною рисою в'єтнамської архітектури є її гармонічний зв'язок з навколишньою природою. В'єтнамські архітектори приділяли велику увагу вибору належного місця для кожної споруди, а тим паче архітектурного комплексу. Величезні павільйони культового або загробного ансамблю з великою художньою продуманістю розміщува-

лись на фоні зелені, живописно поєднуючись з деревами, тінистими алеями та водоймами [150, с. 67].

Іншою особливістю в'єтнамської архітектури є своєрідна схильність підкреслювати горизонтальні напрямки в композиціях як всього комплексу, так і окремої споруди. Прикладом декоративно-пишного оформлення архітектури може служити прикрашення чотирьох вхідних павільйонів Ван-М'є в Ханой.

Своєрідним цікавим археологічним елементом є долина в провінції Сиангкхуанг. У Долині глечиків знаходяться тисячі великих кам'яних горщиків, розсіяних біля підніжжя Аннамських гір, що розділяють Лаос і В'єтнам. Розмір горщиків становить від половини до трьох метрів, їх вага досягає 6000 кілограм, а вік становить приблизно від 1500 до 2000 років.

Долина глечиків

Музика. На культуру В'єтнаму впливало сусідство 2-х держав: Китаю та Індії. Протягом століть В'єтнам перебував під гнітом Китаю, що не могло не позначитися на музичній культурі країни.

Музика В'єтнаму має довгу історію розвитку. Протягом століть було створено багато унікальних музичних інструментів та мелодій. На жаль, велика частина музичних мотивів старих і середніх віків була втрачена під час В'єтнамської війни. А після війни уряд країни заборонив торкатися і повертатися до минулого, примушуючи музикантів розвивати нові й незвичні для них стилі. Але до кінця викорінити звичайні музичні стилі з життя в'єтнамців не вийшло.

Múa Rối Nước – театр маріонеток на воді

Звичайна музика В'єтнаму містить у собі величезну кількість різних стилів: пісенні та танцювальні мелодії, камерна музика, театральні і ритуальні композиції, народні пісні та національні пісні різних етнічних груп.

Камерна музика В'єтнаму отримала свою назву від містечка, в якому вона зародилася, містечка Ние. Цей стиль музики розвивався в обмеженому прос-

торі царського оркестру, який включав в себе найкращих музикантів країни. Чіткий час зародження Ние невідомо, але розквіт цього стилю припадає на початок ХХ ст. Ние ділиться на два види: співоча частина і інструментальна музика.

Миа Roi Nuoc в перекладі означає театр маріонеток на воді. Це дуже давнє мистецтво, що зародилося під час правління династії Лі. Музика В'єтнаму, яка акомпанує ці театральні вистави, має неповторне звучання за рахунок її виконання поблизу води, яка є унікальним акустичним підсилювачем [150, с. 70].

У В'єтнамі є особливий стиль музики Ca Tru. Ці пісні виконувалися дівчатами і дамами, і супроводжувалися танцями в особливих будиночках для відпочинку, відвідували такі будиночки більшою мірою чоловіки. Пізніше, в 1945 році цей стиль був оголошений «принижуючим гідність дам» і фактично закінчив своє існування. Але на даний момент стиль Ca Tru відроджується.

Ca Tru

Quan Ho

Народна музика В'єтнаму містить в собі стиль Quan Ho – музика провінції розташованої недалеко від містечка Ханой. З'явився цей стиль у результаті проведення кожного року свят у цій провінції, на яких збиралися й дівчата, і чоловіки, і всі пісні виконувалися усіма присутніми.

Існує декілька стилів театральної музики В'єтнаму, один із них Toung – традиційна опера. Цей стиль сформувався в ХІІ ст., в його основі лежить вплив китайської опери [150, с. 72].

Традиції та специфіка культури

Мова. В'єтнамська мова – мова в'єтнамців, одна з в'єтміонгських мов. Офіційна мова В'єтнаму; поширена також у Камбоджі, Лаосі, Таїланді, Новій Каледонії, Франції, США. Загальна кількість мовців – до 73 млн. Виділяються три основних діалекти: північний, центральний та південний, які мають фонетичні та лексичні відмінності.

Від інших в'єтміонгських мов в'єтнамська відрізняється простішою структурою складу, більшою кількістю тонів (до шести), великою кі-

лькістю китайських запозичень. Граматичні відмінності, натомість, незначні.

Літературна мова сформована на базі північних та центральних діалектів. Письмова мова спирається на звуковий склад центрального діалекту та на систему тонів північного діалекту. В усному мовленні нормативним вважається вимова ханойської говірки північного діалекту.

До 1910 року у В'єтнамі було розповсюджено два види писемності – китайські ієрогліфи та система «тьи-ном», що виникла на ґрунті перетворення ієрогліфів. З 1910 року було введено письмо «куок-нги», яке було створене у XVII сторіччі португальськими місіонерами на базі латинки.

Релігійні вірування. Релігії: буддисти – 9,3 %, католики – 6,7 %, хоа-хао – 1,5 %, као-дай – 1,1 %, протестанти – 0,5 %, атеїсти і послідовники місцевих анімістичних культів – 80,8 % (за переписом 1999 року).

Основною релігією в'єтнамців є система народних вірувань, основу якої складають ритуали «Тхо кунг то Тієн» (культу предків), які неухильно виконуються більшістю жителів країни. Цей культ не має оформленого віровчення, ієрархії духовенства та соціальної організації (громади, парафії тощо) і, отже, не володіє статусом релігійної конфесії. Під час перепису 1999 р., всі особи, кому важко вказати свою конфесійну приналежність, були записані в розряд атеїстів. Також потрібно зауважити, що місцем відправлення культу предків часто служать буддійські храми, чим викликана інша популярна омана, згідно з якою, понад 80 % в'єтнамців – буддисти [58, с. 121].

Каодай – сучасна в'єтнамська синкретична неорелігія, яка у своєму вченні поєднує в'єтнамський буддизм та світові релігії, при цьому сакралізує постать свого засновника як останню інстанцію просвітленої істини. Каодай часто називають буддійською течією, але таке твердження не зовсім правильне, адже послідовники релігії каодай повністю відкидають буддійське вчення про страждання та восьмирічний шлях.

Символ каодай

Будда, у релігійному світогляді каодайців, – це великий учитель людства, який показав людині, як можна досягнути просвітлення та отримати вічне блаженство, але окрім нього каодайці також визнають великими учителями Ісуса Христа, Мухаммеда, Зороастра, Лао Цзи, Конфуція. Каодайці також увібрали своє традиційне в'єтнамське язич-

ництво і вдало поєднали його із світовими релігіями. Таким чином коюдає є самостійною в'єтнамською синкретичною неорелігією, яка має свої власні релігійні догмати, сакральні книги, храми, та здійснює ритуальні дієства. Засновником коюдає був в'єтнамець Ле Ванг Чунг.

Звичай та етикет. В'єтнамці – унікальний народ. Незважаючи на те, що на території цієї невеликої держави отримали розвиток цілих три релігії – конфуціанство, буддизм та індуїзм, і кожна з цих релігій справила сильний вплив на історію розвитку країни, самі в'єтнамці в більшості своїй не прихильники якоїсь релігії. Для того, щоб відобразити національні особливості характеру багатьох народів досить вимовити пару слів. Якщо говорити про в'єтнамця, то неодмінно треба згадати два слова: спокійні і доброзичливі люди. Незважаючи на трагічну історію цієї держави, місцеве населення зберегло вражаючу привітність та гостинність до гостей своєї країни. У цій країні дуже люблять туристів.

В'єтнамське поселення

Забобон – одна з основних традицій В'єтнаму. В'єтнамці дуже забобонні і в усьому слідуєть прикметами. Так, поганим знаком вважається зустріти вранці першою жінку, а не чоловіка.

Взагалі, варто сказати, що жінка у в'єтнамській родині займає підлегле становище. Хоча з впливом європейської культури, статус жінок змінився, все ж вплив традицій ще помітно. Так, жінка, перш ніж сісти за стіл, повинна подбати про свого чоловіка, а вже потім приступати до їжі сама [35, с. 53]. В'єтнамські жінки зайняті на дуже важких і зовсім нежіночих роботах: на будівництвах, прокладках доріг, вирощуванні рисових полів і виваруванні солі. При цьому в'єтнамські чоловіки можуть з легкістю проводити час вдома, очікуючи дружину з роботи.

Усі в'єтнамці дуже усміхнені, однак це зовсім не означає, що вони посміхаються, коли їм добре. Вони можуть посміхатися і в тому випадку, коли засмучені чимось чи пригнічені. При цьому вони ніколи не подадуть виду, що чимось ображені.

Говорити тихо прийнято у всьому В'єтнамі, даної традиції не змінюєть практично ніколи. Місцеві жителі говорять дуже спокійно і тихо. Тому гучний гомін європейців не завжди доводиться їм до вподоби.

В'єтнамська жінка

Сильних сімейних традицій в цій країні не спостерігається. Діти часто існують окремо від своїх батьків. При цьому вихованням дітей батьки займаються з невеликими зусиллями. Самі діти намагаються не засмучувати своїх маму і тата.

Привітання у В'єтнамі супроводжується як традиційним європейським рукоштовпанням у чоловіків, так і легким поклоном зі складеними руками на грудях. При знайомстві в'єтнамі не поспішають називати свої імена. Взагалі, імені людини в цій країні відводиться важливе місце. Імена у в'єтнамців дуже складні «багатоярусні». Ім'я будь-якого в'єтнамця складається з сімейного імені, середнього імені та індивідуального імені. Тому при зверненні до дітей в школах і громадських місцях, ім'я, як правило, не вимовляється, а просто кажуть, Перший, Другий і так далі по порядку народження [35, с. 64].

В'єтнамі вірять у прикмети. Так, на будинках повсюдно біля входу розміщені дзеркала. Цей предмет необхідний для відлякування драконів від житла. На столі в'єтнамців завжди лежить кілька столових приладів, навіть якщо за трапезою всього одна людина. Ще одна прикмета. Хвалити новонароджених вважається знаком поганого тону, також як і торкатися своїми паличками для їжі до паличок співрозмовника або ж залишати їх в їжі, або ж передавати іншому зубочистки.

Свята. У В'єтнамі Новий Рік називається «Тет». Його зустрічають між 21 січня і 19 лютого. Точна дата свята змінюється з року в рік. В'єтнамі вважають, що в кожному будинку живе бог, і в Новий Рік цей бог відправляється на небеса, щоб там розповісти, як провів рік, що минає кожен з членів сім'ї. Колись в'єтнамі вірили, що бог плаває на спині риби коропа. У наш час на Новий рік в'єтнамі іноді купують живого коропа, а потім випускають його в річку або ставок. Вони також вважають, що перша людина, яка увійде в їхній будинок, принесе удачу чи невдачу в новому році.

Святкування Нового Року

30 квітня у В'єтнамі відзначається державне свято на честь закінчення В'єтнамської війни – День перемоги.

10 день третього місячного місяця – День поминання королів Хунг (Встановлений в 2007 році в пам'ять про легендарних королів Хунг – правителів першої в'єтнамської держави Ванланг).

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

15 день 1 місяця (Перший повний місяць) – Свято ліхтарів.

15 день 4 місяця – День народження Гаутама Будди.

5 день 5 місяця – Свято середини року.

15 день 7 місяця – Свято духів.

15 день 8 місяця – Свято середини осені.

23 день 12 місяця – Свято духів-охоронців домашнього вогнища [5, с. 132].

Ляльковий театр

ний двома основними жанрами: туонг і тео. Туонг вважався «високим» театральним жанром. Існували придворні трупи туонга, а також трупи при будинках феодалів. Туонг як синтетичне мистецтво ґрунтується на поєднанні музики, пантоміми, танцю, поетичного слова, частково акробатики і фехтування. Символічне значення мають грим, жести, нечисленні сценічні аксесуари. У центрі спектаклю туонга – героїчний персонаж, який здійснює подвиг в ім'я батьківщини і монарха. Туонг часто запозичав сюжети з романів «Троецарствіє», «Річкові заводи»

Театр туонг

та інших творів китайської класики. Помітний вплив на розвиток туонга у XVII ст. надав Дао Зюї Ті (1572–1634); традиція приписує йому популярний туонг Шон хау. У XIX ст. було засновано орган, що відав трупами туонга по всій країні. Туонг у цей час досягнув розквіту в творчості драматурга Дао Тана (1846–1908); деякі цикли спектаклів тривали до ста вечорів. У середині XIX ст. з'явився народний комедійний туонг (Молюски, Сторож Кен і староста Ненг) [35, с. 84].

Театр. Давніми театральними формами у В'єтнамі є театр тростинових ляльок і самобутній театр ляльок на воді, сценою для якого служить водна гладина озера, ставка або спеціальний басейн при храмі. Перша згадка про театр ляльок на воді відноситься до початку XII ст.

Традиційний в'єтнамський театр – музичний, він представлений

Театр тео

Інший жанр національного сценічного мистецтва – народний театр тео, який, як вважають, походить від селянських свят у дельтовій області р. Хонгха, що влаштувалися з нагоди збору врожаю. Сценою для тео служив двір громадського будинку, трупи були любительськими або напівпрофесійними. Театр тео увібрав у себе народні мелодії, танці. Оркестр, що супроводжує спектаклі, використовує народні музичні інструменти. В основу спектаклів тео покладені фольклорні сюжети, сюжети популярних оповідних поем: спектаклі Тхать Сань, Куан Ам – дівчина Тхі Кінь.

У процесі оновлення в'єтнамського театру в 1920-і роки виник ще один вид музичного театру – кайліонг. Зі сцени зазвучали популярні музичні мелодії, що перемежуються прозаїчними і віршованими діалогами. Були модернізовані музична частина, оркестр, гра акторів стала більш природною, з'явилися декорації, лаштунки, сцена. Репертуар формувався не тільки за рахунок традиційних сюжетів, але й спектаклів на сучасну тематику. Прикладом може служити творчість драматурга Чан Хиу Чанга (1906–1966) [150, с. 174].

Театр, у якому музика не відігравала провідної ролі, створювався під впливом французького театрального мистецтва 1920-х років. На розвиток сучасної драми в другій половині ХХ ст. помітно вплинула російська театральна школа і система Станіславського.

Кухня. В'єтнамська кухня дуже різноманітна і налічує понад 500 національних страв. Традиційні страви включають екзотичні види м'яса і чудові вегетаріанські вироби. Основу в'єтнамської кухні становить білий рис, рясно приправлений овочами, рибою, м'ясом, спеціями і соусом. Спеції у в'єтнамській кухні м'які і пікантні: листя м'яти, коріандр, базилик, імбир. У кожному регіоні країни є своя кулінарна гордість. Північ знаменитий своїм неповторним супом – локшиною, морепродуктами і стравами з смаженого м'яса. На півдні готують чудові блюда з морепродуктів – краби, лангусти, кальмари й різноманітні сорти риби. Центральна частина країни славиться складними стравами, які готують за винятково складними і давніми рецептами.

**Традиційний
в'єтнамський суп**

Найбільш популярні страви – локшина з нарізною свининою, яйцями, курчам і креветками, молюски з морськими крабами, обсмажені з

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

сіллю. Для приготування страв використовуються: качка, свинина, риба, спеції, овочі і фрукти, м'ясо крабів, омарів і устриць. Великою популярністю користуються булочки, макаронні вироби, відварні рисові галушки. З перших страв варто спробувати суп з вугра, вермішелевий, з рубаною курятиною і гіркий суп [5, с. 98].

Лукума

Водяне яблуко

Дуже багато різноманітних оригінальних фруктів: драконовий фрукт, жажабє, хакі, лонган, помела, трехкосточковая вишня і водяне яблуко, хлібне дерево, летч, очі дракона, лукума (яечний фрукт), папайя і хризофіллум (молочні груди). Серед напоїв дуже популярним є вино з рису і численні вина з абрикоса, апельсина і лимона. В'єтнамська кава (ка фе фін) дуже смачна, її зазвичай готують дуже міцною і дуже солодкою.

Традиційним для В'єтнаму є зелений чай. Він – навіть не елемент в'єтнамської кухні, а елемент культури. Його п'ють з невеликих 50-грамових чашечок. Таких чашечок-стаканчиків на стіл ставиться разом чотири з чайником, наповненим готовим напоєм.

В'єтнам виробляє зелений чай з такого ж листя, що і чорний, але технологія при цьому інша. Зелений чай не має специфічного чайного смаку та аромату, є терпкішим. Завдяки вмісту кофеїну і високому вмісту вітамінів Р і С, тонізуюча дія зеленого чаю на організм вигідно відрізняється від ефекту, що викликається кавою та алкогольними напоями.

У В'єтнамі люблять чай з пелюстками лотоса. Лотос вбирає в себе всі кращі аромати з навколишнього

Традиційний зелений чай

повітря. Квіти лотоса для чаю рекомендується збирати рано вранці. У цей час вони ще не відкрилися.

Заварюють ж в'єтнамці зелений чай таким чином: листя чаю заварюють окропом, наливаючи її в заварювальний чайник до переповнення. Під чайник завжди підставляють плоский піднос, щоб збирати воду, що виливається, і підтримують теплу температуру чайника, постійно підігрівуючи дно. П'ють чай маленькими ковтками, насолоджуючись смаком і запахом.

Чайник для заварювання не рекомендується накривати тканиною або надягати зверху спеціальну ляльку – від цього чай втрачає свій смак і аромат. Правда, в'єтнамці кажуть, що це належить тільки до дерев'яних чайників. Самі вони, коли необхідно якийсь час зберегти чай гарячим, ставлять фарфоровий чайник із зеленим чаєм у схожий на каструлю дерев'яний термос з кришкою. У термосі по колу стінки в полотняному чохлі зашитий теплоізолятор – бамбукова соломка.

Чайні плантації в Тай Нгуен

відмінного чорного чаю і країна є одним з провідних експортерів цього напою. Проте, свій чорний чай в'єтнамці майже не п'ють. Даниною моді є чай «Ліптон» у пакетиках. У ресторанах чи кафе офіціант запитає: «Вам зелений чай або «Ліптон»?».

У В'єтнамі виростає два сорти кави: робуста і арабіка. Клімат В'єтнаму ідеально підходить для них. Сорт арабіка вирощується на півночі країни, де клімат прохолодніше і суші, робуста – в місцевостях з підвищеною вологістю і високою температурою протягом усього року. Смак в'єтнамської кави – найбільш насичений, а запах – найароматніший.

Кавова плантація у В'єтнамі

Кава була завезена французами, коли В'єтнам був колонією Франції, і чудово прижився. Кавове дерево почали вирощувати з 1857 року у дворах церков. Перші кавові плантації з'явилися в 1888 році в провінції Нге Ан і в інших провінціях північного В'єтнаму. У 20-ті роки минулого століття французи створили ряд кавових плантацій на плоскогір'ї Тай Нгуен, потім у Центральному гірському районі.

Вино Vang Dalat

виноград. Червоним сухим вином марки Dalat Superior пригощають високих гостей В'єтнаму під час їхніх візитів.

Нещодавно у світ вийшло шосте видання «Світового атласу вин». До нього внесено деякі поправки в порівнянні з попереднім. Зокрема, В'єтнам включений до списку країн, що виробляють гідне вино.

Горілка виготовляється з рису, менше – з цукрового очерету. Найбільш популярними марками є «Неп Мій» і «Ле Мій». Поширені настоянки. Найбільш популярними настоянками є настоянки на лікарських травах, зміях, деревній ящірці так ке (гекони), морських ковзанах, нутрощах козла. У містах можна зустріти лавочки, де в десятилітрових бутлях стоїть мутно-коричнева рідина – це і є настоянки: в'єтнамці можуть підійти і випити стопку-другу, іноземні туристи не наважуються.

У в'єтнамських селах широко поширене самогонваріння, з часів французької колоніальної залежності, коли була оголошена монополія на виробництво алкоголю, в'єтнамський самогон отримав назву «Куок луй» (дослівно, держава відступає).

ІНДОНЕЗІЯ

Республіка Індонезія – держава в Південно-Східній Азії, на островах Малайського архіпелагу і західній частині о. Нова Гвінея (Іріан-Джая). Межує з Малайзією, Папуа-Нова Гвінея. До складу Індонезії входить 18 108 островів, з яких близько 1000 мають постійне населення. Столиця – Джакарта.

Більше половини території Індонезії займають гори. Найвища точка країни – гора Джая (5029 м) знаходиться на острові Нова Гвінея. Всього вулканів налічується близько 400, з них 80 діючих. Особливо багато вулканів на острові Ява, а найвищий з діючих вулканів, Керінчі (висота – 3800 м), розташований на Суматрі.

Джакарта

Близько третини всієї території країни покрито вологими тропічними лісами.

Індонезія – президентська республіка. Президент є главою держави і уряду і обирається загальним голосуванням на п'ятирічний термін. З 2004 року при владі Сусіло Бамбанг Юдхойоно.

Виконавча влада знаходиться в руках президента, якому допомагає віце-президент. До 2002 р. обое обиралися Народними Дорадчими Зборами кожні п'ять років, але цього року був прийнятий указ про обрання президента безпосередньо народом. Міністри та голови департаментів призначаються та звільняються президентом, який також є головнокомандувачем армії, військово-морського флоту та повітряних сил. У президента є повноваження видавати розпорядження, забезпечити виконання указів та укладати договори з іноземними державами.

Вищим органом законодавчої влади є Народний консультативний конгрес, НКК (індон. НКК, який не є постійно діючою структурою,

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

скликається на сесії не рідше, ніж раз на п'ять років, і складається з двох палат: Ради народних представників, і Ради представників регіонів, СПР).

Острів Флорес

Гроші в Індонезії

Вища судова влада належить Верховному суду. У його веденні знаходяться системи кримінального, цивільного, адміністративного, торговельного та податкового правосуддя, він є вищою апеляційною інстанцією з відповідних справ.

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Етнічна спорідненість більшості народностей Індонезійського архіпелагу, відома спільність з історичних доль і багатівікові культурні контакти зумовили певну єдність як фольклору, так й індонезійського культурного процесу в цілому.

Найбільш архаїчні міфи, висхідні до протоіндезійських витоків – наприклад, про шлюб Неба і Землі, що породили людей і все суще, – збереглися переважно в народностей, що проживають в Східній частині країни.

Стародавні анімістичні вірування чітко проступають у казках про походження плодівих дерев і злаків з тіла культурних героїв. У багатьох народів поширені казки про діву-птицю.

Основний мотив творів народного епосу, виконуваний професійними оповідачами, а іноді жерцями і шаманами, – з'єднання героя-першопредка з судженої після різноманітних чарівних пригод.

У зародженні мистецтва письмового слова в Індонезії формуючу роль зіграла давньоіндійська література індуїстського, менше буддистського комплексів, що було обумовлено ідеологічною функцією цих релігій в давньоіндонезійських державах.

На відміну від фольклору, що існував у народній мові кожного етносу, для письмової літератури народів Індонезії періодів раннього,

розвинутого і пізнього феодалізму була характерна наявність двох основних мов – яванської і малайської.

Розвиток буржуазних відносин у колоніальній Індонезії в кінці XIX – початку XX ст. обумовив появу просвітницьких тенденцій у ряді місцевих літератур. Одночасно зароджується нова надетносна міська література на «низькій» малайській мові.

Якщо в широкому значенні терміни «індонезійська література» і «індонезійський літературний процес» належать до фольклору і письмової словесності всіх народностей архіпелагу, то у вузькому значенні вони використовуються тільки до сучасної загальнонаціональної літератури індонезійською мовою, яка виникла в ході національного пробудження Індонезії. Будучи найбільш розвинутою, загальнонаціональна література аж ніяк не скасувала «письмову» словесність у «місцевих» мовах, вона також переживає суттєві зміни, зумовлені сучасними соціальними процесами. Таким чином, двомовність, характерна нині для більшості жителів Індонезії, широкою мірою проявляється і в літературній ситуації, причому деякі сучасні письменники створюють твори як на суспільно-національній індонезійській мові, так і на своїх рідних мовах.

Слід додати, що в першій половині XX ст. окремі літератори користувалися в публіцистиці і художній творчості ще й голландською мовою, яка почасти також претендувала на роль мови міжнародного спілкування.

Архітектура та образотворче мистецтво. До найдавнішого періоду належать залишки споруд, виявлені на всій території Індонезії (I тисячоліття до н. е. – перші століття н. е.). Найзначніші з них – на плато Пасемо (Південно-Західна Суматра). Це менгіри, дольмени, терасові ступінчасті надмогильні споруди. Середньовічний період характеризувався появою в архітектурі своєрідної культури, що стала результатом синтезу місцевих традицій і принесених з Індії індуїстсько-буддистських елементів зодчества. У VIII–XV ст. до провідних типів архітектури ставилися чанді (в яких поєднувалися функції храму і мавзолею), ступа, стамбха (меморіальна колона, Суматра), вихара (монастир, Ява, Суматра), а в XV–XVI ст. чандоподібні споруди (Східна Ява), гопурам, міру (Балі). За традицією широко використовувалася орнаментика (каламакара тощо) і кам'яна скульптура.

Національний музей

До найбільш відомих храмових комплексів належать: на Центральній Яві: Дієнг, Боробудур, Мендуг, Прамбанан, Каласан; на Східній Яві: Травулан, Панатаран, Сінгасарі; на Суматрі – Паданг-Лавас; на Балі – Бесаких, Гуа Гаджієв («Слонова печера»). Особливістю архітектури Яви пізнього середньовіччя і початку нового часу було будівництво палаців-фортець місцевих правителів – КРАТОН (Джокьякарта, Суракарта, Чіребон).

Крах імперії Маджапахит і поширення ісламу призвели до занепаду індуїзованої культури. Типовою культурною спорудою стала мечеть. Вона, як правило, представляла собою кубічну споруду під крутим дахом (іноді в кілька ярусів), увінчану шпилем, рідше – «цибулиною», з прибудованим мінаретом. Однією з найстаріших є дерев'яна мечеть у Демакові (1478). Своєрідна мечеть у Кудусі (XVI ст.), червоний цегляний мінарет якої перебудований з чанді. Вітончені мечеті Байтурахан в Семаранзі, Бенгкок (XVII ст.) У Медане, Джамі Тамбора в Джакарті. Цивільні будівлі цього часу – переважно палаци місцевих правителів.

У колоніальний період впроваджувалися звичні для колонізаторів архітектурні форми і методи будівництва. Зводилися форти і інші оборонні об'єкти (форт Роттердам в Уджунгпанданг, XVI ст.; Форт Мальборо в Бенгкулу, XVI–XVII ст.; Форт де Кок в Букитгінгі, 1825 р.; Медан Гарнізун у Медані, 1873; залишки фортеці Батавія в Джакарті, 1619), торгові факторії й інженерні споруди – канали, моли, дамби, причали, пакгаузи. Міста, засновані голландцями, закладалися за регулярним планом з церквою і ратушею в центрі (будівля ратуші в Джакарті, 1626), але надалі розвивалися стихійно. Характерним був принцип міського районування за расовою і етнічною ознакою (голландські, китайські, тубільні квартали). Отримав поширення голландський тип кам'яного одноповерхового будинку на високому цоколі з червоним черепичним дахом і ромбоподібними вікнами (райони Глодок і Джатінегара в сучасній Джакарті). Будувалися культові будівлі – пишні католицькі собори в псевдоготичному стилі (кафедральний собор XVII ст. у Джакарті, архітектор Хулсвіф), більш скромні протестантські церкви.

Розписане яйце

У кінці XVIII – першій половині XIX ст. з'явилися споруди в стилі «класичний ампір» – палац генерал-губернатора (нині президента) в Джакарті (1826 рік) і його літні резиденції в Богорі і Чібодасі; будівля Національного музею у Джакарті (1868 рік) та ін. З кінця XIX ст. стали

споруджуватися будівлі нового типу (банки, вокзали, музеї), розширювалася міська забудова, будувалися порти (Танджунг-Пріок, 1877–1883; сурабайський порт – за участі російського інженера-будівельника І. Т. Благова). На початку ХХ ст. набувають поширення споруди в стилі «тропічний модерн» (будівля колишнього медичного училища у Джакарті, технологічний коледж у Бандунгу).

У період незалежності (після 1945) були прийняті заходи з впорядкування міського планування та забудови (Джакарта, Джокьякарта, Бандунг). Характерним стало створення великих архітектурних ансамблів із застосуванням бетону, скла, сталі: університетські містечка, спортивні комплекси, великі житлові райони, міста-супутники, готелі, універмаги і торгові центри, аеропорти, культурно-розважальні центри. Окрасою Джакарти стали центральна площа Мердека з величною стелою-монументом висотою 137 м, в основі якої знаходиться історичний музей, з пам'ятником Діпонегоро (автор – італійський скульптор Кобертальдо) із співаючими фонтанами (1962–1975), найбільша в Південно-Східній Азії мечеть Істіклар (архітектор Сілабан, 1970–1980), будівля парламенту, Палац конгресів (створені за участю скульпторів Г. Сідхарта і Сунар, художників А. Д. Пірус, пріанть, Т. Суанто, 1960–1970). Сучасна архітектура країни відображає типові риси світового зодчества і місцеві традиції.

Народна архітектура представлена різними типами жител: хатинами (Іріан, Тимор), легкими каркасними пальовими будинками, великими обцинними «довгими будинками» дяків Калімантану, будинками з сідлоподібними дахами високого виносу у тоба батаків і мінангкабау на Суматрі, традиційними яванськими будинками з пірамідальним стелею, що зображує світову гору Меру.

Найдавніші пам'ятки образотворчого мистецтва Індонезії – наскальні малюнки-петрогліфи і розписи, виконані фарбами з місцевих мінералів і рослин (головним чином в східній частині країни від Калімантану до Іріан-Джая – печери Абба, Сосорра та ін.): зображення людей, тварин, особливо риб, черепах і птахів, човнів, символів місяця і призахідного сонця. У живописі відображаються тотемічні і магічні мотиви, космологічні уявлення давніх індонезійців і тісний зв'язок їхнього життя з морем. Деякі образи (зокрема, човни) зберігаються надалі у формі дахів будинків, головних хусток та інше.

Зразком стародавнього образотворчого мистецтва є також орнаментика і скульптурна пластика мегалітів, представлені в районі Пасемо на Південній Суматрі: статуарні зображення тварин (буйволів, слонів) і людських фігур з мечами та шоломами, вкриті орнаментом кам'яні саркофаги.

Великої досконалості досягла обробка бронзи. У період донгшонської культури це предмети культу: церемоніальні топірці (кельти), вази, фігури предків, ритуальні барабани (належали заклинателям дощу) з орнаментом зооморфного і антропоморфного характеру. Знайдений на острові Балі величезний барабан «балійська луна» прикрашений зображенням людського обличчя з великими, широко розкритими очима і з мочками, відтягнутими сережками. Пізніше з приходом індуїзму і буддизму у VII–XIII ст. з'являються лампади, підноси, дзвіночки з рослинним візерунком і статуї Будди і бодхісатви в стилі Амараваті, вигляд яких (статичність поз, неупередженість погляду, округлість ліній) відбивав яванську концепцію трансцендентального світу. Індійські культурні канони запозичувалися шляхом органічної асиміляції їх з місцевими елементами. Високою майстерністю відрізняються кам'яна пластика і рельєфи архітектурно-культурних комплексів чанді Боробудур, Прамбанан, Панатаран. Зразки образотворчого мистецтва пізнього середньовіччя відзначені наростанням декоративності, динамізмом композицій і спрощено-графічним трактуванням образів (як у театрі тіней ваянг). Розвиток отримала керамічна скульптура (знахідки у Травулан) і мистецтво вирізання ритуально-театральних масок. Прихід ісламу з його канонами, який забороняє зображення людини і тварин, привів до занепаду образотворчого мистецтва на більшій частині території Індонезії, обмеживши його головним чином орнаментикою. Наступність древніх художніх традицій збереглася лише в театрі тіней і деяких його різновидів (наприклад, в ваянг Бебер) і мистецтві різьблення по дереву (у племен з анімістичними віруваннями і в Джепар). Лише на о-ві Балі традиції зображувального мистецтва не уривалися: залишилася школа кам'яної та дерев'яної скульптури, художнього різьблення, живопису. Незважаючи на проникнення сучасного західного мистецтва, культура Балі в своїй основі демонструє прихильність традиційним канонам: обмеженість сюжетних ліній, прийомів зображення (скутий, формальний стиль, відсутність експресії), використання фарб.

Ізмаїл Марзукі

Музика. Традиційне музичне мистецтво становить значну частину звуко-музичної творчості індонезійських народів. Це оркестри гаме-

лан, ансамблі англунгістів, сольний спів тембанг, різноманітні театральньо-танцювальні стилі (спектаклі театру ваянг, топенг та ін, танці бедайя, легонг тощо), представлені як міськими професійними труппами, так і сільськими аматорськими колективами. Взаємодія із західними музичними традиціями почалася з проникнення португальців і голландців (XVI–XVII ст.). У католицьких місіях поширювалася хорова музика культового типу, набули популярності духові оркестри військових гарнізонів. Найбільш явно синтез місцевих традицій з західною субкультурою спостерігався в міській популярній творчості. На території сучасної Джакарти вже в XVI–XVII ст. починають складатися гібридні жанри, форми і стилі музики, які об'єднували західноєвропейські та азійські традиції. Типова в цьому відношенні вокально-інструментальна традиція крончонг, висхідна до раннього колоніального періоду. В XVIII – початку XX ст. у містах виникають оркестри популярної музики, що включають як місцеві, так і запозичені види інструментів: духові оркестри танджідор (у складі труб, тромбонів, кларнетів, валторн, а також ребаба, барабана бедуг, гонгу кеданг); так наприклад китайські ансамблі Батавії – Гамбанг кромонг (з початку XIX ст., включали китайські, сунданська, малайські, португальські інструменти); пізніше – оркестри, що супроводжували спів крончонг та ін. Після 1945 року активно розвиваються система концертної практики, інститути західного типу, в тому числі навчальні (Національна рада у справах мистецтв; Комітет з питань музичного мистецтва у Джакарті; Академія музики; Центр індонезійського ваянга, який з 1969 року готує фахівців, веде наукові дослідження, влаштовує виставки, лекції, випускає спеціальний бюлетень).

**Колишній кінотеатр
Megaria, нині – Сінема
Metropole XXI, Джакарта**

Характерна для Індонезії традиція дитячої творчості підтримується сучасними колективами, які виступають на концертній естраді (Національний дитячий балет, дитяча музична група «Секандунг» та ін.) З розвитком індустрії індонезійського кіно формується вокальний стиль дангдуг, що набув широкого поширення як в міському, так і в сільському середовищі.

Кіномистецтво. Кіномистецтво почало розвиватися ще до проголошення незалежності. Перший фільм «Лутунг Касарунг» (за однойменною судансь-

кою легендою) з'явився в 1927 р., його поставили голландці Г. Крюгер і Ф. Карлі. У 1930 р. Г. Крюгер поставив першу звукову картину «Ньяї Дасіма». Надалі кінопромисловість була значною мірою монополізована китайським капіталом (кінокомпанія братів Вонг, «Ява фільм компані», «Тан фільм компані» та ін.) У цей період переважали фільми розважального характеру на казкові та історичні сюжети, а також сімейні мелодрами. У ряді стрічок знайшла відображення індонезійська дійсність: «Рис» (1935 р., реж. М. Франкен), «Яскравий місяць» (1937 р., реж. А. Балінк), «Сіті Нурабая» (1941 рік, реж. Ле Тек Сви). Велику популярність завоювали артисти Раден Мохтар, Рукія Картол. У 1941 р. було поставлено вже 28 картин. Під час японської окупації і в період боротьби проти англо-голландської інтервенції постановниками стали і самі індонезійці, але число картин різко скоротилося (дві в 1948 році). Однак до 1952 року вже було 13 кіностудій, які випустили на екрані 62 картини. Провідну роль відіграло об'єднання «Перфіні», засноване в 1950 р. режисером Усмаря Ісмаїлом. Початок зйомок першого фільму «Перфіні» «Кров і молитва» 30 березня 1950 відзначається в Індонезії як День національного кіно. Розвитку неігрового кіно сприяло створення в 1950 р. державної кінокорпорації. У картинах національного кінематографа аж до середини 60-х років превалювала патріотична тематика (режисери Усмаря Ісмаїл, Асрул Сани). Серед акторів популярність здобули Р. Ісмаїл, Бамбанг Херманто, Сукарно М. Нур, Панджа Аном, актриси Читра Деві, Міла Кармила, Фаріда Арьяні.

Політичні події, пов'язані з Рухом 30 вересня 1965 року негативно позначилися на становищі кінематографа: ряд діячів зазнали репресій, виробництво скоротилося до 6–12 фільмів на рік. Спад був подоланий лише до середини 70-х років, коли було прийнято постанову, що зобов'язує імпортерів на п'ять ввезених фільмів виробляти один індонезійський.

У 1970–80-і роки в кіно домінували салонні та історичні мелодрами, комедії, фільми жахів. Однак і серед них зустрічалися картини високого гуманістичного звучання, в яких знаходили відображення проблеми сучасного суспільства («Велорикша і злиденна» Віма Умбоха, 1978). Цікаві за своєю стилістикою фільми випускників ВДК Амі Прієно («Джакарта, Джакарта», 1977; «Грудневі спогади», 1977) і Шаманджаї («Атеїст», 1974; «Картини», 1982), а також Тегуха Кар'ї («Листопад 1928», 1979; «Мати», 1986). На початку 1980-х років з'явилася серія лялькових фільмів про сільського хлопчика «Сі Уньїл» (пост. Кунаін Сухардіман).

В Індонезії близько 2500 кінотеатрів, на рік створюється до 70 художніх фільмів, імпортується більше 200. Функціонує Академія кінематографії (заснована в 1977 році), щорічно (з 1973 року) проводяться кінофестивалі. У відеопрокаті знаходиться 17 220 національних і 106 342 іноземних фільмів.

Традиції та специфіка культури

Мова. Більшість мов, якими говорять в Індонезії, мають австронезійське походження. Хоча мови Папуа, які теж дещо поширені належать зовсім до іншої мовної сім'ї. Австронезійська мовна сім'я розділена на 18 груп з мовами, які тісно пов'язані, але помітно відмінні. На Яві говорять в основному яванською, сунданейською та мадурейською мовами, тоді як на Суматрі їх 15, багато з яких мають безліч діалектних варіантів. У межах торайської групи відносно мале населення центрального Целебесу має шість основних мов. А в східній Індонезії кожен острів має свою мову, яка не завжди зрозуміла мешканцям сусідніх островів.

Сучасна державна мова – індонезійська, яка розвинулася з малайського діалекту, яким говорили жителі східної Суматри. Вона має багато спільного і з іншими малайськими діалектами, які колись служили місцевою лінгвою-франка. Індонезійська відносно проста та поширена тут мова, що не має зв'язку ні з одною панівною етнічною групою та є силою народного об'єднання. Її зараз разом із регіональними мовами вивчають всі школярі.

У побутовому спілкуванні її використовує близько 20 млн чоловік. Загальна кількість носіїв мови на різному рівні близько 200 млн. Діалектів немає.

Індонезійська мова сформувалася в першій половині ХХ ст. на базі малайської мови, яка традиційно використовувалась в цьому регіоні як лінгва-франка. Назва «індонезійська мова» була прийнята в 1928 р. на Конгресі молоді та поступово витіснила назву «малайська мова». Писемність на основі латинського алфавіту.

У 1972 р. перероблений стандарт правопису був узгоджений між Індонезією та Малайзією так, щоб покращився зв'язок, та полегшити обмін літературними надбаннями

Релігійні вірування. В Індонезії існує дивовижне розмаїття релі-

Дівчинка після обрізання

гій і культур. Хоча іслам став переважною релігією в Індонезії, його перемога, по суті, номінальна. Він надає місцевій релігії особливий колорит. Іслам вносить в цю країну особливий порядок. 80 % жителів сповідують іслам сунітського толку. Християнами (протестантами і католиками) є близько 10 % населення. У деяких районах Яви і Суматри багато індуїстів, жителі острова Балі сповідують своєрідну суміш індуїзму і буддизму. Серед китайців, які живуть в країні, поширене конфуціанство.

Незважаючи на присутність чітких релігійних канонів, язичництво в Індонезії раніше залишається живою і поширеною формою світогляду, що пронизує всі релігійні течії і повсякденний побут остров'ян. Жертви приносяться щодня – і воді, і повітрю, і вогню. На Суматрі і Яві традиції анімізму особливо сильні. Народне мистецтво знайшло тут особливий розмах: різьблення по дереву, робота з тканинами і глиною – все це забезпечить вас достатком сувенірів.

Індуїзм сьогодні зустрічається тільки на острові Балі, хоча колись він прийшов сюди з Яви. Він вражає уяву величчю храмів у гірських ущелинах, таємничими історіями і легендами, які як і раніше розповідаються за допомогою танцю.

Звичай та етикет. Острівна держава Індонезія існує на стику чотирьох релігій: іслам, християнство, буддизм та індуїзм, хоча мусульман переважна більшість.

Незважаючи на те, що індонезійці дуже релігійні, до іноземців і представників іншої віри вони ставляться толерантно, точніше, навіть добре і гостинно. Будучи туристом, не обов'язково дотримуватися постів тощо – ніхто на вас косо не буде дивитись. Однак вам, у свою чергу, слід проявляти таку ж повагу до місцевих традицій.

Показувати на когось пальцем непристойно. Ще більш непристойно це, якщо ви перебуваєте в Індонезії. Голова тут вважається священною, а ступні – навпаки, кепськими-кепськими. Тому не можна ні за

**Село Табан: місце,
де діять землю**

яких обставин торкатися до голови індонезійця, навіть гладити по ній дитини – це образливо. Ну, а ступнями не можна на когось вказувати, так що краще не сідати, закинувши ногу на ногу – ніколи не знаєш, хто потрапить під приціл.

Їдять в Індонезії переважно руками, але в ресторанах є виделки та ложки. Ножів немає, адже вони,

нехай навіть столові – є проявом агресії. Не можна їсти лівою рукою або передавати нею людям щось – вона у індонезійців служить виключно для особистої гігієни. Тому краще зробити вигляд, що ви навіть у себе в країні не торкаєтеся лівою рукою до їжі.

Індонезія переважно мусульманська країна, і тому дотримання основних правил етикету є основою для будь-якого жителя Індонезії.

Крім того в країні прийнято подавати лише праву руку, тому що ліва рука за традицією вважається «нечистою». Те ж стосується і прийняття їжі, яку можна здійснювати тільки правою рукою.

У громадських місцях не рекомендується класти ногу на ногу. Іноземним туристам слід пам'ятати, що в Індонезії не прийнято публічний прояв ніжності, наприклад, обійми і поцілунки між чоловіком і жінкою.

В Індонезії не слід фотографувати людей, що купуються.

Традиції. Балійська культура унікальна: вона приголомшує уяву природністю, різноманітністю фарб, великою кількістю церемоній. Балі традиційно називають театральною державою. Танець і драма з незапам'ятних часів відігравали головну роль у житті балійців. У танцях відчувається дивовижна атмосфера свята і таємничі вірування балійців. Особливо популярні танці легонг, баронг і кечак.

Центри художніх ремесел Балі славляться живописом, різьбленням по дереву і кості, прикрасами зі срібла і золота, гончарним мистецтвом, скульптурами з каменю та вапняку. Всі готелі на острові побудовані в унікальному національному стилі. Основний будівельний матеріал – натуральне дерево. Різноманітності форм і дизайну меблів просто немає межі. Кожне село на острові займається певним ремеслом, секрети якого передаються з покоління в покоління.

Кілька правил відвідування храмів:

– вхід до храмів в Індонезії найчастіше вільний, потрібно лише одягти спеціальний одяг (саронг), який тут же береться напрокат або купується в сувенірному кіоску.

– нікому не можна з'являтися в храмі з різного роду кровотечами на тілі.

– не можна сидіти вище священика і дарів.

– не можна знаходитися перед тими, хто молиться під час молитви.

Свята. Фіксовану дату мають тільки офіційні та національні свята:

1 січня – Новий рік.

21 квітня – День Картини.

17 серпня – День проголошення незалежності.

1 жовтня – День захисту.

5 жовтня – День збройних сил.

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

---

28 жовтня – День Клятви молоді.

10 листопада – День героїв.

25 грудня – Різдво.

Інші свята – релігійні, їх дати визначаються за місячним календарями: мусульманські – по Хіджре, а індуїстсько-буддійські – по календарях «Шака» і «вуку».

Січень-лютий – Рамадан (Булуан Пуаса).

Березень-квітень – свято Ньепі.

Березень-квітень – поминання смерті пророка Іси.

Квітень-травень – Вознесіння Іси.

Квітень-травень – мусульманський Новий Рік, Мухаррам.

Квітень-травень – Ідул Адха.

Травень – Весак.

Липень – День народження пророка Мохаммеда.

Грудень – Ісра Мірадж Набі Махаммед, вознесіння пророка Мохаммеда і т. д.

На нашій великій планеті залишилося зовсім небагато райських куточків, де гармонійно поєднуються незаймана природа з прекрасним сервісом класних готелів. Коли ж людина, бажаючи зняти стрес великого міста, потрапляє в одне з таких місць, він має право назвати його островом везіння, більше того – островом своєї мрії.

Саме так можна охарактеризувати острів із загадковим ім'ям Балі, краший з майже 14 тисячами островів Індонезії. Самі за себе говорять численні поетичні назви Балі – «острів Богів», «райський острів», «острів кохання»... Молодята мріють провести тут медовий місяць, а всі інші – хоча б просто побувати.

У зв'язку з величезною різноманітністю етнічних груп і змішанням релігій, Індонезія природно має і величезну кількість культурних подій, що проходять протягом усього року. Багато місцевих свят мають не менший колорит, ніж великі державні події, тому навіть у відсутність будь-яких офіційних фестивалів завжди можна познайомитися з безліччю цікавих народних традицій.

На Балі проходять барвисті святкування індуїстського Нового Року (березень – квітень), головне свято острова – фестиваль «галунган» (дата непостійна, проходить протягом 10 днів), весняне свято в храмі Пура Бесакіх, Ньепі або «Свято Мовчання» супроводжується безліччю

самостійних церемоній – день очищення храмових божеств Меласті, церемонія вигнання злих духів Пенгруппук, Нгембак Ньелі («Прощена неділя») та інше, також цікаве церемоніальне свято Пура Меру, знамените «Свято повного місяця» в храмі в Чакранегара (червень), Фестиваль дощу «Перанг Кетупат» («жовтень – грудень»), святкування Пуджавалі та безліч інших.

День незалежності (17 серпня) з великою помпою святкується в кожному місті та селі, особливо барвисто він проходить в Джакарті,

Ваянг вонг

що супроводжується численними карнавалами і культурними заходами. Джакартський Ярмарок проводиться в червні і триває приблизно три тижні. Також варто відвідати барвисті і яскраві події – вуличний ярмарок «Джалан Джакса» (серпень) та Міжнародний Культурний Перформанс (травень). На Сумбе в лютому і березні проходять театралізовані вистави, які

повертають до ери міжусобних воєн. На острові Ларантука проводиться драматичний «Пасхальний Парад» (квітень-травень), в Рутенгі і на Флоресі – поєдинки на батобах (серпень), на Сулавесі особливо цікаві «траурні банкети» Торайян (серпень-жовтень).

На Яві особливо колоритні представлення традиційного «балету Рамаяни», що проходять зазвичай у відкритому театрі храмового комплексу Прамбанан два рази на місяць з травня по вересень. На острові Мадуро проходять широко відомі перегони биків (серпень-вересень), що закінчуються барвистим фінальним забігом в Памекасані (вересень). Неодмінно варто відвідати чотириденний буддистський фестиваль Весак в Боробудур, який святкується на честь просвітління Будди. Тисячі паломників беруть участь у ході від храму Мендут до Боробудура, а по закінченні походів проходять танцювальні вистави та виставки прикладних мистецтв.

Танці та театр. Найбільший розвиток сценічне мистецтво одержало в яванській культурній зоні. Основною формою традиційного театру, пов'язаного з давніми театралізованими ритуалами і культами, є ваянг. Різновиди: ваянг кулит (тіньовий театр плоских шкіряних ляльок); ваянг клітік (театр плоских дерев'яних ляльок); ваянг голек (театр тростевих об'ємних дерев'яних ляльок); ваянг Бебер (театр подання картин, намальованих на полотні); ваянг вонг або ваянг оранг (театр живого актора);

ваянг топенг (театр масок). Для перших трьох видів характерно вербальний початок, для двох інших – хореографія і пантоміма.

Усі види ваянга об'єднує спільність сюжетів, пов'язаних з міфологічним або міфо-історичним циклом (місцеві версії «Махабхарати» і «Рамаяни», цикли про Панджа, Дамар Вулане, Менакджинге, Чалон Аранго та ін), і типології героїв, стилізація образів і напруженість дії. Спільним є присутність ведучого – даланга: у ваянг кулит і ваянг голек він маніпулює ляльками, вимовляє діалоги, пояснює хід подій; у ваянг топенг і ваянг бебер він керує музикантами і співачками-танцівницями, виступи яких не стосуються сюжету, створюють відповідний настрій у глядачів; у ваянг вонг, де артисти самі співають і вимовляють діалоги, він пояснює хід подій, робить підношення богам перед початком спектаклю. Необхідним атрибутом усіх видів ваянга є кайон або гунунган – декоративна заставка у формі листа, що символізує світову гору (Міру) або світове дерево. Вона встановлюється до початку і після закінчення вистав, а також під час перерв і в моменти зміни дій і одночасно може служити декорацією (зображати дерево, гору, вогонь і т. п.).

Найпопулярнішим є ваянг кулит, канони якого зробили вплив і на інші різновиди ваянга: актори у ваянг вонг, наприклад, танцюють, імітуючи рухи плоских шкіряних ляльок. Серед провідних труп ваянга – «Сривідарі», заснована в 1895 році в Суракарта китайським антрепренером Ган Кімом.

Найбільш відомою формою традиційного театру за межами яванської культурної зони є майонг (архіпелаг Ріау). У XIX ст. у містах набули поширення видовища, типологічно близькі до таких європейських театральних жанрів, як водевіль і мелодрама. Це – малайська опера бангсаван, або комеді-стамбул, сунданська сандівара, яванські лудрук і кетопрак, Джакартський ленонг. Велике місце в них займають блазнівська інтермедія, пісні і танці, які прямо не належать до основного сюжету. Темі п'єс запозичені з хронік, легенд, казок («Тисяча і одна ніч»), міських повістей кінця XIX ст. («Ньяї Дасіма», «Сі Чонат»), популярних європейських романів. Пізніше з'явилися оригінальні п'єси (Анджар Асмара та ін.). Велику популярність в 30-і роки XX ст. мала Джакартський трупа «Міс Чучіх» (сандівара), в 40-і роки – «Опера Дарданелли» (комеді-стамбул). В даний час популярні «лудрук Мандала» і «Срі Мулат».

Майонг

Перші драматичні постановки з'явилися на початку ХХ ст. і були здійснені в основному в шкільних театрах. В цей же час стала розвиватися драматургія індонезійською мовою. В кінці 20 – на початку 30-х рр. значні драматургічні твори створюють такі індонезійські письменники, як Рустам Еффенді, Мухаммад Ямін, Санусі Пане, Армайн Пані. У роки японської окупації та боротьби з голландською інтервенцією здобули популярність трупі, котрих очолював Усмаря Ісмаїлом і Анджар Асмара. У 50-ті роки виступили Утуй Татанг Сонтані, Абу Ханіфа, Ахдіат Картаміхарджа, Ситора Сітуморанг, В. С. Рендра, Агам ВІСП, Бахтіар Сіагаан, Моттіно Буше. Для кращих п'єс, створених у цей період, характерні демократизм, соціальний пафос, пошуки нових шляхів розвитку театрального мистецтва.

У сучасній національній драматургії переважають сюрреалістичні і неоекспресіоністичні тенденції (Аріфін С. Нур), драма абсурду (Путу Віджая) і філософські п'єси (Ф. К. Березня). Ставляться трагедії Софокла, Шекспіра, Шіллера, п'єси Чехова, Гоголя, Брехта, Камю, Бекета, Іонеско. Багато хто з них адаптований до місцевих умов. Основні театри і трупі сконцентровані в Джакарті. Серед них «Театр Кома» (кер. Н. Раїнтіарно), «Театр Кечіл» (кер. Аріфін С. Нур), «Театр Мандіру» (кер. Путу Віджая), «Театр Популер» (кер. Тегух Карья), «Лісендра Буана» (кер. Чок Хендрі), «Театр Лембага» (кер. Сеномбунг), «Театр Саджа» (кер. Ікранегара), «Театр Септембер» (кер. Алі Шахаб). Великою популярністю користується «Бенгкел Театр» (кер. В. С. Рендра). Значний розвиток отримало рух університетських та інших аматорських напівпрофесійних театрів. У 1970–80-і роки частим явищем стали театральні фестивалі, що проводяться Культурним центром Джакарти у Парку Ісмаїла Марзукі. Основний центр підготовки кадрів для театру – Національна академія театру, створена Усмаря Ісмаїлом в 1955 р.

Чудові балети за мотивами «Рамаяни». Вони виконуються під акомпанемент гамелана просто неба під час повного місяця біля храмового комплексу Прамбанан. Популярні палацові танці князств Джок'якарта та Суракарта. Надзвичайно різноманітні й барвисті сакральні танці острова Балі. Взагалі, фольклорні танці та пісні різних народів Індонезії вельми екзотичні.

Кухня. Кухня Індонезії не така гостра, як кухні найближчих регіонів, адже тут в більшості випадків використовуються такі прянощі, як імбир, кардамон, куркума, мускат і коріандр, а гострий перець чилі набагато менш популярний. Але через поєднання різноманітних прянощів та приправ страви мають оригінальний і неповторний смак. До складу Індонезії входять безліч островів, на яких склалися власні кулі-

нарні традиції. Так, яванці люблять використовувати солодкий соєвий соус «кетчуп Манісі», кухня Балі більш гостра, а на Суматрі основою багатьох блюд є кокосове молоко.

Основна їжа індонезійців – рис. Місцеві жителі вважають цю культуру їжею богів, і навіть на державному гербі країни зображені волоти рису. За однією з легенд, юнак, що потрапив на небо, приніс звідти зерна рису в тріщинах п'ят. З тих пір без рису не обходиться жодна церемонія. З побажаннями благополуччя їм обсипають молодят, а вони в свою чергу, даючи клятву вірності, пригощають один одного клейким рисом. У племені Батак на Суматрі вареним рисом затримують душу хворого немовляти – вважають, що рис такий смачний, що, спробувавши його, душа вже не захоче покинути дитину, і він обов'язково виживе. Рис варять, смажать, готують на пару. Найтиповіша страва називається «насі горенг», тобто «смажений рис». Це гостре м'ясо з рисом, креветками і овочами. Його їдять і на сніданок, і на обід, і на вечерю.

Серед м'ясних страв найпопулярніше – сате. Це шашлики на дерев'яних шпажках, які готують з курки, риби, креветок, яловичини або свинини в різних маринадах і соусах, найбільш традиційним з яких є арахісовий. Варто спробувати і курячу печінку по-індонезійськи. Потрібно сказати, що, оскільки Індонезія – країна переважно мусульманська, то свинину тут їдять рідко, хоча рецепти страв із свинини зустрічаються. Звичайно, дуже багато страв з риби та морепродуктів, причому часто в незвичайних поєднаннях з екзотичними фруктами. Популярний також овочевий салат гадо-гадо.

Сате

У країні росте безліч видів овочів і фруктів, про які ми навіть і не чули. Але найулюбленішими для індонезійців є банани і кавуни, які тут їдять цілий рік. З кавунів вирізують різні фігури – квіти або тварин, у багатьох індонезійських ресторанах працюють такі «різьбярі» – фахівці з карвінгу.

Індонезійці – великі любителі солодкого, так що крім фруктів на десерт вам запропонують різні пироги і торти. Ще одним характерних ласощів є молодий кокос, у якого зрізують верхівку і додають у кокосове молоко лимон, цукор і лід.

КАМБОДЖА

Королівство Камбоджа – держава в Південно-Східній Азії, на півдні півострова Індокитай, зі столицею Пном Пень. Конституційна монархія, глава держави – король. На сході межує з В'єтнамом, на півночі – з Лаосом, на північному заході – з Таїландом. Омивається на південному сході Південно-Китайським морем; територія 181 035 км².

Сучасна Камбоджа – розташована на території багатьох стародавніх держав. Відомо про існування кхмерської держави ще в I ст. н. е. Сучасне Королівство Камбоджа сформувалося в нинішній території на рубежі XX ст., але остаточно сформувалося лише в другій його половині.

Офіційна назва – Королівство Камбоджа. Держава Південно-Східної Азії, що межує на півночі і північному заході із Таїландом, на півночі з Лаосом, на сході і південному сході з В'єтнамом.

Столиця – Пномпень. Формою правління у королівстві є конституційна монархія. Глава держави: принц Нородом Сіанук з 1991 року. Територія країни поділяється на 20 провінцій та 4 міста центрального підпорядкування. Провінції діляться на округи, які, в свою чергу, складаються з комун.

Пномпень

Камбоджа. Видял на карті світу

Офіційна мова Камбоджі – це Кхмерська мова. Релігія: 95 % населення Камбоджі є буддистами, а інші камбоджійці – це християни і

мусульмани. Також в Камбоджі поширені китайська, англійська і французька мови.

Законодавча влада: двопалатний парламент, що складається з Національної асамблеї (122 місця; члени палати обираються загальним голосуванням строком на 5 років) і Сенату (61 місце; два члени Сенату призначаються монархом, два обираються Національною асамблеєю і 57 обираються «офіційними виборцями», термін повноважень палати 5 років).

Грошова одиниця – рієль.

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Численні написи на каменях, стінах і колонах свідчать про давність кхмерської мови. Слідом за написами на каменях набули поширення, записані на пальмових листях, тексти і коментарі буддиських текстів Тіпітакі; велике число їх і сьогодні зберігається в монастирях по всій країні.

Кхмерська епічна поема Реамкер ґрунтується на індійському епосі Рамаяна і має традиційну танцювальну постановку. Широкого поширення в Камбоджі отримали різні форми усної творчості. Пізніше розвиток отримала придворна література, так король Анг Дуонг (1841–1860) відомий не тільки як правитель, але і як класик літератури завдяки написанню їм роману «Какей», який має важливе культурне значення і сьогодні.

Класичною історією трагічного кохання є Тум Теав, отримавши широке розповсюдження як мінімум починаючи з середини XIX ст. і має усну, літературну та танцювальну форми. Тум Теав стала широко відома на заході після переведення літературної версії цієї історії, написаної ченцем на ім'я Преах Ботумтхера Сом, на англійську мову американцем Джорджем Чигасов в 1915 році. Монах Сом визнається одним з краєвих кхмерських класиків.

У сучасній літературі – поезії, романі і новелі – переважні історичні і міфологічні сюжети служать фоном для розвитку сучасних за соціальною спрямованістю ідей і положень. Так, наприклад, дія роману Рим Кіна «Кла Хан» розгортається в стародавньому Ангкорі, однак ідея роману полягає в тому, що всупереч положенням релігії про зумовленість долі людини ходом його минулих перероджень життєвого успіху можна добитися тут, на землі, своїми зусиллями.

Багато прозаїків розробляють сучасні теми. Їхні твори тісно пов'язані з нагальними суспільними проблемами сучасної Камбоджі. Прагнення до зміцнення позицій національної буржуазії виражається в

тому, що герої багатьох творів відмовляються від кар'єри чиновника, що приваблює молодих камбоджійців, і спрямовують свої зусилля в ділову сферу. Є й твори, що відображають життя робітничого класу Камбоджі. Про велорикші розповідається в повісті Сун Сорена «Сонце встає над стародавньою землею», яка була перекладена і видана в СРСР російською мовою.

Архітектура та образотворче мистецтво. Архітектура кхмерів досягла свого піку в період Ангкорської ери (IX–XIII ст. нашої ери). Хоча відомі твори, датовані ще V століттям. Та дослідникам відомі тільки релігійні споруди, оскільки світські житла будувалися виключно з дерева і не збереглися.

Архітектура VII–VIII ст. представлена мало збереженими прасатами одинарними святилищами, в яких вже простежується симбіоз кхмерської архітектури і скульптури. Надалі тип архітектурних споруд змінюється: окремі прасати збирають у групи, ставлять на постамент, обносять стінами, ровами і каналами. Типовий кхмерський монастир – ват, що являє собою комплекс будівель, розташованих на території, обнесеної стіною.

У кінці XIX ст. камбоджійська архітектура потрапляє під вплив Європи, що виражається в будівництві будинків європейського типу, але все ж з традиційними місцевими елементами. У цей час були створені Королівський палац і Срібна пагода в Пномпені [165, с. 214].

Монастир Та Пром

Сьогодні сільські будинки побудовані на високих дерев'яних палях (якщо сімейство може дозволити собі це), дахи покриті солом'яно, на підлозі роґожі, зроблені з пальми, а підлоги – з тканих бамбукових смуг, що спираються на бамбукові балки. Тіньове місце використовується для відпочинку мешканців або зберігання їжі. Більш заможні родини будують будівлі з дерев'яними стінами і плитковими дахами, але конструкція залишається тією ж.

Королівський палац

Французьке панування залишило після себе красиві вілли і урядові будівлі, побудовані в не-

окласичному стилі. Багато будівель столиці побудовані в неоколоніальному стилі.

Комплекс Королівського палацу з тронним залом, павільйоном Чан-Чайя, Королівським казначейством, ажурним павільйоном Наполеона III і павільйоном Слона є одним із найкрасивіших місць в Пномпені. Преах Баром Реачеа Васнга Чактомук – так звучить назва палацу на кхмерській мові. З моменту закінчення його будівництва французами в 1866 р. в ньому постійно жив король, його сім'я і високопоставлені чиновники, також тут проводилися офіційні палацові церемонії і ритуали. Під час драматичних подій періоду Червоних Кхмерів палац був порожній.

Активне будівництво цієї резиденції камбоджійських королів почалося після закінчення правління короля Народома. У той час Пномпень остаточно був затверджений як столиця Камбоджі. Палацовий комплекс розкинувся на березі закруту річки великий Меконг, під назвою Чактомук. Це чудовий зразок традиційної та самотутньої кхмерської архітектури [166, с. 215].

Одним з найважливіших будов вважається Тронний палац (Khemarin Palace – «священне місце суду»), побудований в 1917 р. Тут відбувалися особливо важливі офіційні церемонії. Тронний залом користуються і в наші дні для королівських весіль, коронацій та інших особоважних церемоній. Будівля тронного залу вінчають

Павільйон Чан-Чайя

три класичних шпилі, центральний з яких, висотою близько 60 м, прикрашений головою Будди з чотирма обличчями. В середині знаходиться королівський трон і бюсти попередніх камбоджійських королів. Також на території королівського палацу (а вона займає площу 500 x 800 метрів) знаходиться Павільйон Слонів (Hor Samran Phurin), Hor Samrith Phimean – Bronze Palace – Павільйон для зберігання королівських регалій, а також Зал прийомів, вілла для проживання іноземних гостей. До речі, під час офіційних королівських прийомів туристи на територію палацу не допускаються.

Відкритий павільйон Чан Чайя служить сценою для виконання класичних кхмерських танців. Це одна зі значних будівель комплексу, її не приховують навіть стіни палацу. У минулому зі стін павільйону Чан Чайя король зі своєю свитою приймав паради і марші.

Срібна пагода

У наш час королівський палац переніс цілий ряд перебудов, перетворень і реконструкцій, і виглядає вже не так, як раніше. Туристи можуть милуватися залом і Срібною пагодою, але Палац Кхемарін закритий для відвідувань, у ньому знаходиться адміністративний офіс нинішнього короля Камбоджі Нородом Сіамоні.

Срібна пагода – це одна з головних визначних пам'яток Пномпеня. Розташована вона недалеко від Королівського палацу. Заснував цей храм буддиста в 1896 р. король Нородом Сіанук. Незважаючи на те, що основним матеріалом для споруди служило дерево, архітектори минулого спорудили досить оригінальну конструкцію. Пагоду назвали Срібною, оскільки підлога в ній інкрустована понад п'ятма тисячами срібних блоків, причому кожна така срібна плитка важить близько 1 кг [165, с. 345].

Щоб ніхто не наважився вкрасти плитку, вона надійно прибита до підлоги. Навіть Червоні Кхмери, які прийшли до влади в Камбоджі в 1975 році, не наважилися розграбувати цей храм і залишили все в цілості. Оточує Срібну Пагоду 600 метрова стіна, прикрашена зсередини фресками, на яких зображені сцени Рамаяни, Рімка в кхмерській інтерпретації.

Вхід на територію Срібної пагоди відкривається ажурними воротами. Перед пагодою стоїть макет Ангкорвату, навколо якого вирито рів, заповнений прозорою водою, котрий служить житлом для підготованих червоних рибок.

Національний музей мистецтв

Однією з найбільш значущих пам'яток Камбоджі є будівля Національного Музею Мистецтв. Побудований в 1917–1920 рр., музей знаходиться в столиці Камбоджі – місті Пномпень, розташований на північ від Королівського Палацу. Червона будівля музею, виконана в кхмерському стилі, складається з чотирьох галерей, оточуючих затишний внутрішній двір. Двір являє собою чудове місце для відпочинку, має безліч дерев, квітів та кілька ставків з лотосами.

Музей має велику історичну, культурну та етнографічну цінність. Більше 5000 тисяч експонатів, що датуються з VI по XIII ст., зібрані тут. Одні з найцінніших експонатів музею – статуя прокаженого короля з Ангкор Вата, статуя короля Лопера, статуя верховного Бога Вішну. Зображень Будди просто не злічити, їх більше тисячі знаходиться в Національному Музеї.

Великим кхмерським королям приділено особливу увагу в музеї мистецтв. Камбоджійці виділяють чотирьох царів, які на їхню думку зробили найбільший внесок у розвиток кхмерської імперії – Король Джаяварман II, Король Яшоварман I, Король Сурьяварман II, Король Джаяварман VII [166, с. 9].

Національний музей має ще одну визначну пам'ятку – під його дахом мешкає колонія кажанів. Вважається, що ця колонія – одна з найбільших у Камбоджі. Все в музеї зроблено для зручності відвідувачів. Кожен експонат забезпечений спеціальною табличкою з описом англійською мовою, відвідувачам можна взяти з собою карти для більш комфортного орієнтування на території музею.

Ангкор Ват

Та вершиною кхмерського зодчества по праву вважається Ангкор Ват, де тільки територія самого храму займає площу 1000x850 метрів. Французький натураліст Анрі Мюо, в 1864 р. відкрив Ангкор після чотирьох століть забуття, так писав у своєму повідомленні: «Побачені мною пам'ятники будівельного мистецтва величезні за своїми розмірами і, на мою думку, є зразком найвищого рівня в порівнянні з будь-якими пам'ятками, збереженими з найдавніших часів. Я ніколи не відчував себе таким щасливим, як зараз, у цій чудовій тропічній обстановці. Навіть якщо б я знав, що мені доведеться померти, я ні за що не проміняв би цю життя на задоволення і зручності цивілізованого світу» [166, с. 387].

Великий Джайяварман VII не тільки спорудив величезні храмові комплекси, але також забезпечив своєму народові достаток. Він будував лікарні, мости, дороги, і, перш за все, створив іригаційну систему, яка дозволяла на місцевих полях збирати три-чотири врожаї рису на рік.

Найпрекраснішим пам'ятником всього комплексу Ангкора є найбільш відомий і добре збережений храм Ангкор Ват, що будувався протягом тридцяти років за часів правління Сурьявармана II. Храм

вважається найбільшою сакральною будівлею в світі і являє собою типове для азійської архітектури поєднання елегантності і гармонії.

І не випадково після смерті короля храм прийняв його в свої стіни і став усипальницею-мавзолеєм. У розташованій на відстані двох кілометрів фортеці Ангкор Том заслуговує особливої уваги центральний храм Байон і його п'ятдесят чотири величезні вежі, кожна з яких прикрашають чотири обличчя Будди з навіки застиглими на губах посмішками.

Ангкор

У 1431 р. сіамські війська повністю захопили Ангкор, місто обезлюдніло, ніби по ньому прокотилася безжальна епідемія. З плином часу вологий клімат і буйна рослинність перетворили столицю в руїни і джунглі повністю поглинули

її. Важкі часи в історії Камбоджі не дозволяли відвідувати блискучий шедевр азійської архітектури. Тільки в грудні 1992 року ЮНЕСКО включила його до списку світових пам'яток культурної спадщини, а через рік у Токіо був створений Міжнародний координаційний комітет, який поставив собі за мету відродити колишню пишність Ангкора [165, с. 348].

Отож, архітектура Камбоджі по праву може вважатися королівською, адже велич та розкіш є просто вражаючими. Та з іншого боку в її елементах прослідковується значний вплив індійської культури.

Історія образотворчого мистецтва Камбоджі йде в глиб століть до стародавніх ремесел. Кхмерське мистецтво досягло свого піку протягом періоду Ангкора. Традиційне мистецтво і ремесло включає ткацтво, виготовлення виробів зі срібла та золота, різьблення по каменю, виготовлення лакованих виробів, гончарство, монументальний живопис, мистецтво виготовлення повітряних зміїв та ін. Серйозним ударом по мистецтву став період перебування при владі Червоних Кхмерів, пов'язаний з гоніннями на художників та інших представників мистецтва і їх досить частим фізичним усуненням. Останнім часом спостерігаються деякі поліпшення в цій області, пов'язані з підтримкою уряду і неурядових організацій, а також із залученням до країни туристів.

Музика. Пісні в Камбоджі більш популярні, ніж танці. Їх співають дорослі за роботою, діти при грі, закохані при зустрічах. Пісні входять необхідним елементом у всі свята і церемонії. Текст пісень рідко буває

стабільним, він часто видозмінюється, ще частіше імпровізується. Однак мелодія буває строго визначеною. Всього в народі відомо близько 300 мелодій.

Гра на музичних інструментах тісно пов'язана з пісненим мистецтвом. Майже всі кхмери вміють грати на якомусь інструменті. Навіть виготовлення їх не обмежене вузьким колом професіоналів. Часто любителі роблять їх для себе самі. У країні є як професійні, так і безліч аматорських, зокрема сільських, оркестрових колективів. Національний оркестр зазвичай складається з ксилофонів, металофон, комтома – набору гонгів на дугоподібній підставці, в центрі якої сідає музикант, одно- і двострунних скрипок, флейт і барабанів [114, с. 248].

Кхмерська музика побудована на пентатоніці, з перевагою двотактного ритму, легко відтвореного грюканням в долоні у випадках, коли під рукою немає інструменту. В оркестрі провідну роль грає великий ксилофон, за яким слідує інші інструменти.

Традиції та специфіка культури

Мова. Кхмерська мова – мова мон-кхмерської мовної родини, якою розмовляють кхмери, основний народ Камбоджі. Крім Камбоджі, де кхмерська мова офіційна, нею розмовляють також значні громади у В'єтнамі та Таїланді, а також кхмерські емігранти в США та Європі. Загальна кількість носіїв мови оцінюється від 15,7 до 21,6 млн. Мова використовує своє власне кхмерське письмо.

Кхмерська мова відрізняється від інших мон-кхмерських мов тим, що вона нетональна.

Особливістю кхмерської мови є використання різних слів залежно від статусу співрозмовника. Різні варіанти дієслів, іменників, що позначають частини тіла, та займенників вживаються у розмовній мові між простолюдом, у шанобливій мові, коли говорять про людей королівської крові й коли говорять про ченців. У чужинця може скластися враження, що люди розмовляють різними мовами. Основна одиниця кхмерської мови являє собою щось середнє між китайсько-тибетським корене-складом й індонезійським кореневим словом [114, с. 159].

Монахи

Чаклун кру

лікарем і вчителем, навчає молодь грамоті і рахунку. Звичайно, добре володіє засобами народної медицини, а нерідко і знаннями в науковій терапії. Відповідно до цього, роль його ще більше зростає. Храми служать притулком для розорених, безробітних. Тут вони завжди знаходять прожиток, а коли випаде можливість влаштуватися на роботу чи інакше поправити свої справи, з легкістю скидають шафранову тогу монаха і повертаються до цивільного життя.

У Кхум (волості) є по кілька храмів-монастирів. Кожен: з них обслуговує суспільно-релігійні потреби декількох пхумів (селищ), що спільно брали участь у його будівництві.

Храм з його священним гасм, двором, лотосовим ставком – це не тільки релігійний центр, а й місце відпочинку, бесід. Сюди приходять слухати радіо, у дворі збираються для святкових церемоній, для танців. Таким чином, храм і його околиці є осередком суспільного життя кількох сусідніх селищ.

Буддійська церква в Камбоджі представляє собою чітко організовану ієрархічну систему. Її вплив поширюється на всі сфери суспільного життя. Вона поділяється на дві секти, які, однак, не антагоністичні один одному і співвідносяться скоріше як різні чернечі ордени. Масова секта Маханікай містить 2500 храмів із 2650. Секта Тхоммают, проникла з Таїланду в 1864 р., налічує всього 1600 членів, але дуже впливова, тому що пов'язана з королівським прізвищем і знаттю. Храми Тхоммают зосереджені в Пномпені і столицях провінцій [114, с. 375]. Дуже невелике число кхмерів сповідує католицизм. Це нащадки португальців, які осіли тут в XVI ст. Повністю асимільовані з місцевим людом і зберегли лише релігію та прізвиська.

Катха

Брахманізм, який колись панував у Камбоджі, зараз зберігся тільки в стінах королівського палацу, де до цих пір група брахманських жерців справляє деякі ритуали. У народних віруваннях брахманізм і буддизм практично злилися. Часто важко розрізнити Брахму і Будду. Вішну, Шива, Індрани Яма в Камбоджі є об'єктами буддійського культу. Небожителі брахманського пантеону – теводи – асоціюються в народній свідомості з духами-охоронцями добуддійських вірувань. Цим духам споруджують вівтарі біля доріг, а іноді навіть у кутку буддійського храму. Серед них можна розрізнити духів природи (лісів, гір, полів), духів-предків і духів, висхідних до брахманських божеств і міфічних героїв. Посередники між простими смертними і духами – чаклуни кру. Вони визначають щасливі та нещасливі дні та години, ворожать про майбутнє, займаються лікуванням, приносять у жертву духам півнів і биків, що втім, не заважає їм бути ревними буддистами. Поширений звичай – носити маленькі статуєтки Будди в якості талісмана (катха). Щоб освятити виготовлену статуєтку, звертаються до кру. Багато чаклунських ритуалів, виконуваних кру, несуть на собі явні сліди буддійського ритуалу.

Традиції та звичаї. Традиційний чоловічий одяг кхмерів близький до сіамського. Він складається з куртки з вузькими рукавами і сампота. Сампот – це широке чорне полотнище, яке обгортають навколо стегон і пропускають назад між ніг. Сампот закриває ноги до колін, нагадуючи по контурах бриджі, які останнім часом стали носити у вищих шарах суспільства. В даний час сампот на-

Набір одягу для принцеси

дягають лише з причини урочистих випадків, зазвичай ж носять куртку-сорочку з короткими рукавами і брюки-шорти, що не доходять до колін. На свята і на дозвіллі чоловіки одягають широкий саронг – зшитий циліндром шматок тканини, часто картатий, який обгортають навколо талії. Чоловіки і сплять в саронгу, закріплюючи його під пахвами.

Жінки носять кофточку, яка щільно обтягує тіло (в новітній час із синтетичних тканин), і саронг або сампот. На дозвіллі і під час сну жінки обгортають сампот навколо талії як спідницю, але при роботі носять його однаково з чоловіками [20, с. 153].

Форма одягу в більшості випадків цілком неформальна. І чоловіки, і жінки в повсякденному житті носять саронг з бавовняної, або зміша-

ної тканини. Шовкові саронги одягають у свята, або використовуються в повсякденному житті достатньо забезпеченими людьми. У містах повсюдно носять звичайні брюки та сукні широкого крою, що закривають більшу частину тіла.

Переважно, колір одягу – чорний. Куртка-сорочка і особливо жіноча кофта нерідко бувають білими, саронг – в чорно-білу клітку. Чорну фарбу отримують з плодів дерева Маклу.

Заручини

У формальних випадках, на зразок релігійних фестивалів, або сімейних урочистостей, жінки часто носять «хоі» (сорочка особливого крою), але в основному жінки одягаються дуже скромно. Невеликий подарунок – маленький символ подяки – завжди вітається при відвідуванні не тільки приватного житла або офісу, але і при розміщенні в готелі. Подарунки потрібно завжди

пропонувати правою рукою. Взуття необхідно залишати біля порогу тільки в приватних будинках, або в храмах.

Волосся кхмери – і чоловіки, і жінки – зазвичай коротко стрижуть. Ченці голять голову.

Найбільш колоритною і традиційною подією у житті камбоджійців було весілля. У ніч перед весіллям камбоджійські наречені спати не лягають. А якщо і лягають, то встають ні світ не зоря – годині о другій ночі. Щоб довести дівчину до кондиції дизайнерам, перукарям і костюмерам потрібно години три-чотири, не менше. А по камбоджійським традиціям церемонія починається о 7:00 ранку. Тьмяне сонце ледь піднялося над горизонтом, а вдалині вже з'являється пишна процесія. Це наречений у супроводі батьків, родичів, друзів і знайомих направляє до будинку своєї майбутньої дружини або до ресторану, які багаті камбоджійці найчастіше орендують на весь день. Всі йдуть чинно і поволі – урочистість моменту не терпить суєти. Одружуються люди в Камбоджі не часто і як правило – надовго. Тому робити це потрібно з великою гідністю.

З незапам'ятних часів аж до середини двадцятого століття будь-яке весілля в Камбоджі справляли протягом цілих трьох днів. Гуляли, як годиться. Потім прийшли червоні кхмери і все зіпсували. Весілля при комуністах зробили чисто формальним масовим заходом. За наказом партії відразу одружилися чоловік п'ятдесят чи сто. Причому чоловік і

дружина бачили один одного в день весілля в перший раз. Парторг зачитував імена зі списку, і молоді люди з цього моменту вважалися чоловіком і дружиною і зобов'язані були виробляти потомство [20, с. 380].

Сьогодні кхмери вважають, що три дні для весілля це все-таки забагато і скоротили час урочистостей. Гуляють всього один день. Зате, починається все тепер дуже рано. І турбот у нареченого і нареченої повнісінько. При тому, що формальностей не надто багато. Процес перетворення молодих людей у чоловіка і дружину дуже спрощений. І важливі справи за них роблять інші. Починається все задовго до урочистого дня.

Якщо у чоловіка вже є дружина, яка не проти нового весілля, то шлюб буде зареєстрований. Виявляється, в Камбоджі будь-який чоловік може офіційно мати стільки дружин, скільки йому завгодно. Дві, три, чотири, п'ять, рівно стільки, скільки хоче і може містити. Чи є в світі інші не мусульманські країни, в яких чоловік володіє такими чудовими правами?! Багато заможних людей в Камбоджі мають по кілька дружин відразу і живуть з ними довго і щасливо, як одна велика дружна родина. Багатоженство в цій країні в законі. А ось багатомужжя – немає. Жінки права мати декількох чоловіків позбавлені.

На камбоджійське весілля завжди приходять багато гостей. Кхмери вважають, що чим більше народу на святі, тим щасливіше буде молода сім'я. Прийти без подарунка не можна, навіть якщо ти останній бідняк. Подарунки приносять усі, і найчастіше це бувають гроші, які й покривають витрати на саме весілля. А витрати сім'ї несуть не маленькі. Адже всіх треба нагодувати, напоїти і розважити.

Поки гості насолоджуються смачним сніданком, проходять різні символічні церемонії. Батьки нареченої знайомляться з нареченим. Батьки нареченого знайомляться з нареченою. Потім батьки молодих знайомляться між собою. Найчастіше, всі вже давно знають один одного, але звичай вимагають дотримання подібних формальностей. Потім до процесу підключається тамада, який невтомно розповідає казки і легенди з історії Камбоджі [20, с. 383].

Далі йдуть повчальні притчі і повчання молодим. Триває все це кілька годин. Потім гості розходяться до обіду, а наречений і наречена

Наречена та наречений

відправляються переодягнутися. Перевдягання – один з ключових моментів камбоджійського весілля. І нареченому, і нареченій потрібно мінімум сім весільних суконь і сім костюмів. Більше можна, а от менше не можна. Це вважається непристойним.

Платтями справа не обмежується. Адже кхмерський жіночий весільний наряд – це не тільки матерія, це всілякі металеві браслети на руки і на ноги, ланцюги і ремені, розшиті накидки і брошки. Причому важити така жіноча зброя може дуже багато. Мініатюрним кхмеркам доводиться носити на собі кілограмів десять металу, причому найчастіше, весь день. Їх весілля – справа важка.

Залишок вечора – це суцільний банкет і танці. Напої ллються рікою. У їжі не доліку теж немає. Спеціально запрошена поп-група співає і всіляко розважає гостей. Проте, часом здається, що розвага тут не головне. Адже навіть їхні танці нагадують не стільки веселощі, скільки задумливу медитацію.

Стіл для подарунків

Головний весільний танець – видовище незвичайне. Головна пісня про любов співається хвилини п'ятнадцять-двадцять. Вона сповнена історичних прикладів, метафор і повчань. А також побажань любові і щасливого життя. Весь цей час танцюючі повільно бредуть навколо столу. Поки триває нескінченна пісня, кожен встигає обійти стіл з

наїдками разів п'ять, не більше.

Головне – філігранні рухи пальцями. Справа ця не така проста, і виходить не відразу і не у всіх. Здається, що у багатьох танцюючих до кінця дня просто не залишається сил. Адже кожен їх них встав годині о п'ятій ранку, а багато хто – ще раніше, а зараз – за північ. Майже цілу добу на ногах! Тут є від чого втомитися, але всі терплять. Адже в Камбоджі найчастіше одружуються всього один раз в житті. Але, якщо глава сімейства вирішить взяти собі в дружини ще одну дівчину, нова весілля буде відзначатися настільки ж солідно і ґрунтовно [20, с. 375].

Весілля завжди починається з заручин. Заручини – це захід, тривалістю в два дні, на яке запрошуються друзі, близькі і неблизькі родичі нареченого і нареченої. Інколи кількість запрошених сягає 250 чоловік.

Заручини скріплюють наміри нареченого і нареченої одружитися у присутності свідків, спеціального ченця і батьків. Після заручин наре-

чений і наречена отримують право з'являтися в суспільстві удвох, а не в присутності численних друзів і подруг.

Але вони до весілля не мають права жити або ночувати разом, а також висловлювати свої почуття на людях. Можуть, максимум, триматися за руки.

Під час заручин також вноситься викуп за наречену з боку батьків нареченого. (Як правило ця сума, на яку родина нареченої організовує весільне торжество. У Пномпені це 7–10 тис. доларів, для сім'ї середнього достатку).

Близькі учасники приходять о 4 ранку в будинок нареченої. Напередодні родина нареченого приносить в будинок нареченої якомога більше видів різних фруктів. (Ідеально до 50 видів). Вранці фрукти кладуть на підноси, і, процесія із близьких простує з підносами пішки до найближчого храму (пагоди), щоб освятити ці фрукти під час ранкової дхарми (молитви).

Отримавши благословення, процесія повертається назад у будинок нареченої і починається тривалий обряд договору про з'єднання двох закоханих. Провідним є спеціальний чернець, а також тамада і безліч помічників тамади. Починається все з поцілунків в потилицю.

Потім спеціальний монах ворожить на гороскопі нареченого і нареченої і обирає для них дату весілля. Дата може бути в проміжку від місяця до року.

Після призначення дати наречений підносить батькам нареченої великий золотий глечик з викупом, і обручку нареченої (це вже європейська прибузда).

Після чого майже дві години здійснюються ритуальні дієства: всі присутні бризкають парфумами на нареченого і наречену по черзі, підстригають їх ножицями, благословляють до довгого і щасливого життя і, звичайно ж, фотографуються разом з нареченим і нареченою.

Окремо потрібно сказати про антураж і фотографії. Наречений і наречена протягом заручин обов'язково міняють не менше семи нарядів. Наречена також повністю до кожного наряду змінює зачіску. Адаже кхмерське весілля – це нескінченна фотосесія, за підсумками якої виготовляється гігантський альбом з червоного дерева, інкрустований сріблом (іноді форматом А2), де можна споглядати всю родину і знайомих весь разом з нареченим і нареченою у всіх позах і нарядах. Приблизно після обіду, ввечері та вночі, а також на наступний день можна їсти, танцювати і співати, бажаючи здоров'я новоспеченій парі.

Під час урочистості наречений і наречена обходять усіх і кланяються усім гостям. Торжество проходить спочатку в будинку нареченої, а потім повторюється також і в будинку нареченого.

На весіллі немає весільного торта, але замість цього є гігантський стіл з пірамідою з 55 видів фруктів. Нареченій прийнято в кінці торжества кидати весільний букет. Так само наречений і наречена роблять у кінці хід через усіх гостей. Гостям для цього заздалегідь роздають мішечки з рисом, жасминовими квітами і солодощами.

З європейських традицій є наявність на весіллі трьох подружок нареченої і трьох друзів нареченого. В іншому весіллі за церемоніалом мало нагадує європейське. Справа в тому, що на торжестві у нареченого і нареченої, а також у друзів і подружок немає свого столу. Вони впродовж усього свята стоять на порозі – зустрічаючи гостей. Гості не приходять всі одночасно, а можуть приходити і йти протягом всього дня. Кожному новоприбулому гостю офіціанти накривають стіл, весь цей час в залі йде святкове шоу, пісні і танці.

Найцікавішим на кхмерському весіллі є подарунки. На вході за красиво прикрашеним квітами столом, сидить спеціально набрана з близьких родичів «бригада рахівників», які приймають подарунки від новоприбулих гостей. Подарунком можуть бути тільки гроші. Дарувати речі і предмети на кхмерських весіллях не прийнято. Середня сума в Пномпені – це 20 доларів з людини.

Зрозуміло, що це мінімум. Гроші кладуться у весільне запрошення і подаються на стіл «бухгалтерів». Після цього записується в спеціальний сімейний журнал «обліку урочистих заходів» сума подарунка та ім'я тих, хто подарував.

Робиться це не з причин меркантильності, а з зручності. У кхмерів прийнято, коли вони йдуть до когось на свято – вони просто відкривають цей журнал і дивляться – скільки ця людина подарувала їм грошей на останньому заході – і самі дарують йому стільки ж або, що вважається гарним тоном – на 10–20 % більше.

З погляду європейців таке весіллі виглядає надто показовим та розтратливим, але для народу Камбоджі це вічні традиції, котрі передаються із покоління в покоління та шануються.

Свята. У Камбоджі одним із національних свят є День предків, моєю камбоджійців – Пчум Бен, котрий відзначають у вересні – на початку жовтня. Метою цього релігійного свята є поминання померлих. Пов'язане це свято з правлінням лідера «червоних кхмерів», політиком Пол Потом, який проводив геноцид власного народу. Ця трагедія торкнулася практично кожної сім'ї, і тому ставлення камбоджійців до своїх предків, замордованих під час режиму Пол Пота, дуже дбайливе.

Початок свята припадає на перший день місяця, котрий йде, що носить назву Пхотробот. Як свідчить переказ, коли місяць входить в фазу

спадання, небо ховається за хмарами і ночі в цей час темніші. Вважається, що в цей період король царства мертвих Яма дозволяє душам померлих пожити серед людей [20, с. 167].

Першим ділом душі відправляються в пагоду – споруди буддистського культу. Якщо там не виявляється підношень, передбачених традицією, то душі покійних проклинають своїх рідних. У підношенні обов'язково повинен бути присутнім рис, який попередньо варять в кокосовому молоці.

Підношення рису пов'язано з наступним: на думку релігійних камбоджійців, на загробне життя душі прямий вплив робить те, як вона жила на землі. Якщо людина жила несправедно та аморально, то після смерті його душа буде мати маленький рот для того, щоб скуштувати підношення рідних. Саме тому живі люди піклуються про своїх померлих предків, підносячи їм рис, щоб кожен покараний міг скуштувати його.

У цей день у всій Камбоджі рано вранці рідні приходять до храмів і розкидають рис, пригощаючи, таким чином, предків, а потім знову повертаються в храм, щоб вже почастивати священнослужителів: вони приносять їм одяг, їжу або гроші.

Найголовнішим святом у Камбоджі є камбоджійський Новий рік. На мові кхмерів назва свята звучить як Chaul Chnam. Вважається, що в ці дні на землю спускається божий дух. Святкується цей найважливіший день в країні протягом трьох днів, за григоріанським стилем – це 13-14 квітня. Камбоджійський Новий рік ознаменований такою важливою подією для кхмерів, як кінець збору врожаю. Або ж це свято приурочено до початку сезону мусонів в цій Південно-східній країні.

Новорічні традиції в Камбоджі є досить цікавими. Люди ходять у храми, отримують благословення від священнослужителів. На території храму вони відтворюють пагорб із піску, прикрашений п'ятьма релігійними прапорами, що є символом п'ятих учнів Будди [20, с. 170].

У цей день жителі країни звертаються до святої води, вони кроплять обличчя один одного вранці, опівдні – груди, а ввечері ллють святу воду на ноги. Також є традиція фарбувати воду в різні кольори: синій, жовтий, рожевий – ці кольори є символом удачі в майбутньому році.

Святкування Нового Року

Maha Songkran

Maha Songkran – це назва першого дня Нового року. Також це закінчення старого року і початок нового. Люди святково одягаються і запалюють свічки, розставляють ароматичні палички у храмах, де члени кожної сім’ї віддають належне за вчення Будди. Вони стоячи на колінах, кланяються три рази перед його зображенням.

Virak Wanabat – це назва другого дня Нового року. У цей день люди роблять пожертвування, подаяння нужденним, а також дарують подарунки близьким людям. На роботі можливі і грошові заохочення. Більшість сімей у цей день беруть участь у церемонії поминання своїх предків у монастирі.

T’ngai Leang Saka – це ім’я третього дня святкування Нового року. Старійшини очищають статуї Будди ароматною водою. Купання зображення Будди – це символ того, що вода буде необхідною для всіх видів рослин і живих істот. Очищення також вважається доброю справою, яка принесе довголіття, удачу, щастя і благополуччя в житті. Молодші шанують старших, омиваючи їм ноги

Обливання водою

святою водою, натомість вони отримують їх благословення.

Kralan

Час кхмерського Нового року теж час, щоб підготувати спеціальні страви. Одним з них є «kralan»: пиріг, зроблений з пропареного рису, змішаного з квасолею чи горохом, тертого кокоса і кокосового молока. Цією сумішшю начиняли бамбукову паличку і обсмажували (чимось нагадує наші вафельні трубочки з начинкою).

Після всіляких релігійних заходів можна перейти до активних ігор і веселощів, що також є невід’ємною частиною святкування камбоджійського Нового року. А Новий рік за григоріанським стилем не вважа-

ється великим святом. Відзначається він швидше як данина сучасності і світовій культурі і нічим не відрізняється від того Нового року, який відзначаємо ми.

У квітні-травні камбоджійці відзначають буддійське свято Весак, котре глибоко увійшло в традицію цієї культури і присвячене народженню, просвітління і відбуття в нирвану Гаутами Будди. Це головне релігійне свято Камбоджі, котре відзначається в день повного місяця. Цей день належить до другого місяця за індійським календарем. На санскриті назва місяця звучить як Вешакха, і історія свята корінням сягає в традицію тхеравади, коли всі події народження і смерті випадають на один день.

Назва «Весак» – це сингальський еквівалент назви «вешакха». Так свято назване на честь місяця індійського календаря.

В основі свята – образ Будди, його просвітлення, яке представляє собою знаменну подію для людей і найважливіший переломний момент пізнання істини. Камбоджійці займаються прикрасою храмів, запалюють паперові ліхтарики на легкому каркасі з дерева, ці ліхтарики є уособленням світла, що приходить у наш світ. Територію храмів і монастирів прикрашають масляними лампами. У цей час прийнято дарувати один одному листівки із зображенням якихось величних і пам'ятних подій з буття Гаутами Будди [20, с.189].

Весак

Миряни, тобто ті, хто живе світським життям, теж йдуть у монастирі і храми, слухають даршанамі (проповіді), медитують, здійснюють обряди.

Традиція припускає обхід навколо храму три рази, прийнято вважати, що роблять це на честь Будди, дхарми (морального боргу) і санghi (буддійської громади). Ці три поняття є для камбоджійців найціннішими і важливими.

У ці дні зазвичай забороняється займатися такими видами ремесла, які припускають заподіяння шкоди живим істотам. Це, наприклад, заняття сільським господарством. Велике значення для цього свята має дана – подаяння милостині нужденним, що є проявом милосердя. Миряни несуть у монастирі частування, підкреслюючи те, що вони

пам'ятають свій обов'язок перед громадою. Це говорить про те, що сангха, монастирська громада, дуже важлива і шанована для тих, хто живе світським життям.

У сучасній Камбоджі в цей день на вулицях можна подивитися театралізовані вистави і пантоміми. Весак проходить не тільки дуже весело, але й видовишно, не залишаючи байдужими численних туристів.

Нородом Сіанука

Свій день народження Нородом Сіхамоні – король Камбоджі – святкує 14 травня, а народився він у 1953 році. Цей день у цій унікальній країні давно має особливий статус. У день народження Короля Королівський палац у місті Пномпені відкритий для всіх охочих. Будівництво палацу належить ще до 1866 року, будували його французи, за останні десятиліття палац переніс безліч реконструкцій.

У своєму сучасному вигляді палац являє собою цілий комплекс, відвідувачі можуть помилуватися величним трону залом, павільйон Слонів, Залом для зберігання регалій, Срібною пагодою і багатьма іншими. На відміну від основних частин палацу, що приймають туристів у будь-який час, резиденція самого короля Нородома Сіхамоні Палац Кхемарін запрошує охочих тільки 14 травня. Поряд з палацом проходять народні гуляння з танцями та іграми, а в небо запускаються феєрверки.

Сіемріп – один з найвідоміших куточків Камбоджі. Знаменитий він тим, що тут знаходиться найдавніший комплекс храмів Ангкор, у покинутій столиці Камбоджі. Святкування дня народження короля проходить тут з особливим розмахом.

День народження Короля-батька, Нородома Сіанука, який відзначається 31 жовтня, також є одним з національних свят. Це свято присвячене королеві, що звільнив Камбоджу від колоніального гніту Франції, тому це свято пронизане повагою і радістю всього камбоджійського народу.

Також не обділяють увагою королеву Нородом Монінет. Свято припадає на 18 червня. В цей день в Камбоджі оголошений офіційний вихідний. З ранку кхмери йдуть в храми – піднести дари Будді і «помолитися» за здоров'я королеви. Паради і великі масові гуляння не влаштовуються, тому статус у Королеви-матері такого не передбачає [20, с. 190].

Ще одне цікаве святкування має назву «водний фестиваль», що на мові камбоджійців звучить як Бон Ом Тук. Цей одне із шанованих свят припадає на листопад, у період повного місяця, триває протягом 3 днів. Основним містом святкування виступає місто Пномпень.

Але святкові гуляння проводяться і в Сієрріпі. Човни пофарбовані в кольори, що символізують двадцять одну провінцію Камбоджі. Феєричне шоу в деякій мірі виступає символом непереможного водного ар'єргарду стародавньої імперії Кхмерів. Історія свята пов'язана з ім'ям камбоджійського короля Джаявармана II.

Водний фестиваль

Святкування відбувається на річці Меконг. Річка Тонлесап, що з'єднує річку Меконг з озером Тонлесап, змінює свій напрямок два рази на рік. Тому фестиваль має ще назву Свято повороту води. Це унікальне природне явище. Після падіння рівня води утворюються мулисті ділянки землі, на яких можна отримати багатий врожай рису. Місцеве населення в період святкування не працює.

Сувенірами водного фестивалю є вінки зі свічками, вони мають свою традицію. Вінки із запаленими на них свічками камбоджійці пускають по воді, а ввечері постає грандіозна по своїй красі картина: водна гладінь переливається тисячами світлих відблисків.

Центральне місце у святі належить човновій регаті. Беруть участь човни різних кольорів. Кожен човен має в якості прикраси велике око – це своєрідний талісман захисту від злих духів. А голова змії, що прикрашає ніс човна, – символ родючості і води.

За одним повір'ям, свято знаменує собою кінець сезону дощів і початок сезону для рибалок, за іншими, – кхмери дякують предків і бога води, яка необхідна для життя.

Свято включає 3 частини: човнова регата, спуск на воду вінків зі свічками і священну церемонію вітання місяця.

Водний фестиваль – це свято, просочене духом великої історії кхмерського народу. Він продовжує традиції Камбоджі, що йдуть з давнини.

Таким чином, кхмерський народ є віруючими людьми, котрі свято виконують релігійні догмати та бережуть національні традиції. Свята в Камбоджі – це дійсно палітра кольоровості та вражаючих дійств, але

найголовніше те, що населення своєї країни робить це для себе, щоб відволіктися від злиденності свого існування.

Танці та театр. У стародавніх храмах збереглися написи, у яких згадуються імена танцівниць, співаків і музикантів, а також настінні зображення блазнів.

Існує 3 основні види театральних вистав: королівський балет, театр тіней і народний театр [109, с. 32].

Королівський балет використовує традиції середньовічного балету Камбоджі Ангкорського періоду (називався сіамським; акторами були представники народності тай).

Сюжетами постановок служать древні легенди й казки. Відомо близько 30 таких сюжетів, переведених на мову танцю. Малюнок танцю складається з відточених, витончених рухів тіла, плавних жестів рук. Кожен із жестів має певний сенс, велике значення мають костюми та прикраси.

Чоловічі партії виконуються в масках, стиль і колір яких різний. Жіночі персонажі масок не мають, але танцівниці накладають на обличчя дуже яскравий грим. Чоловіків зазвичай у трупі мало – майже всі ролі виконують жінки.

Процес навчання мистецтву танцю займає 10 років. Причому кожного учня готують до однієї конкретної ролі.

розповідає
епізоду [109, с. 36].

зміст

наступного

Театр тіней

ляльок, строго канонізовані. Вистава супроводжується розповіддю актора, що знаходиться за екраном.

Виступ балету проходить у супроводі оркестру та жіночого хору. Хор, що розташовується близько до оркестру, супроводжує танець і розвиває сюжет у пісні, граючи роль лібрето. Текст читається і співається. Перед кожною новою сценою декламатор

Театр тіней зазвичай дає вистави під час релігійних свят. Сюжети, так само як і силуети

Поширені два види – великий і малий. У першому артистичоловіки танцюють з картинами перед підсвіченим екраном, у другому сюжеті розігрують сцени за допомогою плоских ляльок, зроблених з бичачої шкіри.

Камбоджійський театр тіней – це мистецтво, яке належить народу. І народ його любить. Але от часу на те, щоб ним насолодитися, у сучасних кхмерів вистачає не завжди. От і йдуть їхні театральні працівники назустріч глядачеві і зустрічаються з ним там, де він буває регулярно. Наприклад, в ресторані. Чудові страви кхмерської кухні прекрасно підходять під кхмерський театр тіней! Артистами є найчастіше студенти чи школярі. Грошей на цій справі багато не заробиш, тому все тримається виключно на чистому ентузіазмі.

Великою популярністю користується Народний театр, де звичайно виступають 2 актори (без костюмів і декорацій). Подання складається з коротких сценок, схожих на середньовічний західно-європейський фарс (будується на імпровізації, багато співу). У Пном Пені, Сіемреапі та інших містах існують постійні трупи.

Світову популярність заслужив кхмерський класичний балет, в репертуарі якого близько 30 старовинних п'єс. Однак в Камбоджі його глядачами і поціновувачами, крім іноземців, є в основному придворні аристократичні кола. Численні бродячі трупи виконують спрощені версії цих п'єс.

Кхмерський класичний балет розвинувся в Ангкорі. Після відведення населення Ангкора в Сіам він повернувся до Камбоджі вже як запозичений в Сіаму жанр, і навіть хоровий супровід ще років п'ятдесят тому вівся тайською мовою. Народні танцюристи виступають не тільки в спектаклях, а й на весіллях і т. п. У весільному танці ленг-тротил зберігаються пережитки мисливського магічного танцю.

Найбільш популярний танець лаж-гом. Його танцюють повсюдно на будь-якому сільському святі. Танцюють лам-те парами, однак не торкаючись один до одного; па і жести його містять елементи класичного балету. Рухи рук грають у цьому танці набагато важливішу роль, ніж рухи ніг [6, с. 54].

Кухня. Національна кухня Камбоджі схожа на традиційні кухні сусідніх країн: В'єтнаму, Таїланду,

Лаосу, Китаю. Однак вона все ж дещо відрізняється. Вона не така

**Смажена локшина,
кислий суп і карі**

гостра як в Таїланді, як зазвичай чекають, але солодка. Використання в стравах приправи карі зближує кхмерську кухню з індійською, а різні варіанти рисової локшини – з китайською. Вплив французьких колоністів помічено при виготовленні чудового хліба, булочок і хрустких багетів, які випікаються повсюдно.

Коріандр і меліса використовуються при приготуванні практично всього. Чилі-перець не отримав таку велику популярність, як у Таїланді, Лаосі чи М'янмі, і додається за бажанням. У якості приправи використовується конопля. Колись вона продавалася прямо на ринках, поки влада не заборонила нею торгувати. Але, не дивлячись на це, кхмери вірять, що якщо в страву іноземця додати коноплю, то він обов'язково захоче незабаром поїсти знову і прийде саме в цей ресторанчик. І вірять не дарма: багато іноземців спеціально шукають такі місця. І вас обов'язково доведуть до відома, що ось цей рис через деякий час викличе у вас почуття ейфорії, а потім – і знову голоду.

Можна сказати, що камбоджійці їдять все. Зазвичай обід кхмерів включає три-чотири окремі страви, кожна з яких включає в себе всю смакову палітру: солодке, кисле, солоне, гірке і гостре.

Дуже популярні в повсякденному житті камбоджійців різноманітні супи, які готують на основі м'ясних, рибних і курячих бульйонів і приправляють різними спеціями, сушеними корінням і овочами. До супів додаються овочеві салати і різноманітні добавки з сушених креветок, риби і м'яса. Причому в м'ясні бульйони може додаватися риба і навпаки.

Супи коштують зовсім недорого і тому є основним харчуванням найбідніших верств суспільства. В якості добавки до супів подається стружка в'ялених морепродуктів. Її можна зустріти і в складі котлет з соєвого борошна, в які додають так само різні різані овочі і спеції. Котлети – недорога страву, одна з улюблених в меню кхмерів, так само як і супи.

На вуличках Пномпеня можна спостерігати своєрідні польові кухні, де миють, чистять, ріжуть, варять, смажать, а потім розливають і розкладають по целофанових пакетах майбутню трапезу.

Амок

Амок – найпопулярніша страву місцевої кухні. Головні його інгредієнти – карі і кокосове молоко. Плюс до того – якесь м'ясо чи морепродукти, плюс овочі (небагато). Традиційно подають на стіл в шкаралупі кокоса, рис може бути доданий в

якості гарніру.

Кітеоу – це суп-локшина. Крім локшини в ньому може бути трохи морепродуктів, свинини або іншого м'яса. Залежно від смаку можна додати в нього спеціальний рибний соус, мелений перець, лимонний сік або навіть цукор.

Сомло – суп, головні складові – помідори, риба і ананаси. Супчик має кисло-солодкий смак.

Лок Лак (Lok lak). Місцевий фаст-фуд. Добре відбите м'ясо. Дуже «по-європейськи». Їсти прийнято з чіпсами і цибулею.

Кдам – це так називається звичайний краб. У місті з апетитною назвою Кампот можна побачити і спробувати краба в перці.

Поряд з супами, в основу раціону камбоджійців входить риба та різноманітні морепродукти. Страв з риби безліч: кислий рибний суп «дтрай-чин-ньонг», запечена риба з рисом «ном-трай», смажена риба «дтрай-аінг», риба на пару «дтрай-чорм-хой», рибне карі.

Паста «прошок» – це специфічний продукт, не призначений для іноземців, тому ви навряд чи зустрінете його в ресторанах. Для приготування пасту дрібну рибу разом з тельбухами подрібнюють, засипають спеціями і настоюють. Як видно, готується вона досить просто, але запах від неї нестерпний. Кхмери ж використовують цю пасту в більшості своїх страв.

Головна страва у кхмерів – рис «баай». У Камбоджі вирощують більше двохсот його сортів. На столі може стояти безліч вишуканих страв, але якщо на ньому немає рису, то кхмери залишаються голодними. Навіть простий відварний рис, без спецій має яскраво виражений смак та аромат. При приготуванні рису використовують велику кількість рослинної олії: пальмової, арахісової, кокосової, горіхової, з додаванням свіжої зелені.

Локшина стоїть на другому місці за популярністю. Вона буває рисова, ячмінна, крохмальна, біла, золотиста, коричнева і зовсім прозора – скляна. Овочі в камбоджійській кухні широко використовуються в поєднанні з м'ясом, птицею або рибою в складі салатів, які їдять як холодними, так і гарячими, але обов'язково з якимось соусом. Місцеві салати досить оригінальні – зазвичай вони готуються з м'яса або риби з різною зеленню (салатом, латуком, мелісою, шафраном тощо) і рос-

Лок лак

линною олією. Часто в салат додають фрукти і свіжі чи мариновані овочі, причому збирають їх для обробки на різних стадіях зрілості, що надає кінцевому продукту абсолютно феноменального смаку. Практично всі овочі піддаються тепловій обробці. Але кухарі намагаються довести їх до того ступеня готовності, коли вихідні продукти ще зберігають смак, аромат і всі корисні якості свіжих.

У жителів Камбоджі поряд із традиційними стравами поширеним явищем є і нетрадиційні страви. Смажені коники, різні комахи, смажені павуки з часником, інколи кобра.

Харчову цінність волохатих скуонських павуків відкрили в другій половині 70-х років минулого століття біженці, що ховалися в лісах від режиму Пол Пота. Щоб вижити, люди їли все, що підвертається під руку: цвіркунів, ос, водяних жуків, личинки комах. І скуонських а-пінгів. Лише через кілька років, коли з «колгоспним комунізмом» було покінчено, його вцілілі жертви повернулися додому і згадали, що підсмажені тарантули були дуже смачні.

А-пінг

Так а-пінг став дорогим делікатесом. Вартує один екземпляр 300 рієлів за штуку (близько 8 американських центів або двох з половиною наших рублів). А-пінг став і дохідним промислом. Більшість жителів Скуона заробляють собі на життя ловом павуків, приготуванням і продажем. Вдалий продаж – 100–200 штук в день – за цими ласощами сюди приїжджають

цілі автобуси гурманів. Це, за камбоджійськими поняттями, дуже непоганий бізнес.

Любителі а-пінгу запевняють, що він не тільки дуже смачний, але і корисний для здоров'я. Допомагає від радикуліту і від деяких хвороб дихальної системи. Павукові лапки, черевце і отруйні щелепи настоюють на рисовому вині. Темно-коричнева каламутна рідина піднімає тонус. Її, до речі, дуже люблять камбоджійські далекобійники, які проїжджають через місто. Якісне «павуче вино» коштує 2 долари за літр, але можна підбадьорити себе і не за такою високою ціною.

У Камбоджі теж їдять кобру, але дуже підпільно. Цим займається мафія. Коштує така страва дуже дорого, навіть за нашими мірками. Вживають її тільки дуже заможні люди і тільки під час урочистостей. Страва з кобри – це серйозна подія в житті кхмерів.

Балут (зародок качки) в Камбоджі продають на кожному кроці – як шаурму. Качине яйце, в якому вже практично повністю сформувався

ембріон, варять як звичайне яйце, що є делікатесом. Вважається, що балут багатий протеїнами і корисний, тому його без проблем можна купити у вуличних торговців. Після того, як ви виберете вподобане яйце, торговець дістане його з кошика, передасть сіль і оцтово-цибулевий соус. Потрібно взяти гаряче яйце, проробляєте маленький отвір, через який можна випити «бульйончик», перш ніж розламати всю шкаралупу.

Балут

У Камбоджі, також як і в сусідньому В'єтнамі, широко поширений свіжо вичавлений сік цукрового очерету. До улюблених безалкогольних напоїв кхмерів належать також – «самронг»

(настій насіння однойменного дерева), сік пальмового дерева «тект-нот», содова з лимонним соком, сік з паростків бамбука, а також свіжі соки або соки з льодом і сиропом. Але зустріти таке різноманіття місцевих напоїв у туристичних зонах непросто. Зелений чай вживається повсюдно як гарячий, так і з льодом, а от кава тут зазвичай не дуже хорошої якості.

Отже, камбоджійська кухня є досить унікальною, але на жаль, справжніх професіоналів місцевої кулінарії було вбито в роки правління Червоних кхмерів.

ЛАОС

Лаос, повна назва Народна Демократична Республіка Лаос – країна в південно-східній Азії, що межує на півночі з Китаєм, сході з В'єтнамом, півдні з Камбоджею, заході з Таїландом. Країна не має виходу до моря. Загальна площа – 236 800 км². Столиця – В'єнтьян. Лаос поділений на 16 провінцій, столичну префектуру та особливу зону. Провінції поділяються на 140 районів, які, в свою чергу, складаються з 11000 комун. Офіційна мова – Лао, використовуються також французька, англійська. Релігія – буддисти становлять 60 % населення, анімізм та інші сповідує 40 %.

Сьогоднішня назва була дана країні в період французького правління, через місцеву мову – Лао. Походження її назви спірне, але, можливо, вона походить від давньо-китайської назви тайських народностей – «Аі-Лао». Раніше Лаос був відомий як «Lan Xang» – «земля мільйона слонів».

Культура Лаосу має багаті і стародавні традиції. Вона складалася і розвивалася під сильним впливом буддиської релігії. До цих пір у звичаях і моралі народностей і етнічних груп, що населяють країну, знаходять відображення багато старих традицій.

Лаос – соціалістична республіка. Офіційно головою держави є президент, що обирається строком на 5 років депутатами Національних зборів. При владі – Тьуммалі Саясон.

Вищим законодавчим органом є Національні збори у складі 109 чоловік, що обираються на п'ять років голосуванням поміж громадянами віком понад 18 років. У сферу контролю зборів входять діяльність судової та адміністративної систем, вибори та зміщення з посади президента, голови Верховного Суду та Генерального прокурора.

Грошова одиниця – лаоський кіп.

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Лаоська література заснована на письмових світських і релігійних творах, але ввібрала в себе і дух усної народної творчості –

пісень, казок, міфів, головними персонажами яких виступають народний герой – веселий вуличний хлопчисько, а також нерозумний і жадібний багач, чаклун і обманщик. Перші письмові пам'ятки (XIII ст.) оповідають про найважливіші події та звичаї країни, її політичний та соціальний устрій.

**Буддійський храм у
Вьєнтьяні, столиці Лаосу**

Під час національно-визвольної боротьби в країні зародилася і широко поширювалася революційна публіцистика у формі пісень, віршів, оповідань, нарисів. Їх героями були патріоти-революціонери, бійці народно-визвольної армії. Поступово у визволених районах з'явилися твори художньої літератури, прийняті пафосом боротьби за свободу, незалежність і соціальний прогрес. Сучасна література Лаосу сприяє формуванню творчої особистості, допомагає усунути у населення відсталі навички та звички, успішно будувати основи соціалістичного суспільства в республіці і представлена в основному невеликими оповіданнями і віршами [180, с. 467–469].

Архітектура та образотворче мистецтво.

Найдавніші пам'ятки мистецтва – величезні гранітні «судини» (ймовірно, похоронні урни), зосереджені головним чином у Долині Кувшинів (нагір'я Траннінь) і датуються початком нашої ери. У середині I тис. н. е. в Лаосі поширилося вплив культури кхмерів. Серед збережених пам'яток середини I – початку II тис. н. е. –

Будда-парк у Вьєнтьяні

Будда-парк у Вьєнтьяні

Будда-парк у Вьєнтьяні

Святилиця поблизу Саваннакхета (Інг-Ранг), подібні з прасатами Камбоджі VI–XI ст.

З утворенням держави Лансанг (XIV ст.) після утвердження буддизму розвинулася своєрідна художня культура, що ввібрала вплив мистецтва Камбоджі і Сіаму. Збереглися численні монас-

тирські комплекси – «вати»: Сієнг-Тхонг в Луангпрабанзі (1561 р.), Фра-Кео (1565, відновлений в 1938 р.) і Сисакет (1820 р.). Вони включають «храми-боти» (прямокутні будівлі з портиками і багатошаровими черепичними дахами), бібліотеки, житла ченців і «святилища-тхат» (різновид ступи). Різноманітні за розмірами та формами (напівсферичні, дзвоноподібні, ступінчасті, вежеподібні зі шпилем) тхати ставилися і окремо, утворюючи разом з терасами, галереями та навколишніми малими тхатами самостійні комплекси (Тхат Луанг у В'єнтьяні, XVI ст., відновлений в 1909–1931).

Пам'ятки середньовічного образотворчого мистецтва – кам'яні, дерев'яні та бронзові статуї Будди (відомі з XIV ст.), в яких сувора канонічність пози і узагальнене моделювання форми поєднуються з точно вираженими етнічними рисами (опуклі, з вузьким розрізом очі, короткий ніс і м'якість ліній). Найчастіше Будда зображений сидячи, рідше стоячи. Скульптури Будди відрізняє здебільшого сувора канонічність. Своєрідною особливістю ряду скульптур Будди є сувора ясність самої архітекtonіки фігури [58, с. 254].

Будда-парк у В'єнтьяні

Поширення набули дрібна пластика, часто вже не буддійська (статуетки танцівниць та ін.), орнаментальне різьблення з позолотою на дверях і віконницях.

Будда-парк у В'єнтьяні

Панування французьких колонізаторів загальмувало розвиток національної культури. У містах В'єнтьян і Луангпрабанг з'явилися геометрично правильно розплановані вулиці з двох- і чотирьохповерховими будинками європейського типу.

Із встановленням незалежності стали відроджуватися традиції національної культури. В архітектурі будівель використовуються форми як сучасні (готель «Лансанг» у В'єнтьяні, 1963, архітектор Кхамфет), так і традиційні національні (Міністерство внутрішніх справ у В'єнтьяні, 1960 р., Архітектор Серг).

Масовим народним житлом залишається традиційний каркасний будинок на палях з двоскатним дахом, часто – з верандою.

Розвивається станковий живопис (лаковий, масляний; Вілівонг), графіка (Самнан), скульптура. Поряд з буддійськими міфологічними сюжетами почали з'являтися сцени з народного життя, пейзаж і натюрморт. Відроджуються традиції різьблення на дверях і віконницях, декоративного живопису, ткацтва, обробки металу [104, с. 54].

Будда-парк у Вьєнтьяні

Музика. У музичному мистецтві Лаосу переважають мелодійні пісні і пустотливі частушки. Незважаючи на індійський і китайський вплив, лаоська музика зберегла чистоту і самотність народної традиції. Її коріння сягають XII ст. У Лаосі відсутнє нотне письмо, тому виконавці зберігають у пам'яті народні мелодії, майстерно варіюючи їх при відтворенні. У народі розвинена культура вокального та хорового співу. Найбільш популярні імпровізовані балади мандрівних співаків і ліричні дуети закоханих.

**Лаоські музиканти, що виконують
ритуал Байсі**

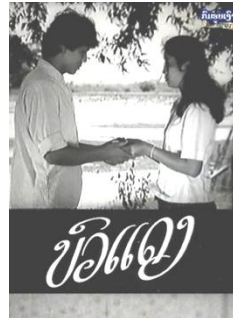
Серед музичних інструментів найбільш поширений самотній, що не зустрічається в інших країнах Південної і Південно-Східної Азії, хьон (складається з декількох бамбукових трубочок), популярні також флейти; зі смичкових – двострунна скрипка (подібна до камбоджійської); з ударних – різноманітні барабани, гонги, ксилофони і складний інструмент кон-вон, що складається з шістнадцяти маленьких бронзових гонгів, змонтованих на рамі у вигляді підкови В поєднанні всі ці інструменти утворюють малий лаоський оркестр, що акомпанує хоровому і сольному співу [104, с. 65].

У кінці 1960-х – початку 1970-х рр. в малі оркестри включаються європейські скрипки і акордеони. Оркестр, доповнений кларнетами і великими барабанами, бере участь у королівських і релігійних процесах, виступах Королівського балету. У Національному оркестрі, що супроводжує войовничі танці, обряд «вигнання злих духів», провідну

партію виконують гонги; входять також флейти, кларнети, однострунні смичкові інструменти та ксилофони.

Розвиток кіномистецтва. Кінематограф Лаосу знаходиться на початковому етапі розвитку. У країні діє п'ятдесят кінотеатрів. Найстаріший зі збережених лаоських фільмів – документальний фільм «*Khuan Khet Taohom Song Khoueng*» (*Gathering in the Zone of Two Provinces*), знятий в 1956 році за допомогою в'єтнамських кінематографістів. Створення національної кінематографії почалося в Лаосі в 1975 р. Перший лаоський фільм «Весна» (1977) був пропагандистським фільмом, повністю зробленим в Пекіні китайськими фахівцями. Фільм являє собою зйомки святкування звільнення і повolenня Лаосу.

Першим лаоським режисером став Сом Ок Сутіпон, який зняв фільм «Червоний лотос» в 1988 році. В останні роки активно працює Лаосько-американський режисер Тавісук Фрасават, який спільно з Еллен Керас зняв лаосько-американський документальний фільм «Зрада» (*The Betrayal (Nerakhoon)*), номінований в 2008 р. на премію «Незалежний дух» як кращий документальний фільм, в 2009 р. на Оскар в номінації «кращий документальний фільм», а також у 2010 р. на Прайм-тайм премію «Еммі» у категорії «за виняткові заслуги в галузі документального кіно». У 2008 році тайський режисер Сакхай Дінан і директор державної лаоської медіакомпанії Lao Art Media Company Анусон Сіріса-кда зняли в Лаосі спільну тайсько-лаоську романтичну комедійну мелодраму «Сабад Луангпрабанг». Її успіх сприяв виходу в грудні 2011 р. іншої комедії – «*Bounthanh: Lost in the City*», про хлопця з села, який приїхав до В'єтъяну вступати до університету. Заплановано випуск продовження цієї комедії [104, с. 23–25].

Фільм
«Червоний лотос»

Лаоські традиції та специфіка культури

Мова. Офіційна мова – лаоська, той варіант, яким говорять у В'єтъяні. В якості національної мови вона цілком благополучно стала *lingua franca* між різними етнічними групами в Лаосі. У країні п'ять головних діалектів, кожен з яких може бути розділений на субдіалекти. Всі лаоські діалекти дуже тісно пов'язані з мовами, якими говорять у Таїланді, північному М'янмарі і в китайській провінції Юньнань. Лаоська мова має давню письмову традицію (з кінця XIV ст.). Існувало

**Країни Південно-Східної Азії:
історичний, політичний, культурний екскурс**

два види писемності – релігійне письмо («туа тхам») і громадянське письмо («туа лао»).

Сучасне лаоське громадянське письмо близьке до тайської писемності і має власний алфавіт південно-індійського походження з 30 приголосними і 15 голосними символами. Також на письмі зазначаються знаки тону (всього використовується шість типів), кількість яких залежить від діалекту. Слово, залежно від тону, може мати до шести-восьми різних значень.

Усі слова односкладові, лише запозичені з інших мов (наприклад, французької), можуть мати більше одного складу.

Словотвір здійснюється переважно шляхом словоскладання, а також за допомогою афіксації і редуплікації (повтору). Вивіски і покажчики пишуться лаоською, у столиці їх зрідка дублюють французькою.

Релігійні вірування. У період з VIII по X ст. у Лаос потрапив буддизм Махаяни, за деякими свідченнями в Лаосі ще раніше з'явилася Махаяна у формі тантричного буддизму.

Лаоський монах

У середині XIV ст. член правлячої в Лаосі королівської династії Фа Нгум перебував у вигнанні в Кампучії. Повернувшись на батьківщину і ставши королем, він поширив там традицію Тхеравади в Луангпхабанг (Мианг Суа). Від свого кхмерського тестя Джаяварман Парамешвара він отримав в дар скульптуру Будди Пха Банг, і побудував ват у 1356 р.

Більшість населення сповідує Буддизм Тхеравади. Багато племен груп Лао Тхенг і Лао Сунг – анімісти зі своїми системами шанування природних духів і виконання ритуалів. Існує невелика кількість християн, мусульман та індуїстів.

Звичай та етикет. Традиційне вітання в Лаосі – «вай» або «НОП» – складені «човником» долоні, прикладаються до голови (але не вище рівня носа) або грудей без дотику до тіла. Часто жест супроводжується легким

1	2	1	3	1	4
i	ᵛᵇᵇ	mi	ᵛᵇᵇ	mi:m	ᵛᵇᵇᵛᵇ
i	ᵛᵇᵇᵇ	mi	ᵛᵇᵇᵇ	mi:m	ᵛᵇᵇᵛᵇᵇ
e	ᵛᵇᵇ	me	ᵛᵇᵇ		
e	ᵛᵇᵇᵇ	me	ᵛᵇᵇᵇ		
e	ᵛᵇᵇᵇᵇ	me	ᵛᵇᵇᵇᵇ		
a	ᵛᵇᵇᵇ	ma	ᵛᵇᵇᵇ		
ai	ᵛᵇᵇ	ma	ᵛᵇᵇ		
ai	ᵛᵇᵇᵇ	mai	ᵛᵇᵇᵇ	1	5
ai	ᵛᵇᵇᵇᵇ	mai	ᵛᵇᵇᵇᵇ	ay	ᵛᵇᵇᵇᵇ
u	ᵛᵇᵇᵇ	mi	ᵛᵇᵇᵇ	ay	ᵛᵇᵇᵇᵇ
u	ᵛᵇᵇᵇᵇ	mi	ᵛᵇᵇᵇᵇ	uy	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇ
o	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇ	mo	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇ	oy	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇ
o	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇ	mo	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇ	oy	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇ
o	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇ	mo	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇ	way	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇ
o	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇ	mo	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇ	way	ᵛᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇᵇ

Лаоське письмо

Населення Лаосу

укліном, щоб висловити повагу до людей більш високого статусу або віку. Це не просто жест вітання, а здебільшого статусна дія з певним етикетом. Порядок вчинення «НОП» дуже строгий і підпорядковується цілому кодексу – положення рук і тривалість жесту визначається соціальним становищем того, кого вітають – чим шановніша особа, тим вище піднімаються долоні і тим довше триває жест. Не можна «повертати» «НОП» дітям і обслуговуючому персоналу, є також цілий ряд інших умовностей. У повсякденному житті місцеві жителі цілком обходяться дружнім кивком і універсальним «хай», руки один одному тиснути не прийнято [104, с. 45–47].

**Лаоська жінка
на базарі**

що вона поклав ногу на ногу, ні в якому разі не повинна повертати ступні у бік людей і статуї Будди.

При вході в будь-який будинок, а тим більше в храм, необхідно знімати взуття. При цьому на територію (не всередину, а саме на територію) деяких храмів можна потрапити тільки у взутті, у якому закрита п'ята). Багато лаоських будинків підняті над рівнем землі на палях або високих цоколях, тому взуття залишають на сходах. При відвідуванні громадських місць і, тим більше, храмів, довжина штанів або спідниці має бути достатньою, щоб закривати щиколотки [3, с. 87].

Чоловіки і жінки не повинні показувати прихильність один до одного публічно. Жінки не мають права звертатися до монахів, у свою чергу буддійським ченцям заборонено торкатися до жінки або приймати що-небудь з її рук. Тому жінка, яка бажає зробити підношення ченцеві, зобов'язана спочатку передати це чоловікові, а той, у свою чергу, віддасть це ченцеві. Можливо і просто поставити підношення на край шафранової накидки або хустки, яку з іншого боку тримає монах.

Як правило, в будинку всі сидять на невеликих лавах або подушках на підлозі. Чоловіки можуть сидіти зі схрещеними ногами, жінки зазвичай сидять, витончено підвернувши ноги трохи вбік. Гостеві обов'язково запропонують чай або фрукти, відмовитися від яких нече-

мно. Можна просто спробувати таке частування, господарям цього буде цілком достатньо. Страви розставляються в центрі великого бамбукового столу з низькими ніжками (або підноса), а гості розсідаються навколо нього, причому чоловіки сидять по один бік столу, жінки – по інший (у провінції нерідко їдять із загальних тарілок). Їжу з тарілки зазвичай беруть руками, соус підбирається коржем [68, с. 156–161].

Традиції. Сім'я – важлива одиниця лаоського суспільства. Лаоське сімейство, за статистикою, складається з семи членів: батько, мати, діти (іноді вже одружені) і літні батьки, а також один або два інших родича. Головою сім'ї зазвичай є чоловік, проте ніяких утисків щодо жінок в країні немає; тому в сучасній лаоській сім'ї, особливо в містах, можна побачити цілком європейську систему взаємовідносин. Лаоські батьки зазвичай намагаються уникати прямого керування дітьми. У місцевих традиціях навчання і виховання дітей ведеться через спілкування з іншими членами сім'ї і суспільства. Також рідко батьки втручаються у вибір чоловіка/дружини для своїх дітей – одна з місцевих легенд говорить, що справжня любов з'являється тільки у пари, яка була закохана ще «в минулому житті». Церемонії сватання і одруження тут досить складні. Традиційно, батьки нареченого дарують подарунки або певну грошову суму батькам нареченої до весілля. Однак це не є викупом або чимось подібним – після одруження молоді починають сімейне життя як частину домашнього господарства сім'ї дружини, і живуть так протягом двох-трьох років. І лише через кілька років, часто вже після народження дітей, молода сім'я отримує можливість мати власний будинок (звичайно в цьому випадку вони намагаються знайти житло поблизу будинку батьків чоловіка).

У минулому лаосці використовували тільки імена, причому давалися вони батьками, а старійшинами або астрологами, які підбирали (і підбирають до сих пір) їх з особливим змістом. Прізвища почали використовувати лише з 1943 року, коли вони були введені при-

Побут жителів Лаосу

мусово, в законодавчому порядку. Однак місцеві жителі і досі звертаються один до одного тільки за іменем і зберегли традицію змінювати свої імена згідно з родом діяльності, професії або соціального статусу.

Наречена може взяти ім'я та прізвище чоловіка або залишити власні ініціали, але діти отримують прізвище батька. Спадкування ведеться по чоловічій лінії. У той самий час, тісні родинні зв'язки зберігаються в молодій сім'ї з обома батьківськими домами. Розлучення – досить рідкісне явище. Одношлюбність всляк заохочується, але полігамія абсолютно законна [104, с. 64].

Свята Лаосу. Вибір часу більшості лаоських фестивалів відбувається за місячним календарем, залежно від стадій нічного світила. Більшість місцевих святкувань починається в день повного місяця.

Королева краси по-лаоськи

У січні відзначають Тет (китайський Новий рік) і Бун Пха Вет – свято втілення короля Вессантари як Будди (дата змінюється). Лютий відзначений святами Макха Пуджа на честь першої проповіді Будди – «Овада патімока», а також релігійними святами Сіхоттабонг і Ват Пу.

У березні в національному масштабі, з парадами і численними культурними заходами, відзначається Міжнародний жіночий день, а також День Народної партії Лаосу (національне свято) і Бун Кхон Кхао – місцевий варіант Дня подяки. У квітні заслуговують уваги Бун Піма або Пі Маі – традиційний лаоський Новий рік. Ціла низка святкових заходів триває три-сім днів, протягом яких лаосці поливають один одного водою, випускають на волю птахів, будують піщані замки, проводять безліч фестивалів та концертів, а в перший день нового року відвідують храм.

Міжнародний День праці відзначається як національне свято, з численними парадом у В'єт'янні та інших містах країни. Але головна подія травня – Вісакха Пуджа (свято народження, просвіти і смерті Будди). По всій країні проводяться релігійні церемонії, віддається данина поваги релігійним святинам та проходять свічкові процесії. У цей же період зазвичай проходить одне з найдавніших свят країни – фестиваль дощу Бун Банг Фай або «Свято ракет», коли люди запуском ракет і петард нагадують богам, що земля потребує дощу. У цей період у В'єт'янні проходить конкурс найкра-

Вісакха Пуджа

щої ракети, а по всій країні проводиться безліч театралізованих вистав [104, с. 96].

**Лай Хуа Фай,
свято вогняних корабликів**

масштабі – Хо Кхао Падап Дінх (Фестиваль мертвих), свого роду лаоський День всіх святих.

У вересні-жовтні вся країна святкує Бук ок Панса – закінчення буддійського послуху. З 2 по 21 жовтня проводяться приурочені до цієї події змагання з веслування Бук ок Панса у В'єтъяні. А 12 жовтня святкують День звільнення Лаосу від французької колонізації (національне свято). Листопад – дуже насичений подіями період у житті Лаосу. У цей час проводяться фестиваль врожаю Тат Луанг з величезною кількістю всіляких заходів у В'єтъяні, «Фестиваль Великої Ступи» Пха Тхат Луанг на честь найбільшого національного пам'ятника Лаосу – Великої Ступи у В'єтъяні, а також приурочений до нього Осінній водний фестиваль Бун Нам з річковими гребними регатами. 2 грудня відзначають День незалежності – загальнонаціональне свято з численними військовими парадоми. А в кінці грудня проводять колоритне новорічне святкування народності хмонг [104, с. 97].

Танці та театр. Лаоський танець, близький до танцю інших народів Південно-Східної Азії (Таїланду, Камбоджі, Бірми), склався під сильним впливом індійського. Індійський танець (нараховує багато видів, стилів і шкіл) потрапив у ці країни в сер. I тис. н. е. і придбав у кожній з них свої специфічні риси. Так, на відміну від індійського класичного танцю, даоський не має настільки досконалої і тонко диференційованої системи умовних жестів (мудра), обмежене значення мають міміка, вираз очей, рух зіниць. Загальний характер танцю також різко відрізняється

Лаоські танцівниці

від індійського, з його експресивністю, динамікою і владної роллю ритму.

Рухи лаоського класичного танцю уповільнені, вишукано–плавні, велике місце в ньому займають граціозні, статуарні розташування, що імітують пози апсар – «небесних» дів-танцівниць, рельєфи із зображеннями яких покривають пілони, стіни і тимпани арок храмів Банте-ай-Срей (X ст.) і Ангкор-Ват (XII ст.) в Кампучії. Емоційний лад танцю – святково-церемоніальний або жваво-грайливий.

Крім придворного балету, існували інші види танцю: ритуальні, пов'язані з давнім культом заклинання і вигнання демонів, войовничі, народні обрядові, які мають трудове походження (виконуються і в сучасному Лаосі на щорічних сезонних святах, весіллях, під час храмових церемоній, процесій), комічні танці, що зображують тварин і птахів. Найбільший інтерес у сучасному Лаосі викликають танцювально-драматичні вистави трупі Національного балету Лаосу. Їхні сюжети черпаються з двох поем Стародавньої Індії і священних книг індуїзму – «Махабхарати» і «Рамаяни», відомих в Лаосі з VII ст. н. е.

**Член лаоського
театрального оркестру**

Особливо популярні танцювальні вистави, засновані на найбільш драматичних епізодах «Рамаяни», що оповідають про любов Рами і Сіти, історії полону Сіти царем Ланки Раваною і боротьбі Рами з Раваною в союзі з царем яструбів Джатаю і ватажком мавп'ячого війська Хануманом. Танцям акомпанує національний лаоський оркестр пі-Пхат. У трупі Національного балету Лаосу

90 танцівників, музикантів, співаків і викладачів танцю. Для виступів використовується приміщення Великого палацу в Луангпранбанзі або Національної школи музики і танцю. Курс удосконалення в мистецтві танцю лаоські танцівники нерідко проходять у школі танцю в столиці Таїланду Бангкоку.

Виступи Національного балету рідкісні і призначаються до урочистих або офіційних подій. Основні позиції, на яких базується танець: одна нога, зігнута в коліні, піднята назад; великий і середній (або вказівний) пальці рук з'єднані, тоді як решта різко відігнуті; сильно вивернуті ноги з розведеними в сторони колінами перехрещені, причому вага тіла переміщена на праву ногу; голова нерухома, міміка безпристрасна; весь корпус трохи відкинутий назад.

Танці в лаоському балеті виконуються жінками та чоловіками (зображують, зазвичай, демонів, комічних персонажів і тварин). Костюми танцівників яскраві за кольором, пишно прикрашені орнаментальним шиттям і доповнені декоративними деталями. Танцівниці виступають без масок, обличчя покривається шаром білого гриму, очі різко підводяться чорним, губи – яскраво-червоним. Традиційні маски носять виконавці ролей Равани і Ханумана. Декорацією виступає фон навколишньої природи та архітектури. Бутафорія майже відсутня [180, с. 351].

Існують і споконвічно лаоські церемоніальні танці, які не мають сюжету. Вони виконуються жіночим ансамблем і складаються з ряду привітальних жестів, обряду жіночого туалету (прикрашання зачіски, грим обличчя); рухів, що імітують збір квітів в саду і звання гірлянд. Поширений «Танець сутінок», що виражає почуття захоплення при спогляданні заходу сонця.

Кухня Лаосу. Лаоська кухня успадкувала багато рис народів, що населяють країну. Кухні сусідніх Таїланду, Камбоджі, Китаю та В'єтнаму принесли на лаоський стіл величезну кількість своїх традицій. Також, як і у сусідів, основою більшості страв тут є рис; сіль і спеції замінюють соусом, використовують багато зелені та овочів, а м'ясо і рибу піддають традиційній для регіону тепловій обробці в маслі або на вугіллі. При цьому самі лаосці, поряд з широким застосуванням рецептів, характерними для всіх країн регіону, виробили безліч самобутніх рецептур, що зустрічаються тільки в місцевій кухні.

**Клейкий рис і буйволятина
з зеленню**

**Фое – лаоський суп
з тонкої лапші**

Святкове меню може включати яйця, м'ясо свійської птиці, яловичину чи м'ясо диких тварин. Лаймовий сік, м'ята, лимонна трава (лимонне сорго) і коріандр надають місцевим стравам характерного сильного запаху, а різні соуси на зразок рибного «нам па» використовуються замість солі. При цьому, для аромату, до страви часто додають пекучий перець,

часник, базилік, рибну пасту «падек», арахісове масло, сік індійського фініка «нам Макхам пьяк», кокосове молоко та інші інгредієнти. При цьому кількість перцю та інших спецій помітно різниться в одному і тому ж блюді різних етнічних груп.

Рис – основа місцевої кухні. Найзвичайнішими його видами є «білий рис» («кхао-яо»), смажений рис («кхао Пхат» або «кхао-кур») і «липкий рис» («кхао-ньяу»), який скочується в кульки і опускається в соус. Як правило, рис супроводжується рибою або стравою з м'яса, супом, який лаосці їдять навіть на сніданок, а також свіжими овочами або салатом, тофу або зеленню. Іноді замість рису використовується локшина, причому як у вигляді гарніру до багатьох страв, так і в якості самостійної страви, на зразок смаженої локшини «кхуа», найтоншої локшини «Ніамей-нуанг» або «ми», локшини з соусом «хаенг» або супу з тонкої локшини «Фое».

М'яса на лаоському столі небагато. Однак місцеві страви з прісноводної риби, домашньої птиці, качки, свинини, яловичини або м'яса водяного буйвола, отримали визнання. Варто спробувати традиційні лаоські страви «лап» або «лаап» з м'яса або риби, лаймового соку, часнику, рису, зеленої цибулі, м'яти і чілі, своєрідну квашену ковбаску «сом-му», млинці з м'ясом і зеленню

**Къяй-намуан – банани
в кокосовому молоці**

«найманья-нуанг», смаженого курчати «кай-лао», фаршированого рисом і філе курчати, салат зі свинини з часником, баклажанами, зеленню і рибним соусом «лап-му», салат з яловичини з зеленню «чаннам-тук», тушкованої з капустою перепілки «нок-кхо-хум-саи-калампі» або «ор-лам-нок-Кхо» пряне м'ясо в бульйоні «лам», або місцеві делікатеси з м'яса змії, оленів, білок, вивер або ящірок. Також гарні такі страви з риби, як «сусі-пап» – риба в кокосовому молоці, пряна смажена зубатка «па-лінг-сусі» або маленькі смажені рибки «сусі-па-гнон», а також салат з креветок «пла-Гунг».

А ось овочів у місцевому меню достатньо. Причому у приготуванні страв з овочів лаосці використовують безліч рецептур, які вони успадкували від епохи французького панування, привносячи в них свій національний колорит. Дуже гарні «там-мак-хунг» або «там-сом» – салат зі свіжої папайї, часнику, чілі, цукру, рибного соусу і соку лайма (час-

то в нього додають креветки або м'ясо крабів), гострий рибний салат «лаап», салат з водяного кресу, а також тайський рисовий салат з сирими овочами та рибним соусом «као-ям». До столу подають всілякі коржі або багети, які використовують у якості своєрідного бутерброда та ложки, підбираючи ними соус або рис.

Кращий спосіб завершити місцеву трапезу – покуштувати місцеві фрукти («мак-маї») або десерти, такі як банани в кокосовому молоці «нам-ван-мак-кьяй» або «кьяй-намуан», солодкий рис з м'якоттю манго «кхао-нъеу-ма-Муанг» смажені водяні каштани, солодкий рис у кокосовому молоці, апельсини в сиропі, всілякі солодкі пудинги, печиво з рисової муки або своєрідне місцеве желе з кокосового молока, м'якоти кокоса і льоду (бувають всіх кольорів веселки).

Лаоські смаколики

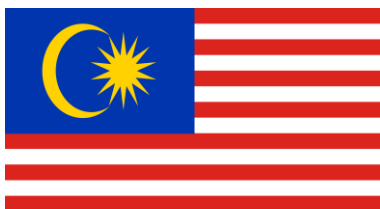
Найпопулярніший напій в країні – фруктовий сік «мак-маї-пан» з великим вмістом м'якоти плоду, змішаний з льодом і підсолоджений згущеним молоком, а також свіжі фруктові соки цитрусових «нам-мак-НАО», сік цукрового очерету «нам-ои і кокосовий сік нам-мак-пхао». У Лаосі щорічно виробляють

20 тисяч тонн кави, тому не дивно, що за рівнем споживання цього напою країна займає одне з провідних місць в Південно-Східній Азії.

Лаосці п'ють дуже міцну каву «кафех-Хауна», до якої зазвичай додають згущене молоко і цукор. Чорна кава без цукру називається «кафех-дам-боу-саи-нам-тан» і використовується значно рідше. Чорний чай зазвичай продається в кав'ярнях і вживається зі згущеним молоком («ти-Хауна»), а традиційний зелений чай п'ють у звичному для країн регіону вигляді – дуже гарячим і майже без цукру. Налічується величезна кількість сортів зеленого чаю, кожний з яких має особливий кольоровий набір і аромат.

Місцеве пиво «Лао» («Бья-Лао») славиться досить гарним смаком і дешевою ціною. З міцних напоїв найбільш популярні – рисова горілка «лао-лао» (промислової дистиляції, домашнього виробництва) і рисове вино «лао-ХАІ» або «кхао-кам». У багатьох магазинах можна знайти непоганий вибір французьких вин та інших імпортованих напоїв.

МАЛАЙЗІЯ

Малайзія (Федерація Малайзія) – держава в Південно-Східній Азії. З 2005 року федеральна столиця Малайзії – місто Путраджайя. До складу Малайзії входять 13 штатів і 3 федеральні території – місто Куала-Лумпур, федеральний центр Путраджайя і острів Лабуан (біля узбережжя Сабаха). Сусіди: Таїланд – на півночі, Сингапур і Індонезія – на півдні. Омивається Південно-Китайським морем, а також морями Сулавесі і Сулу. Площа складає 328 550 км².

У дев'яти штатах правлять султани, кожен з яких на п'ять років стає королем Малайзії. У чотирьох штатах правлять губернатори. Державний устрій – конституційна монархія (федерація).

Столиця – Куала-Лумпур. Найбільші міста: Куала-Лумпур, Іпох, Джохор-Бару, Джорджтаун.

Малайзія – конституційна монархія. Глава держави – верховний глава (король), що обирається на 5 років з числа правителів штатів-султанатів.

Законодавча влада: Сенат (верхня палата, на чолі з Президентом Сенату) формується з 70 сенаторів, з яких 44 призначаються Верховним правителем, а 26 обираються від штатів (по два від кожного). Президент Сенату – Абдул Хамід Павантех (з липня 2003 року).

Державна мова – бахаса малайзія, англійська мова є основною мовою комерції і промисловості. Релігія: мусульмани – 55 %, буддисти – 30 %.

Грошова одиниця – ринггит, що складається зі 100 сенів.

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Традиції усної творчості були сильні в Малайзії з давніх часів, задовго до проникнення сюди писемності і продовжували користуватися успішно після появи перших друкованих робіт. Рання усна творчість перебувала під сильним впливом індійського епосу. Разом з приходом у регіон ісламу в XV–XVI ст., сюди проник і алфавіт

Джава. Кожен султан створював тут свою власну літературну традицію, засновану як на усній творчості, так і на історіях, що з'явилися тут разом з ісламом. Як і в усьому світі, поява тут друкарства стала ключовим моментом у розвитку та поширенні літератури. Одним з найбільш відомих ранніх творів є «Малайський родовід», або «Родовід султанів», його було спочатку написано в XV ст. Іншим значним твором XV ст. можна назвати «Хікая Раджа Пасай» [35, с. 376].

**«Історія
Ханг Туахе»**

«Історія Ханг Туахе» також є одним з найбільш відомих творів того часу, оповідає про воїна і героя Ханг Туахе і його відданості султанові. Сам Ханг Туахе фігурує в багатьох творах малайської літератури і є найбільш популярною фігурою воїна в Малайзії і сьогодні. Батьком малайської літератури вважається Мунші Абдуллах (1796–1854), який написав ряд повістей і автобіографію «Повість про Абдулли» (1849). Традиційно завжди добре розвинена була поезія, що має тут кілька різних форм. До початку XIX ст. малайська література була головним чином зосереджена на розповідях про королівську владу, оскільки саме вона була основною цільовою аудиторією. Згодом тематика творів стала ширшою. Соціальні зміни XX ст. також спричинили за собою виникнення нових форм літератури [35, с. 377].

До найдавніших зразків малайського фольклору належать заклинання (мантра), римовані загадки (текатечи), народні пісні, ліричні та дидактичні пантуни. Основним героєм тваринного епосу виступає карликовий олень пеландук (канчіль). У кінці XIX–XX ст. на Суматрі і півострові Малакка був записаний ряд так званих втішних оповідань – народних сказань, витриманих у ритмічній прозі: «Малімо Деман», «Сі Умбут Муда», «Геронг Піпіт» та інших. Ранні пам'ятки писемності на так званій стародавній малайській мові належать до VII ст. Не виключено, що ця мова поряд з санскритом була літературною мовою у всій індуїзованій імперії Шривіджайя (VII–XII ст.).

Усман Аванг

Одним з основоположників сучасної літератури вважається Усман Аванг, що працював в різних жанрах (поезія, проза, драма, есе). У 1971 р. уряд країни ввів визначення для літератури на різних мовах, таким

чином, література на малайській мові стала називатися «національною літературою Малайзії», література на інших мовах країни «регіональною літературою», на інших мовах світу – «світовою літературою». Література на мовах інших етнічних груп країни стала розвиватися починаючи з XIX ст. із збільшенням мігрантів – носіїв цих мов, головним чином китайців та індійців. Однак, якщо місцевій китайській літературі вдалося зайняти важливі позиції до середини XX ст., то література на мовах Індії все більше і більше занепадає. Загальною літературною мовою в країні стала англійська.

Малайзійський Куала-Лумпур

Удома на півночі країни досить схожі з тими, що поширені в сусідньому Таїланді, в той же час на півдні вони ближче до яванського. Основним матеріалом будівництва традиційно була деревина, вона використовувалася для всього, від простих будинків до королівських будівель. Інші традиційні матеріали – бамбук і листя. Істана-Кенанган в місті Куала-Кангал, побудований в 1926 році – єдиний малайський палац, який має бамбукові стіни. Разом з європейцями тут з'явилися такі матеріали, як скло і цвяхи, що також сильно змінило традиційну архітектуру. Враховуючи

Архітектура. Архітектура Малайзії являє собою комбінацію безлічі стилів, від традиційно китайських та індійських, до стилів, які потрапили сюди разом з європейцями. Таким чином, малайська архітектура зазнала безліч впливів.

Типовий лонгхаус в Малайзії

Малайзійський Буддійський храм

умови тропічного клімату, споруди традиційно мали великі вікна і високі дахи, велика увага приділялася гарній вентиляції.

Традиційні споруди корінних народів східної частини країни являють собою довгі будинки (лонгхауси), які вміщають від 20 до 100 сімей.

Водні села деяких народів повністю побудовані на палях, будинки часто пов'язані між собою дощатими переходами, хоча основним транспортом, звичайно, є човни.

Найбільшу різноманітність стилів можна побачити в місті Малакка, яка довгий час була найважливішим центром торгівлі регіону. Крім малайських і китайських будівель, тут знаходяться залишки португальського форту А'Фамоса, голландські квартали з червоної цегли, будівлі британських часів [35, с. 384].

Від архітектури VIII–XIII ст. збереглися руїни буддійських храмів у Кедасі, близьких до біаро Суматри. В XII–XIII ст. посилюється художній вплив Китаю (головним чином у формі та орнаментиці металевих і керамічних судин). При пануванні ісламу в XVII–XVIII ст. споруджувалися мечеті і надгробки (в Пераку, Кедасі). У XVI ст. почалося вторгнення колонізаторів, що призвело до занепаду малайської культури: в мистецтво стали впроваджуватися європейські художні форми. Для міст Малакки (Пінанг, Куала-Лумпур), що виникли головним чином на раніше II половини XIX ст., характерний розподіл на європейські, китайські, малайські і індійські квартали, змішання архітектурних стилів Європи, Китаю та мусульманської Індії.

У сучасній Малайзії існує живопис тушшю (традиційного китайського типу), аквареллю і пастеллю (традиційного індійського типу), а також олією (європейського типу).

Музика. Традиційна малайська музика бере свої витoki з регіону Келантан-Паттані і ґрунтується головним чином на ударних інструментах, найважливіший з яких – гendanг. Існує мінімум 14 видів різних барабанів.

Гendanг

Інші інструменти включають в себе ребаб (струнний смичковий інструмент), сулінг (духовий інструмент на зразок флейти), підвісні гонги, труби та ін. Традиційний оркестр може бути двох видів: гамелан, який грає на ударних інструментах, різних гонг і ксилофонах і нобаті, що використовує духові інструменти, робить його музику більш урочистою. Традиційно популярна малайська опера бангсаван і пісенний спів зікір Барат; народне танцювальне мистецтво – джоґет, лумпінг. Національна малайзійська музика базується на гамелані, струнному інструменті з Індонезії з неземним, майже космічним звуком.

Малайзійські барабани створюють ритмічні гіпнотичні коливання в акомпанемент гамелану. Найчастіше їх поєднання традиційно стає супроводом до палацових танців. У відповідності з традиціями Малайзії, ребан убі (гігантський барабан) використовувався раніше для зв'язку на великі відстані між пагорбами. Новини про весілля, попередження про небезпеки подавалися за допомогою різних видів бою в цей барабан. Гігантський малайзійський барабан головним чином використовується й донині в національних церемоніях. У Малайзії навіть проводиться фестиваль реба убі. Найяскравішим для туристів став захоплюючий танець свічки. Виконавці танцю тримають в кожній руці по тарілочки із свічок. Вигини полум'я, яскраві дуги перетворюють танець в гіпнотичне дійство.

Ребав

Найпопулярнішим в Малайзії є веселий і бадьорий танок Джовет. Він виконується парами, які швидко поєднуються і рухаються сценою в граціозних малайзійських рухах з хорошим і добрим гумором. Корінням цей танець йде традиціями до португальського народного танцю, який прийшов до Малайзії завдяки торгівлі між країнами. Малайзійці майстерно поєднують драму, танці та музику і сягають корінням до древніх палацових уявлень. Танцювальна драма Мак Йонг представляє глядачам романтичні історії, гумор і оперний спів [35, с. 389].

Кінемистецтво. Кінематографія у Малайзії зароджується у 30-ті роки. Розвиток національної кінематографії надзвичайно ускладнений. Перші справді малайські картини були створені в кінці 50-х роках. Більшу частину їх склали традиційні музичні драми, на постановці яких спеціалізувався режисер, сценарист, композитор, актор і співак П. Ремлі. У 70-ті роки більшість малайзійських картин було створено разом з Таїландом, Філіппінами, Індонезією та іншими країнами. У 1981 р. була організована корпорація з розвитку кіно. Обсяг національного виробництва вагався від 12 (1974) до 3 (1977) фільмів на рік. Серед стрічок: «Ханг Туан» (1956, реж. Ф. Меджундар), «Семеро Паді» (1967, реж. Ремлі), «Не плач» (1974 р., реж. Р. Тімоер), «Любов і пісні» (1977, реж. Д. Сулонг), «В очікуванні завтрашнього дня» (1978, реж. Д. Шамсуддін).

Традиції та специфіка культури

Мова. Малайська мова – одна з австронезійських мов (малайсько-полінезійська гілка, західне відгалуження). Поширена на острові Суматра, півострові Малакка, на прибережних районах острова Калімантан, а також на деяких дрібніших островах.

Починаючи з раннього середньовіччя, малайська мова використовувалася як мова міжетнічного спілкування і міжнародних зв'язків у всьому ареалі малайської «прибережної цивілізації» (Малайський архіпелаг, півострів Малакка, узбережжя Індокитаю і Нової Гвінеї), була мовою поширення ісламу і християнства. Малайською мовою існує багата література різних жанрів – як місцева, так і перекладна.

Перші пам'ятки малайської мови – написи на камінні на островах Суматра і Банка (VII ст.); письменність складова південноіндійського типу (див. індійська писемність). Сильно модифіковані форми індійської писемності, які називаються «каганга» і «ренчонг», збереглися в окремих районах Суматри.

З XIV ст. разом з ісламом поширюється видозмінена арабська писемність «джаві». З XIX ст. швидко поширюється латиниця – в Індонезії вона була кодифікована на початку XX ст., а в Малайзії і Сингапурі – після 1957 р [108, с. 25].

Малайська мова державна в Малайзії, Брунеї, Сингапурі, а також в Індонезії, де вона називається індонезійською мовою. В 1971 р. була запроваджена єдина система писемності на основі латиниці і максимально уніфіковані правила орфографії.

У Малайзії в 1969 р. було спроба запровадити назву «малайзійська мова» (Bahasa Malaysia), але починаючи з 1990-х років спостерігається повернення до традиційної назви «малайська мова» (Bahasa Melayu).

Релігійні вірування. У Федерації Малайзія поширена величезна кількість релігій, однак найбільш поширеною і офіційною є релігія Іслам. Згідно з дослідженням близько 60,4 % жителів сповідують саме Іслам. Решта релігії також мають місце серед жителів країни, але по мінімуму: буддизм (19,2 %), християнство (9,1 %), а так само індуїзм (6,3 %) і конфуціанство (2,6 %). даосизм або інші традиційні китайські релігії мають найбільш менший відсоток. Серед інших релігій можна зустріти і анімізм, а от 0,9 % людей або не вірять в бога, або не хочуть про це говорити. Всіх корінних малайців прийнято вважати мусульманами, як це визначає стаття 160 Конституції Малайзії. За тим же проведеним дослідженням виходить, що корінні китайці в більшості своїй проповідують буддизм (близько 80 %), решта ж даосизм (10 %) і християнство (10 %). Більшість корінних індусів слідує за індуїзмом

(Близько 84 %), набагато менше проповідують християнство і іслам. Релігія християнство найбільш популярна у немалайської спільноти Буміпутра, де близько половини всіх людей вірять саме в християнського бога. Решта розділяються на дві частини: іслам і народна релігія. Конституція Малайзії гарантує свободу релігії [108, с. 29].

Звичай та етикет. Правила поведінки в Малайзії досить специфічні. Ці правила стосуються одягу і зовнішнього вигляду, поведінки в храмі і мечеті, а також манер, жестів і дотиків.

Традиційний одяг

Стиль одягу може служити наочним вираженням основних культурних цінностей. Незважаючи на етнічну різноманітність, загальні базові принципи, керуючі поведінкою малайців – скромність та врівноваженість, і це має бути відображено в костюмі.

Існує просте, але важливе правило: іноземцю, якщо тільки він не знаходиться на пляжі, не займається спортом або не бере участі в туристичному поході, завжди слід вибирати консервативне вбрання. У великих містах і місцях скупчення туристів занадто відкритий одяг на жінці може і не привернути помітної уваги публіки, але слід пам'ятати, що Малайзія – мусульманська країна, особливо це проявлено в невеликих містах і сільській місцевості, де проживає набагато більше корінних малайців, і було б необдумано носити тут нескромні вбрання. Якщо одяг занадто відкриває тіло, це може призвести до збентеження господарів. У вологих тропіках, де температура повітря досягає вдень 22–32 °С, найзручніше носити світлий бавовняний одяг. Вирушаючи на ділову зустріч або офіційний захід, чоловікам краще одягати легкі костюми або сорочки з довгим рукавом та краватки [58, с. 239]. Дрес-код для офіційних прийомів: костюм і краватка. Жінкам підійдуть строгі блузи та спідниці довжиною до коліна або плаття з довгим рукавом; брюки по можливості надягати не слід. При відвідуванні особливих подій, таких як весілля або званий прийом, бажана форма одягу зазви-

Елемент традиційного вбрання

чай вказана в запрошенні. В якості особливого вечірнього вбрання, для відвідування ресторану або весільної вечері, чоловіки можуть одягати розписані батиком бавовняні сорочки з довгим рукавом. У Малайзії їх зазвичай розписують досить майстерно і яскраво. Під час китайського Нового року ні чоловікові, ні жінці не слід надягати цілком чорний наряд; чорне асоціюється зі смертю. Також не слід вбиратися у все чорне або у все біле на китайському весіллі.

Основна вимога при відвідуванні релігійних центрів, таких як храми або мечеті, – це консервативний одяг. У всякому разі, для цих цілей передбачений спеціальний дрес-код. Перед входом у мечеть, індуїстський або сикхський храм і, як правило, китайський храм знімають взуття. У мечетях, де дозволено вхід жінкам, їх руки і ноги повинні бути приховані одягом. Це розпорядження стосується і чоловіків. Жінки зобов'язані ходити з покритою головою і не повинні торкатися чоловіків на території мечеті (інакше чоловікові знову доведеться омиватися). Не можна розмовляти, коли люди моляться, і вставати на молитовний килимок. Ні в якому разі не можна палити.

У різних етнічних груп свої традиції прийому їжі. Більшість малайців та індійців їдять ложкою і руками; деякі обходяться без столових приладів.

Жінки Малайзії

Коли користуються виделкою і ложкою, ложку слід тримати в правій, а вилку – в лівій руці. Їжа зазвичай поріzana на дрібні шматочки, тому потреби в ножі немає. Закінчивши трапезу, слід покласти виделку і ложку на тарілку. Малайці їдять тільки правою рукою. Рекомендується не чіпати й не передавати їжу лівою рукою.

Будучи строгими мусульманами, малайці не їдять свинину і не вживають алкоголь. Індуси і буддисти не їдять яловичину. Малайці люблять їсти в ресторанах.

У переповнених ресторанах можна попроситися підсісти до когонебудь за столик; при цьому вам зовсім не обов'язково розмовляти з цими людьми. Запросити на обід парне число гостей – хороша прикмета [108, с. 36].

Алкогольні напої перед обідом зазвичай не подаються. Щоб поклікати офіціанта, слід підняти всю руку, а не один палець.

Те, як люди рухаються і поводяться, їхні міміка і жести почасти визначаються культурою. У Малайзії вважається дуже неввічливим вка-

зувати на людину або вабити її до себе за допомогою вказівного пальця або клацати пальцями. Прийнятний спосіб – вказувати за допомогою великого пальця, злегка притримуючи його пальцями, притиснутими до долоні. Людину можна покликати до себе, виставивши руку у напрямку до нього, долонею вниз, і рухаючи складені разом пальці у напрямку до нього. Коротко кажучи, жестикулювати або вказувати потрібно всією рукою і непрямим чином. Не слід тримати руки на стегнах. Знову ж, бажано стримана і впорядкована поведінка, без нетерплячості, розбещеності і надокучливих жестів. Випадкових дотиків в громадському місці між людьми протилежних статей слід уникати. Прогулюючись в натовпі, необхідно тримати руки при собі. На урочистих зустрічах малайські чоловіки і жінки, слідуючи правилу, можуть розсідатися в окремих зонах. Якщо ви сидите, не слід класти ногу на ногу, немов вказуючи на кого-небудь пальцями ніг, також не варто звертати до гостей підосви взуття. Найкраще буде тримати ноги на підлозі. Якщо довелося сидіти на підлозі по-малайськи, не слід перехрещувати ноги і витягати їх перед собою, сидіти навпочіпки. Слід сісти, підібравши ноги під себе праворуч або ліворуч, щоб ступні не вказували на гостей [108, с. 43].

Свята. Більшість свят Малайзії властиві лише тій чи іншій етнічній або релігійній групі. Основні релігійні свята є вихідними днями. Найбільш поширені національні свята включають в себе «Харі-Мердека» (День Незалежності), що святкується 31 серпня в честь незалежності Федерації Малайзія. Також, це «День Праці» (1 травня), день народження короля, «День Малайзії» (16 вересня), що святкується в честь формування держави з окремих територій. «День федеральних територій» святкується в федеральних територіях країни.

Учасник фестивалю Тайпусам

Головні події мусульманської частини населення Малайзії пов'язані з Рамаданом, дев'ятим місяцем мусульманського календаря. Найважливіший малайзійський фестиваль – Харі Райа Пуаса, святкується в кінці Рамадану протягом трьох днів.

Фестиваль Тайпусам наприкінці січня – одне з найдраматичніших індуських свят (в даний час заборонений в Індії). У цей день віряни, читаючи молитви, вносять статую свого божества в особливу Храмову

Святкування Китайського Нового року

Кота Белад Таму Безар – велике сімейне свято в Малайзії. Воно відзначається в травні в Кота Беладі в провінції Сабах. Святкування включають торгівлю товарами народного промислу, традиційні церемонії з вершиками і знахарями.

Європейський Новий рік широко святкується скрізь, крім штатів, де основне населення складають мусульмани (Джохор, Келантан, Кедах, Перліс, Тренгану).

Китайський Новий рік офіційно триває два неробочих дні, але насправді він триває п'ятнадцять днів і є, по суті, щорічною відпусткою для більшості китайців [35, с. 402].

Весак (травень) – це найголовніше свято в буддистському календарі, оскільки він відзначає народження, прозріння і смерть Будди. У цей день прийнято випускати голубів з кліток і давати пожертви ченцям.

Свято Кааматан в Сабахі (травень 1–31), Кааматан, або свято врожаю, святкується племенами на знак подяки богам за рясний урожай. Під час свята влаштовуються конкурси краси, танців, проводяться ритуальні обряди. Кульмінацією свята стає церемонія подяки богам, вчинена верховною жрицею.

Свято Нефритового імператора (9 перших днів нового року). Бог Владика Небес, що чинить суд над померлими і отримує від богині Вогнища щорічний звіт, не створений з нефриту, а лише мешкає на Нефритовій горі, що стоїть посеред блакитного Раю.

Свято місячних коржиків і свято ліхтариків. По суті, це одне й теж свято, але його виникнення пояснюється по-різному. Свято Місячних

печеру, для чого їм доводиться подолати 272 сходинки. Охоплені релігійним екстазом, учасники церемонії, що дали обітницю богу, несуть на собі Каваді. Це вишукано прикрашена дерев'яна рама, яка кріпиться до тіла різноманітними гострими спицями й гачками. Процесія, що підбадьорюється безперервним боєм барабанів і криками, справляє сильне враження.

Весак

Свято ліхтариків

напій безсмертя. Його дружина дуже любила своїх підданих і вирішила цей еліксир знищити, за чим і застав її чоловік. Цариці не залишилося нічого іншого, як випити напій і полетіти на Місяць. З тих пір планета випромінює на людей блиск її милосердя. На честь жалісливої цариці народ їсть місячні коржі, які гарні на смак і продаються на кожному розі. За іншим переказом, злий дракон захотів з'їсти світло. Тоді батьки роздали дітям ліхтарики, і чудовисько, не знаючи, з якого світильника почати, прийшло в розпач і померло.

У столиці Малайзії проходить незабутній за своєю видовищністю Фестиваль квітів. Фестиваль починається з параду, який збирає понад 6 000 виконавців, одягнених в безліч традиційних малайських костюмів. У дійство залучаються всі 13 держав Малайзії і столиця Куала-Лумпур, які представляють кращі з розваг, мистецтв і їжі. Фестиваль охоплює учасників і глядачів з усіх континентів, навіть король і королева стають частиною вистави. Щорічний фестиваль став популярним серед тисяч відвідувачів, включаючи журналістів і досвідчених мандрівників.

Танці та театр. Танцювальне мистецтво є дуже популярним в Малайзії, причому танці тут нагадують відразу ж про безліч країн. Це прямо пов'язано з тим, що Малайзія є, по суті, мультикультурною країною, причому багато культур дуже міцно влаштувалися в ній і майже асимілювалися з початковою. Зрозуміло, що це дуже добре відбивається в танці. У кожному штаті цієї країни є свій особливий вид танцю,

коржів – суто патріотичне. Коли йшла війна з монгольськими окупантами, китайці передавали один одному таємні новини в коржиках, круглих як місяць. На зміну монголам прийшли загарбники з Маньчжурії, їх змінили європейці, а тих – японці. Існує наступна легенда: один цар, тиран і гнобитель власного народу, наказав приготувати для себе

Фестиваль квітів

причому він не тільки є так званою характеристикою його культури, але і є невід'ємною частиною будь-якої розваги. Іноді можна побачити

Бхарата нат'ям

жається приношенням індуїстським зародився в III столітті нашої ери в південній Індії, складається з шести сцен, що поєднують елементи нріти (суворого танцю) і Нрітья (емоційного танцю). Нрітта включає в себе основні сегменти танцю, адаву. Кожен з них, у свою чергу, складається з трьох компонентів – пози стоячи, рухи ніг і жестикуляція рук. Акомпанемент будується на принципі раги (тону) [108, с. 39].

Джогет – популярний традиційний танець, який часто виконується під час громадських заходів. Нагадуючи музикою ча-ча-ча, зазвичай він танцюється весело і швидко, хоча побутує більш плавна і граціозна версія. На виставах глядачів нерідко запрошують приєднатися до цього живого, нескладного танцю.

Бхангра. Цей танець – візитна картка сикхської громади. Він виконується з нагоди збору врожаю, відрізняється швидким темпом і великою кількістю трюків. Супроводжується це яскраве видовище народними піснями, а також звуками бубнів і тріскачок.

Бхангра

танець, який характерний для того чи іншого регіону або штату країни. Як правило, подібні танці в обов'язковому порядку включаються в програму будь-якого святкування, чи то весілля, яка-небудь релігійна церемонія, або навіть офіційний прийом.

Класичні індійські танці виконуються головним чином у храмах, оскільки це дійство вважається божеством.

Джогет

Про театр в Малайзії можна сказати в першу чергу те, що цей вид мистецтва не є особливо розвиненим, хоча в останні роки урядом робляться спроби для залу-

чення молоді в театральне мистецтво. Традиційні малайські театральні мистецтва включають в себе музику, театр, танець і драму.

Найвідомішим театром Малайзії є Вайянг Куліт. В основному всі його уявлення побудовані на основі лялькового театру тіней. Розташовується даний театр в штаті Келантан. Найчастіше маріонетки, задіяні у виставах Вайянг Куліт, використовуються для представлення сюжетів з індуїстського епосу, таких як Рамаяна. Іншим досить відомим театром є Мак Йонг, який був натхненний традиціями театру Таїланду. Це свого роду танцювальний театр, який чудесним чином поєднує в собі традиції стилізованого танцю, вокалу, інструментальної музики та п'єсових діалогів.

Театр тіней

Кухня. Не так просто знайти справжню малайську їжу в ресторанах Малайзії, але ви можете отримати величезне задоволення від китайської кухні, кухні Ньоні (місцевий варіант китайської і малайської кухні – китайські інгредієнти і місцеві приправи), а також індійської, індонезійської або (іноді) європейської кухні. Сатай (м'ясні кебаби в гострому арахісовому соусі) – це малайзійський винахід, але він готується в усьому світі. Інші страви – рагу зі смажених соєвих бобів в арахісовому соусі, маринувана риба з тамаринду і каррі, приготоване на вогні м'ясо зі спеціями і карі і гостре м'ясо в кокосовому маринаді. Мусульманські та індійські страви є традиційними для малайзійської кухні. До столу подається безліч різноманітних чудових тропічних фруктів і фруктових соків, наприклад, такі дивні солодкі суміші, як цендол

Сатай

(цукровий сироп, кокосове молоко і зелені макарони) і касанг (боби, политі зверху сиропами, згущеним молоком).

Міцні напої в Малайзії вживають не так часто. Найчастіше малайзійці п'ють місцеве пиво, яке дозволено навіть мусульманам. В якості напоїв рекомендується кокосове молоко.

Особливою популярністю серед туристів і місцевого населення користуються курячі шашлички з кисло-солодким арахісовим соусом, тайський суп з креветок, індійський

каррі, індонезійські страви з риби і морепродуктів. Усі традиційні кухні об'єднує рис або «насі». Його варять на пару, обсмажують зі спеціями і овочами, подають з кокосовим молоком, змішують з фруктами для десертів [108, с. 60].

З китайських страв пропонується течжоунська каша, хайнаньські курчата з рисом, ханське «йон мау фу» (м'ясо з бобовою пастою), смажену вермішель зі шматочками м'яса, креветками та молюсками. З Індії до Малайзії потрапили такі прянощі, як тамаринд, пекучий перець, імбир і кардамон. Популярною індійською стравою є «насі бріані» – «жовтий рис», зварений у молоці та м'ясному бульйоні з шафраном і настоєм пелюсток троянд. До типових страв малайської кухні належать: смажені кубики із соєвого борошна з пагонами сої з арахісом і гострою приправою; млинці.

Поширені страви з риби і морепродуктів: анчоуси «Ікан Біліс», каррі «насі Кандарья», салат з каракатицею, смажені гребінці, суп з акул'ячих плавців. З традиційних перших блюд можна спробувати «Лакса Джохор» – густий пряний рибний суп з рисовою локшиною, «екор» – гострий, густий суп з хвостів буйволів зі спеціями, «сото аям» – гострий курячий суп з рисом і овочами. З десертів популярністю користуються: малайські млинці «роти Чана» або «роти Джала», листкові пиріжки «муртабак», «Мелака», «цендол» (цукровий сироп, кокосове молоко і зелені макарони). До столу подається безліч різноманітних чудових тропічних фруктів – рамбутан, дуріан, манго, гуава.

Лакса джохор

М'ЯНМА

Республіка Союзу М'янма (Myanmar, до 1989 року Бірма) – країна на південному сході Азії, що межує на північному заході з Індією, на північному сході – з Китаєм, на південному сході – з Лаосом і Таїландом, на південному заході омивається водами Бенгальської затоки; площа 676 577 км²; столиця країни – Найп'їдо, її найбільше місто та головний порт – колишня столиця Янгон (раніше Рангун).

Великі міста: Янгон, Мандалай, Малам'яйн.

Країна розділена на 7 адміністративних областей та 7 штатів.

Офіційна мова – бірманська.

М'янма – демократична республіка. Президент є главою держави. При владі Тейн Сейн.

Союз М'янма – федеративна республіка, до складу якої входять власне М'янма (поділена на 7 областей) і автономні національні держави Шан, Качін, Карен, Кайя та особливий округ Чін.

Законодавча влада здійснюється двопалатним парламентом, який має 5-річний термін повноважень. До складу нижньої палати – Народних зборів (П'їду хлудо) входять 440 депутатів, з яких 330 обираються по одному представнику від кожного виборчого округу, а 110 депутатських місць резервуються для військових, призначених головнокомандувачем збройними силами – одним з віце-президентів країни. Грошова одиниця – М'янмський к'ят.

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Пам'ятником стародавньої бірманської літератури є кам'яна книга, де кожна сторінка стоїть окремо і цілком списана дрібним шрифтом на мові палі. У цій книзі розповідається про життя Будди. У більш пізній період розвитку бірманської держави тексти на палі

переводили на бірманську мову, основні літературні твори теж було прийнято писати бірманською мовою.

У рекламних статтях і туристичних путівниках пагода Кутодо згадується дуже рідко, але про її існування знають усі буддійські паломники. Не дивно, оскільки ця пагода являє собою єдиний в нашому світі, висічений на камені, звід буддійських трактатів зі школи Тхеравада.

Комплекс складається з 729 мармурових стел, розміщених по периметру трьох квадратних майданчиків. Загальний обсяг мармурової книги становить 1460 сторінок. Виходячи з підрахунків бірманських фахівців, кам'яні письмена можна було помістити в 35 томів по 400 сторінок кожний. Щоб прочитати найбільшу мармурову книгу в світі, звичайній людині знадобиться близько 450 днів.

Щоб захистити стели від поганих погодних впливів, було вирішено звести білі кам'яні арки, які підкреслювали стиль буддійської культури в минулі часи. Останній запис завершили понад століття тому, при цьому різьбярі використовували особливе «чорнило» з додаванням сусального золота, яке видно донині.

Храм Ананди

Історія створення цього унікального комплексу бере свій початок в 60-ті роки XIX ст. в Бірмі. Вже в той час активно розвивалося книгодрукування, але політична ситуація, коли країну почала колонізувати британська влада, підштовхнула на збереження культурної спадщини країни, використовувати саме довговічний мармур, щоб письмена ніколи не були забуті.

Ідея увічнити буддійський канон в мармурі належала монарху Міндане, який правив країною в 1853–1878 рр. Літописи свідчать, що ця велика людина вирішила накреслити вислови священних буддійських книг таким чином, щоб вони не втрачали свою актуальність протягом багатьох тисячоліть. Перед створенням пагоди, Міндане керувався прагненням створити «п'яту непорушну священну сферу», для чого він

закликав сімох вчених для виготовлення якнайточнішого тексту буддійського вірвчення.

Будівництво почалося біля Мандалайського пагорба 14 жовтня 1860 р. і закінчилося 4 травня 1868 р. (тривало 7 років, 6 місяців і 20 днів). Мармур добувався з пагорбів Заджін, в 50 км на північний схід від Мандалая, а потім, через річку Каламал, кам'яні плити доставляли в королівський палац, де їх чекали кращі різьбярї країни.

Архітектура комплексу повністю відповідає класичному бірманському комплексу – чотири входи (з різних сторін світу), ступа в центрі і обхід навколо неї. Пагода Кутодо є явним прикладом бірманського стилю. Незвична саме округла частина центральної ступи – це 729 однакових міні-храмів з

білою мармуровою стіною всередині, на якій викладені письмена з буддійського канону «Трипитаки». Кожна буква ретельно наносилася і перевірялася, адже найменша помилка була невиправною, а стела відразу ж ставала бракованою, і її довелося б заново споруджувати. Праця різьбярів була дуже повільною. Кожен з 50-ти чоловік щодня заповнював 10 рядків, коли одна сторона стели містила до 100 рядків.

Підсумком спільних восьмирічних зусиль на світ з'явилося 729 стел подібної форми. Вони розташувалися паралельними лініями, які займають приблизно дві квадратних милі. Текст на мармурових плитах був викладений палійською мовою, але бірманськими буквами.

Отже, пагода Кутодо – це не тільки найбільша книга у світі, а й гордість бірманського народу, з якої потрібно брати приклад кожній нації, яка захоче увічнити свою культуру або вірування.

Архітектура та образотворче мистецтво. Мистецтво в Бірмі завжди було тісно пов'язане з релігією і королівською владою. Храми, пагоди і палаци демонструють художню майстерність живописців, різьбярів по дереву і скульпторів. Храми і пагоди традиційно будувалися з цегли, і багато з них збереглися й до сьогодні. Величні палаци були, проте, зроблені з дерева, і на сьогоднішній день є тільки погано збережені залишки цих колись найкрасивіших зразків різьбленої архітектури. Мистецтво та архітектура, підтримувані королівською владою, прийшли в занепад, як тільки було повалено останнього короля.

У Янгоні та інших великих містах дуже багато пагод. Пагоди нагадують ступи з загостреними верхівками. Найбільш відомі пагоди в стародавніх містах Пагані і Проме (П'є). Паган – це історичний скарб, місто, що є одним з найсюрреалістичніших образів на планеті. Паган, також відомий, як «Місто пагод» – релігійний і культурний центр, в якому знаходиться 13 000 пагод, розкиданих по рівнині. На сьогодні діють тільки 3 000. Саме тут знаходиться відомий храм Ананди, побу-

дований в XI ст. У ньому стоять чотири десятиметрових зображення Будди, одне – бронзове, решта – з цінних порід дерев. Найбільша пагода – Шведагон в Янгоні, висота – 170 м, перебудовувалася в 1768 р. Пам’ятка – дзвін Махаганда, який поступається за розмірами тільки московським Цар-дзвонам.

Фів Рангуні – буддистські монастирі, пагода Шведагона. В околицях міста Проме (П’ї) збереглися залишки міських цегляних стін, храмів, пагод: паях, Паяджа; найбільш рання з них – Бабаджі, VII ст. Там же древній пам’ятник буддистської культури «золота» пагода Швезандо.

Храмовий комплекс у Багані

У Багані знаходиться величезний покинутий храмовий комплекс. Територія, приблизно дорівнює центру Москви, забудовано 4 000 древніх буддистських храмів. За архітектурою жоден не повторює іншого – з вапняку, піщанику, мармуру, з кахлями, підземними галереями. Їх побудували протягом одного століття близько 40 000 ченців і не менша кількість привезених сюди рабів. Можна піднятися на «вершину» будь-якого з храмів – і до самого горизонту будуть видні одні тільки шпилі пагод серед пальм і густого чагарнику.

Посередині озера Інлена палях побудований Монастир стрибаючих кішок, де живуть сьогодні всього шестеро ченців. Тут здавна ченці приручали і дресирували кішок, які на потіху туристам проробляють незвичайні трюки. А в центрі озера Інле раз на п’ять днів горяни влаштовують плавучий ринок, збираючись там на човнах.

Проте житло мешканців Бірми не вирізняється красою та вишуканістю. Приблизно 3/4 населення країни живе в типових сільських хатинах, що зводяться зазвичай на низьких палях. Будівлі мають стіни з бамбукових щитів, солом’яний дах і дощату підлогу. Вони часто електрифіковані, але водопровід у житлових будівлях відсутній. Повсякденне життя протікає в рамках великої родини. Старше покоління, брати і сестри батьків, а іноді двоюрідні родичі та їхні діти нерідко

входять в єдину міцну ланку, яка пов'язана спільністю даху над головою. Члени великої родини можуть, захопивши спальні речі, відвідати своїх близьких у місті, знаючи, що їх не запитають, як довго вони мають намір залишатися.

Для сучасного образотворчого мистецтва Бірми ще більшою мірою, ніж для Індонезії, характерне широке поширення реалістичного методу живопису, який прийшов на зміну традиційному живопису з її умовними прийомами. На початку століття найбільшим художником був У Ба Ньян (пом. 1945 р.), який навчався в Лондоні і першим писав в Бірмі пейзажі маслом в європейській манері. Інший художник, У Ба Зо (пом. 1943 р.), писав пейзажі в дусі старих англійських майстрів. Не відрізняючись великою оригінальністю, ці живописці проте заклали міцний фундамент нового мистецтва, заснованого на реальному спостереженні дійсності.

Уже наступне покоління художників, серед них такі, як У Ба Джі, У Кін Маун та інші, намагається, не відмовляючись від реального відображення життя, знайти національний стиль, пов'язаний із стародавніми фресками Нагана, з мініатюрою XVII–XIX ст. Найбільш успішним у цьому плані є розвиток монументального живопису, кращі приклади якої – фрески У Ба Джі в готелі «Стренд» і в Рангунському аеропорту, мозаїка У Сан Вина в Політехнічному інституті в Рангуні і У Оун Луини в Інженерному коледжі в Рангуні. Для всіх цих робіт характерне прагнення до виразного лаконізму в зображенні людських фігур, що ніколи, втім, не переходить і схематизм, гармонійне поєднання завжди виразних і життєвих образів людей зі світом природи, щедрим і повним якогось нескінченного достатку і декоративної різноманітності. Сміливий контраст далеких перспектив з витонченими силуетами і арабесками в цілому створюють своєрідний і надзвичайно живий стиль монументального живопису сучасної Бірми. Разом з тим ці розписи та мозаїки є цікавою спробою створення синтезу живопису та архітектури в наші дні.

Акварельний живопис

Іншою областю, в якій активно розвивається бірманське мистецтво, є акварельний живопис, що користується чи не більшою популярністю, ніж масляний.

Особливо відомою є творчість художників Маун Тін Ей, тонкого пейзажиста, що відрізняється суворою точністю своїх спостережень («На зорі», І У Ба Кий, жваво зображує побутові та історичні сюжети («Святкова хода», 1950-і рр.). І монументальний живопис, і акварель є цінним внеском в сучасну художню культуру Бірми.

Розвиток бірманського зодчества, як і образотворчого мистецтва, після колонізації країни в XIX ст. майже припиняється. Споруджуються лише окремі будинки провінційно-еклектичного стилю, типового для колоніальної архітектури. Такі, наприклад, як будівля Секретаріату (1893) і Палац президента в Рангуні. Більш самотньо побудована бірманським архітектором У тином в 1930–1936 рр.

Після встановлення незалежності в 1948 р. в історії бірманського зодчества починається новий період. У ньому широко використовується досвід сучасної європейської архітектури. Будівництво ведеться в основному в двох напрямках: промисловому і цивільному. Культурна архітектура, тобто будівництво пагод, носить наслідувальний характер. Недолік власних фахівців змушує вдаватися до допомоги зарубіжних архітекторів. Чималу роль відіграють тут радянські будівельники. Ними споруджені в Рангуні Технологічний інститут (1958–1961, архітектори П. Г. Стенюшин, П. П. Кузнецов та інші), готель «Інья» (1958–1961, архітектори В. С. Андреев, К. Д. Кислова), в яких використовується залізобетонний каркас з цегляним заповненням. З інших великих споруд великий інтерес представляє комплекс Інженерного коледжу (1954–1956) в Рангуні з оригінальним по конструкції актовим залом, перекритим зводом – оболонкою з дерева, і чотириповерховою прямокутною будівлею навчального корпусу. Його стіни складаються з збірних залізобетонних елементів ромбічної форми з кольоровими скельцями. Взагалі для бірманської сучасної архітектури характерно сміливе використання музичних і скульптурних прикрас, органічно входять у вигляд будівлі. Поряд з сучасною архітектурою Індії та Індонезії зодчество Бірми являє собою яскраву і своєрідну сторінку в мистецтві Південно-Східної Азії.

Музика. Культура Бірми різноманітна і багато в чому самотня. Найбільший інтерес представляє собою традиційна бірманська музика, яка тісно пов'язана з танцями і театром. Її витоки сягають найдавніших релігійних ритуалів, які супроводжувалися танцями і музикою. Завдяки до затвердження буддизму в Бірмі був поширений язичниць-

кий культ натів (духів), з яким пов'язаний ритуальний обряд, що включав у себе танці та декламацію у супроводі музичних інструментів. Варто також відзначити, що найбільшого розвитку музична культура Бірми досягла в епоху Паганської держави (XI–XIII ст.). На настінних малюнках у храмах збереглися зображення танцювальних сцен. Написи вказують, що музиканти і танцівники були неодмінними учасниками різних урочистостей і церемоній. Музика і танці існували в той період вже як самостійні види мистецтва.

Кіномистецтво. У 1914 р. Він Маун («батько бірманської кінематографії») заснував першу кінофірму «Берма фільм компані» (Рангун). У 1920 р. поставлений перший художній фільм «Любов і алкоголь» за участю акторів Ньї Бу, Ма Я тощо. На початку 30-х рр. поставлені звукові фільми «Гроші не можна купити», «Принц з Ассамом» та інші, проте «німі» фільми займали велике місце в кіновиробництві до початку 50-х рр. Під час Другої світової війни і японської окупації більшість кіностудій було зруйновано, виробництво фільмів припинилося; відновлено лише в 1946 р. Після проголошення незалежності (1948) багато фільмів відображають боротьбу народу проти колонізаторів, закликають до національної єдності та солідарності. У 1955 р. створено Раду з питань кіно. При міністерстві інформації організовано управління у справах кінематографії, при якому відкрита кіностудія документальних фільмів. У 1952 р. з метою підвищення художнього рівня фільмів заснована т. н. академічна премія, яка щорічно присуджується кращим фільмам. Працює (1969) понад 400 кінотеатрів, частина з них націоналізована (1968). Щорічно випускається близько 60 художніх фільмів.

Традиції та специфіка культури

Мова. Бірманська мова (або мьянма, «Мьянма бата»). Є офіційною мовою М'янми (колишньої Бірми). Бірманською говорять бірманці і деякі національні меншини, зокрема, Мони. Серед сино-тибетських мов за чисельністю мовців вона поступається лише китайській.

Релігійні вірування. М'янма – багатоконфесійна країна, проте переважна більшість населення – буддисти (школа Тхеравада). Конфесійний склад населення: буддисти – 89 %, християни – 4 %, мусульмани – 4 %, анімісти – 1 %, інші – 2 % .

У 2011 р. Уряд Бірми запровадив нові правила, що обмежують можливості віросповідання для християн країни, вивчення Біблії і молитви, пише Католицький оглядач.

Останнім кроком чиновників у Бірмі є вимога від християн подавати письмову заяву за 15 днів для того, щоб організувати читання Біблії,

провести вивчення Біблії, зустріч недільної школи та іншу молитовну діяльність.

«Упродовж багатьох років бірманські режими, що змінювали одне одного, придушили свободу віросповідання і серйозно обмежили християн та інші релігійні меншини, – заявив керівник Комісії зі становища жінок у Східній Азії, Бенедикт Роджерс. – Створення для церкви та окремих осіб вимог отримувати дозвіл, щоб читати Біблію, молитися і організовувати зустрічі недільних шкіл є крайнім обмеженням і надзвичайним порушенням свободи релігії».

Нові обмеження призначені після того, як в Бірмі спостерігалось зростання насильства щодо християнської меншості країни.

Раніше, цього місяця, бірманські військові чиновники побили і заарештували п'ять осіб, серед них і пастора католицької асоціації Яна Ма Лі Ауна. Згодом чоловіків звільнили.

Християнам також заборонили будувати нові церкви і мати релігійні символи – хрести. У послідовників Христа також були конфісковані продукти харчування і будинки.

«Схоже, що, незважаючи на риторичні зміни, не було жодної зміни взаємин, особливо на місцевому рівні, бірманського уряду до релігійних меншин, – сказав Роджерс. – Бірма вже вважається одним з найбільш злісних порушників релігійної свободи у світі, і є однією з країн Державного департаменту США, що викликають особливу стурбованість».

Бірма, відома релігійною нетерпимістю та іншими зловживаннями, займає місце в списку Державного департаменту злісних порушників релігійних свобод поряд з Китаєм, Еритреєю, Іраном, Північною Кореєю, Саудівською Аравією, Суданом і Узбекистаном.

4 червня 2012 р. почався конфлікт між буддистами і мусульманами – рохінджа в штаті Рахін на заході країни. У червні 2012 р. президент оголосив у штаті надзвичайний стан. Було спалено близько 4665 будинків, почалася втеча мусульман-рохінджа в Таїланд.

20 березня 2013 р. в Бірмі в місті Мейтхіла почалися антимусульманські погроми.

Зведення пагод, храмів і монастирів здавна вважалося в Бірмі благою справою. Заможна людина в першу чергу робила пожертвування на будівництво пагоди або монастиря і навіть сім'ї бідних людей часто жертвували кошти. Ця традиція збереглася і донині. Так в Янгоні є величезна пагода побудована під керівництвом одного з лідерів військової хунти. У Бірмі велика кількість монастирів. Відповідно до традиції Тхеравади ченцем можна стати тимчасово, лише деякі йдуть у монастирі довічно. Це призводить до того, що багато приходять практикувати на досить короткий термін, ця традиція стосується всіх верств суспільства в країні й іноді люди навіть проводять у монастирях

свою відпустку, вивчаючи буддійську практику на власному досвіді. Після гонінь на опозицію, яка в основному концентрувалася в університетах, багато опозиціонерів прийняли чернецтво і це призвело до того, що зараз в монастирях Бірму чимало добре освічених людей і нерідко ченці досить непогано володіють англійською мовою.

Крім буддизму в Бірмі існує давня релігія поклоніння духам природи – натам. За легендою головний з духів отримав вчення від самого Будди Шак'ямуні. І в сучасній М'янмі ритуали поклоніння духам проводяться досить часто, проводяться також свята на честь духів, під час цих свят бірманці нерідко вживають спиртне і наркотики, оскільки стан викликаний ними вважається спілкуванням з духами.

Звичай та етикет. Протягом довгих років Бірма перебувала в ізоляції. Тому сьогодні країна більш консервативна, ніж держави-сусіди. Багато чоловіків і жінок до цих пір носять Лонджем (незшиті спідниці, які зав'язуються спереду вузлом) і саронги. Рідко коли тут можна побачити оголені коліна або плечі. Тому для всіх буде спокійніше, якщо і ви будете одягнені відповідно.

Хоча зараз про політику тут кажуть більш відкрито, все ж певна настороженість залишається; тому краще не заводити подібного роду бесід.

Гроші беруть і дають правою рукою, ліва при цьому злегка підтримує праву. Ніколи не вказуйте на людину або річ ногою. Пам'ятайте, поспішка тут може відкрити будь-які двері. Так само, як і кілька слів бірманською.

При відвідинах храмів і пагод взуття обов'язково залишати біля входу або в машині. Перебувати в храмі у взутті або носити його з собою заборонено. Також поганим тоном вважається перебувати в храмі у шортах або, для жінок, надмірно відкритому одязі.

Традиції. На сьогоднішній день М'янма залишається одним з найбільш таємничих і невідкритих туристичних напрямків у світі. Це земля, що захоплює дух краси і чарівності, які так рідко виявляються в сучасному світі.

М'янма пропонує всі традиційні принади Азії, зібрані в одній чарівній країні. Незаймані джунглі, снігові гори і білосніжні пляжі, об'єднані багатотою і прекрасною спадщиною, що охоплює більше ніж дві тисячі років. Захоплюючі пам'ятники і стародавнє місто засвідчили яскраву культуру, яка є все ще близькою для 135 різних етнічних груп.

У країні є все для комфортного туризму: п'ятизіркові готелі, затишні готелі-бутики, невеликі сімейні готелі, як у всіх головних туристичних центрах, так і в високих горах і на морських курортах.

М'янма також має один з найнижчих рівнів злочинності у світі, тому туристи можуть перебувати в упевненості, і їх тур до М'янми буде безтурботний від початку до кінця.

Плавучі готелі на річці Янгон

Скрізь, де б Ви не знаходилися в М'янмі – круїз чи це за течією величної річки Ієраваді, дрейф на повітряній кулі над стародавнім містом Баган або навіть якщо Ви будете шукати невлучимого тигра на спині у слона, Вас не буде залишати відчуття пригоди. Від походу в гори і спуску на плотах на далекому півночі, до висококласного дайвінгу на архіпелазі Мергуї.

Але, перш за все, М'янма пропонує Вам найтепліший прийом в Азії.

У чомусь жителі далекої М'янми дуже схожі на наших співвітчизників. По-перше, подібність полягає в тому, що вони відчувають непереборну пристрасть до ремонту доріг, тому дороги тут, здебільшого, дуже погані, або просто відсутні. По-друге, виходячи з відомих міркувань, жителі обожають перейменовувати назви міст і храмів, звідки виникає відома плутанина в путівниках – навіть сама назва країни пишеться в різних місцях по-різному, то Бірма, то М'янма. Але, не дивлячись на деякі дивацтва, вони дуже доброзичливі і гостинні стосовно туристів, які, на жаль, не часто радують М'янму своїми відвідинами.

Гвалт, шум, сварка на вулиці – досить рідкісне явище. Також характерною рисою місцевих жителів є охайність. На відміну від деяких сусідніх країн, тут і вулиці своїх міст намагаються підтримувати в чистоті, і самим дотримуватися гігієнічних норм. Єдине порушення норм чистоти, що кидається в очі, – традиційне для М'янми жування бетелю, характерні червоні плями якого можна зустріти на будь-який бруківці, навіть у центрі столиці. При загальному невисокому рівні життя жебраків також небагато, а жебраків не видно зовсім.

Свята. Календар мешканців Бірми досить насичений різноманітними святами, серед них можна виділити такі:

Тінджан, тобто Новий рік, який святкується 12–16 квітня.

Табаун – буддійське свято оновлення, закінчення сухого холодного сезону.

Тазаундайнпведо – кінець мусон вологого сезону і збирання врожаю.

Касхоун – день народження, просвітлення і парінірвани – Будди.

ВАЗО – річниця першої проповіді Будди.

Тедінджупведо – день пришествя Будди.

Катхейнбве – свято піднесення одягу буддйським ченцям.

Календар національних свят:

03.04 – 01.05 – Дагу.

02.05 – 31.05 – Касхоун.

01.06 – 29.06 – Найоун.

30.06 – 29.07 – ВАЗО.

30.07 – 27.08 – Вагаун.

28.08 – 26.09 – Тотелін.

27.09 – 25.10 – Тадінджу.

26.10 – 24.11 – Тазаунмоун.

23.12 – Натто.

04.01 – 02.02 – П'єдо.

03.02 – 03.03 – Табоудве.

04.03 – 02.04 – Табаун.

Окрім місцевих місяців використовується і рахунок за європейською системою:

4 січня – День Незалежності.

12 лютого – День Союзу.

2 березня – День Селянина (річниця перевороту 1962 р.).

27 березня – День Збройних Сил.

13–17 квітня – Свято води «МахаТінджін» і Новий Рік.

1 травня – День Праці.

19 липня – День Мучеників (День Мартіра).

18 листопада – Національне свято

25 грудня – Різдво.

У бірманського тижня 8 днів, середа розділена на два дні. Буддйські свята і фестивалі відзначаються за місячним календарем, тому дати їх проведення постійно змінюються.

З 4 січня в Янгоні і по всій країні проходить тижневий ярмарок-фестиваль з нагоди загальнонаціонального Дня Незалежності (у ці дні всі офіси і ринки закриті). З 30 грудня по кінець січня у Багані (Паган) проходить грандіозний Фестиваль Пагоди Ананда. На початку січня відзначається День Кая (проходить в однойменній області) і День Качіні (раз на кілька років). В області Чин в середині січня відзначають місцевий Новий рік («Нар-Га»). Цікаве Свято врожаю в області Шан (23 січня), барвиста церемонія Махамуні у Мандалаї та Фестиваль па-

Свято вогню

годи Чак-Хаук в Сіріам (кінець січня – початок лютого), День Союзу (загальнонаціональне свято, всі заклади закриті).

У березні проводиться барвисте свято повного місяця Табаунг (5 березня), в період з 20 лютого по 5 березня проходять Фестиваль пагоди Модін, Фестиваль Замісячний навколо Патина, Фестиваль ПаханКо Гі Чо в Швегуні та Фестиваль Бо-Гьо близько Шіпо. У середині березня варто відвідати Фестиваль пагоди Ньян-Те (Шве-Мьин-Гін) у Пьін-У-Луін, Фестиваль пагоди Він-Тонг у Маймі (об'єднаний з традиційним фестивалем народності «шан») або обширний народний Фестиваль печери Піндая (4–6 березня) в однойменній області. Цікавий Фестиваль пагоди Швемодо (28 березня – 9 квітня) у Багу, традиційне загальнонаціональне Свято води «МахаГінджін» і Новий Рік, Фестиваль ступи Санд (14 квітня – 1 травня, Мандалай), традиційне свято повного місяця Касон (початок травня, по всій країні), Фестиваль пагоди шите-Таунг (3 травня, Мраук-У) з його знаменитими бійцівськими змаганнями та інші.

Влітку відзначають Фестиваль пагоди Тіхошін (26 травня – 9 липня, Паккоку), святкові церемонії в пагоди Шінбінсайо (30 червня – 1 липня, Салай), загальнонаціональний День Мучеників, свято повного місяця Васо (кінець липня, початок буддистського Великого Посту) і фестиваль Тонг-Бьон (кінець серпня, околиці Мандалая).

Восени проводиться, мабуть, найбільша кількість різноманітних святкових заходів – Фестиваль Яданар-Гу в Амарapura (початок вересня), Фестиваль пагоди До-У (14 вересня – 31 жовтня, Інле), Фестиваль пагоди Кутходо (21–28 жовтня, Мандалай), Фестиваль танцюючих Слонів (кінець жовтня, Чаусхе), народний фестиваль Мьяталон (кінець жовтня – початок листопада, Маквею), свято повного місяця Тідінгіт («Свято Світла») і закінчення Посту (середина жовтня, загальнонаціональне свято), Фестиваль Швезігон (кінець листопада – початок грудня, Баган), фестиваль Фовінтанг і свято пагоди Танбодде (26 листопада – 21 листопада, Моніва), Фестиваль Вогненних повітряних куль (23–26 листопада, Таунгоу), змагання ткачів (25 листопада, великі міста), Фестиваль пагоди Мар-Ле (25 листопада, Мандалай), свято повного місяця Тазунгданг (26 листопада, загальнонаціональне свято), Фестиваль пагоди Кунгмудо (кінець листопада – початок грудня, Саган), Фестиваль пагоди Швемьетман (19–26 листопада, Шветанг), а також каренський Новий рік (23 грудня) і християнське Різдво (25 грудня, загальнонаціональні свята).

Танці та театр. Не менш цікаві й пізнавальні витоки бірманського театру. Варто відзначити, що згадка про перші театральні вистави належать до XI ст. У XV ст. отримує розвиток містеріальний театр – «ні-

баткінг», виконавцями в якому були мандрівні актори. На бірманський театр вплинуло мистецтво Китаю та Індії.

До захоплення Бірми англійцями в країні існували дві традиційні форми театру: театр актора і ляльковий. Останній включав театр маріонеток і тіньовий театр тростевих ляльок. За антиколоніалістську спрямованість п'єс лялькового театру ця форма театрального мистецтва була заборонена. Однак після звільнення країни любителі народного театру зуміли зберегти фігури ляльок і відродити в новій Бірмі це яскраве, своєрідне явище. До XVIII ст. формується придвірний театр, де вистави давалися мовою впали і санскритом. При дворі імператора ставилася «нандвінза» – палацова драма. Розвитку палацової драми сприяла творчість видатного драматурга Мьяваді Мінджіу У Са, поетеси Кхін Соун, поета і перекладача У Тоу (початок XIX ст.). Поширення набули п'єси і окремі сцени на сюжети з індійського епосу «Рамаяна». Ці уявлення відрізнялися пишністю і урочистістю, високою технікою мімічного мистецтва.

Театральні ляльки

Професійні театри були рідкістю через брак професіоналів та шкіл, де могли б навчатися актори. Через несприятливі умови, громадянську революцію, музичне та театральне мистецтва занепали. Проте відродження цих видів творчої діяльності почалося зі становленням незалежності Бірми.

Театр актора зазвичай ставить багатоактні музичні драми або порівняно короткі концертні програми. Одна з основних особливостей бірманського театру злиття в одній виставі елементів драми, музики і танцю. Національні бірманські танці відрізняються чіткою ритмічністю. У шанів виконавець нерідко сам акомпанує собі на музичному інструменті. Будь-яке театральне видовище обов'язково включає балетні, сольні і групові номери. Традиційними жанрами вважаються: затпве (довга музична драма), аньпве (коротка концертна програма).

Для народних танців М'янми характерне поєднання різних ритмічних малюнків музики і танців.

Кухня. Бірманська кухня увібрала в себе все краще з гастрономічних традицій регіону. Як і в кухнях Китаю та Індії, тут переважають рис, соя і овочі. З продуктів тваринного походження найчастіше зустрічається птиця і морепродукти, м'ясо використовується рідко, і в основному на свята – баранина. Яловичина і свинина знаходяться під релігійною забороною ісламу і буддизму.

Найбільш характерні страви бірманської кухні:

- гострий овочевий салат з рисом «льоток сон»,
- відварений рис зі спеціями «хін», що подається до м'яса, курчати, риби із овочам,
- суп з риби з локшиною і карі «моінка».

Так само варто скуштувати:

- «смажені горобці»,
- «свинячі вушка»,
- смажена свинина «вік-тха» з авокадо та іншими овочами.

Бірманці кажуть, що рис – це пан, а люди, його слуги. Рис тут використовують у всіх стравах, навіть у десертах. Однак традиційно в якості десертів тут їдять фрукти. З напоїв найбільшою популярністю користуються чаї як чорний, так і зелений, сильно приправлені спеціями і часто з додаванням молока. Особливим визнанням користується чай зі згущеним молоком, кава ж тут поширена мало, а її якість залишає бажати кращого. Бірманці не п'ють молоко. М'ясо вважається святковим продуктом.

Обід бірманців однаковий майже у всіх верств населення, крім найбідніших, він складається з:

- вареного рису,
- супу (хкінджію),
- варених овочів (тосая),
- страв з риби або м'яса (хін),
- рибної пасти (нгапі),
- обов'язкові гострі соуси, частіше – карі,
- на десерт їдять фрукти.

Найпростіше купувати національні бірманські страви в продуктових наметах, а не в ресторанах. У більшості ресторанів і кафе переважає індійська і китайська кухня, але в ресторанах готелів намагаються не класти занадто багато соусу чилі в бірманські страви.

Свято вуличної їжі

Основою будь-якої бірманської страви є рис. До нього додається в різних кількостях соус карі і гострий овочевий салат, і майже в усі страви додається нгапі – висушена і розтерта креветкова паста. Китайський чай смачніше, ніж бірманський чай, який є занадто міцним, солодким з великою кількістю молока. Сік з цукрової тростини – дуже популярний напій, який продається на вулиці, серед більш міцних напоїв популярні апельсиновий бренді, винолічжи, білий лікер і джунглевий лікер.

СИНГАПУР

Республіка Сингапур – місто-державу в Південно-Східній Азії на краю Малаккського півострова. Площа 622 км²; столиця – Сингапур. Складається з острова Сингапур і 57 дрібних островів. Політична система: ліберальна демократія з обмеженнями для опозиції. Сингапур – парламентська республіка з вестмінстерською системою урядування та однопалатним парламентом. Головою держави є президент, якого обирають на 6 років. Голова уряду – Прем'єр-міністр.

Сінгапур

Урбаністичний оазис в Сингапурі

Адміністративно Сингапур поділяється на 5 районів.

Офіційні мови – стандартна сингапурська англійська, і протонародна креольська мова, що називається сингліш.

Релігія: буддизм – 42,5 %, іслам – 14,9 %, даосизм – 8,5 %, індуїзм – 4 %, католицизм – 4,8 %, інші християни – 9,8 %, інші 0,7 %, не релігійні 14,8 %. Законодавчий орган – парламент, до якого входять 84 депутати, вибрані загальним голосуванням раз на 5 років, а також до 9 депутатів, призначених президентом. Правлячою партією Сингапуру з часів отримання незалежності є і залишається Партія Народної Дії очолювана незмінним лідером країни Лі Куаном Ю.

Грошова одиниця – сингапурський долар.

Класичні та сучасні види мистецтва

Архітектура та образотворче мистецтво. У Сингапурі представлено чимало музеїв, парків і цікавих місць. Музей цивілізації Азії спроектований архітекторами Суоном і Маклареном. Побудований в 1910 році, спочатку в корпусі музею розмістилася школа для хлопчиків Тао Нань, заснована трьома китайськими філантропами. Експозиції музею присвячені в основному спадщини азійських культур. Перше крило, розташоване на Вірменській вулиці, являє собою ретельно

Національний музей

відновлену будівлю в неокласичному стилі. У цьому крилі розміщені експозиції, що розповідають про цивілізації і культури Китаю, а також постійно діє виставка спадщини перанаканців, на якій представлена багата матеріальна спадщина перанаканців, що жили на островах індонезійського архіпелагу і в колонії Стрейтс Сетлментс, що об'єднала британські володіння на Малаккському півострові.

Сингапурський історичний музей. Відреставрована у 2006 р., будівля неопалладіанського особняка прикрашена куполом з вітражного скла, якнайкраще уособлює собою атмосферу пишноти і розкоші, як Сингапурської історії, так і її культури.

Сингапурський історичний музей. Національний музей з 1965 р. виріс з простого «музею та бібліотеки Раффлса». З 1887 р. збирає видатні колекції присвячені історії й етнографії, але після здобуття Сингапуром незалежності, він докорінно змінив свій напрямок діяльності, передавши всі свої колекції Національному університету, він ставить перед собою мету ознайомити відвідувача з історією Сингапуру і народів, які його населяють.

У музеї представлено 20 діорам зі змодельованими подіями в історії Сингапуру (від висадки Раффльса до першого засідання незалежного парламенту в 1965 р.). Є експозиції, на які варто звернути увагу: наприклад – «Перанаканський Будинок» включає в себе 447 картин «Фаркубаровських зборів», на тему природної історії, експозиція моделі масонської ложі, з усіма її атрибутами, на Сингапурі в XIX ст.

Сингапурський Музей мистецтв, у якому зберігається національна колекція творів мистецтва Сингапуру, розташований у прекрасно відреставрованому історичному будинку школи (Інститут Св. Йосипа, католицька школа для хлопчиків, передана музею в 1987 р.), де все ще

у пам'ять про це в порталі, стоїть бронзова статуя Івана Хрестителя з двома учнями, роботи XVII ст.

У цьому музеї, відкритому в 1996 році, є 13 галерей, у яких представлено понад 4 тис. творів мистецтва в 12 виставкових залах на загальній площі 3000 м²; це найбільша в регіоні колекція творів мистецтва Південно-Східної Азії XX століття.

Пам'ятний знак близ музею

У музеї представлені всі види мистецтва: живопис, скульптура, інсталяція. Часто проводяться тимчасові виставки з приватних колекцій зарубіжних музеїв, в основному європейських і американських.

Маленька Індія – як впливає з назви – це центр індійської громади в Сингапурі.

Весь цей район просякнутий запахом спецій, їжі і жасминових квітів, з яких плетуть гірлянди для найгарнішого індійського храму Сингапуру.

Тут є кільця, інкрустовані планетарним камінням, які є символами дев'яти різних планет. Ці кільця носять для того, щоб усунути негативний вплив цих планет.

Малайське село. Це місце – центр культурної та історичної спадщини Малайзії. Тут можна відвідати знаменитий етнографічний музей Малайзії. В Малайському селі функціонує місцева релігійна школа для тих дітей, чиї сім'ї і зараз ведуть суворий релігійний спосіб життя. Тут же знаходиться одна з сингапурських мечетей – Султанська Мечеть.

Сингапурський зоопарк. Цей зоопарк розроблений як відкритий простір – тут немає ніяких клітин або інших огорож від тварин. Однак відвідувачам не потрібно турбуватися про свою безпеку, бо споруджені такі природні перешкоди як, наприклад, рови з водою, кущі, сухі гілки, що розділяють тварин і відвідувачів. Завдяки цьому можна вільно спостерігати за життям будь-яких мешканців зоопарку як ніби ви знаходитесь в умовах дикої природи.

Національний Заповідник Букіт Тімах. Існує всього два заповідника у світі, розташованих безпосередньо в місті: один з них – у Ріо-де-Жанейро, а інший – тут, в Сингапурі. В ньому представлено більше різних видів рослин, ніж у принципі існує на території Північної Америки. У цьому заповіднику розташована гора Сингапуру – Букіт Тімах висотою 164 метри.

Вів Веррепт (Vel Verrept) – це виключно талановита, молода художниця сучасності.

Фантастичні ідеї та естетика проникають в кожну з картин художниці, пейзажі, міські або морські, натюрморти, абстрактні роботи і через них проникають у підсвідомість глядачів і надійно там вкорінюються. Вона виставляла свої роботи в галереях багатьох країн, також її роботи знаходяться в приватних колекціях образотворчого мистецтва по всьому світу. Велика частина картин в колекції Веррепт присвячена відомим музикантам, таким як, Лаура, Барбара Стрейзанд і Аллен Віззатті.

За допомогою знакових зображень ідолів сучасної поп-культури, відомих музикантів і акторів, а також сцен із сучасного життя, художниця створює образи, які виникають перед глядачем, повні кольору і життя і несподівано він розуміє, що незалежно від власного бажання або бажання того, хто каже: «куплю картину!», ставати учасником цього буйства фарб. Її різноманітна колекція картин складається з яскравих натюрмортів, абстрактних сільських пейзажів, портретів легенд музики і екрану. Знайомі обличчя художниця відтворювала з оглядкою на власні відчуття світла і використовувала особливу, але зрозумілу без слів, мову кольору. В даний час пані Verrept живе і працює, поперемінно, в Сингапурі і Сполучених Штатах.

Сувенірна лавка

Традиції та специфіка культури

Мова. За даними перепису населення 2000 року, в країні наявні такі етнічні групи: китайці – 76,8 %, малайці – 13,9 %, індійці – 7,9 %, інші – 1,4 %.

Мови в користуванні, за звітом перепису населення 2000 року: китайська мова мандарин – 35 %, англійська – 23 %, малайська – 14,1 %, китайська мінь (хоккієн) – 11,4 %, китайська кантонська – 5,7 %, китайська теочю – 4,9 %, тамільська – 3,2 %, інші китайські діалекти – 1,8 %, інші мови – 0,9 %.

Більшість сингапурців розмовляє англійською. Існують два варіанти англійської мови: офіційна стандартна сингапурська англійська, і простонародна креольська мова, що називається сингліш. Уряд Сингапуру заохочує двомовність, надаючи перевагу англійській, як мові мі-

жнародного спілкування, і мандарину як мові зв'язку з колишньою батьківщиною. Ця політика проводиться за рахунок інших китайських мов, викладання яких не ведеться у школах. Критикується також сингліш. Усе ж, відмирання традиційних мов різних етнічних спільнот відбувається дуже повільно, а сингліш залишається основною говіркою на вулицях Сингапура.

Релігійні вірування. Сингапурці здебільшого матеріалістичні й прагматичні. Ідеалом для них є принцип п'яти С: cash (гроші), credit card (кредитна картка), car (авто), condo (кондомініум), country club (кантрі-клуб), але духовне життя в країні теж існує.

Звичай та етикет. Сингапур домігся еталонної чистоти і абсолютної безпеки завдяки суворим законам і високим штрафам. Однак при всій жорсткості обмежень вони не заважають із задоволенням насолоджуватися відпочинком у країні.

Відеоспостереження

Табу на сигаретний дим поширюється також на паби, караоке-бари та нічні клуби, крім спеціально відведених для цього кімнат або майданчиків. Порушення заборони тягне за собою штраф до 1 тис. сингапурських доларів.

З азартних ігор дозволені лише благодійні розіграші призів, кілька лотерей і ставки в сингапурському Клубі кінного спорту під час скачок. Решту видів сингапурський закон присікає.

Не можна запускати і зберігати небезпечні феєрверки, салюти, петарди. Порушення загрожує оплатою штрафу до 5 тис. сингапурських доларів або позбавленням волі на строк до двох років. А може навіть комбінацією цих видів покарання.

За правопорядком на вулицях Сингапуру пильно стежить ціла армія відеокамер. А щоб гості через незнання не порушили суворих законів, нерідко можна зустріти таблиці з нагадуваннями про заборони та суми штрафів за них.

Сингапур – один з туристичних напрямків, який все більше приваблює вітчизняних туристів. Більшу частину населення країни складають китайці, приблизно 75 %, 15 % – малайці, також живуть тут пакистанці, індійці та цейлонці. Зауважимо, що живе населення країни мирно існує, приймаючи традиції та культуру один одного. Але за час мирного співіснування склалися особливі стосунки між представниками різних етнічних груп, свій етикет.

Так, наприклад, під час вітання першими руку завжди подає жінка, рукостискання не повинно бути сильним. Сильне рукостискання – ознака поганого тону і не вітається в суспільстві.

Жителі Сингапуру особливо пунктуальні, а на переговорах поведуться, так само як і китайці. У їхній мові слова «так» і «ні» не настільки категоричні як у нас. Говорячи «ні» жителі країни завжди мають на увазі поняття «може бути». Чим більше питання стосуються фінансів, тим жорсткіше переговори ведуть сингапурці в ділових колах. Звичне для нас – «як у тебе справи», можна почути по кілька разів на день, для жителів Сингапуру це звичайний прояв ввічливості і тому не варто ставитися до цього питання буквально і ламати голову, згадуючи, як ви провели день. Відповідь має бути стандартним, щось типу того, що справи у вас йдуть досить непогано. До стандартних фраз належать і питання про те, чи поїли ви сьогодні, на що необхідно відповідати тим же: «Так, спасибі, я не голодний, вже поїв».

У жителів Сингапуру особливе ставлення до подарунків і презентів. При приватних візитах дарують подарунки тільки близьким знайомим, а ось квіти дарувати тут не прийнято, навіть близьким і рідним людям. У Сингапурі, як і у всіх країнах Сходу, особливе ставлення до кольору. Чорний, білий і блакитний – кольори жалоби, тому не надягайте одяг в цьому кольорі, і все що забарвлене в ці кольори викликає негативну реакцію у сингапурців, це необхідно враховувати. Крім цього є і кольори радості і щастя, які особливо шановані населенням. До них належать червоний і жовтий. Це дуже важливо. Багато в чому традиції Сингапуру і Китаю дуже схожі, тому в правилах етикету необхідно орієнтуватися на китайські правила культури поведінки в громадському місці, за столом у відносинах до дорослих і дітей. Краще всього, якщо ви перед відвідуванням Сингапуру вивчите декілька слів і привітань на китайській мові, ваші співрозмовники в цій країні це обов'язково оцінять.

Традиції. Сингапурці живуть у постійному стресі. Стрес заглушується алкоголем – сингапурці п'ють часто, але мало, зі страху потрапити у аналог нашого витевезника, тільки набагато гірше за наслідками. Приїжджаючи в країну з не настільки драконівським ставленням до людських слабкостей, вони відриваються на повну котушку – літри горілки, зламані меб-

Символ Сингапура – фонтан-лев

лі, молодецькі пісні, ранок з холодним рушником на голові. Сингапурці люблять подорожувати, бо закордоном можна розслабитися так, як того вимагає втомлена душа.

Сингапур мікроскопічний і, одночасно, глобальний. Територія острова складає 633 квадратних кілометра, для порівняння, територія однієї Москви перевищує тисячу квадратних кілометрів. Однак, саме цей крихітний острів примудрився за які-небудь півстоліття перетворитися на одне з найбільш економічно благополучних і заможних держав.

Сингапурці не стурбовані ідеями збереження національної самобутності, як європейці, азіати чи араби. Сингапур нічого зберігати, і тому він вбирає чужі ідеї як губка. Сингапур був колонією Великобританії, проте, на відміну від інших британських колоній, Сингапур погребував британською спадщиною – в культурі Сингапуру немає навіть натяку на британське минуле. Сингапурці взагалі з небажанням згадують про своє минуле, насамперед тому, що становлення нового, сучасного, розвиненого і заможного Сингапуру почалося після звільнення острова від японців, причому виключно завдяки працьовитості китайців і малайців.

Сингапур, останнім часом заклопотаний будівництвом ідеального міста двадцять першого століття, вже є ідеальним містом, втіленням мрії середньостатистичного землянина – тут багато грошей, багато можливостей їх заробити, багато місць, де вони можуть бути витрачені. Але на відміну від інших країн, з ретельністю будують капіталізм, крихітна держава позбавлена і негативних сторін загальної гонки за процвітанням – у Сингапурі немає тієї соціальної агресії, яка обертається високою злочинністю і наркотиками. Навіть процвітаюча проституція (представлена переважно емігрантками) цнотлива – у Сингапурі немає порноіндустрії, а за розповсюдження журналів типу «Плейбой» можна потрапити до в'язниці.

Сингапур – це модель майбутнього людства. Майбутнього, де високі технології витіснять промисловість. Майбутнього, в якому найдорожчим товаром буде те, що належить усім і не належить нікому – земля, повітря, вода.

Процедура знайомства в Сингапурі досить оригінальна. Залежно від приналежності до якої-небудь етнічної групи, ця процедура може варіюватися від простого рукостискання до складної процедури з дотриманням безлічі формальностей. Усі різноманітні расові та етнічні групи Сингапуру зберегли свою власну культурну і релігійну самостійність, що розглядається як невід'ємна частина сингапурського суспільства. Тому враховувати різні етнічні особливості в поведінці тут просто необхідно.

У разі запрошення в приватний будинок або при вході в храм слід знімати взуття. Для приватних візитів рекомендується мати при собі невеликі подарунки (особливо цінуються різні етнічні сувеніри). Одяг допускається цілком неофіційний, але спортивної форми ніхто не зрозуміє. У більшості першокласних ресторанів і в деяких готелях очікується сорочка з краваткою для чоловіків і діловий костюм для громадських заходів. Вечірня сукня рекомендується для всіх офіційних заходів. При цьому місцеві жителі до свого одягу і зовнішнього вигляду ставляться вкрай педантично. Поява в громадських місцях у пляжному одязі вважається непристойною.

Свята. У сингапурському календарі – свята кількох релігій. Починає рік святкуванням дня народження Мавпи Бога – однієї з головних фігур китайської міфології, потім приходить мусульманський Рамадан, у лютому – березні – китайський новий рік, навесні – влітку – фестивалі індійського мистецтва, включаючи дев'ять вогняних ночей Наваратхірі, влітку – «торгові свята», восени – Дівапалі, індійське «свято вогню», взимку – християнське Різдво. Новий рік – 1 січня. 23 січня – Китайський новий рік. 25 березня – Харі Райа Пуаса (кінець мусульманського рамадана). На пасхальному тижні – Страсна П'ятниця. 1 травня – День праці. 6 травня – Весак (свято на честь Будди). 1 червня – Харі райа хаджі. 9 серпня – Національний день. 13 листопада – Дівапалі (індійське свято вогнів). 25 грудня – Різдво.

Фестиваль моди

Китайський Новий рік

Найбільш барвисті і колоритні національні фестивалі – святкування китайського Нового року, індуїстські свята Понггал і Тайпусам в лютому, фестиваль Весни Хоуганг (наприкінці лютого) і День народження Бога-Дитини, який святкують 1 травня. Цікавими також є Фестиваль човнів-драконів у травні-червні, свято

класичного індійського танцю і музики – фестиваль храму Четтар та церемонії очищення вогнем Тіміті (у жовтні).

Наваратрі («Дев'ять світил» в перекладі з тамільської) – свято, що проходить в жовтні, приносить в Сингапур індійські пісні та танці в честь індуських богинь Дурга і Лакшмі-Сарасваті. А листопадовий Діпавалі – найважливіше індуїстське свято країни, знаменує перемогу Світла над Темрявою.

Зі світських подій найбільш цікавими є знаменитий фестиваль Національної кухні або Сингапурський фестиваль продуктів у липні, Весняний міський фестиваль (січень-лютий), Сингапурський фестиваль моди (березень-квітень) і Сингапурський фестиваль ювелірного мистецтва у вересні. Сингапурський фестиваль письменників – захід, який проводиться кожні два роки і присвячений кращим талантам сучасної літератури. А з 2008 року в Сингапурі проводяться гонки «Формули-1».

У січні-лютому проводиться свято весни, Чуньцзе, а з грудня по березень – мусульманські свята Харі-Райян-Хаджі (свято жертвопринесення) і Харі-Райа-Пуаса – закінчення Рамадана з квітня по травень.

Танці та театр. Якщо хтось попросить описати танці Сингапуру одним словом, перше слово, яке прийде на розум, це буде «мультикультурні». Подібна мультикультурність виникла з причини історичних особливостей історії країни, яка стала незалежною тільки в 1965 р. Через це і виникла змішаність в національних традиціях – з одного боку, на Сингапур надали сильний вплив Китай і Індія, з іншого ж – почали масово впроваджуватися нові західні тенденції танцювальної культури.

Таким чином, коли сформувалися перші національні танцювальні колективи – People's Association Dance Company і National Dance Company, то вони демонстрували китайські, малайські та індійські танці, а також західні (які були популярними на той час) танці, такі як балет, контемп і джаз. Подібна різноманітність стилів з часом призвела до розвитку різних етнічних танцювальних колективів,

Танцівниці

які з часом прославилися на весь світ, таких як: Malay Sriwana, Singapore Kemuning Society, Sri Warisan-Som Said Performing Arts, Singapore Indian Fine Arts Society, Nriyalaya Aesthetics Society, Bhaskar's Arts Academy, Apsaras Arts, Chin Kang Huay Kuan, Dance Ensemble Singapore і Chinese Dance Artistes Association.

У нових, молодих державах, у які іммігрували безліч людей найрізноманітніших національностей, зі своїми традиціями і звичаями, завжди питання про «традиції» були досить слизькими. До традиційних танців Сингапуру зазвичай відносять родові танці, а також популярні форми китайських, малайських, індійських і китайських танців. На момент здобуття незалежності Сингапуром в 1965 році, ці танцювальні форми були узаконені як офіційні і «традиційних» або «етнічні» танці в Сингапурі.

Китайський танець був введений в якості офіційного жанру в Сингапурі в кінці 1920-х і 1930-х рр., після того, як країну почали відвідувати трупи з Китаю. У 1940-х роках в Сингапурі балетні танці були офіційно введені в шкільну програму, в якості «позакласної діяльності». У 1960 р. в країну переселився китайський професійний танцюрист Лі Шу Фен з Тайваню, чим збільшив рівень інтересу до китайського танцю.

Протягом останніх десятиліть у Сингапурі також були сформовані кілька професійних китайських танцювальних колективів. Варто відзначити, що «китайські танці» в Сингапурі сьогодні є узагальненим терміном, який поєднує в собі різноманітні народні танці різних етнічних китайських меншин. Проте, типові китайські танці в Сингапурі сьогодні представляють собою суміш з балету, сучасного танцю і китайських бойових мистецтв.

Коріння традицій малайських танців у Сингапурі ведуть своє походження з Індонезії та Малайзії, звідки були родом багато раних переселенців країни. І власне ці танці і практикуються малайцями-переселенцями. Ранні форми малайського танцю, які прижились у Сингапурі (наприклад, джовет), як кажуть, походять з Суматри, і ним навчали сингапурців виконавці

Танцювальний колектив

Bangsawan наприкінці 1950-х років.

Незважаючи на малайсько-індонезійське походження танцю, на джовет зробили чималий вплив португальські народні танці, а другий народний сингапурський танець – запиноючись – має арабське

коріння. Люди також дізнавалися про нові танці з малайських фільмів.

Серед усіх громад Сингапуру, індійці добре зберігали свої танцювальні традиції. Можливою причиною цього є те, що індійський танець завжди був тісно пов'язаний з індійськими божествами. Наприклад,

3000-річний Бхаратнат'ям виник у храмах як посвята богам. Індійський танець приїхав у Сингапур з акторами з Індії, деякі з яких у кінцевому підсумку вибрали Сингапур своєю новою батьківщиною. Індійські танцювальні школи в Сингапурі сильно еволюціонували з тих пір, як вони відкрилися в перший раз в 1950 р.

Крім шанованих традиційних танцювальних форм, таких як бхаратнат'ям, катхак, кучипуді, одисси, маніпурі і катхакалі, є також цілий напрям індійського поп-танцю, поширенню якого посприяв Боллівуд.

Останнім часом дуже популярною стала бхангра. Це пісня, музика і танець, які спочатку ведуть свої традиції від народності панджабі, сьогодні є злиттям хіп-хопу, реггі та індійської кіномузики. Захоплення бхангра, яке почалося у Великобританії, досягло і сингапурських клубів.

Еспланада – театр на затоці Марина поповнив колекцію знаменитих найсучасніших будівель Сингапуру в 2002 р. Назва Еспланада походить від довоколишньої Еспланади, берегової лінії на північ від гирла річки Сингапур в центрі міста.

Парк Еспланади (Променад) і Променад «Queen Elizabeth Walk» – два найвідоміших парки в Сингапурі, розбиті в 1943 році на землі, освоєній у морі. У них розташовано кілька цікавих історичних пам'яток. Наприклад, фонтан, побудований в 1857 р., в пам'ять Тан Кім Сенга, китайського торговця і благодійника, який вніс величезну суму грошей на будівництво водонапірної станції.

Кухня. Приготування їжі – національна пристрасть сингапурців. Секрети тутешньої кулінарії привезли з собою іммігранти. Тут можна спробувати страви різних кухонь миру: китайської (кантонсько-південна та пекінсько-північна), її можна схвалити не

Фуд-центр

тільки в Чайнатауні або Катонге, але в багатьох інших місцях), південно-індійської, індонезійської, малайської, корейської, японської і, звичайно, європейської та американської. Недарма в місті проходить Сингапурський продуктовий фестиваль (липень). Відвідування ресторанів, кафе, закусочних – улюблене проведення часу сингапурців. З полудня до 2 години дня неможливо застати потрібну людину на роботі – час ланчу для сингапурців недоторканно. Численність та урізноманітнення закладів громадського харчування в Сингапурі дивні. Тут малайська і європейська, китайська та японська кухні. Для того, щоб добре поїсти,

не обов'язково йти в дорогий ресторан, найбільш вишукані страви можуть подати у непримітній на вигляд забігайлівці. У Сингапурі назва «ресторан» не повинна вводити в оману – саме так називається більшість дешевих закусочних. У ресторанах з помірними цінами одна страва коштує близько 10 сингапурських доларів і відповідає середньому європейському рівню. У рахунок включаються 10 % за обслуговування, і додаткових чайових не потрібно. Особливістю системи громадського харчування в Сингапурі є «фуд-центри» – комплекси, які об'єднують десятки «Хокер» – власників невеликих закусочних, кафе, лотків з пересувними вогнищами-кухнями, в яких і харчується більшість сингапурців. Тут годують дешево (перекусити можна за кілька сингапурських доларів) і смачно. Такі комплекси зазвичай переповнені в обідній час з 12 до 2 години дня. Для любителів європейської кухні в Сингапурі безліч закусочних: «Макдональдс», «Кентаккі Фрайдей Чікен», «Ей енд Дабл Ю». Ціни там помірні, починаючи від 2,5 сингапурських доларів за гамбургер.

Усі без винятку сингапурці – справжні гурмани. Ресторани і кафе ніколи не відчувають нестачі у відвідувачів.

10 улюблених сингапурських страв:

1. Курча з рисом по-хайнаньські – приготоване на пару курча, що подається з рисом, звареним в курячому бульйоні.

2. Laksa – рисова локшина з кокосовою підливою карі з креветками, яйцем та курчам в якості гарніру.

3. Char Kuay Teow – плоска біла локшина, обсмажена з чорним соєвим соусом з бобовими пагонами, равликами, рибними котлетами і китайської ковбасою.

4. Hokkien Prawn Mee – жовта лапша і вермішель, обсмажена з нарізаною рибою, свининою і креветками.

5. Murtabak – сингапурська піца з карі.

6. Риб'яча голова з карі – велика голова з овочами, приготована в карі і подається з рисом.

7. Satay – м'ясний шашлик з яловичини або баранини з рисовим пирогом, огірком і арахісовим соусом.

8. Char Siew – рисова локшина в густому соусі з порцією відмінного свинячого барбекю.

9. Омлет з устриць – яєчний омлет з борошном, приготований з великою кількістю дрібних устриць і приправлений листям коріандру.

10. Краби в соусі Республіка Чилі – гостра страва з крабів, приготованих в густий підлив з Республікою Чилі і помідорами. При цьому хліб зазвичай вмочують у підливу.

ТАЇЛАНД

Таїланд – офіційна назва Королівство Таїланд, до 1939 року відомий як Сіам – країна в Південно-Східній Азії, розташована на півостровах Індокитай і Малакка, межує на сході з Лаосом і Камбоджею, півдні з Малайзією, на заході з М'янмою (раніше Бірма). Таїланд – єдина країна Індокитаю, що ніколи не була колонією європейських держав. Власне, назва Таїланд перекладається як «земля вільних» або «земля свободи». Таїланд розташований на п-овах Індокитай і Малакка, країна має вихід до Тихого й Індійського океанів.

Перлини Таїланду

Таїланд

Загальна площа території – 514 000 км².
Столиця – Бангкок.

Офіційна мова – тайська, широко розповсюджена англійська. Релігія – буддизм, яку сповідують 95 % населення.

Територія Таїланду поділяється на 75 провінцій (чангват) та метрополію Бангкок (Крунгтхепмаханакхон). Провінції поділяються на райони (ампхе), райони в свою чергу поділяються на субрайони (тамбон).

Таїланд – конституційна монархія.

Нинішній монарх – Пхуміпон Адульядет (Рама IX) – вступив на престол 9 червня 1946 року (коронований 5 травня 1950 року). Пхуміпон Адульядет є монархом, що має найтриваліший час царювання у світі.

Найвищим законодавчим органом Таїланду є двопалатна Національна асамблея (парламент), що складається з Сенату і Палати представників. За конституцією 1997 року, обидві палати парламенту є виборними і включають 500 депутатів в Палаті представників і 200 депутатів в Сенаті. Членів обох палат обирає народ Таїланду, за винятком 50 % членів Сенату, які призначаються монархом. Нижня палата (Палата представників) обирається на 4 роки, Сенат – на 6 років.

Виконавча влада покладена на уряд на чолі з прем'єр-міністром, який з 1992 року призначається тільки з числа депутатів Національної асамблеї загальним голосуванням нижньої палати строком на чотири роки.

Грошова одиниця – бат.

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. Тайська література спиралася на класичні джерела, серед яких особливо важливий індійський епос Рамаєна. Тайською мовою з'явилося кілька версій цього твору, яка набула популярність під назвою Рамакіян і перетворився на сценарну основу для численних оперних і драматичних постановок. Історична драма Інао, запозичена з Яви, та історичний роман Сам Кок (варіант китайського роману «Троєцарствія») теж здобули в Таїланді другу батьківщину. Релігійна література присвячена розповідям про життя Будди, серед яких виділяється канонічний варіант Паттама Сомпотхіян.

Також різноманітні тайські казки. У них зустрічаються сюжети і художні прийоми, запозичені з фольклору Індії, а також у кхмерів, монів, ханьців, індонезійців і інших народів, але в той же час їх відрізняє ряд характерних особливостей. Мало поширена в Таїланді чарівна казка, зате популярністю користується побутова казка, особливо казки, які картають різноманітні людські пороки, і казки про ченців.

Казки першої групи, як правило, будуються на житейських неправдоподібних ситуаціях: наприклад, могильник приймає живого за мерця і хоче покласти його на вогнище; дівчина постійно обманює сімох юнаків, продає їх у рабство і зрештою вбиває; дурень намагається по-

будувати башту зі своїх дітей або спуститися з дерева вниз головою. Неправдоподібність покликана, щоб яскравіше показати згубність невігластва, жадібності, ласолюбства. У казках про буддійське духовництво користолобним, самовдоволеним і безпутним ченцям протиставлені люди з народу – селянин чи послухник, яким вдається обдурити ченця і посміятися над ним. Цікавий цикл оповідань про витівки колишнього ченця Сі Тханон Чаю (Сіанг Мианг – в Лаосі, Тхмен Чай – в Кампучії). Герой безцеремонно потішається з оточуючих, але при цьому нерідко виступає на захист знедолених і несправедливо скривджених; він нікого не боїться, і навіть король стає жертвою його витівок. Образ Сі Тханон Чаю має очевидні паралелі в світовій літературі (наприклад, знаменитий Ходжа Насреддін, Алдар-Косі, Кемінь та ін.)

Великий розвиток на тлі офіційної літератури отримала лірика. Найбільш раннім і відомим твором цього роду є ліро-епічна поема «Пхра Ло» (XV–XVI ст.).

Поема – романтична розповідь про однойменного правителя держави на півночі Таїланду. Слава про красу Пхра Ло, оспіваної поетами, досягла слуху двох прекрасних принцес сусідньої країни, і вони закохалися в Пхра Ло, хоча ніколи його не бачили.

Білий храм

Вони звернулися за допомогою до духу лісу, який магічними заклинаннями переніс його в сад до принцесам. Коли Пхра Ло і принцеси впилися таємницею любов'ю, їх помітила королева і дізналася у гості сина вбивці її чоловіка. Вона послала слуг розправитися з Пхра Ло, і в битві загинули всі

головні герої поеми. Поема закінчується описом похоронних церемоній і укладанням миру між ворогуючими державами.

Високою майстерністю в ліричних жанрах володіли поети Сіпрат, Махаратчакру (обидва – друга половина XVII ст.) і Тамматібет (1732–1755).

У цілому творчість поетів XVII ст. поклала початок літературній практиці, яка зберігалася в Таїланді і надалі. Можна сказати, що XVII ст. для сіамської поезії було століттям оформлення традицій, поетичних жанрів і засобів, естетичних поглядів. Саме в цей період світська поезія поступово перестає бути призначеною тільки для розваги і розглядається як високе покликання, спосіб вираження великих ідей і почуттів.

Сучасні письменники Таїланду часто звертаються до жанрів, які розвинулися в Європі. Набули популярності романи і новели, багато класичних творів тайської літератури мають прозаїчну версію. Увагу масового читача все більше приваблюють лицарські романи, розповіді про привидів і китайські повісті на військові сюжети.

Архітектура та образотворче мистецтво. Архітектура Таїланду виникла у великій мірі під проявом зовнішніх впливів, таких, як індійське або кхмерське. Тим не менш у тайській архітектурі є свій власний відмінний стиль з високими шпилями і дахами. Таїландська архітектура продовжує символізувати тайську душу і дух. Тайські будівлі спочатку будувалися з дерева, але сьогодні з'явилися нові матеріали для будівництва. Однак ранні тайські храми стоять як горді докази тайської архітектури.

Emerald Buddha Temple

ували і багато інших матеріалів.

Безліч храмів і будівель Таїланду побудовані за класичною тайською архітектурою. Стіни будівель зроблені з цегли, мають прямокутну форму з дахом. Класичну архітектуру можна виявити в багатьох районах Бангкока, таких, як Emerald Buddha Temple, Grand Palace, Wat Suthat and Who Pho.

Тайська архітектура формувалася також під впливом китайців. У ній іноді використовувалися і частини порцеляни, що призводило до особливої гармонії будівель. Найбільшого розквіту такі архітектурні форми зазнали в XIX ст. Найвідомішим зразком буддистської архітектури є храм Ват Пхра Кеео, в якому є витончена різьба. Інтер'єри храму оформлені багатьма квітами і структурами. Інший приклад тайської архітектури – Ват Бенчабебофіт Бангкока (Мармуровий храм), який є найвизначнішим прикладом тайської архітектури і вирізаний з італійського мармуру.

Безліч пам'яток у країні були створені за кхмерським зразком, де поряд з деревом використовувалися пісковики, щоб побудувати двері, скло, перемички і вікна. Однак у середині XII ст. архітектура зазнала значного розвитку, коли на зміну пісковіку прийшла цегла. Крім того, архітектори використо-

Однак новий тип тайської архітектури також розвивався відповідно до власного внутрішнього стилю, де використовувалося багато дерев'яних конструкцій. Приблизно в 1900 р. традиційна тайська архітектура занепала, коли в країні з'явилися будівлі європейського західного стилю. Друге народження традиційна тайська архітектура пережила в 1990-х, з використанням у будівництві багатьох нових матеріалів і технологій, але не уникнувши західного впливу у плануванні, матеріалах і структурі. Сьогодні в тайське небо спрямовані хмарочоси, сучасні будівлі, а з кінця 1990-х у країні з'явилося безліч нових квартир, вілл і курортів, багато з яких також побудовані з використанням елементів традиційної архітектури Таїланду.

Сьогодні тайська архітектура нарешті відірвалася від віку і є не тільки прерогативою тайських святинь і храмів.

Прадавня культура Таїланду представлена збереженими до наших днів історичними пам'ятниками, створеними в часи існування сильної держави Дваравати, яке утворювалося при змішанні народностей мої, лао й тай. У той час відчувалася вплив індійської культури й релігії, зокрема брахманізму й буддизму. Тайці прийшли в Таїланд із Південного Китаю, де й зараз проживає невелика кількість їхніх предків. Тайська мова утворювалася шляхом змішання кхмерської й давньоіндійської мов.

Після того як був створений тайський алфавіт, почало розвиватися традиційне тайське мистецтво, представлене в архітектурі, скульптурі, живописі й літературі того часу. Тайці витиснули кхмерів, тому на території їх знову створеної держави вже існувало розвинене мистецтво, засноване на традиціях народів, що ввійшли до складу нового поселення. Пануючою релігією на той момент став буддизм, тому в архітектурі й мистецтві часто використовувався образ Будди й сюжети з його життя. Назва Таїланд закріпилося порівняно недавно, раніше ця країна була більше відома за назвою Сіам. Також кікбоксинг зародився саме у Таїланді і поширився в усьому світі. У країні цим видом спорту на професійному й аматорському рівні займаються понад 100 тисяч осіб.

Після того як був створений тайський алфавіт, почало розвиватися традиційне тайське мистецтво, представлене в архітектурі, скульптурі, живописі й літературі того часу. Тайці витиснули кхмерів, тому на території їх знову створеної держави вже існувало розвинене мистецтво, засноване на традиціях народів, що ввійшли до складу нового поселення. Пануючою релігією на той момент став буддизм, тому в архітектурі й мистецтві часто використовувався образ Будди й сюжети з його життя. Назва Таїланд закріпилося порівняно недавно, раніше ця країна була більше відома за назвою Сіам. Також кікбоксинг зародився саме у Таїланді і поширився в усьому світі. У країні цим видом спорту на професійному й аматорському рівні займаються понад 100 тисяч осіб.

14 серпня 2012 р. у Паттайя відкрився перший 3D музей сучасного мистецтва «ART IN PARADISE» (Мистецтво в раю) – саме таку назву отримав музей.

Who Pho

Piphat

Як відомо, Паттайя знайшла статус міста лише в кінці 70-х років XX ст. За свою недовгу історію місто перетворилося на головний курорт Таїланду і один з населених пунктів Південно-Східної Азії, що найбільш динамічно розвивається. Не дивно, що саме тут відкрив-

ся перший в Таїланді 3D музей сучасного мистецтва.

Комплекс побудований відомим меценатом містером Ші та його друзями, а інвестиції склали 60 млн батів (~\$ 2 млн.). Як заявляють організатори, музей створений для цінителів образотворчого мистецтва та фотографії, а 3D техніка спеціально обрана для найкращого візуального сприйняття представлених експозицій.

Музей «ART IN PARADISE» є не тільки першим в Таїланді, але і найбільшою спорудою подібного роду в світі – десять залів розташувалися на території в 5800 м²! Кожен зал має свою тематику, що дозволить відвідувачам зробити не тільки чудові фотографії на пам'ять, але й не залишить байдужими дітей і дорослих, що заглянули туди.

Музика. Класична музика Таїланду схожа за стилем з ансамблями і репертуаром, які з'явилися в нинішній формі в Королівських центрах Центрального Таїланду приблизно 800 років тому. Ці оркестри, перебуваючи під сильним впливом Кхмер і навіть більш давньої культури і репертуару з Індії, сьогодні є унікальною тайською експресією. Хоча, три головних класичних ансамблі: Піпхат (Piphat), Khrueng Sai і Mahori істотно відрізняються один від одного, їх об'єднують основні музичні інструменти і підхід в теорії. Обидва використовують невеликі ручні тарілки Цзин і дерев'яні палички Кгар для позначення початкового такту.

Кілька видів малих барабанів (Klong) застосовуються в ансамблях для визначення структури основного ритму (natab), яка переривається під кінець ударами висить гонгу (Mong). Дивлячись на ансамблі з точки зору основ постановки, класичні оркестри Таїланду дуже подібні з камбоджійськими (Кхмер) ансамблями Pinpeat і Mahori, і структурно схожі на інші оркестри Південно-Східної Азії з музичною культурою на основі гонгу, також з відомим оркестром Гамелан на Балі і Яві, який, швидше за все, має спільні корені з в'єтнамськими бронзовими барабанами Dong-Son, їх розповсюдження почалося з першого століття нашої ери.

Традиційний класичний репертуар безіменний, він передавався з покоління в покоління в традиційній усній постановці, в якій імена авторів (якщо, звичайно, уривки були створені однією людиною) не відомі. Проте, з початку сучасного періоду Бангкока імена композиторів відомі, оскільки з часом багато з них стали записувати свої роботи в нотних позначеннях. Однак, музиканти представляють ці композиції і нотні записи у вигляді загальних форм, які реалізуються ними в повному обсязі у своєрідних варіаціях і імпровізаціях в ході виступу. Коли композитор Луанг Прадо Файрао (1881–1954) використовував місцеві традиційні форми шифру (номер) нотного запису, інші автори, такі як Монтрі Трамот (1908–1995), використовували її стандартне західне позначення. Деякі члени Тайської Королівської Родини були залучені в написання композицій, включаючи Короля Прачатіпока (Рама VII, 1883–1941) і Короля Пхуміпона Адульядета, чії роботи були частіше для джазових колективів, ніж для класичних тайських ансамблів. Класична тайська музика – поліфонічність і зі схожими характеристиками американського фольклору і музики Диксиленд. Усі інструменти імпровізують в межах допустимих ідіом навколо основної лінії гармонії або мелодії, званої «*paths*» – шлях. За ритмічними і метричними параметрами тайська музика стійка в темпі, постійна в ритмі, мультиплікативна, з простим двотактним метром, без коливань, з невеликими синкопами, і з акцентом на останній удар такту або групу тактів і фраз, що відрізняється від музики, створеної під впливом Європи. Тайська гамма включає в себе сім темперованих нот, замість змішання тонів і півтонів. П'ять з семи тонів використовуються як основні висоти в будь-якій тональності.

Це найпоширеніша і культова класична музика країни, що символізує танець легендарних драконів Таїланду. Середній за розміром оркестр включає: два ксилофони (Ranat), гобой (Pi), барабани у формі бочки (Klong) і два округлих, горизонтально налаштованих гонгів (Khong Wong Lek і Khong Wong Yai). Piphati виконується як у гучному стилі, призначеному для вулиці, з використанням жорстких молотків (Piphat Mai Khaeng), так і в приміщеннях м'якими молотками (Piphat Mai Nuam). Є кілька видів ансамблів Piphat, що варіюються за розміром і аранжуванням, кожен тип, як правило, пов'язаний з конкретною церемоніальною метою. Багато прикрашений ансамбль, представлений напівкруглим вертикальним гонгом з майстерним різьбленням і розписом, традиційно асоціюється з церемоніями похорон та кремації етнічної групи Мон.

Традиції та специфіка культури.

Мова. Офіційною мовою Таїланду є тайська мова, яка входить до Тай кадайської мовної групи й тісно пов'язана з мовами Лао, Шаню в Бірмі, а також численними дрібними мовними діалектами на яких розмовляють у південній «китайській дузі» від Хайнань до Юньнань (у південному китайському прикордонні). Ця мова є головною мовою освіти та державних службовців, нею говорять по всій країні. Мовний стандарт заснований на діалекті центрально-тайської спільноти (навколо сучасного Бангкоку), на основі якого складено тайський алфавіт (44 приголосних і 32 голосних букв), та тайський правопис. На основі тайської мови існують ще кілька інших діалектів, які збігаються з регіональним поширенням тайських племен. Так, на південно-тайському говорять у південних провінціях а північно-тайською говорять у провінціях, які формально є частиною колись незалежного царства Ланнатай (Lannathai).

У Таїланді серед його етнічних меншин також поширені кілька інших мов, найбільшою з яких є лаоський діалект ісан, яким розмовляють у північно-східних провінціях. Хоча його іноді розглядають як діалект тайської мови, вважаючи що це діалект лао, притаманний носіям колись історичної частини лаоського королівства Лан Ханг. На крайньому півдні країни, поширений мовний діалект Яві (Yawi), що є діалектом малайської мови, і є поширеним серед усіх мусульман країни. В країні через історичні та культурні обставини дістали поширення й китайські діалекти, на яких говорить значна частина китайського населення, а діалект Теочев (Teochew) найбільш поширеніший.

Англійська мова є обов'язковим предметом в школах, але кількість носіїв цієї мови залишається вкрай низькою, особливо за межами міст. Вважається, що це є мова освічених верств населення та великого бізнесу й частини чиновництва (тобто, верхніх прошарків тайського суспільства).

Релігійні вірування. Про релігії можна сказати, що в Таїланді переважна більшість населення королівства близько 94,6 % мешканців сповідують буддизм і 4,6 % є мусульманами – в основному це малайці, що проживають на півдні країни. Найважливіший елемент духовного життя для тайців завжди був і залишається монастир. Вважається, що ко-

Істина

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

жен таїланець повинен провести в монастирі, принаймні, кілька тижнів свого життя. Монастир для сільської місцевості, особливо в умовах віддаленості великих міст це не тільки оплот релігії, а й школа, й лікарня і місце проведення дозвілля. Особливість тайського буддизму – в компіляції даосизму, індуїзму і конфуціанства. Крім буддистських храмів, на території Таїланду діють китайські і індуїстські храми, а на південному узбережжі нерідко можна зустріти мусульманські мечеті.

Буддійські традиції Тхеравада (Тхерават) є традиційним для Таїланду, цю традицію сповінують 95 % жителів королівства. Ця гілка інакше називається хинаяною або Малої Колісницею, на відміну від Великої Колісниці, махаяни, поширеною в Тибеті, Китаї, Монголії, Бурятії, Кореї і частково в Японії, злившись з місцевими традиціями синтоїзму. Хинаяну так само називають буддизмом в чистому вигляді, в якому його давав Гаутама Будда. Велика Колісниця, махаяна, отримала свою назву завдяки істотним доповненням навчання послідовниками Будди і відрізняється в першу чергу ставленням до особистості Будди. У махаяні Будда вважається богом з усіма витікаючими звідси наслідками. Тексти махаяни записані на санскриті, але в практиці можуть використовуватися тибетські діалекти.

Хинаяна, крім релігії Таїланду, отримала так само поширення на Шрі-Ланці, в М'янмі (Бірмі), Камбоджі і Лаосі, і вважається вченням Будди в оригінальному вигляді, де використовується палійський канон. Саме цей канон зробив величезний вплив на тайську мову та формування алфавіту, за допомогою якого зараз записуються всі палійські тексти. І хоча буддійська лексика не є основною в повсякденному житті тайця, з нею знайомі практично всі. Буддизм в Таїланді не можна назвати релігією в тому сенсі як ми звикли це розуміти. В релігії Тхеравада немає поняття бога, немає поняття віри, як у християнстві, тому релігією її можна вважати лише умовно. Будда Гаутама був Учителем, людиною, а не богом, що дав людям знання, як позбутися страждань,

прокинутися, пізнати суть речей і знайти справжнє блаженство в нірвані.

Буддійські ритуали, які ми бачимо в Таїланді, не мають нічого спільного з молитвою. Будду не можна просити про чудо, про те, щоб він зробив життя кращим, дав здоров'я. Ми бачимо лише повагу до найбільшої особистості, а не благання. Будда дав своє вчення для того, щоб кожен міг зробити своє життя кращим, і просити його про більше просто недоречно і безглуздо.

Основою вчення служить поняття карми (Каан кратхам – книжн.), яка складається з бун (Кусон, бун Кусон), заслуги, милостивого діяння, і баап, поганого вчинку. Поняття гріха в християнському розумінні відсутнє. Згідно канону, кожен повинен вибирати, що йому робити, як ліпити свою карму, робити благо чи зло, а не просити когось зробити хорошу карму заочно. Зробив добру справу – отримав плюс до своєї карми, скоїв поганий вчинок – отримай мінус. Тобто із зернятка реп'яха банан не виросте.

Накопичення заслуг і наповнення своєї карми – сенс життів буддиста. Після смерті дух (тхевада) потрапляє або в савану (саван), на проміжні «небеса», або у відстійник (Нароков), де проживає життя і після смерті «на тому світі» перероджується на землі. Тобто, у кого карма позитивна, перероджуються людьми зі статусом, залежним від накопичених заслуг. В іншому випадку можна переродитися твариною або деревом, наприклад. Так що, вбиваючи комара, задумайтесь, ким доведеться прожити наступне життя.

Релігія Таїланду – тайці вірять, що позитивна карма працює не тільки на наступні життя в савані або на землі, але і робить життя кращим прямо зараз. А якщо життя не покращується, значить треба робити більше добрих справ. Є і зворотна ситуація. Наприклад, хтось робить поганий вчинок, а йому це сходить з рук. Пояснюється це вже існуючої хорошою кармою з купою попередніх заслуг. Але тут варто знати, що будь-який мінус рано чи пізно дасть про себе знати, і тоді доведеться сильно напружуватися, щоб виправити карму.

Достатньої кількості добрих справ за життя не буває. Якщо чаша карми заповнена буном під зав'язку, людина досягає пробудження і йде в нірвану назавжди. Але якщо людина ще тут, це означає, що є недоробки. І не треба ні про що просити Будду, кожен повинен працювати над собою тільки сам.

Поряд з канонічним буддизмом в Таїланді існують дві конфесії тхеравади: маханікай і тхаммаютіканікай, заснована принцом Монгкутом до того, як він став королем Рамою IV. Принципи тхеравади тут збережені, відмінності мінімальні.

Місто янголів

Старі добуддйські традиції тайців збереглися до наших днів. Вони тісно поєдналися з буддизмом, в процесі інтеграції не виникло будь-яких проблем, очевидно, в силу лояльності принципів вчення Будди: відмова від насильства, стриманість, врівноваженість, інший погляд на проблеми в

світі. Прояви цих старих традицій можна легко побачити в повсякденному житті. Це маленькі будиночки для духів ханпхрабхум, їжа для духів, різні амулети. Сьогодні часто можна побачити на чоловіках великі нагрудні амулети круглої форми, виконані із золота (тьатукхам рамтхеп). Як правило, це дуже дорогі аксесуари, їх ціна може доходити до мільйона батів. Вважається, що ангел-охоронець (сінг саксів), що живе в цьому амулеті, буде охороняти його власника, залучати удачу, охороняти здоров'я та ін залежно від типу амулета. До буддизму ці амулети не мають рівно ніякого відношення.

За переказами релігії Таїланду, ті душі, які не можуть потрапити ні в савану, ні в Нароков (деякі самогубці, напр.) Можуть затриматися на землі на невизначений час у вигляді духів-привидів (пхи санг тхевада – чоловічий дух, і Пхі санг мангфа – жіночий дух). Їх треба всіляко задовбрювати, бо доля у них не найкраща, щоб вони не робили капостей і, по можливості, захищали від злих духів. Для них роблять маленькі будиночки ханпхрабхум, годують, покладають квіти і палять сандалові палички.

Іслам в Таїланді проповідують близько трьох відсотків жителів країни. Іслам прийшов у королівство разом з торговцями з арабських країн з одного боку і завдяки товарообігу з мусульманською Малайзією з іншого боку. Основне поширення він отримав на півдні Таїланду завдяки безпосередній близькості з Малайзією. Тим не менш, мусульманські громади можна зустріти навіть на самій півночі країни, напр. в маленькому містечку Пай провінції Чіангмай.

Релігія Таїланду. В королівстві можна зустріти християн і побачити католицькі церкви. Але тайці все ж вважають, що християнство – чужа для них релігія. Дослівно, християнство – релігія фаранг. У Бангкоку є представники різних християнських конфесій, волонтери яких роздають на вулицях християнську літературу кожному. Тайці охоче

беруть цю літературу, думаючи, що це просто промоушн якої-небудь фірми. Але коли їм пояснюють, що це таке, від якої «фірми», та ще пропонують змінити релігію, фаранги отримують ввічливу відмову. І це зрозуміло. Переважна більшість тайців виросло в буддійському середовищі, буддизм для них не просто релігія, а спосіб життя, котрий отримали з молоком матері, це їхня культура та історія. Відмовитися від буддизму – відмовитися від життя зараз, життів надалі і нірвани в кінці ланцюга перероджень, а це куди гірше, ніж смерть. Більше 90% тайців сповідують буддизм тхеравадійського (південного) напрямку, який впливає на повсякденне життя населення.

Буддизм вперше з'явився в Таїланді в III ст. до н.е. в місті Накхон Патом (Nakhon Pathom). Тут знаходиться другий у світі за величиною монумент Будди. Перший розташований в Індії. Він був побудований імператором Ашока в 267–227 рр. до н.е. Крім традиційної моралі, яка забезпечує соціальну згуртованість і пропонує духовну підтримку, буддизм сприяв активному розвитку мистецтва та ремесел. Як і середньовічні європейські собори, численні багатоярусні храми Тайланду є творіннями високої художньої майстерності.

Одна з причин глибокого проникнення буддизму в життя тайців в тому, що майже всі місцеві чоловіки вивчали вчення Будди в монастирі. За давньою традицією, кожен чоловік-буддист старше двадцяти років хоча б раз у житті присвячується в духовний сан на період від п'яти днів до трьох місяців. Це відбувається зазвичай в період сезону дощів, який триває три місяці, коли ченці не подорожують і залишаються в своїх монастирях.

Тайські храми не тільки об'єднують чернечі громади, але й містять сільські заїжджі двори, інформують населення про місцеві новини, створюють агентства з працевлаштування, лікарні, школи, безкоштовні аптеки для незаможних, громадські центри.

Монахи користуються великою повагою жителів, дати їжу ченцю вважається релігійною заслугою мирянина. Головні буддійські свята є національними. Тайці традиційно підтримують ідею про свободу совісті, завдяки чому мусульмани, християни, індуси і сикхи можуть вільно сповідувати свою віру. Християнські церкви є як у Бангкоку, так і в провінційних центрах. Служба йде, в основному, на тайській мові, але в деяких церквах вона проводиться англійською, французькою та німецькою.

У країні існують невеликі, але впливові громади індуїстів та сикхів, які живуть у містах й утворюють замкнуті касти торговців або селян.

Численні обряди в Таїланді, отримані чи видозмінені ритуали від часів брахманів мають своє продовження в суспільній побутово-релігійній культурі, влившись таким чином в буддійську тайську релігійну течію. Окрім того, індуїстські божества шанувалися багатьма тайцями поряд із буддійськими, так місцем паломництва став популярний та величний Єрван.

Звичай та етикет. Етикет Таїланду має свої особливості. Головне – ніколи не відзивайтеся про короля Таїланду і членів його сімейства в нешанобливому, зневажливому тоні. Негативні висловлювання про королівську сім'ю переслідуються законом, будь-яка зневажлива фраза або жест по відношенню до них сприймається тайцями як особиста образа. Буде краще, якщо Ви взагалі будете уникати цієї теми у розмові з тайцями.

Ставтеся з належною повагою до буддизму, його святиням і всьому, що з ним пов'язано. При відвідуванні буддійського храму не слід одягати шорти, короткі спідниці, бути занадто відкрито і зухвало одягненим.

Правила:

– При вході в храм, будинок обов'язково зніміть взуття (при цьому на територію (не всередину, а саме на територію) деяких храмів можна потрапити тільки у взутті, в якій закрита п'ята).

– Ніколи не сідайте таким чином, щоб ваші ступні були направлені у бік Будди, зображення короля або людини.

– У храмі до ченця або до вітара наблизяться навпочіпки. При вході і виході в храм, тайці ніколи не наступать на поріг, тому що це місце належить власникові землі. Буддійським ченцям (легко розпізнаються по поголеній голові, босим ногами і яскравим помаранчевим одягом – хітоні) заборонено торкатися до жінок і приймати що-небудь безпосередньо з їхніх рук.

– У тайців також вважається непристойним, коли чоловік і жінка явно виражають один одному почуття особистої приязні, навіть якщо вони перебувають у шлюбі.

– Не варто гладити тайських дітей по голові, навіть якщо ви перебуваєте в дружніх відносинах з їх батьками. За буддійською традицією голова вважається сакральною частиною тіла і торкатися до неї не прийнято (навіть якщо ви тим самим всього лише хотіли висловити симпатію, похвалу).

– Спілкуючись з тайцями, ніколи не розмахуйте руками, не вказуйте на них пальцем. Не дозволяйте собі «панських інтонацій» і зневаги на адресу тайців. Більшість питань вирішується просто, якщо ви усміхнені і спокійні.

– Людина, яка голосно розмовляє в звичайному житті, вважається невихованою. Це ж стосується і до гучного сміху. Крім, звичайно, тих випадків, коли люди проводять час у барах або під час свят, коли така поведінка слухна і очікувана.

– Якщо тато запросив вас на обід, їжте повільніше, ніж він. У тайській традиції вважається вкрай неввічливим, якщо гість раніше господаря впорається з вмістом тарілки.

– Вшанування старших – одна з найбільш суворих традицій Таїланду. Слід завжди пам'ятати про це і бути вкрай ввічливим з тими, хто старший за вас.

– Особливістю Таїланду є те, що тут негарно давати чайові дрібницею. Краще залишати дрібну, але купюру.

– Тайці терпимо ставляться до чужих звичаїв. Місцеві поліцейські завжди готові допомогти туристам.

– Під час виконання королівського гімну іноземцям рекомендується вставати. Тайці вкрай шанобливо ставляться до свого короля.

Тайські звичаї можуть здатися європейцеві дивними і безглуздими, але вони – невід'ємна частина Країни Посмішок. Спробуємо розібратися, звідки з'являються ті чи інші традиції, звичаї та ритуали.

Коли у нас свербить горло, ми прокашлюємося. Таким чином народжується передумова до звички прокашлюватися навіть тоді, коли горло не свербить – наприклад, перед виступом, зверненням до аудиторії.

Схильність людини переймати звички породжує певні поведінкові норми. В результаті кажуть, що тут прийнято надходити так-то і так-то. Звичка переходить в звичай, який передається з покоління в покоління, і про нього вже говорять як про традиції.

З плином часу багато традицій видозмінюються або зовсім зникають, що говорить про ступінь їх затребуваності суспільством. Показовий приклад скасування традиції лежить в області склепіння Королівських законів «кіт мон тхиен Баан», а саме в законі «прахаан чіївіт Тьет Чуа кхоот», карається стратою за дотик до монаршої персони сім поколінь того, хто провинився.

Добре відома історія про те, як під час водної прогулянки по річці Чаопрайя перекинувся човен, в якому знаходилися вагітна дружина Його Величності Рами V Чулалонгкона з дочкою. Незважаючи на те, що королева добре плавала, вона не в силах була довго боротися з хвилями і рятувати доньку, будучи вагітною. Хтось із слуг намагався було рятувати королеву і принцесу, але з інших човнів «доброзичливці» нагадали рятувальникам про закон, згідно з яким повинні бути страчені ті, хто доторкнеться до монаршої особи, а також сім його існуючих

поколінь (батьки, брати-сестри з сім'ями і інші найближчі родичі). Результат – королева і принцеса потонули. Після цього випадку Рама V скасував закон «прахаан чівіт Тьет Чуа кхоот». Але сама традиція недоторканності до монаршої особи залишилася, зазнавши лише законодавчі зміни.

Традиції. Ряд традицій вважається застарілими, але не померлими. До таких можна віднести законодавчу заборону на багатоженство, введений стараннями короля-реформатора Рами V. Можливо, це був реверанс у бік західного суспільства, а може, були ще якісь причини (подейкують, що Його Величність так втомився від своїх семисот із зайвим дружин і наложниць). Наразі кожен успішний тайландець повинен мати «маленьку дружину» («міа ної») і, можливо, не одну.

Суспільство поблажливо ставиться до цієї старої доброї традиції, якщо даний факт не афішувати на кожному розі.

Коріння цієї традиції криються в необхідності множити населення країни – адже успішна людина зможе виховати успішне потомство. На тлі високої смертності новонароджених і матерів в старі часи багатоженство було цілком виправдано – виживали найбільш міцні, здатні захищати і прогодовувати.

Умовно тайські традиції можна розділити на два типи: традиції, пов'язані з окремою особистістю, і традиції, пов'язані з суспільством. До перших можна віднести традиції, пов'язані з народженням, з весіллям, зі смертю, з зведенням будинку, традиція прийняття чернецтва тими, хто досяг двадцятирічного віку, традиція розмов з духом (ангелом-охоронцем) Кхван (ขวัญ), традиція, пов'язана з отриманням заслуг (тхам бун) за віком.

До основних громадських можна віднести традицію, пов'язану зі зміною місячного року «ван труть», з новим роком Сонгкран і традиції, пов'язані з буддизмом: початок тримісячного поста «кхау Пханса», коли ченці повинні ночувати тільки в храмі, і початок періоду, коли ченці можуть йти куди завгодно, «ООК Пханса», а так само багато інших.

Кожен з тайців вважає будинок головною річчю у своєму житті, від народження до смерті, так як з давніх часів в будинку не тільки проживали, але так само народжували дітей і помирали. Наразі дітей народжують у лікарнях або невеликих пологових будинках, але в старі часи через відсутність оних народжували виключно вдома, за допомогою місцевих народних цілительок і повитух, втім, як і в усьому світі, мабуть. Після смерті когось з домочадців після ритуалу прощання, який міг тривати три, п'ять або сім днів, тіло покійного кремували, а

частину праху поміщали на почесне місце в будинку. Таким чином, будинок слугував не тільки за життя його мешканців, а й після неї. У давнину прах померлих родичів поміщали під поріг будинку. Вважалося, що їхні душі будуть охороняти житло. Тому наступати на поріг будь-якого тайського будинку, храму чи будь-якої іншої будівлі означає образити духів, спокій сторожів і благополуччя будинку. Поріг треба переступати.

Тут доречно сказати кілька слів про таку неминучу штуку в нашому житті як смерть. Сама по собі смерть не розглядається тайцями в якості горя від втрати близької людини. У цій буддійській країні смерть вважається природним переходом з одного стану буття в інше, зв'язаним з позбавленням від страждань у цьому житті і придбанням стану «Сабана-Сабай», тобто повного комфорту. У якомусь певному сенсі за покійного можна навіть порадіти – він не відчуває фізичних мук, він пройшов черговий цикл своєї карми і вступив на нове коло існування своєї душі. Його проводжають з почестями, і зберігають про нього світлу пам'ять. Час прощання (три, п'ять або сім днів) залежить від дня тижня, коли померла людина. По-перше, непарні числа вважаються в Таїланді щасливими, тому треба витримати саме цей порядок часу прощання і здійснення ритуалів. По-друге, не можна ховати, тобто кремувати по четвергах, суботах і понеділках, оскільки кожен четвер – свято, День Вчителя, а субота і понеділок – законні вихідні у службовців похоронних служб. З цих міркувань вираховується кількість днів прощання з покійним. У ці дні в будинок запрошують чотирьох ченців для здійснення прощальних обрядів. Цифра «4» знаменує смерть, тому дане кількість ченців можливо побачити в будинку тільки в одному випадку. Запрошення ченців – це тхам бун, здійснення благих вчинків та отримання заслуг для своєї карми, тобто справа свята

Поки народ вдень готує їжу, споруджує і прикрашає лафет висотою близько 4–5 метрів, слухає музику, випиває і закушує, біля труни з тілом несуть цілодобову вахту мінімум дві людини (одному адже нудно, та й заснути недовго). Поруч із труною ставлять свічки, і ці беззмінні чергові стежать за їх вогнем. Якщо раптом яка-небудь зі свічок гасне, це означає, що душа покійника неспокійна, і необхідно просити ченців проводити додаткові ритуали. Поганою прикметою вважається, якщо чорна кішка перестрибне через труну з небіжчиком або, що ще гірше, ляже йому на груди. Це може означати, що дух Матт'урат, який приходить за душею покійного, може відмовитися від неї за низкою причин, і душа залишиться на землі у вигляді злого духа або духу незадоволення Прет. У цьому випадку небіжчика не можна кремувати

без проведення відповідних ритуалів, для чого наймають спеціальних старців пхутхау Пхук, які проводять ці ритуали і просять допомоги у небес.

Небіжчикові обов'язково кладуть у рот монетку для духів. У старі часи клали золото. Після кремації службовці отримували цей розплавлений шматочок золота в якості оплати своїх послуг. А безпосередньо перед кремацією над головою покійного розбивають кокос – символ голови, звідки повинен вийти дух-охоронець Кхван, супроводжуючий людину все її життя, – а

потім поливають тіло соком кокоса, тому що цей сік є символом чистоти. В останній день похоронних ритуалів, після рясних подаяннь ченцям, після красивої кремації з феєрверками і петардами, всі родичі, близькі, знайомі та сусіди покійного поминають його рясним застіллям. Пізньої ночі свято смерті добігає кінця.

Традиційно тайські міста і села зводили біля водойм – річок і озер. Близькість будинку до води була принциповою. Домівки будували на полях, оскільки під час сезону дощів рівень води в річках помітно підвищувався. Зі зведенням будинку пов'язано свято закладки першої палі. Наразі в новобудовах можна побачити паль, обв'язаний різнокольоровими стрічками – це стародавня традиція залучення добрих духів, які внаслідок будуть охороняти будинок. Важливою умовою при зведенні будинку є його орієнтація по частинах світу. Традиційно вхідні двері розташовувалися з східного боку. Спальні кімнати будувалися так, щоб люди спали вздовж короткої стіни, причому ногами виключно на захід. Захід асоціюється зі смертю, що не дивно, бо сонце – джерело життя – «вмирає» на заході. Наразі ця традиція не дотримується так суворо, сучасні домівки будують за іншими критеріями, хоча навряд чи хто з тайців ляже спати головою на захід навіть у нових будинках. У будинку може лежати головою на захід тільки небіжчик. Зате спальні місця як і раніше орієнтовані уздовж короткої стіни спальні.

По-перше, при необхідності в кімнаті може вміститися більша кількість людей.

По-друге, спальня організовувалася таким чином, щоб коротка стіна прямокутного приміщення була перпендикулярна коньковому брусу. Ось у нього-то, в брусі, вся і справа.

Незважаючи на те, що буддизм, м'яко кажучи, не схвалює самогубства, подібні методи вирішення особистих проблем вельми поширені в суспільстві. Мама не дозволила вийти заміж за коханого – у петлю. Втратив обличчя в суспільстві – в петлю. А петля ця накидалася саме на коньковий брус у спальні. У спальні вдень можна було закритися і без сторонніх вирішити свою проблему. Тому вважається, що цей брус – місце проживання духу самогубці Пхі Хой Ам. І цьому духу дуже не подобається, коли люди сплять уздовж його бруса, чиї тіла орієнтовані по напрямку коника. І цей дух може одного разу увійти в сплячого і оволодіти його тілом. Навіть якщо в будинку не було шибеників, ставлення до конькового бруса у тайців залишається упередженим.

Важливим елементом організації домашнього простору є орієнтація «верх-низ». Місце для статуетки Будди буде завжди вище всіх предметів домашнього начиння, місце для запрошених ченців так само буде завжди вище місць для сидіння домочадців. Традиційний тайський будинок дворівневий, як мінімум. Перший, низький рівень – для їжі і денного проведення часу. Найбільш високий рівень – у спальнях.

Ще один важливий елемент просторової орієнтації – ставлення «ліво-право». «Право» вважається правіше, краще, чистіше. Праворуч від жінки йде чоловік. Праворуч він же лягає спати. У тайському суспільстві жінка сама ніколи не встане праворуч від чоловіка. Передавати щось іншій людині або приймати щось від нього прийнято правою рукою, це ввічливо. Ліва рука традиційно вважається брудною, що виконує різні гігієнічні процедури, тому щось передавати цією рукою вкрай неввічливо. Лівою рукою можна підтримувати праву, це дуже важливий жест. Це правило працює і при поділі домашнього простору за критерієм «старший-молодший» і «чоловік-жінка».

Кухня традиційного тайського будинку завжди будувалася поруч з основним будинком і з'єднувалася мостками. З точки зору гігієни це було цілком виправдано. Маленький причал біля кожного будинку давав можливість легко використовувати воду в господарських потребах.

Організація тайського будинку і традиції, пов'язані з ним, відображають складну ієрархію соціуму та відносин у ньому. Ці традиції регламентують поведінку в суспільстві, в сім'ї, ставлення до природи, до подій в житті суспільства. Багато норм поведінки, звичаїв і звичок можуть здатися дивними і незрозумілими. Не поспішайте з висновками. Коріння цих традицій ростуть з найдавнішої культури і мають цілком природні і розумні обґрунтування, а саме суспільство цілком самодостатньо і гармонійно.

Свята. День повного місяця в лютому (Макха Пуджа) – національне свято, пов'язане з подіями в історії буддизму (приблизно останній

тиждень лютого, початок березня). Протягом цього дня, молитви чергуються з такими добрими справами, як: частування ченців, звільнення птахів і риб з клітин і акваріумів.

Свято квітів проходить кожен п'ятницю, суботу та неділю лютого в Чіанг Май (700 кілометрів на північ від Бангкока).

Фестиваль квітів – одне з найкрасивіших і вражаючих подій Таїланду – проводиться щорічно на півночі країни, в місті Чіангмай (Chiang Mai Flower Festival). Свято починається в першу п'ятницю лютого і триває три дні

Історія свідчить, що колись давним-давно місто Чіангмай називали «трояндою півночі» (Rose of the North). Вважалося, що це самий прекрасний місто на півночі Таїланду. Місцеві жителі знали толк у красі – більшу частину свого життя вони присвячували розведенню квітів. Ця традиція збереглася і до наших днів. І раз на рік сучасні садівники демонструють свої таланти на Фестивалі квітів.

Фестиваль квітів

«Чіангмай» – означає «багато квітів». Жителі міста пишаються тим, що у них щороку проходить унікальна подія, причому, не тільки для Таїланду, але і для всього світу. Багато чого стане зрозуміло, якщо перекласти російською, сама назва міста, тобто слово «Чіангмай» – означає «багато квітів». Квітів тут справді багато, причому настільки, що навіть важко зрозуміти, звідки вони беруться. Хоча, в принципі, саме в лютому починається пора цвітіння. Раз в рік провінційний Чіангмай перетворюється. По вулицях марширують чоловіки і діти, жінки, музиканти. Барвисті галасливі процесії розтікаються по всьому місту. Натовпи туристів прагнуть взяти участь у цих незвичайних ходах.

По місту проносять сотні тисяч, якщо не мільйонів, самих різних кольорів. Найкрасивіші дівчата шиють до цієї події екзотичні національні костюми – адже в кінці фестивалю буде обрана найкрасивіша з них. Красуня стане королевою квітів .

Усі заходи свята квітів починаються рано вранці, а закінчуються пізно ввечері. Фестиваль насичений найрізноманітнішими захоплюючими подіями: церемонія відкриття, ходи, виставки і змагання квіткових декораторів, ярмарки, вистави, вибори королеви краси. Напевно, зайве говорити, що крім свят усі тайці, і чіангмайці особливо, дуже люблять квіти.

Хитромудрі рослини супроводжують їх практично все життя. Народження, смерть, весілля, свята і вихідні, гості – всьому цьому супроводять пишні букети квітів. Весняне квіткове уявлення є, напевно, найбільшим вираженням цієї любові. І тут так було завжди. Адже не дарма ж більше семисот років тому засновники міста назвали його Чіангмай.

Фестиваль Паттайя починається в квітні на головному курорті Таїланду і включає в себе барвисті паради, подання на плотах, прикрашених квітами. Увечері на узбережжі влаштовується феєрверк.

2 квітня – День народження принцеси.

6 квітня – День династії Чакри. Офіційне свято на честь короля Рами I, засновника династії тайських королів, що знаходиться біля престолу до теперішнього часу.

Фестиваль Сонгкран проходить з 13 по 15 квітня. Сонгкран – традиційний тайський Новий рік. Фестиваль Сонгкран в Ампхое Пхра Прадаенг проводиться в другий тиждень квітня представниками народності мон, що проживає в окрузі Пхра Прадаенг провінції Самут Пракан на південь від Бангкока.

Церемонія королівської борозни буває на початку травня в передмісті Бангкока Санам Луанг і означає початок річного циклу дозрівання рису. Святом керує Його Величність Король.

5 травня – День Коронації. У 1946р. у цей день був коронований діючий король

11 травня – День Першої борозни. Цією датою знаменується початок сезону вирощування рису.

Фестиваль ракет проходить у другий тиждень травня на північному сході Таїланду. Перед сезоном мусонних дощів, сільські жителі роблять гігантські ракети і запускають їх в небо, щоб «забезпечити» ясні опади плантаціям рису.

Вісакха Пуджа проводиться в травні в день повного місяця – День Народження, Присвяти і Смерті.

Фруктова ярмарка. Під час щорічного ярмарки-свята в центрі уваги місцеві такі, як рамбутан, дуріан, помела.

Фестиваль вегетаріанців проводиться в жовтні. Жителі Пхукета китайського походження сідають на дев'ять днів на вегетаріанську діету.

Човнові гонки проводяться в жовтні. Період Катхін знаменує собою офіційний кінець сезону дощів і початок проведення різних ярмарків, під час яких проводяться човнові регати.

Лой Кратхонг влаштовується в листопаді в день повного місяця. Вночі, при світлі місяця, тайці пускають по річках кратхонгі – малень-

кі човники, зроблені у формі квітки лотоса чи бананового листа, всередині якого горять маленькі свічки. У воду кидають квіти і монети.

Шоу слонів у Таїланді проходить в кінці листопада в Суріні. Як правило, в ньому беруть участь близько 100 слонів.

Тиждень Моста через річку Квай, проводиться наприкінці листопада – початку грудня в Канчанабурі на заході Таїланду. Цікаві історичні та археологічні виставки, сліпучі народні культурні уявлення, а також гонки паровозів часів Другої світової війни.

Шоу слонів

Таїланд – дуже незвичайна держава і Новий Рік у Таїланді святкують тричі – спочатку традиційний, що святкується у всьому світі – 1 січня, потім китайський, дата святкування якого нестійна й може мінятися протягом січня і лютого і, нарешті, свій офіційний свято – Сонгкран, відзначається тільки в Таїланді 13 квітня.

Що примітно, незважаючи на офіційне святкування Нового Року 1 січня, в країні збереглося колишнє, буддиське літочислення. Так що не дивуйтеся, коли дізнаєтеся, що зараз в Таїланді 2553 рік.

На 1 січня тайці, як і більшість інших народів, дарують подарунки один одному, роблять сюрпризи, влаштовують новорічні гуляння та інші святкові заходи, дискотеки і шоу. За новорічним столом, як і скрізь, жителі Таїланду збираються вдома, це сімейне свято. Після святкування усі відправляються в храм.

Китайський Новий Рік тайці зустрічають без такого розмаху як традиційний. Оскільки в Таїланді живе дуже багато китайців, святкування відбувається з використанням фігур тварин. Величезні дракони, леви і змії заповнюють вулиці. Повітря розривають тисячі петард – таким чином жителі країни відганяють недобрих духів.

Після святкування, ще протягом трьох днів тривають святкові гуляння, люди ходять в гості один до одного і обов'язково дарують подарунки, які не взяти не можна. А ось у колі сім'ї прийнято дарувати у вигляді подарунків конверти двох кольорів – жовті і червоні, в які вкладаються гроші. А повністю китайський Новий Рік вважається, що вступив в силу тільки на 14 день.

13 квітня жителі Таїланду святкують свій традиційний Новий Рік – Сонгкран. Це свято визнано офіційним святом у країні. Два передсвят-

кові дні офіційно оголошуються вихідними днями для того, щоб дати можливість людям повноцінно підготуватися до Нового Року.

Ви не зустрінете Новий рік у Таїланді Діда Мороза – замість нього Ви побачите бочки та цистерни з водою, які і вважаються символом Нового Року.

На свято за традицією прийнято «обмивати» Будду. В кожній тайській родині є маленька фігурка Будди і на Новий Рік члени сім'ї омивають її водою з пелюстками квітів. Вважається, що якщо в Новий Рік когось облили водою, то це принесе йому благословення Будди і змие все погане, що накопичилося за рік. На вулицях в цей день обливають кожного, але ніхто і не думає ображатися – навпаки, кожен намагається намокнути, такі вже традиції.

Такі водні процедури тривають до 20 квітня.

У цей час тайці традиційно ходять в храм, де моляться і віддають належне ченцям, на знак їхнього вшанування дарують їм подарунки. З собою в храм, згідно з традиціями, кожен приносить жменю піску в обмін на кількість землі, яку він понесе з храму на підшвах свого взуття.

Якщо Ви вирішили відсвяткувати Новий Рік з перерахованих, в Таїланді, то маса позитивних емоцій і гарного настрою Вам гарантовано.

Танці та театр. Драматичне мистецтво в Таїланді дуже незвичне: пантоміма – одна з його головних напрямків. Сюжет береться з релігійних творів та народного епосу, ролі виконують лише чоловіки. Постановка триває під музику і супроводжується танцями.

Класичний театр Таїланду походить від індійського епосу «Рамаєна», що отримав тайську назву «Рамакіян». Кон, Нанг, Лакон – три види класичних уявлень.

Театр пантоміми – кон, в якому всі з масками і ролі виконують чоловіки. Маски визначають характер героїв. Текст читається за сценою, а рух акторів і їх жести мають своє значення.

Вистава супроводжується оркестром.

Тіньовий театр – Нанг, фігурки персонажів вирізаються зі шкіри буйвола, бувають чорними і кольоровими. Чорними управляють та підсвічуються екраном під час вечірніх вистав, кольоровими під час денних. Вистава супроводжується вимовою віршів акторами, які пояснюють вчинки героїв.

Тайська драма, що ставилася в палаці – Лакон, отримала популярність як Лакон най, де ролі виконували жінки. Лакон нок – вистава поза

Танцівниці

палацом, виконавцями якої були і чоловіки, і жінки. Текст вимовляється тільки акторами. Головний елемент – танець, в якому пластика рук зведена до досконалості. У виставах може поєднуватися з комедією.

Лике і нора – сучасне народне уявлення Лакона. У країні немає постійного національного театру, але є група зі 100–150 осіб.

Класичні тайські танці – чудовий, екзотичний спектакль. Як відомо, у давнину, спектакль тривав тиждень, а в ньому брали участь більше трьохсот чоловік: ангелів, демонів, богів, гігантів, мавп. Нині спектакль не триває більше двох годин, в ньому всього пару епізодів. Цього достатньо щоб зрозуміти, в чому суть вистави і побачити чудову гру акторів.

Акторам доводиться витратити кілька років для того, щоб вивчити одні тільки рухи пальців, яких можна нарахувати більше двохсот. Ролі дуже складні. А танцюристи починають навчатися мистецтву танцю з шести років, але на сцену виходять тільки після 15 років.

Найбільше туристам подобаються танці в масках кхлон. На акторах золоті прикраси і костюми, і гарні маски з пап'є-маше. Це дуже красиво і захоплююче видовище не залишить нікого байдужим.

У провінціях Таїланду існують свої національні танці. Танець Ма-нохри особливо популярний на півдні, в ньому розповідається історія напівжінки-напівптаха. У період правління короля Рами I існував танець з квітковими горщиками, а пізніше він перетворився на танець з ліхтарями.

Слід згадати про Лікай – національна пантоміма, що поширена під час правління короля Чулалонгкорна. Такі пантоміми можна було побачити на ярмарку і навіть на похоронах, так як Лікай був доступний всім без винятку. Уявлення Лікай були популярні в сільських районах, де можуть бути палкими і навіть грубими, але вони завжди підкорюють серця глядачів.

Кухня. Тайська кухня має репутацію у світі як гостра і насичена спеціями, що загалом-то правильно, тому при приготуванні їжі використовуються такі першочергові природні підсилювачі смаку як часник, гострий перець, сік лайма, лимонник, листя коріандру, рибний і устричний соуси, маленькі сушені креветки, цукор, оцет і багато іншого.

Оскільки рис є основним продуктом харчування в Таїланді, практично кожне блюдо доповнюється саме рисом: від усіляких м'ясних, рибних та овочевих супів до такого дива тайської кухні як перцевий соус. Перцевий соус, як можна здогадатися, гострий, але залежно від регіону приготування має різні смакові відтінки через різні добавки, наприклад, соус з додаванням перетертої на порошок риби, соус на

основі солоні риби і перцю, перцевий соус з меленими маленькими висушеними креветками, Чіангмайський перцевий соус з добавкою з перетертої в'яленої свинини і крихітних помідорів, плюс різні пропорції часнику, самого перцю, рибного соусу і лайма.

Додатковими спеціями в тайській кухні є: Альпіна (*Alpinia Galanga*), тайський зелений перець, арахіс, сік апельсина, тамаринд, імбир і витримка з м'якоті кокоса (кокосове молоко). Приготування деяких спецій займає досить тривалий час через те, що деякі інгредієнти необхідно попередньо підготувати (засолити, висушити, подрібнити), в результаті чого виходять спеції, здатні витримати довгий час зберігання і не втратити своїх якостей.

Насправді, тайська кухня помітно різниться залежно від регіону країни. Так, клейкий рис найбільше вживають на півночі і північному сході королівства, цей тип рису там більше поширений, ніж звичайний розсипчастий вигляд. У селах поширені в якості закуски різні види комах, таких як цвіркуни, кокон гусениці шовкопряда, кокон червоного мурашки та інші. У той же час традиційні тайські солодощі виготовляються дуже схожими методами в усіх провінціях країни. Зазвичай при виробництві солодощів за основу беруть клейкий рис або кокосове молоко, ячне борошно і кокосовий цукор. Ну і, звичайно ж, фрукти, що ростуть в королівстві цілий рік, користуються великою популярністю у населення. Треба сказати, що вони виростають в країні неоднорідно, якісь провінції дають більше лам-яй, якісь – більше дуріана і т. д. Провінція Трат славиться своїми фруктовими ринками, де можна купити мішок лін-чи за 30 батів, після чого довго пригощати ним своїх родичів і знайомих.

Давайте тепер подивимося, чим же відрізняються кухні різних районів Таїланду.

Центральна частина – основна їжа має гострий, солоний, солодкий і кислий смак, часом одночасно, що спочатку в голові зовсім не вкладається. Рис їдять, заправляючи його перцевим соусом різних видів, додаючи туди спеції за смаком. У центральній частині вельми популярні супи, один з них – том ям кунг – ви, очевидно, вже добре знаєте, це класика жанру. Кунг означає «креветка», тому нескладно здогадатися, чим заправлений цей супчик, зварений на пасті ям. Дуже популярний суп на основі рисової локшини, куди ви самі додаєте в певних пропорціях цукор, оцет з перцем, перетертий перець і рибний соус. Це мій улюблений тайський суп, який виконується за замовленням або з куркою, або зі свининою, яловичиною, качкою або рибою. Спочатку зовсім негострий, він змінює свій смак після додавання перерахованих вище чотирьох спецій.

Північ – кухня має як прісний смак, як і гострий, солоний і кислий. У більшості страв відсутня солодка складова. Основа кухні – клейкий рис, такий ароматний, що важко відірватися від нього. До цього рису додають: відварені овочі, перцевий соус з перетертої сушеної свинини з додаванням особливого сорту томатів і різні види супів. Північна кухня славиться ковбасами, сосисками і сардельками з наповнювачами з рубаної маринованої свинини і трав, які роблять тільки там, і ніде більше. Сай уа – один з видів цієї смаженої на грилі ковбаси, смак кисло-гострий, пряний, разом з клейким рисом і пивом можна їсти до тих пір, поки все не закінчиться. Самому зупинитися нереально.

Північ

Північний схід (Ісан) – смак їжі гострий і дуже гострий. Іноді буває солоний і кислий. Але в основному дуже гострий. Яскравий представник ісанської кухні – салат з папайї сом там, існуючий в декількох варіаціях, вряди – ще один салат (або щось, схоже на салат) на основі м'яса різних тварин або морепродуктів з сильно вира-

женим гостро-кислим смаком, лап – гаряче блюдо на основі м'яса тварин, зазвичай з двома смаками на вибір – кислий або гіркий, подається з травами, листям і іншою зеленню. Жителі Ісана воліють додавати більше таких спецій, як рибний або соєвий соус, а от часником, імбиром і лимонником не зловживають, від чого смак і особливо запах у їжі виходить дурманно-пряним. Основна їжа – клейкий рис з перцевим соусом з солоною риби і свіжа зелень.

Південь – як і в Ісані, в південних провінціях кухня гостра, причому при приготуванні на спеціях не економлять взагалі. Тайські спеції діляться на дві групи: кхрианг прунг (рибний, устричний, соєвий та ін. соуси) і кхрианг Тхет (часник, Альпіна (галаган), лимонник, перець та ін.) Так от, жителі півдня, схоже, з двох груп спецій зробили одну, і скрізь її додають у великих кількостях. У підсумку виходить кхау ям і нам буду повсякденна регулярна їжа. Жителі півдня зазвичай не їдять багато м'яса і не люблять перцевий соус, приготований за рецептами, відмінним від їх власного, зрідка використовують соус з додаванням дрібних сушених креветок. Особливу увагу варто звернути на випічку. Зазвичай її готують мусульмани. Маленькі солодкі млинці, пончики, вафлі з добавками ароматних бананів, усіляких джемів і іншої смакоти –

це просто рай запахів! Незважаючи на те, що в більшості своїй традиційна тайська кухня є гострою і пряною (можна вважати, що на любителя), наразі вона користується заслуженою популярністю в усьому світі. Трохи менше перцю і спецій, і ви вже не будете плакати над тарілкою супу том ям кунг, зате почнете шукати в магазинах його концентрат, щоб приготувати у себе вдома. Давайте спробуємо поглянути на цей калейдоскоп спецій в тайській кухні з іншого боку. Два типи спецій, кхрианг прунг і кхрианг Тхет, стоять перед вами. Відчуйте себе конструктором, архітектором вашого обіду або вечері. Зовсім трохи цукру, оцту, перчика і рибного соусу і ви не впізнаєте навіть знайоме блюдо. Точніше, ви відкриєте його з різних сторін, по-справжньому.

Південь

ФІЛІПІНИ

Філіппіни – країна на архіпелазі в західній частині Тихого океану і заході Південно-Китайського моря. Офіційна назва – Республіка Філіппіни. Знаходиться в Південно-Східній Азії, на Філіппінському архіпелазі в Тихому океані. На сході та північному сході береги Філіппін омиваються Філіппінським, а на заході та північному заході – Південно-Китайським морем, на півдні розкинулося море Сулавесі. Площа країни становить 300, 8 тисяч кв. км. Найближчі острови сусідніх держав: Калимантан (Борнео) і Сулавесі (Целебес) на південному заході, Молуккські – на півдні і Тайвань – на півночі. Столиця – Маніла.

Фестиваль у Філіппінах

Великі міста: Кесон-Сіті, Давао, Себу, Багіо.

Країна розділена на 74 провінцій, провінції поділяються на муніципалітети. Офіційні мови – філіппінська та піліпіно (на базі тагальської). Релігія – християни 92 % населення, в основному католики. Філіппіни – президентська республіка.

Президент є главою держави, уряду і верховним головнокомандувачем і обирається прямим загальним голосуванням терміном на 6 років без права переобрання на повторний термін. З 2010 р. при владі Бенігно Акіно III.

Вищий законодавчий орган, Конгрес, який складається з палати представників та сенату. Палата представників обирається загальним голосуванням строком на 3 роки у складі 291 депутата. Сенат складається з 24 сенаторів, які обираються загальним голосуванням строком на 6 років, але не більше ніж на 2 строки підряд.

Грошова одиниця – філіпінський песо.

Класичні та сучасні види мистецтва

Література. У XVIII ст. на Філіппінських островах посилювалося політичне й економічне панування католицької церкви. У 80-х роках XVIII ст. почалося долучення філіппінців до досягнень іспанської культури, літератури, науки, мови, що якоюсь мірою викликало зародження філіппінської інтелігенції.

Книжкова продукція на Філіппінах була досить значною: до 1800 року тільки в друкарні Університету св. Фоми в Манілі було надруковано близько 500 книг іспанською та тагальською мовами. Це були збірники молитов, підручники християнського віровчення і проповіді. З літературної точки зору найбільш важливими з цих творів слід визнати пасьон – релігійні поеми, присвячені життю Христа, його стражданням і воскресінню.

Твір Гаспара Акіно де Белена породило безліч наслідувань різними мовами народів Філіппін, з яких першим можна вважати тагаломовний пасьон Луїса Гіана, опублікований в 1750 р. пасьон охоче інсценували, з цього з'явився театральні вистави – сенакуло. Сенакуло виконувалися під час великого посту, вони були настільки популярні, що прості селяни часто знали їх текст напам'ять.

Гаспар Акіно де
Белен

Поряд з сенакуло найпопулярнішим видом театральних вистав на Філіппінах були так звані моро-моро. Моро-моро – це світські драматичні вистави з співом і танцями. У них розігрувалися кровопролитні бої між християнізованими філіппінцями і повсталими проти них южнофіліппінськими мусульманами (моро), одночасно в цю рамку укладалися і любовні пригоди якогось знатного християнина і не менш знатної мусульманки. Першу постановку моро-моро прийнято вважати до 1637 р., коли була захоплена мусульманська фортеця Іліган на острові Мінданао.

Існував також ряд творів на біблійні теми чи на сюжети з життя («Адам і Єва», «Саул і Давид», «Свята Рехіна», «Свята Ана»), дидак-

тичні поеми. Однак більшість авіт і курідо були присвячені подвигам і любовним пригодам хоробрих і високошляхетних героїв у віддалених екзотичних країнах, наприклад у Франції, Греції або якій-небудь зовсім не існуючій Бребанії. Різноманітні поеми – «Бернардо Карпіо», «Сім інфант Лари», «Альмансор», «Клодовео», «Персібаль», «Роберто ель-Дьябло», «Бланка Флор» – пов'язані з іспано-європейським епосом або з середньовічними лицарськими романами, що змушує саме тут шукати витоки філіппінської епіко-героїчної традиції. Поштовхом до формування філіппінських авіт і курідо послужили, мабуть, іспанські середньовічні романи, ліро-епічні пісні.

Церква Святого Августина

Слід відзначити лінгвістичні роботи того періоду. В багатьох працях зафіксовані зразки філіппінського фольклору (прислів'я та приказки, легенди, казки, пісні, загадки). До таких досліджень належать граматики тагальської мови Гаспара де Сан-Агустіна (вид. 1703, 1787), Себастьяна де Тотанеса (1745, 1796, 1850, 1865) і знаменитий «Словник тагальської мови» Хуана Хосе Носеда і Педро де Сан-Лукар (1754, перевид. 1832 і 1860).

Говорячи про окремих представників філіппінської літератури, треба зазначити таких представників як:

Марсело Дель Пілар (1850–1896 рр.) – філіппінський письменник, один з ідейних натхненників Філіппінської революції. У 1882 р. він видав друком першу газету тагальською мовою (Diagiong Tagalog), в якій публікував зауваження та критику іспанського уряду на Філіппінах. У грудні 1889 р. він став редактором філіппінської газети La Solidaridad в Мадриді. Однак його ідеї не знайшли розуміння у іспанської інтелігенції і через короткий час газета закрилася через нестачу коштів.

Майкл М. Короса (народ. 26 серпня 1969) – філіппінський письменник і перекладач. Короса є генеральним секретарем Союзу письменників Філіппін. Він пише вірші, прозу, займається художнім перекладом. Короса має свою колонку в літературному журналі «Нагауа» (Уява) і «Liwayway» (Світанок).

Нік Хоакін (1917–2004) – філіппінський письменник, історик, біограф і журналіст. Він був найбільш значущим письменником Філіппін, який писав англійською мовою. Його твори: романи «Жінка, яка втра-

тила себе», «Печера і тіні», п'єси «Портрет художника-філіппінця», розповіді «Легенда про Доньє Херонімо», «Меса святого Сильвестра», «У переддень травневого дня».

Хосе Протас Рісаль-Меркадо і Алонсо-Реалонда (1861–1896) – філіппінський вчений, поет, письменник, художник і скульптор, ідеолог відродження народів Південно-Східної Азії, прозваний «гордістю малайської раси». Поряд з Марсело Дель Пілар він став одним з корифеїв реформаторського руху в Іспанії. Був прекрасно освічений, знав понад двох десятків мов (включаючи російську). Страчений за участь у підготовці повстання проти іспанського панування на Філіппінах.

Архітектура та образотворче мистецтво. Можна із впевненістю стверджувати, що архітектура Філіппін є дуже багатою. Ми наведемо деякі приклади різнобарвної архітектури Філіппін.

Манільська обсерваторія – астрономічна обсерваторія, заснована в 1865 р. єзуїтами в кампусі Манільського університету в Кесон-Сіті.

Найвідоміша релігійна споруда розташована в столиці держави, місті Маніла. Церква Святого Августина, будівництво якої було завершено в 1607 р. Арка церкви прикрашена чудовими скульптурами з зображеннями левів, а в нішах можна побачити статуї святих. Головною прикрасою приміщень стала прекрасна стеля, над розписом якої працювали відомі італійські майстри.

Ще одна визначна пам'ятка столиці це Галерея орхідей. Парк розташований в самому центрі міста, а до цього на його місці була звичайна автомобільна парковка. Сьогодні це оригінальне сплетіння затишних стежинок, оглядових майданчиків, квіткових клумб і дерев. У парку є декілька мініатюрних водоспадів, фонтанів і штучних озер. Всюди можна побачити різьблені лавки, скульптури та альтанки. Найцікавішим місцем парку став павільйон метеликів, який був відкритий за ініціативою всесвітньо відомої компанії Nokia.

Також відомим архітектурним надбанням є китайський монастир, будівництво якого було закінчено в 1972 р. недалеко від міста Себу. Будівля розташована на вершині пагорба, з якого видно узбережжя і кілька сусідніх островів. Архітектура монастиря досить незвичайна, він збудований з різнокольорових каменів, фасад прикрашають традиційні китайські дракони.

Арка століть

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

Поряд з будівлею університету Санто Томаса, що в центрі Маніли, розташований унікальний пам'ятник, так звана Арка Століть. За рішенням Національного музею Філіппін монумент оголошений національним надбанням. Ця споруда є символом зв'язку епох і нагадує про іспанське минуле країни. Воно є своєрідними воротами на шляху до знань, через які за минуле століття пройшло не одне покоління студентів.

Серед архітектурних пам'яток, які можна побачити в Манілі, абсолютно особливе місце займає церква Сан Себастьян. Цей старовинний римо-католицький храм розташований в самому центрі міста і знаменитий тим, що в ньому можна схилитися перед національною святиною – статуєю Діви Марії з гори Кармель. Будівництво храму було повністю завершено в 1891 році. Варто сказати, що ця церква є єдиною суцільнометалевою у всій Азії! З 2006 року храм зарахований до списку національних пам'яток Філіппін і знаходиться під патронажем ЮНЕСКО.

Виникнення сучасного філіппінського образотворчого мистецтва в значній мірі пов'язано з поширенням християнства. Перші художники-філіппінці займалися релігійним живописом.

На початку XIX ст. манільській художник Даміан Домінго заснував школу живопису, що перетворилася з часом в Академію мистецтв. Її художники створювали картини не тільки на релігійні сюжети, а й поклали початок світського портретного живопису. У другій половині XIX ст. у філіппінському образотворчому мистецтві стали розвиватися нові жанри. До цього часу належить творчість пейзажиста Ф. Рохаса, майстрів настінного живопису Т. Антільона.

**Фернандо
Аморосо**

Найбільш відомими художниками кінця минулого століття були Х. Місяць і Ф. Ідальго, які довгий час жили в Європі. У творах Місяця, який писав у пишномовному стилі, велике місце займає історична та патріотична тематика, створення образів сильних людей. Одна з його кращих робіт – портрет борця за незалежність Хосе Рісалья. Ф. Ідальго кілька років провів у Парижі, його творчість розвивалася під помітним впливом французького імпресіонізму. Пейзажі та малюнки Ідальго пройняті любов'ю до Філіппін, до рідної природи, симпатією до простих людей. Реалістичні тенденції у філіппінському образотворчому мистецтві найбільш талановито втілилися у творчості Фернандо Аморосо.

соло, який зображував у своїх картинах в сентиментальному дусі повсякденне життя і працю своїх співвітчизників.

З початку ХХ ст. у філіппінському образотворчому мистецтві з'явилися модерністські течії, що розвинулися під впливом американських і європейських художніх шкіл. Їх вплив на творчість філіппінських художників триває і наразі. На Філіппінах регулярно організовуються виставки сучасних європейських та американських художників, багато художників-філіппінці по кілька років стажуються в університетах і коледжах США. Серед художників, у творчості яких найбільшою мірою позначилося захоплення модерністської живописом, можна назвати Ф. Абея, А. Луса, Ч. Бітангу.

Підйом патріотичних настроїв позначився на частини художників, які звернулися до сюжетів з минулого своєї батьківщини і до зображення життя і побуту простих людей. Один з майстрів цього напрямку – Карлос Франсіско, що займається головним чином настінним живописом. У його роботах відображені сцени важкої фізичної праці селян, шахтарів, рибалок.

Філіппінська скульптура в колоніальний період в основному розвивалася під впливом західних шкіл. Найбільш відомий сучасний філіппінський скульптор – Гіль Толентіно, автор монументальних пам'яток національним героям Філіппін Андресу Боніфасіо і Хосе Рісала. З молодих скульпторів найбільш відомий Н. Велосо Абуено. Він здобув освіту в США.

Музика. Іспанська музика залишила помітний вплив в історії музичного розвитку християнських філіппінських народів. Місцева музика доколоніального періоду була частково витіснена європейською, частково трансформована.

У країні поширюються такі музичні інструменти як гітара, скрипка, фортепіано. З початку нашого століття музичний розвиток Філіппін відбувається під великим впливом західної музичної культури, особливо американської.

Філіппінці дуже музичні, вони любителі і шанувальники музики. Навіть найменші міста мають власні оркестри, джазові, хорові ансамблі. У Манілі – головному культурному центрі країни – є два великих професійних симфонічних оркестри і кілька маленьких оркестрів. У їх репертуарі – класика і твори сучасних американських, європейських і філіппінських композиторів. Існує кілька хорових груп, які займаються пропагандою класичної музики. Основним центром з підготовки музичних сил є консерваторія при університеті Філіппін, заснована в 1916 р. Музичні школи та інститути є також при більшості інших університетів і коледжів.

да-ман Нанг Лахи» і документальний кольоровий фільм про ансамбль «Баяніхан»).

Філіппінській національній кінематографії доводиться долати великі труднощі. Грошових коштів дуже мало, їх не вистачає для створення кінопродукції, яка могла б бути на високому технічному рівні. Художня якість більшості філіппінських фільмів дуже низька, те ж саме можна сказати про рівень підготовки і професійних акторів і режисерів.

Традиції та специфіка культури

Мова. Мови Філіппін – група від 120 до 175 мов (залежно від методу їх класифікації) австронезійської мовної сім'ї, малайсько-полінезійської підгрупи, поширені на Філіппінських островах та індонезійському острові Сулавесі. Розмовляють ними близько 90 млн осіб. Чотири мови вже більше не мають носіїв. З усіх цих мов, тільки дві вважаються офіційними, щонайменше 10 вважаються основними, а 8 мають статус допоміжних.

Іспанська була офіційною мовою в країні більше трьох століть, і стала лінгва-франка на Філіппінах в XIX і початку XX ст. У 1863 р. була запроваджена загальна освіта та безкоштовне державне навчання іспанською. Вона була також мовою філіппінської революції, і в 1899 р. проголошена офіційною мовою Першої Філіппінської Республіки. Національний герой Хосе Різал написав більшість своїх творів іспанською. Загалом 60 % населення на початку XX ст. користувались іспанською як першою, другою або третьою мовою. Після американської окупації Філіппін і запровадження англійської мови, використання іспанської поступово скоротилося, особливо після 1940-х років.

Під час американської окупації та цивільного режиму, англійську почали викладати в школах. З 1901 р. державні заклади почали використовувати англійську мову як мову навчання. У 1935 р. англійська конституційно стала офіційною мовою разом з іспанською. Положення в цій конституції також містили заклик Конгресу «вжити заходів до розробки і прийняття загальнонаціональної мови на основі однієї з існуючих рідних мов». 12 листопада 1937 р. Перша Національна Асамблея заснувала Національний інститут іноземних мов, перед яким було поставлено завдання вибрати національну мову серед інших регіональних мов. Врешті-решт, 30 грудня 1937 р. базовою була обрана тагальська мова.

У 1939 р. президент Мануель Л. Кесон перейменував тагальську мову на Wikang Pambansa (Національна мова). У 1959 р. мову було ще

раз перейменовано на піліпінью секретарем освіти Хосе Ромеро. Конституція 1973 р. оголосила піліпінью офіційною мовою, поряд з англійською, і змінила її назву на філіппіно.

Конституція Філіппін, ратифікована в 1987 р., затвердила філіппінську та англійську офіційними мовами країни. Філіппінська крім того вважається національною мовою, яка «мала б розвиватись і збагачуватись на основі філіппіно та інших мов». Хоч це прямо не зазначено в Конституції, філіппінська мова, на практиці майже повністю складається з тагальської, якою розмовляють у столиці Манілі, однак Університет Філіппін почав видавати словники філіппінської мови, в яку були також включені слова з різних філіппінських мов. Конституція також згадує іспанську та арабську мови, які повинні розвиватись на добровільній і факультативній основі.

Загалом у країні говорять на 171-й рідній мові. Окрім англійської, іспанської, Гоккіен (Лан-нанг), кантонської, мандарині чавакано, всі мови належать до малайсько-полінезійських мов. Є 13 мов корінних народів, які мають, принаймні, один мільйон носіїв мови: тагалог, себуано, ілокано, гілігайнон, варайварай, капампанган (пампанго), бікол, албай бікол, пангасінан, маранао, магуінданао, кінарай-а і таусуг. Однією або кількома з них говорять більш ніж 90 % населення.

Релігійні вірування. У XVI ст. іспанці принесли на Філіппіни християнство, і до цих пір ця релігія залишається тут домінуючою, в більшості своїй це католики (більше 80 %), також є протестанти (близько 10 %), інші жителі сповідують буддизм, іслам та інші релігії. Наприклад, на острові Мінданао сповідують в основному іслам, але це швидше виняток з правил.

Католицька церква на Філіппінах пішла нестандартним шляхом і уклала з мобільними операторами контракт на розповсюдження Євангелія смс повідомленнями. Службу назвали Катеkestізм, від двох слів катехізіс (виклад віри) і текст. Тепер усі, хто володіє мобільними телефонами на Філіппінах, можуть оперативно отримувати цитати з Писання, молитви і тд. Катеkestізм щодня відправляє близько 200 мільйонів смс.

Католицька церква Філіппін вважає, що використання нових технологій допоможе поширити Добру Новину більш широко, ніж звичайні служби в церкві.

Звичай та етикет. Цю країну традиційно називають місцем, де навіть «азіати посміхаються». Скажемо більше – вони не просто посміхаються, але і дуже дружелюбно налаштовані по відношенню до гостей, вони чуйні та гостинні.

Дружня атмосфера на острові підтримується наявністю досить дешевого транспорту, смачної їжі, доступним і якісним обслуговуванням в готелях. Населення Філіппін вільно говорить англійською мовою. Цей факт не може не радувати туристів з Європи і Росії, які, звичайно ж, в більшості своїй не знають китайську, але зате володіють англійською.

Темперамент у філіппінців дуже спокійний, вони повільні і постійно спізнюються. Тому якщо Ви попросили щось у службовця готелю, зі словами «Одну хвилинку...» повільно пішов на цілих 20 хвилин, не дивуйтеся, для цієї країни це цілком типово.

Зате за цей час Ви встигнете викурити сигарету, випити прохолодний напій, повернутися в номер за забутою річчю.

Тут не особливо шанобливо ставляться до американців, зате привітні до іспанців. Зі слів екскурсоводів, у нагороду від іспанців їх народу дісталася культура, а американці лише підсадили народна гамбургери. Тут погано ставляться до досягнень техніки, наприклад до телевізорів. Бо саме на них списують зниження народжуваності в країні.

Місцеві жителі дуже люблять спостерігати за півнячими боями. Це дуже стрімке, потужне видовище, і завжди воно закінчується смертельним результатом.

Традиції та звичаї філіппінців вельми різноманітні, вони формувалися під дією інших країн. Так даному етапі тільки мусульманам і деяким іншим нечисленним племенам вдалося зберегти свою самобутність і не потрапити під вплив іспанської та американської культури.

Фестиваль

Взагалі, білошкірим туристам потрібно бути готовими до неприємної цікавості з боку темношкірих остров'ян. Вельми релігійні філіппінці не зрозуміють, якщо захочете позасмагати на пляжі голяка або якщо нап'єтесь і почнете бешкетувати на вулицях міста в нічний час.

Їхнє життя чимось схоже на життя героїв мексиканських серіалів, і можливо, Вам сподобається бути учасником однієї з серій, тільки наяву. У ресторанах, якщо Вам не принесли якесь блюдо, не соромтеся про це нагадати, адже по природі своєї місцеві жителі дуже ліниві. Тут навіть існує правило «3-х раз» – будь-яке прохання краще повторити три рази, щоб до неметкого філіппінця вона дійсно дійшла.

Філіппінки дуже сентиментальні і влюбливі. Тому симпатичним європейцям потрібно бути акуратними при спілкуванні з місцевими

дівчатами – вони швидко звикають і закохуються. Але в цій країні з пуританськими звичаями прилюдні прояви ніжності засуджуються.

Розмірене життя філіппінців розбавляється численними фієстами. Це іспанська національна традиція, що дісталася їм у спадок. Цей час неймовірних витрат для жителів острова: вони програють в казино, проїдають в ресторанах і барах, танцюють і гуляють. Не випадково, що після таких галасливих свят, люди знайомляться ближче, весілля стають частим явищем. Під час фієст вибирають королев краси, королів різних закладів, проходять турніри і змагання. У ці веселі дні небо освітлюється яскравими феєрверками, а на вулицях грає гучна музика.

Філіппіни це країна зі своїми особливостями та власними нормами етикету, які характерні їй і можливо не так зрозумілі нам, чи не такі важливі для нас, тому треба ознайомитися з деякими важливими правилами спілкування з філіппінцями.

Говоріть тихіше. Ніколи не дозволяйте собі викрикувати. У деяких країнах така поведінка викликає презирство у місцевого населення. Навіть коли ви незадоволені, не дозволяйте собі підвищувати тон, незадоволення можна передати сотнею інших способів.

Будьте щирі, азіати помічають це вельми чутливо. Будь-яку фальш розпізнають здалеку. Щирість спонукає до довіри.

Проявляйте повагу до іншої культури, навіть якщо вона вам здається дивною. Запитуйте і цікавтесь місцевими звичаями і традиціями. Повага і інтерес будуть оцінені місцевими гідно. Дотримуйтесь місцевих традицій, порядок поклонів, вибачень і так далі.

Спочатку вітайте старших. Якщо розібратися «хто є хто» – важко, запитайте у ваших знайомих. У країнах Азії жінка завжди нижче чоловіка за статусом.

Жінки на Філіппінах мають подвійне прізвище. Наприклад, чиний президент Філіппін Глорія Макапагаль-Арройо. Перша частина прізвища – дівоче прізвище жінки, друга частина – прізвище чоловіка. При зверненні до філіппінки слід вказувати другу частину прізвища, тобто «місіс Арройо». Звернення «містер» або «місіс» вважаються на Філіппінах ознакою хорошого тону. А хороший тон у цій країні дуже вітається.

Не дивіться довго і пильно прямо в очі. Це вважається загрозою, викликом.

В якості подарунків дуже цінуються всякі дрібнички, які не можна купити на Філіппінах. Частково це пов'язано із закритістю країни на виїзд. Частково – просто з повагою, якою вони переймаються через те, що вам не лиш було тягнути цю дурницю з собою.

Із запрошеннями діє правило «3-х разів». Запрошуйте не менше 3-х разів і самі відгукуйтеся на запрошення тільки після 3-го разу.

Традиції. У філіппінців напрочуд спокійний темперамент, вони повільні і завжди спізнюються.

Танцівниці

Бої півнів. Місцеві жителі люблять бої півнів і за традицією регулярно їх влаштовують. Це вважається потужним і стрімким видовищем, яке закінчується завжди смертельним результатом.

Звичай та традиції філіппінців дуже різноманітні і сформувалися вони під дією інших країн.

Наразі тільки мусульмани і деякі інші нечисленні племена зберегли свою самобутність і не потрапили під вплив американської та іспанської культури.

Взагалі, в цій країні потрібно бути готовим до багатьох нестандартним витівкам філіппінців, які в іншій країні воліли б за неповагу і хамство. Наприклад, темношкірі остров'яни люблять приставати зі сміливими питаннями до білошкірих туристів. Їх цікавість просто не має меж.

Варто також знати, що на Філіппінах не прийнято загоряти голяка на пляжі, напиватися і бешкетувати в нічний час на міських вулицях.

Життя людей в цій країні схожа чимось на життя героя мексиканського серіалу. Якщо в ресторанах вам не доставили якусь страву, то соромитися не потрібно, а слід нагадати про це. Адже місцеві жителі по природі дуже ледачі. І часом прохання необхідно повторити кілька разів для того, щоб філіппінець її зрозумів.

Карнавал у цій країні прийнято влаштовувати безліч різних урочистостей та свят. Також розмірене життя на Філіппінах розбавляється безліччю фієст. Це національна традиція, яка дісталася у спадок від Іспанії. Це період неймовірних витрат для місцевих жителів: вони проїдають в барах і ресторанах, програють у казино, гуляють і танцюють. Не дивно, що після подібних гучних урочистостей, люди ближче знайомляться, частим явищем стають весілля. Під час фієст вибираються королеви краси, королі різних закладів, влаштовуються змагання та турніри. Також прийнято влаштовувати феєрверки і включати на міських вулицях гучну музику.

Дев'ятого січня вважається однією з найбільш значущих процесій, яка проходить на честь Чорного Назарянина. У цей день чоловіки одя-

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

гають червону сорочку і виносять статую Ісуса Христа, кладуть на спеціальний віз і провозять її по головних вулицях міста.

Свята. Філіппіни як і інші країни мають багату культуру та давні традиції, саме тому вони відзначають багато національних свят.

1 січня – Новий рік. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

9 січня – Маніла. День Чорного Назарянина. Колосальна процесія, присвячена Христу.

Третій тиждень січня – Калібо, провінція Аклан. Аті-атіхан. Триденний фестиваль, присвячений Святому Немовляті-Христу і пам'яті зустрічі малайців з чорношкірим плем'ям аті.

Четвертий тиждень січня – Ілоїло. Фестиваль, присвячений Святому Немовляті-Христу і зустрічі малайців з племенем ати.

25 лютого – День повалення диктатури Фердинанда Маркоса в 1986 р. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

9 квітня – День мужності. «Батаанський перехід смерті». У 1942 р. потрапивши в полон японців американо-філіппінські війська здійснюють 140-кілометровий перехід по півострову Батаан, під час якого були вбиті або померли близько 10 тисяч осіб. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

Великодній тиждень (за католицькою пасхалією) – Моріонес. Фестиваль, учасники якого розігрують події розп'яття Христа.

П'ятниця Великоднього тижня (за католицькою пасхалією).

Страшна п'ятниця. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

Травень – різні регіони Філіппін святкують Флорес де Майо-Сантакрусан. Свято з прикрашанням церков квітами.

1 травня – День праці. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

12 травня – Маніла, Валенсуела. Мано За Сан Рок – фестиваль на честь Святого Роха. Вважається святом наречених. Самотні дівчата, охочі знайти коханого, повинні брати участь у процесії.

15 травня – Пахіяс. Фестиваль на честь Святого Ісидора. До свята будинки прикрашають овочами, фруктами і рисом.

12 червня – День незалежності. Проголошення незалежності Філіппін від Іспанії в 1898 р. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

Третій тиждень червня – Кавіте, провінція Кавіте. Регада – водний фестиваль на честь Іоанна Хрестителя. Учасники поливають один одного водою.

Фердинанд Маркос

24 червня – Балаян, провінція Батангас. Парад лечона. Процесія з національною стравою лечон – смаженими поросятами.

22 липня – Сандугей. Фестиваль, присвячений укладанню кровного договору між іспанцями (в особі Мігеля Легаспі) і філіппінцями (в особі Дату Сікатуни).

24 липня – Дапітан, провінція Замбоанга-дель-Норте. Кінабайо – фестиваль, присвячений кінним битвам іспанців з мусульманами Півдня Філіппін.

21 серпня – День Беніньо Акіно. Сенатор Акіно, політичний противник Фердинанда Маркоса був убитий у цей день. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

Третій тиждень серпня – Давао. Кадаяван-Са-дабу. Свято врожаю. Вулиці Давао прикрашають фруктами, овочами й орхідеями. У суботу проходить масовий хода-парад.

Останній тиждень серпня – День національних героїв. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

1 листопада – День всіх святих. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

Закінчення місяця Рамадан за мусульманським календарем.

Ейд уль-Фітр – закінчення мусульманського посту. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

30 листопада – День Боніфасіо. День народження одного з лідерів революції 1896–1898 рр. Андреса Боніфасіо. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

25 грудня – Різдво. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

30 грудня – День Рісаля. День загибелі національного героя, борця за незалежність, письменника і поета Хосе Рісаля. Загальнонаціональне свято, неробочий день.

Танці та театр. У іфугао дуже багато різних танців, які танцюють під час збирання врожаю, з приводу посадки рису. Є у цього народу і ритуальні танці, так як більшість іфугао зберегли свої язичницькі віросповідання. А даний танець зветься Дана-а. Його танцюють під час приїзду важливого гостя.

Данау-а є груповим танцем. Чоловіки ходять один за одним дрібними кроками, то й річ підстрибуючи на одній нозі. Буває що чоловіки завмирають як птахи. Жінки всередині чоловічого кола йдуть в інший бік.

Під час танцю настає пауза. Людина, яка йде перша, веде танець, дає напуття танцюючим.

Коли ведучий танцю дає напуття всім учасникам, це служить моментом, що танець потрібно завершувати.

Філіппіни, які отримали незалежність від США ще в 1946 році, до цих пір знаходяться під значним впливом американської культури. Однак студенти Університету Філіппін вирішили звернути інтерес до азійських традицій і захопилися японським театральним драматичним мистецтвом, яке називається Но.

За традицією, всі актори театру Но – чоловіки. Сцена оформлена дуже просто, оскільки головна увага тут віддається маскам. На перший погляд вони здаються млявими і застиглими. Але це оманливе враження дуже скоро тане. За допомогою ледь вловимих рухів, використовуючи гру світла і тіні, актор змушує свою маску і радіти, і сердитися, загалом, висловлювати справжні емоції.

Театр Але з'явився 650 років тому і став мистецтвом для аристократів у період Едо. Вони носять маски і важкі костюми. Вистави Но

грають тільки на сцені театру, яка зроблена з дерева. Теми варіюються, але головні, найбільш поширені – це примари, життя після смерті, такого роду речі.

Кухня. Філіппінська кухня дуже яскрава і має ряд специфічних рис. Її формували природні, національні, історичні і культурні чинники, а в кожному районі Фі-

ліппін можна побачити свої кулінарні особливості.

Тропічно-острівне положення країни і малайське населення заклали основи філіппінської кухні – без сумніву, це типова азійська кухня. Головна складова якої, звичайно ж, рис, а також тропічні фрукти, кокосове молоко, різноманітні морепродукти та прянощі.

Хоча традиційно філіппінські страви не їдять по-європейськи ножем і виделкою з тарілки чи по-китайськи паличками з миски, а безпосередньо руками і неодмінно з аркуша банана, така традиція (по-тагальски «камаян») культивується тільки в окремих в ресторанах місцевої кухні.

Філіппінська кухня по-азійському гостра, але трьохсотлітнє іспанське панування помітно пом'якшило її. На тлі страв сусідніх країн, філіппінські страви «терплячіші» до європейського шлунку.

Католицтво, на відміну від поширеного в регіоні ісламу, накладає багато менше харчових заборон і обмежень, інакше філіппінці та гості країни не змогли б насолодитися головним святковим блюдом – лечоном – смаженим молочним поросям.

Незначно вплинула на місцеву кухню і індійська кулінарна традиція, тому смак філіппінських страв більш натуральний.

Китайський вплив на філіппінські кулінарні пристрасті є набагато сильнішим. Багато страв, що вважаються тепер філіппінськими, мають китайське коріння, наприклад, локшина пансіт: навіть у часи Хосе Рісалья пансіт не вважався цілком філіппінським

Іспанці принесли на Філіппіни не тільки європейські, але й південно-американські кулінарні традиції та харчові рослини, проте багато інгредієнтів в іспанських та американських рецептах замінялися чимось подібним з місцевого ринку. Готуючи мексиканську тамаліс, доводилося заміняти кукурудзу рисом, іспанська паелья готувалася з додаванням морепродуктів і т. д.

До числа типово філіппінських страв належить сніганга (приправлений фруктами бульйон з бангус з бангус (молюсками) або креветками, тинолем (курчата), панкітмоло (запіканка зі свинини, курятини та грибів з курячим або м'ясним бульйоном), рійетафель (смажена курка з вареними овочами і соусом каррі) і адоб (мариновані в оцті шматочки свинини і курячого м'яса з часником, спеціями і рисом).

Ямс

Однією з оригінальних місцевих м'ясних страв є ціцарон – засмажена до хрустоту свиняча шкірка. Популярними є мариновані плоди манго, помідори, смажені кабачки, третій кокосовий горіх. Варто спробувати кокосові горіхи і плоди хлібного дерева. З напоїв поширені кава і чай, у тому числі імбирний салабат.

В основі філіппінських десертів, найчастіше, лежать клейкий рис, кокосове молоко, кокосова стружка, коричневий цукор і іноді фіолетовий ямс (убе).

РОЗДІЛ 2

ПОРТРЕТ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В ІСТОРИЧНОМУ ІНТЕР'ЄРІ

Акіно Корасон (25 січня 1933 – 1 серпня 2009) – перша жінка-президент в Азії. У 21 рік вона вийшла заміж за молодого й перспективного політика Бенінгно Акіно. У 22 роки він уже очолював опозицію президенту Фердинанду Маркосу. Після того як Фердинанд Маркос оголосив про введення надзвичайного стану, Бенінгно був заарештований. У травні 1980 р. йому було дозволено виїхати в США, щоб провести операцію на серці. Бенінгно повернувся на Філіппіни для участі в політичній боротьбі з режимом Маркоса і 21 серпня 1983 р., відразу після прибуття в країну, був убитий в манільському аеропорту. Корасон повернулася на батьківщину, щоб продовжити справу чоловіка і очолити опозицію.

Президент Фердинанд Маркос призначив вибори на 7 лютого 1986 р., розраховуючи, що підтримка армії і контроль над виборчим апаратом, а також розкол в опозиції дозволять йому здобути перемогу. Проте опозиція згуртувалася навколо Корасон Акіно, висунувши її як єдиного кандидата в президенти.

Після того як Маркос оголосив себе переможцем на виборах, Акіно закликала населення до непокори. За підрахунками опозиції, К. Акіно випередила Ф. Маркоса на 1,8 мільйона голосів. Про її підтримку заявили міністр оборони Хуан Понсе Енріле та заступник начальника генерального штабу Фідель Рамос. 25 лютого 1986 р. відбулися дві інвагурації – Корасон і Маркоса. Однак у той же день Маркос втік з країни і Акіно офіційно була проголошена президентом Філіппін.

Одним з перших кроків Акіно як президента стало звільнення політичних ув'язнених. У лютому 1987 була прийнята нова конституція та проведені парламентські вибори. Військовими і прихильниками Маркоса було скоєно сім спроб державного перевороту, всі вони були придушені. У 1991 р. у відносинах між Філіппінами і США з'явилися не-

порозуміння після відмови філіппінського сенату ратифікувати договір Корасон Акіно про військову присутність США на території Філіппін.

30 червня 1992 р. Акіно пішла у відставку з наміром зайнятися приватним життям, але продовжувала виступати з викриттями режиму Маркоса. Корасон була і залишається для багатьох кумиром. Свого часу Акіно виставила свою кандидатуру на виборах всього за півтори години до останнього терміну подачі документів. Їй знову потрібно було проявити рішучість. Вона вивела з уряду лівих, зробила ставку на консерваторів і помірних, у 1992 р., як і обіцяла, не стала виставляти свою кандидатуру. Перехідний період, за її словами, закінчився. Тепер справа була тільки за кваліфікованими та професійними людьми, яких на Філіппінах стало більше.

Анвар Ібрагім – державний і політичний діяч Малайзії, лідер опозиції. Народився в сім'ї державного службовця. Батько – Ібрагім Абдул Рахман був членом парламенту і парламентським секретарем міністерства охорони здоров'я. Мати Че Ян Хуссейн – активна діячка жіночої організації ОМНО. Випускник Університету Малайя. Свою політичну кар'єру розпочав ще в студентські роки. З 1968 р. по 1971 р. він був президентом Національної асоціації студентів-мусульман Малайзії, а також активним членом Товариства малайської мови Університету Малайя – студентського руху за малайська мову. У 1974–1982 рр. очолював створену ним організацію «Молоде покоління мусульман Малайзії», що належала до Ісламської партії. У 1974–1976 рр. перебував в ув'язненні на підставі Закону про внутрішню безпеку за організацію студентських протестів проти бідності і голоду.

У 1982 році Анвар Ібрагім різко змінив свої політичні погляди і вступив у партію Махатхира Мохамеда – Об'єднану малайську національну організацію. На виборах, того ж року, був обраний членом парламенту. У 1984 р. очолює молодіжне крило ОМНО, а в 1986 р. стає віце-президентом партії. У 1983 р. призначений міністром культури, у справах молоді та спорту, в 1984 р. – міністром сільського господарства, в 1986–1990 рр. був міністром освіти. З його ініціативи в школах і засобах масової інформації почалося використання стандартної малайської вимови, близької до вимови індонезійської мови. У 1990 р. став міністром фінансів, а з 1993 і заступником прем'єр-міністра. У 1997 р.

вибухнула Азіатська фінансова криза, що показала кардинальні розбіжності між Махатхіром Мохамадом і Анвар Ібрагімом, тому що Анвар Ібрагім активно підтримував програму відновлення економіки, яку пропонував МВФ, одним з пунктів якого було призупинення державної підтримки великих проектів, які були наріжним каменем стратегії розвитку Махатхира Мохамада. Багато банків опинилися на межі банкрутства. У 1998 р. журнал «Newsweek» назвав Анвара брагіма «азіатом року», але в цьому ж році розбіжності між прем'єр-міністром і його заступником досягли кульмінації. На Генеральній асамблеї ОМНО були висунуті звинувачення в корупції, а також набула поширення книга «50 причин, чому Анвар не може стати прем'єр-міністром». Одним з тверджень, що містяться в книзі, було про гомосексуальність Анвара Ібрагіма. За результатами перевірки даних книги поліцією, в 1999 р. Анвар Ібрагім був засуджений за корупцію і за гомосексуалізм до 15 років ув'язнення. Після звільнення став радником, створеної його дружиною Ван Азіз Ван Ісмаїл, Партії народної справедливості. 26 серпня 2008 р. обраний на проміжних виборах членом парламенту і став лідером опозиції. Анвар Ібрагім не міг брати участь у загальних виборах, що відбулися в березні 2008 р., оскільки до того часу ще не минув п'ятирічний термін після його звільнення з в'язниці, протягом якого він, за законом, не мав права балотуватися у члени парламенту. На виборах 5 травня 2013 р. знову обраний членом малайзійського парламенту. У Малайзії гомосексуальність є кримінально караним діянням і прирівнюється до тяжкого злочину. Приймаються закони, що забороняють проведення гей фестивалів, фільми про одностатеве кохання, для жіночних школярів були навіть створені спеціальні табори, в яких навчають «мужності». Вперше А. Ібрагіма звинуватили за даним законом в 1998 р., судом політик був засуджений в 1999 р. до 15 років ув'язнення (включаючи 6 років за корупцію), але в 2004 р. усі звинувачення в гомосексуалізмі були зняті і він відсидів у в'язниці тільки 5 років. Після того, як в 2008 р. його партія отримала велику кількість голосів на виборах, 23-річний помічник політика, Сайфул Мухаммад Азлан, звинуватив Анвара Ібрагіма в домаганнях і проти нього знову було висунуто кримінальну справу. На судових слуханнях лідер опозиції відкидав звинувачення в гомосексуалізмі, зазначивши те, що відбувається, низькою спробою підірвати його репутацію в країні. Тільки в 2012 р. звинувачення були зняті, але звільнення затрималось програвши ми, в знак протесту проти звільнення Анвара Ібрагіма, трьома вибухами. 8 березня 2013 р. батько Сайфул заявив, що «Анвар не винен і став жертвою політичної змови». Одружений з 1979 р.

Дружина Ван Азіза Ван Ісмаїл – президент Партії народної справедливості. Має шістьох дітей. Старша дочка Нурул Ізза Анвар – віцепрезидент Партії народної справедливості.

✓ *«Людей псує не влада, а страх. Тих, хто має владу, псує страх її тратити, а тих, хто підпорядковується владі, псує страх перед владою».*

Аун Сан Су Чжі

Аун Сан Су Чжі (1945) – бірманський і м'янманський політичний діяч, лідер «Національної ліги за демократію», партії, опозиційній військовій хунті, лауреат Нобелівської премії миру в 1991 році. Народилася в Янгоні. Її батько Аун Сан, засновник сучасних збройних сил М'янми і учасник переговорів в 1947 р. з Британською імперією про незалежність Бірми. В 1960 році її мати отримала посаду посла в Індії, куди переїхала разом з Аун Сан Су Чжі, яка продовжила свою освіту у Нью-Делі. Вона закінчила коледж в 1964 р. Потім Аун Сан Су Чжі поступила в Коледж Санкт-Хью Оксфордського університету. У 1969 р. вона отримала ступінь бакалавра в галузі філософії, політики та економіки. Після закінчення університету Аун Сан Су Чжі жила в Нью-Йорку і працювала в ООН 3 роки, займаючись в основному фінансовими питаннями. У 1988 р. Аун Сан Су Чжі повернулася до М'янми, щоб допомагати своїй хворій матері. Згодом вона очолила про-демократичний рух.

✓ *«Я – Індонезія! Я – революція!»*

Ахмед Сукарно

Ахмед Сукарно – (6 червня 1901–21 червня 1970) – президент Індонезії в 1945–1967 рр. Один із засновників Індонезійської національної партії, вважається одним з основоположників індонезійського націоналізму. Відомий під прізвиськом товариш Карно. Сукарно народився 6 червня 1901 р. в місті Сурабаю, в сім'ї мусульманина з індуїсткою, і був названий Кусно. Першою дружиною Сукарно стала Утара – дочка його вчителя Чокроаміното. Сукарно одружився на 14-річній Утарі, коли йому самому ледь виповнилося двадцять років, але йому було не до сім'ї і він

повністю пішов в політику. У період окупації Індонезії японськими військами А. Сукарно брав активну участь у повстанському русі, і після відновлення голландської адміністрації очолив військові дії проти неї, що завершилися проголошенням незалежності країни. На початку 1960-х років Сукарно активізував зусилля, щоб «повернути» Індонезії західну частину Нової Гвінеї (Іріан-Джая). Слідуючи його наказом, підрозділи індонезійської армії здійснили кілька невдалих експедицій на острів. У кінцевому рахунку завдяки сприянню ООН питання було вирішене на користь Індонезії. 15 серпня 1962 р. в Нью-Йорку було підписано індонезійсько-голландську угоду, за якою Нідерландська Нова Гвінея з 1 жовтня 1962 р. перейшла під управління Тимчасової виконавчої адміністрації ООН, а 1 травня 1963 р. була передана Республіці Індонезія. На знак заслуг Сукарно в боротьбі за приєднання західної частини Нової Гвінеї ВНКК 18 травня 1963 р. проголосив його довічним президентом і привласнив титул «великий вождь революції». Більше 15 років Сукарно очолював країну в якості президента, продемонструвавши при цьому непогане політичне мистецтво. Був зміщений під тиском армії в 1966 р., після чого президентом країни став Мухаммед Сухарто. Після усунення від влади Сукарно був поміщений під домашній арешт. У нього загострилася серцева хвороба, все частіше і частіше траплялися серцеві напади. Влітку 1970 р. його стан став безнадійним, вранці 21 липня він помер.

Еміліо Агінальдо (22 березня 1869 – 6 лютого 1964) – філіппінський політичний діяч. Перший президент Філіппін в 1899–1901 рр. За походженням малаєць. Служив у Манілі у сзуїта, який дав йому деяке виховання; в 1885 р. вступив до Католицького університету в Манілі, але так і не завершив його.

У 1896 році іспанці ввели для тубільців обов'язкові роботи. Це викликало повстання, яке очолив Агінальдо. Іспанці запропонували угоду, обіцяючи певні реформи. Агінальдо погодився і розпустив свою армію. Обіцянку не було виконано, і Агінальдо змушений знову бігти в Китай. Коли почалася Іспано-американська війна (1898), Агінальдо увійшов у контакт з американцями і був доставлений на їх військовому кораблі в Кавіте. Там він негайно сформував навколо себе двадцятитисячне військо, яке вступило в бій на стороні американців і розбило іспанські загони в декількох боях на острові Лусон.

Він ввів цивільний порядок і скликав філіппінський конгрес, який проголосив Філіппінську республіку і виробив конституцію. На чолі республіки був поставлений Агінальдо. Коли Сполучені Штати, після перемоги над іспанцями, вирішили окупувати Філіппіни, Агінальдо чинив їм рішучий опір. Три роки тривала партизанська війна. Берегова лінія була легко зайнята американцями, але всередині острова Лусона Агінальдо панував неподільно, нерідко завдаючи американцям серйозні поразки. У березні 1901 р. він був розбитий, узятий в полон і несподівано для друзів заявив, що відмовляється від боротьби і стає лояльним до Сполучених Штатів. Багато хто побачив в цьому зраду. Боротьба філіппінців проти американців тривала і без нього.

У 1930-х рр. очолив організації «Союз ветеранів революції» і «Національно-соціалістичну партію». У 1935 р. балотувався в президенти Філіппін (невдало). У 1945 році був заарештований американськими військами в ході Другої світової війни і звинувачений у співпраці з японською владою в 1942–1944 рр., але згодом реабілітований.

✓ *«У дитинстві я хотів стати космонавтом, але треба було багато вчитися, тому я став президентом»*

Джордж Буш-молодший

Джордж Буш-молодший – найбільш суперечливий президент США за всю історію держави. Народився він 6 липня 1946 року в штаті Коннектикут. Він був сином Джорджа Буша – 41 президента США. Саме тому його називають Джорджем Бушом-молодшим.

15-річного Джорджа віддали на навчання до Академії Філіпса. Закінчивши її, він вступив до Єльського університету. Джордж Буш-молодший служив пілотом у Національній гвардії. У 1975 р. він закінчив Гарвардську школу бізнесу, після чого зайнявся нафтовим бізнесом. Свої перші кроки у великій політиці Джордж Буш-молодший робив в якості радника свого батька. На той момент він був конгресменом і сенатором. Ця практика подарувала йому величезний досвід у проведенні передвиборних кампаній. У 1994 р. й сам Джордж Буш-молодший був обраний губернатором в штаті Техас. За 4 роки його переобрали, оскільки Буша вважали ефективним політиком.

Став 46-м губернатором Техасу 8 листопада 1994 р., коли отримав 53,5 % голосів. На цій посаді завоював репутацію ефективного політика, що вмів співпрацювати з опозицією, стоячи на позиціях «жалісли-

вого консерватизму» (compassionate conservatism) (тобто не повної відмови від соціальних програм), виступав за активнішу роль церкви (різних конфесій) в соціальній роботі, домогся підтримки з боку багатьох видних демократів штату. Знову був обраний губернатором 3 листопада 1998 р. з рекордно високим числом голосів і став першим губернатором Техасу, обраним на другий термін відразу після першого. Критикувався демократами Техасу та інших штатів за підписання кількох смертних вироків засудженим, будучи губернатором.

У 1999 р. Джордж Буш-молодший балотувався на пост президента США. З незначною перевагою він переміг А. Гора на виборах в листопаді 2000 р. У 2004 р. Джорджа Буша-молодшого переобрали президентом США. В історії він назавжди залишиться як президент, який почав глобальну війну проти тероризму. У січні 2009 р. наступним президентом США став Барак Обама. Джордж Буш-молодший пішов з посади із дуже низьким рейтингом довіри громадян.

Політика Джорджа Буша щодо країн Південно-Східної Азії.

Найбільшим пріоритетом для США в Меморандумі визначено підтримку регіональної стабільності через запобігання конфлікту чи встановлення в ПСА домінування зовнішньої держави (коаліції). Для цього визнано за необхідне не лише підтримувати військову присутність, але й переорієнтувати залучення США до ПСА на основі всебічнішого, гнучкішого й інтегрованішого підходу: активно поширювати двосторонні угоди; сприяти ринковим економічним реформам, технологічному розвитку, заходам щодо зменшення бідності тощо. Серед завдань: сприяти стабілізації ситуації у вражених кризою країнах (передусім Індонезії й Філіппінах); підтримати демократичні країни регіону (передусім Індонезію); у тісному співробітництві з Японією реструктурувати індонезійський борг, шукати шляхів відновлення співробітництва з індонезійськими збройними силами, яке значно погіршилось у 1990-х рр., насамперед після скинення режиму Сукарно в 1998 р.; здійснювати моніторинг проблеми зростання в регіоні політичного ісламу. Рекомендовано переглянути попередній підхід до АСЕАН, яка, незважаючи на послаблення в умовах кризи, зберегла свою цінність як економічний і політичний партнер США, значення якого в умовах появи Китаю як упевненішого в собі регіонального гравця зросло. Великі надії на започаткування нової політики США в ПСА поклалися на участь держсекретаря К. Пауелла в Регіональному форумі АСЕАН (липень 2001 р.) і перший візит президента Буша в Східну Азію на саміт лідерів АТЕС у Шанхаї (жовтень 2001). Проте терористичні атаки на США 11 вересня 2001 р. визначили основні напрямки зовнішньої політики адміністрації Буша-молодшого. Основним лейтмотивом висту-

пів Дж. Буша під час двосторонніх і багатосторонніх зустрічей у Шанхаї стало питання формування глобальної антитерористичної коаліції.

За адміністрації Дж. Буша (2001–2009) США здебільшого залучились у регіон дипломатично, збільшили допомогу країнам ПСА, повернули собі провідну роль у питанні про гарантії безпеки регіону, але зосередилися переважно на проблемах боротьби з тероризмом. Військові акції США в Афганістані й Іраку призвели до посилення антиамериканських настроїв у субрегіоні зі значним ісламським населенням, до активізації тут діяльності радикальних ісламських організацій. Зменшенню впливу США в регіоні сприяла також підвищена увага адміністрації Буша до Близького Сходу на протипагу відносинам з країнами ПСА. Натомість Китай у листопаді 2001 р. зробив блискучий дипломатичний хід, запропонувавши країнам АСЕАН підписати угоду про створення зони вільної торгівлі (її було підписано в листопаді 2002, з 1 січня 2010 вона вступила в дію). Зі вступом Китаю до СОТ в грудні 2001 р. він став центром економічних зв'язків і основним двигуном розвитку країн ПСА. Швидкий розвиток торговельно-економічних відносин між КНР і АСЕАН, посилення впливу Китаю в ПСА спричинили низку ініціатив адміністрації Дж. Буша для відновлення позицій США в ПСА. План співробітництва АСЕАН (АСР) 2002 р. було спрямовано на допомогу в інтеграції до АСЕАН нових членів В'єтнаму (з 1995), Лаосу, М'янми (з 1997), Камбоджі (з 1999). У жовтні 2002 р. адміністрація Буша виступила з торговельною ініціативою – The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI), метою якої було створення мережі двосторонніх угод про вільну торгівлю (FTA) з країнами АСЕАН для сприяння розвитку торгівлі й інвестицій. Двома умовами для підписання угод про вільну торгівлю із США були членство в СОТ і підписання Торговельної й інвестиційної рамкової угоди із США (TIFA). У серпні 2006 р. її було підписано з усіма країнами АСЕАН. Проте процес досягнення двосторонніх FTA між США і країнами АСЕАН просувався повільно. Відповідну угоду підписано лише із Сингапуром. Переговори з Таїландом (з 2003) і Малайзією (з 2006) загальмувалися з різних причин. Найбільшою проблемою було те, що США наполягали на підписанні угод на основі принципів «ВТО плюс», що включали чуттєві для національного суверенітету питання, які виходили поза межі правил ВТО навіть у разі успіху Дохійського раунду переговорів. У листопаді 2005 р. запропоновано розширене партнерство між АСЕАН і США (EP) для сприяння багатосекторного співробітництва. Проте цілі всіх цих ініціатив були дуже обмеженими, їхня імплементація відбувалася повільно, тож їх вплив на американсько-асеанівські відносини був незначним. Суттєвіший вплив на поліпшення іміжду США в

ПСА мала велика допомога країнам, враженим цунамі в Індійському океані в грудні 2004 р. Можливості для корегування політики США в ПСА створювало святкування 2007 р. 40-річчя утворення АСЕАН і 30-річчя встановлення діалогу між США й АСЕАН. У червні 2007 р. відбувся перший після 1975 р. візит президента В'єтнаму до США. Нового поштовху американсько-асеанівським відносинам мав надати перший саміт США – АСЕАН в Сингапурі у вересні 2007 р., проте його було відкладено президентом Бушем (зрештою він так і не відбувся). Тоді ж Дж. Буш достроково залишив саміт АТЕС через зосередженість на подіях в Іраку. Про місце ПСА в тогочасній зовнішній політиці США свідчила також відсутність 2007 р. держсекретаря Кондолізи Райс на пост-міністерській конференції АСЕАН і щорічних зборах Регіонального форуму АСЕАН через поїздки на Близький Схід тощо, що викликало негативну реакцію лідерів південно-східноазійських держав. Критично оцінюючи політику адміністрації Буша в ПСА, дослідники пояснювали таке ставлення США їх несприйняттям АСЕАН як ефективного партнера; зазначали, що велике значення матиме здатність АСЕАН трансформувати себе на інституцію, основу на правилах, здатну застосувати рішучі заходи проти країн, які порушують проголошені нею цілі і цінності. Станом на 2008 р. США залишалися другим торговельним партнером АСЕАН (Китай – 5-м) і четвертим джерелом прямих іноземних інвестицій (Китай – 10-м). Країни регіону продовжували високо цінувати залучення США до регіону як найбільшого ринку для їх продукції, джерела нових технологій, гаранта безпеки морських шляхів і противаги домінуванню однієї регіональної держави. Проте зменшення відносного впливу США на ПСА було очевидним. Період епізодичної уваги США щодо ПСА збігся з посиленням регіонального впливу Китаю. Тож у подальшому політику США в ПСА все більше визначали перспективи глобальної конкуренції з КНР.

Го Чок Тонг (20 травня 1941, Сингапур) – другий прем'єр-міністр Сингапуру. Го Чок Тонг здобув середню освіту в коледжі Інституту Раффлза. Після закінчення коледжу він продовжив навчання в Національному університеті Сингапуру, де вивчав економіку. У 1964 р. Го Чок Тонг поступив на роботу в планово-економічний відділ Адміністрації уряду Сингапуру. З 1966 по 1967 рр. Го навчався в Коледжі Вільямса в США, де по закінченні курсу «Економіка розвитку» отримав ступінь магістра економіки. З 1969 року Го Чок

Тонг працював у національній судноплавній компанії Neptune Orient Lines, займаючи посади керуючого проектно-планового відділу, а потім фінансового директора. З листопада 1973 р. по вересень 1977 р. Го займав пост керуючого директора компанії. У 1976 р. Го Чок Тонг був обраний до Парламенту Сингапуру від виборчого округу Мерін Парад, як член партії «Народна дія». З 1977 р. по 1979 р. він був Старшим державним міністром з фінансів. З 1979 р. по листопад 1990 р. Го займав пост Міністра торгівлі та промисловості, Міністра охорони здоров'я та Міністра оборони. З 1985 р. по листопад 1990 р. він був Першим заступником Голови Уряду Сингапуру. 28 листопада 1990 р. Го Чок Тонг став другим прем'єр-міністром Сингапуру і наступником Лі Куан Ю. 12 серпня 2004 р. Го залишив головний державний пост. На прохання нового прем'єр-міністра Лі Сьєн Лунга Го Чок Тонг залишився у складі Уряду в якості Старшого міністра, а також очолив Валютне управління Сингапуру.

З 1979 року Го Чок Тонг входив до складу Головного виконавчого комітету правлячої партії «Народна дія», займаючи посади заступника Генерального секретаря (1979–1984), першого заступника Генерального секретаря (1984–1992) і Генерального секретаря (1992–2004). У грудні 2004 р. Го залишив пост глави партії «Народна дія».

Йінглак Чинават – 28-й прем'єр-міністр Таїланду, один з лідерів партії Пхиа Тхаї, молодша сестра колишнього прем'єр-міністра та мільярдера Таксина Чинавата, що знаходиться в еміграції. Йінглак Чинават народилася 21 червня 1967 року на півночі Таїланду у провінції Чіангмай. Вона була молодшою з дев'яти дітей Лерта Чинавата, депутата регіонального парламенту. Одним з її старших братів був Таксин Чинават, що згодом став прем'єр-міністром Таїланду.

1988 року Чинават закінчила Чіангмайський університет зі ступенем бакалавра з політології та державного керування, а 1991 р. стала випускницею Університету штату Кентукі зі ступенем магістра з інформаційних систем в управлінні (за іншими відомості – зі ступенем магістра з державного управління). Там же вона отримала ступінь магістра ділового адміністрування (МВА).

З липня 2011 року у Таїланді пройшли парламентські вибори, перемогу на яких здобула «Пхиа Тхаї» – об'єднання отримало 264 місця проти 160 місць у Демократичній партії Апхисіта, що зайняла друге

місце. 5 червня 2011 р. парламент Таїланду офіційно обрав Йінглак Чинават прем'єр-міністром (за неї було віддано 296 голосів з 500 можливих). Таким чином, вона стала першою жінкою-прем'єром та наймолодшим головою уряду в історії країни. Ще до свого призначення вона залишила посаду в SC Assets.

У серпні 2008 р. Чинават була включена журналом Forbes до списку найвпливовіших жінок світу.

Восени 2013 р. в Бангкоку почалися багатотисячні антиурядові виступи, очолювані колишнім членом парламенту від опозиційної Демократичної партії Сутхеп Тхаугсубаном. Демонстранти вимагають відставки Йінглак Чиннават, звинувачуючи її в тому, що насправді країною управляє її брат Таксин Чиннават. На початку грудня 2013 р. Чиннават прийняла рішення про розпуск парламенту у зв'язку з безперервними в країні акціями протесту проти чинного уряду. Відповідно до місцевого законодавства, це означає, що уряд на чолі з прем'єром йде у відставку.

✓ *«Краще вражати світ силою нашого прикладу, ніж прикладом нашої сили».*

Білл Клінтон

Білл Клінтон народився 19 серпня 1946 року в американському штаті Арканзас. Його справжнє ім'я – Вільям Джефферсон Блайт. Білл Клінтон зі шкільних років виділявся серед однолітків своїм розумом і музичним талантом – він грав у джаз. З молоддю зустрівся з президентом США Джоном Кеннеді. Після рукостискання президента він і вирішив присвятити себе політиці. Білл Клінтон закінчив університет у Вашингтоні і Оксфордський університет, потім вступив на юридичний факультет Єльського університету, де й познайомився з майбутньою дружиною. У 1973 р. Білл Клінтон почав викладацьку діяльність в університеті Арканзасу. Поступово він став займатися політикою. У 1978 р. Білл Клінтон став губернатором штату, кілька разів був переобираний на цей пост. Пріоритетами діяльності Клінтона був розвиток підприємництва та освіти. У 1992 р. Білл Клінтон став наймолодшим президентом США за всю історію країни. Під час його президентства у березні – травні 1999 р. США разом із НАТО брали участь у війні проти Сербії через конфлікт у Косово (операція «Союзницька сила»). Також за його участю були підписані історичні угоди між Ізраїлем та Організацією Визволення Палестини (вересень 1993 р., Вашингтон). У 1994 р. Клінтон став ініціатором підписання ізраїльсько-йорданської мирної угоди,

а в листопаді 1995 р. – Дейтонських угод щодо врегулювання конфліктів у Боснії та Герцеговині. У період його президенства США брали участь в інтеграційних процесах Американо-європейського континенту, кінцевою метою яких було створення якомога більшої кількості зон вільної торгівлі. Зовнішньополітична діяльність президента зробила США найвпливовішою країною світу. Білл Клінтон був активним учасником мирних переговорів на Балканах і в Ізраїлі. У 1996 р. його повторно обрали президентом. Білл Клінтон домогся неймовірного економічного розвитку США, добився зниження рівня інфляції, а також безробіття. Повноваження Клінтона закінчилися в 2000 р. – після гучного сексуального скандалу, пов'язаного з відносинами Білла Клінтона з практиканткою Білого дому М. Левінські. Після закінчення його терміну в Білому домі Білл Клінтон займався благодійною діяльністю та виступав з промовами в багатьох навчальних закладах та для загальної аудиторії. Він також є засновником Фонду Вільяма Клінтона, яка займається гуманітарною допомогою на міжнародній арені і пклується вдосконаленням системи профілактики та лікування СНІДу та проблемою глобального потепління. Останнім часом Білл Клінтон активно допомагав своїй дружині Гіларі Родем Клінтон в її намірі балотуватися на пост президента США у 2008 р. У разі обрання його дружини він міг би повернутися знову у Білий Дім та стати першим в історії США Першим Джентльменом. 18–23 квітня 2010 року Клінтон у якості гостя брав участь у Міжнародній конференції з питань СНІДу у Відні разом із такими зірками кіно та спорту, як Елізабет Герлі, Вупі Голдберг та Борис Беккер. Всесвітній форум лікарів (до австрійської столиці з'їхалися 25 тисяч експертів) був присвячений поборюванню дискримінації ВІЧ-інфікованих та протистоянню поширенню самого вірусу теренами Східної Європи, зокрема й України.

Політика Білла Клінтона щодо країн Південно-Східної Азії.

У 1993 р. відбувся перший саміт АТЕС на рівні глав держав, на якому президент США Б. Клінтон виступив з ініціативою створення до 2020 р. Азійсько-тихоокеанської зони вільної торгівлі як першого етапу інтеграції регіону. Відповідну декларацію було прийнято на саміті 17 країн АТЕС у Богорі (Індонезія) в листопаді 1994 р. Передбачалося до 2010 р. завершити лібералізацію торгівлі й інвестицій у провідних країнах регіону, до 2020 р. – у менш розвинутих. Проте внаслідок Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. інтерес до АТЕС значно ослаб. Азійська криза мала значні негативні наслідки для іміджу США в ПСА. Обурення вражених кризою країн викликала запізніла реакція США та запропоновані ними заходи для її здолання. США надали допомогу на двосторонній основі лише Республіці Корея, інші країни регіону отримали допомогу через МВФ, який обумовив її

вимогами болючих для них реформ. Відбулося вимушене зближення країн ПСА з кредитно-фінансовими організаціями Заходу, чого їм раніше вдавалось уникати. З точки зору східноазійських країн криза була викликана західними спекулянтами і використана США за допомогою МВФ для поширення американської моделі капіталізму на Східну Азію, для відкриття специфічних регіональних ринків для американських компаній. Вплив реформ на регіональні країни не завжди був продуктивним. Найдеструктивніший вплив вони мали на Індонезію – провідну країну ПСА, яка опинилася в стані фінансової, соціально-економічної й глибокої політичної кризи. Тож, незважаючи на те, що своїм економічним піднесенням країни ПСА багато в чому були зобов'язані підтримці і гарантіям безпеки з боку США, наслідком Азійської кризи 1997–1998 рр. стало виникнення рішучого спротиву американському регіональному лідерству, пошук азійськими тихоокеанськими націями регіональної ідентичності. Водночас криза сприяла значному поліпшенню регіонального іміджу Китаю, який відмовився від девальвації юаня, що могло ще більше зашкодити враженими кризою країнам; був готовий поділитися з ними своїми обмеженими ресурсами. Криза привела до формування структури «АСЕАН+3» (АСЕАН, Японія, Китай, Республіка Корея) як головного форуму Східноазійського діалогу. Вперше в історії вона об'єднала в єдиній регіональній структурі Південно-Східну і Північно-Східну Азію без залучення держав Заходу. Після Азійської кризи регіоналізм у Східній Азії з'явився як свідомий політичний процес, керований урядами, на протигагу регіоналізації на базі японських інвестицій без суттєвої урядової підтримки, що мала місце від середини 1980-х рр. Перше засідання «АСЕАН+3» відбулось у грудні 1997 р., у розпал кризи, для вироблення механізму фінансової кооперації між країнами регіону. Таким чином, хоч в дещо іншій формі, було реалізовано проект Махатхіра про створення Східноазійського економічного угруповання. Адміністрація Клінтона не заперечувала проти цього, як це було в 1990 р., проте така ситуація не могла не викликати стурбованість, адже на межі ХХ–ХХІ ст. Східна Азія стала для США пріоритетним регіоном не лише з точки зору торговельних і економічних зв'язків, але й глобальних геополітичних інтересів у контексті зростання регіонального впливу КНР. У меморандумі групи провідних американських експертів, підготовленому для новообраного президента Д. Буша 2001 р., політику адміністрації Клінтона було піддано серйозній критиці через брак чіткої стратегії в ПСА, адекватної реакції на Азійську фінансову кризу, менторський тон у відносинах з державами субрегіону. На думку експертів, останніми роками адміністрація Клінтона не приділяла достатньої уваги ПСА, його політика відзначалася короткотерміновими й епізодичними

відповідями на кризу замість чіткої, логічно послідовної стратегії; постійне невдоволення в регіоні викликало зосередженість США на просуванні власних уявлень про глобалізацію. Дійсно, наполегливе просування США ідей економічного лібералізму і демократії значною мірою суперечило національним моделям розвитку регіональних держав, важливими елементами яких була провідна роль держави в економіці; відмінне від США розуміння демократії, прав людини й інтелектуальної власності тощо.

- ✓ *«Всі повинні вчити англійську мову, а рідна мова повинна стати другою мовою».*
- ✓ *«Для перемоги над корупцією потрібно не шкодувати саджати у в'язницю друзів і родичів, які провинилися».*
- ✓ *«Ми використовували ті переваги, які Великобританія залишила нам: англійську мову, юридичну систему, адміністрацію, позбавлену партійних пристрастей. Ми ретельно уникали використання методів, властивих соціалістичній державі, бо бачили, як великий британський народ в результаті соціалістичної зрівнялівки перетворився на посередній».*

Лі Куан Ю

Лі Куан Ю – політичний діяч Сингапуру. Народився 16 вересня 1923 року в Сингапурі, в сім'ї китайського походження. Навчався спочатку в сингапурських закладах – у школі Телок Курау і Раффлз-коледжі (нині Національний університет Сингапуру), – потім у Кембриджському університеті (1945–1949). У 1949 р. повернувся на батьківщину. З 1950 р. займався адвокатською практикою в Сингапурі в компанії Lauscock and Ong, брав участь у профспілковому русі. У 1954 р. обраний генеральним секретарем партії «Народна дія», що прийшла до влади в 1959 р.. З 1959 рр. обіймав посаду прем'єр-міністра. У 1990–2004 рр. був старшим міністром в уряді Го Чок Тонга. У серпні 2004 р. отримав посаду міністра-ментора (наставника) в уряді свого сина Лі Сяньлун. Під керівництвом Лі Куан Ю Сингапур з бідної країни «третього світу» перетворився на одне з найбагатших держав.

Почесний доктор МГІМО. Є членом міжнародної опікунської ради школи управління «Сколково». Вважав перевагою колишнє британське володіння Сингапуром, зокрема, зберіг в країні англійську мову і британську правову систему, відкидав соціалістичні методи. Згодом Лі

Куан Ю висловлював захоплення Маргарет Тетчер, яка в свою чергу заявила: « Колись Сингапур вчився у Великобританії, а тепер ми вчимося у Сингапуру».

Маріан Лон Нол (13 листопада 1913 – 17 листопада 1985) – камбоджійський політичний діяч, прем'єр-міністр Камбоджі (1966–1967 і 1969–1971), президент кхмерської Республіки (1972–1975). У 1937 р. вступив на французьку військову службу, очолював національну поліцію. Вступив до камбоджійської армії в ранзі підполковника в 1952 р. і в своєму окрузі

успішно боровся з партизанами (Кхмер Іссарак). Був губернатором у Баттамбанг (1954), потім головний генштабу (1955), командував армією (1960), міністр оборони (1959–1966), заступник прем'єра (1963–1966), прем'єр-міністр Камбоджі (1966–1967). Головний архітектор безрешного перевороту 1970 р. Проголосив скинення монархії і Кхмерську республіку, в 1970–1972 рр. прем'єр-міністр, в 1972–1975 рр. президент республіки. Після закінчення громадянської війни в Камбоджі влада перейшла в руки «червоних кхмерів». За 12 днів до падіння Пномпеня Лон Нол біг на Гаваї, а звідти перебрався до Каліфорнії, де й помер; залишилися в Пномпені діячі його уряду (включаючи рідного брата Лон Нола) були розстріляні полпотівцями. Після смерті Лон Нола рух його послідовників в еміграції очолив Сон Санн, який в 1990-х роках брав участь у формуванні коаліційного уряду Камбоджі під егідою ООН.

Махатхир Мохамад – державний і політичний діяч Малайзії, в 1981–2003 рр. прем'єр-міністр. Народився в сім'ї шкільного вчителя. За освітою лікар: в 1953 р. закінчив медичний факультет Університету Малайя в Сингапурі. Вів медичну практику. У 1946 р. вступив у щойно засновану Об'єднану малайську національну організацію (ОМНО). У 1964 р. став членом парламенту від

ОМНО. У 1969 р. за критику політики прем'єр-міністра, Абдул Рахмана, виключений з ОМНО. Написав книгу «Малайська дилема», яка відразу ж була заборонена в Малайзії. У 1972 р. при прем'єр-міністрі Абдул Разак відновлений в ОМНО і через рік призначений сенатором.

У 1972–1981 рр. – заступник прем'єр-міністра. У 1981–2003 рр. президент партії ОМНО і прем'єр-міністр. 19 травня 2008 р., намагаючись чинити тиск на прем'єр-міністра Абдуллу Бадаві і змусити його покинути пост на користь його заступника Наджиба Разака, заявив про вихід з ОМНО. Повернувся в партію, як тільки Наджіб Разак зайняв пост прем'єр-міністра. При ньому Малайзія перетворилася з країни зі слабкорозвиненою аграрною економікою в одного з «азійських тигрів». Пропагував «азійські цінності» на противагу західним, очолював міжнародний рух неприєднання. Автор концепції «Бачення 2020», що ставить на меті перетворення Малайзії в індустріально розвинену державу до 2020 р. Великою заслугою Махатхира вважається подолання фінансової кризи 1998 р. з опорою на власні сили. Як превентивний захід щодо подібних економічних потрясінь в майбутньому, доктор Махатхир Мохаммад висунув «проект золотого динара», який передбачає створення забезпеченої золотом міжнародної валюти. У зв'язку з азійською кризою 1998 р., поклав всю провину на свого заступника і міністра фінансів Анвара Ібрагіма, який був незабаром притягнутий до кримінальної відповідальності за звинуваченням у корупції та содомії (останнє звинувачення було знято судом). Для усунення своїх політичних супротивників вдавався до Закону про внутрішню безпеку, котрий дозволяв йому заарештовувати і утримувати в ув'язненні без суду і слідства будь-якого громадянина країни. У 1987 р. таким чином були закриті чотири газети і заарештовано 106 політичних активістів. Ініційоване Мохаммадом цькування своїх політичних супротивників викликало протести неурядових організацій в країні і за кордоном. Очолював делегації Малайзії на багатьох міжнародних форумах. У 1987 р. обраний головою міжнародної конференції по боротьбі зі зловживанням наркотиків та їх незаконним обігом. У липні-серпні 1987 р. відвідав Москву з офіційним візитом. Сукупність його поглядів отримала назву махатхірізм. У 1998 і 2007 рр. випускалися марки з його портретом. У 1998 р. московське видавництво «Літопис» видало збірник промов і виступів Махатхира під назвою «Від імені свого народу».

Мегаваті Сукарнопутрі – п'ятий Президент Індонезії. Займала цю посаду з 23 липня 2001 р. до 20 жовтня 2004 р. Дочка першого президента країни Ахмеда Сукарно. Перша жінка-президент Індонезії. Перший президент Індонезії, яка народилася після отримання країною незалежності. Її матір'ю була одна з дев'яти дружин Ахме-

да Сукарно, першого президента Індонезії, що оголосив про незалежність країни в 1945 р. Мегаваті була другою дитиною Сукарно і першою його дочкою. Їй було 19 років, коли її батько був відсторонений від влади. В юності двічі намагалася отримати вищу освіту (у галузі сільського господарства та філософії), однак обидва рази не закінчила університет. У ІДП дочка першого Президента незалежної Індонезії взяли легко, розуміючи, що її участь підвищить імідж партії. Мегаваті швидко стала популярною. Її статус дочки Сукарно компенсував відсутність ораторських здібностей. І хоча на парламентських виборах 1987 р. ІДП показала поганий результат, Мегаваті була обрана до Ради народних представників Індонезії, одну з двох палат Народного Консультативної Конгресу, який виконує поточні законодавчі функції в перервах між сесіями НКК. У травні 1998 р. після відходу з поста президента Сухарто створила і очолила альтернативну ДПП партію під назвою Демократична партія Індонезії (бореться). У квітні 2000 р. відбувся Перший Конгрес ІДП-Б, де Мегаваті була переобрана Головою партії на другий термін. Варто відзначити, що за посаду також боролися два інших кандидата, які не хотіли, щоб Мегаваті займала одночасно дві посади: віце-президента та Голови партії. Обидва в майбутньому покинуть ІДП-Б і створять свої фракції. У 1999–2001 рр. віце-президент, а в 2001–2004 рр. – президент Індонезії. Зайняла посаду Президента країни після відсторонення від влади попереднього президента, Абдурахмана Вахіда. Балотувалася на наступний термін, проте програла у другому турі виборів Сусіло Бамбангу Юдхойоно. У 2004 р. журнал «Форбс» поставив Мегаваті Сукарнопутрі на восьме місце в списку найвпливовіших жінок світу.

Нгуєн Тан Зунг – в'єтнамський державний діяч. Прем'єр-міністр країни з червня 2006 року. Нгуєн Тан Зунг народився 17 листопада 1961 р. в провінції Ца Мау на півдні В'єтнаму. У день свого 12-річчя майбутній політик добровільно приєднався до армії Національного визвольного фронту Південного В'єтнаму, яка згодом стане частиною Народної армії В'єтнаму. На перших порах Нгуєн Тан Зунг надавав першу медичну допомогу і виконував завдання в галузі зв'язку, наглядав за хворими і працював медиком. За роки В'єтнамської війни Зунг був чотири рази поранений і згодом мав статус пораненого рівня. По закінченні війни він навчався медицині і отримав ступінь бакалавра. До входження в посаду

прем'єр-міністра Зунг з 29 вересня 1997 р. займає посаду Першого заступника прем'єр-міністра. Також він очолював Державний банк В'єтнаму в період з 1998 по 1999 рр. У Комуністичну партію В'єтнаму Зунг був прийнятий 10 червня 1967 р., після чого повністю присвятив себе армійській діяльності, воював, і згодом обирався членом партійного Політбюро на восьмому, дев'ятому та десятому партійних конгресах. Зунг став першим високопоставленим комуністичним лідером В'єтнаму, народженим після Серпневої революції 1945 р. У 57-річному віці він також став наймолодшим прем'єр-міністром в історії В'єтнаму. Примітно, що все життя Зунг провів у Південному В'єтнамі, залишаючись в цьому регіоні навіть під час військових дій. 25 липня 2007 р. він був переобраний на свою посаду.

- ✓ *«Зміни не настануть, якщо ми будемо чекати допомоги від когось іншого або чекати потрібного моменту. Чекати потрібно тільки самих себе. Ми самі і є ті зміни, які нам потрібні».*

Барак Обама

Барак Обама – 44 президент США. Народився в Гонолулу, штат Гаваї, в родині Барака Хусейна Обама-старшого та Анни Данам. Його батько походить з селища Алего провінції Ньянза Республіки Кенія, а мати з міста Вічіта американського штату Канзас. Батьки познайомилися під час навчання у Гавайському університеті, де Обама-старший навчався як іноземний студент. Коли Баракові виповнилося два роки його батьки спочатку розійшлися, а потім офіційно оформили розлучення. Його батько продовжив навчання в аспірантурі в Гарвардському університеті, де він здобув науковий ступінь доктора та повернувся до Кенії. Мати Барака вийшла заміж удруге, цього разу за індонезійського студента Лоло Соеторо, від якого в неї народилася донька. У 1967 році сім'я переїхала на помешкання до батьківщини вітчима – Джакарти, де Барак відвідував школу і провчився до четвертого класу. Пізніше, його відправили до Гонолулу жити з батьками матері. У Гонолулу він закінчив школу в 1979 р. Коли Баракові виповнилося 21 рік, він дізнався, що його батько раптово помер в автомобільній аварії в Кенії. У 1995 р. померла від раку також його мати. Хоча його батько був за походженням африканцем, Барак провів усе дитинство в оточенні білої матері та її родини – і таким чином поєднав у собі дві раси та два світогляди. У книзі «Мрії від мого батька»

Барак Обама розкрив свої спогади про дитинство та формування світогляду на основі власного досвіду у багаторасовій родині. По закінченні школи Обама два роки навчався в приватному коледжі «Оксиденталь», а потім перевівся до Колумбійського університету, де вивчав політологію і спеціалізувався на міжнародних відносинах. У 1983 р. здобув ступінь бакалавра і працював протягом одного року у видавничій та консалтинговій компанії «Міжнародна Бізнесова Корпорація» (ВІ). У 1985 р. Барак переїхав до Чикаго, де керував благодійним проектом допомоги місцевим церквам та організовував програми навчання для мешканців бідних районів міста. У 1988 р. Барак Обама вступив на юридичний факультет Гарвардського університету. На початку 1990 р. його було обрано першим в історії темношкірим президентом «Гарвардського Правничого Ревю» – студентського журналу юридичного факультету. У 1991 р. закінчив юридичний факультет і повернувся до Чикаго, де почав працював в недержавній організації, яка займалася допомогою в реєстрації виборців. Пізніше працював в адвокатській конторі «Майнер, Барнгл & Гелланд», спеціалізацією котрої було забезпечення дотримання та захист громадянських прав. Барак Обама також викладав юриспруденцію на правничому факультеті Чиказького університету з 1993 по 2004 рік. У 2004 р. його було обрано до Сенату США. У серпні 2005 р. разом із сенатором Ричардом Лугаром відвідував Україну (Донецьку область) в рамках програми утилізації боєприпасів. У 1996 р. Барака Обаму було обрано до сенату штату Іллінойс від муніципалітету Гайд-Парк на півдні Чикаго. У 2003 р., коли демократи отримали більшість в сенаті штату, його було обрано головою комітету з питань охорони здоров'я та соціальної служби. В якості сенатора штату Іллінойс він запропонував декілька законопроектів, які були спрямовані передусім на допомогу малозабезпеченим громадянам та громадянам без медичної страховки. У 2000 р. Обама балотувався на кандидатуру до Палати Представників Конгресу США від Демократичної партії. У середині Демократичної партії його суперником був кандидат, який вже чотири терміни обіймав цю посаду і мав ширшу підтримкою членів партії ніж Обама. У результаті Барак Обама отримав тільки 30 % голосів проти 61 % його суперника і програв номінацію. Тим часом, продовжуючи роботу в сенаті штату, він запропонував законодавчий акт, який зобов'язував поліцію записувати на відео допити в справах, які каралися смертною карою. Обама також підтримував законодавчі ініціативи, які зобов'язували страхові компанії включати в страховку діагностичну мамографію для жінок. Завдяки своїй плідній праці в сенаті штату, та готовності конструктивно співпрацю-

вати як з демократами, так і з республіканцями, він отримав популярності серед виборців і був легко переобраний до сенату штату в 2002 р. У 2004 р. Барак Обама балотувався до сенату США, де звільнилося місце після відставки колишнього сенатора. Передвиборна кампанія складалася з двох етапів: номінація всередині Демократичної партії і вибори проти кандидата від Республіканської партії. На початку кампанії номінації від Демократичної партії він посідав друге місце за рівнем підтримки після свого конкурента-мультимільонера. Несподівано для багатьох, після сімейних негараздів рейтинг конкурента Обами почав знижуватися. Таким чином, Обама випередив іншого кандидата і збільшив розрив між ними завдяки своїй вдальш рекламній кампанії і підтримці інших впливових демократів. Із семи кандидатів на сенаторське місце від Демократичної партії Обама отримав 52 % голосів 15 березня 2004 р. Таким чином, в загальних виборах він був єдиним кандидатом від Демократичної партії США. Його суперником був республіканець Джек Раян. Однак під час передвиборної компанії республіканець вибув із боротьби через скандальне розлучення з жінкою і Обама отримав у суперники маловідомого та недостатньо харизматичного конкурента, якого він легко випередив на виборах, отримавши 70 % голосів. 4 січня 2005 року він прийняв присягу як сенатор Конгресу США. За неповні три роки діяльності в складі сенату США Барак Обама запропонував 152 законодавчі акти і брав активну участь у підготовці інших 427 законопроектів. Серед запропонованих ним законопроектів спостерігачі відмітили закони, спрямовані на підтримку студентства та полегшення для них фінансового тягаря. Серед його ініціатив також були закони, спрямовані на посилення безпеки на кордонах та стосовно реформи імміграційної системи. Зокрема, Барак Обама підтримував ідею побудови огорожі вздовж кордону з Мексикою та загальні заходи з покращення охорони кордону. Разом з іншими демократами Обама також наполягав на перегляді чинних стосунків між урядовцями і лобістами, вимагав більшої відкритості і тяжчих покарань за зловживання та хабарництво. 10 лютого 2007 р. в м. Спрингфілд, Іллінойс, Барак Обама проголосив про свої наміри балотуватися на номінацію від Демократичної партії на президентських виборах 2008 року. В багатьох ЗМІ номінація першого темношкірого кандидата на посаду президента країни стала новиною № 1. Серед декількох кандидатів всередині демократичної партії на початку 2007 р. він залишався дещо позаду від іншого провідного кандидата – Гіллари Клінтон. Численні спостерігачі звертали увагу на значущість расових упреждень і загальних уподобань серед населення в наступній передвибор-

ній боротьбі. Барак Обама здобув перемогу над республіканським кандидатом Джоном Маккейном на виборах 4 листопада 2008 р. Двадцятього січня 2009 р. Барак Обама обійняв посаду президента США.

Політика Барака Обами щодо країн Південно-Східної Азії.

Сполучені Штати Америки значною мірою впливають на розвиток сучасних міжнародних відносин. Водночас, зростає роль і значення Південно-Східної Азії у світовій політиці, цей фактор впливатиме на адміністрацію Барака Обами, яка прагне розробити ефективну політику щодо регіону. Які наслідки перемоги Б. Обами для країн Південно-Східної Азії? Яку стратегію обере новий президент у відносинах з ключовими країнами регіону?

У сучасних умовах американська адміністрація на чолі з Б. Обамою на початку свого терміну правління концентруватиметься на економічній ситуації у США і боротьбі зі світовою фінансовою кризою. Водночас, окрім боротьби з економічною кризою, новому лідеру доведеться вирішувати низку проблем, пов'язаних із зовнішньою політикою. Зазначимо, що у сфері зовнішньополітичних пріоритетів США особливе значення продовжує займати АТР, в якому нова адміністрація, як і попередня, намагатиметься не втратити свій вплив, а навпаки, посилити його. Важливе значення Азії для нової адміністрації підтверджує і те, що одразу після призначення Г. Клінтон держсекретарем США, її перші візити були здійснені в азійські країни, зокрема Китай, Японію, Республіку Корея (РК). Це був не тільки акт символізму. Так, голова підкомітету з азійсько-тихоокеанських справ Ф. Фалімавега вказує, що адміністрація Б. Обами, відправивши Г. Клінтон у азійське турне, підкреслила важливість регіону для американських інтересів та відновлює свій вплив і лідерство у регіоні. Отже, демократична адміністрація надає ПСА великого значення і укріплює взаємозв'язки з країнами регіону. Зумовлено це зростанням авторитету і впливу Китаю на світовій арені та в регіоні; збереженням військово-політичних союзів США з Японією і РК; економічною потужністю регіону; необхідністю збереження стабільності у регіоні і недопущення розповсюдження зброї масового знищення, що може загрожувати США та їх азійським союзникам.

Зупинимося на передвибірчих заявах команди Б. Обами (разом з тим, підкреслимо, що вони не завжди втілюються у життя) і проаналізуємо загальні контури політики адміністрації США щодо Китайської Народної Республіки (КНР), Японії, Республіки Корея. Саме ці держави є одними з головних об'єктів американської регіональної політики. Так, південнокорейський професор з міжнародних відносин Кім Сунг-Хан відзначав, що останні декілька років адміністрація Буша була за-

йнята Іраком і Близьким Сходом. Наголосимо на тому, що Обамі необхідно приділяти більше уваги Азії, пріоритети очевидні – Китай, Японія і Південна Корея [3]. До того ж, як найбільш небезпечний район в АТР США продовжують розглядати Корейський півострів, де протистояння двох корейських держав може за певних умов втягнути США в озброєний конфлікт на стороні Республіки Корея. Запобігання конфлікту на півострові та вирішення ядерної проблеми КНДР залишається одним із пріоритетів політики США.

Немає сумнівів, що Північна Корея буде залишатися серйозною проблемою для демократичної адміністрації, особливо у контексті останніх подій. Пхеньян мав намір на початку квітня вивести на орбіту штучний супутник Землі. Японія, США й РК розглядали майбутній запуск супутника як привід для проведення КНДР випробувального запуску балістичної ракети. 5 квітня 2009 р. КНДР здійснила запуск ракети-носія і вказувала про успішний старт. Світові держави стверджували зворотнє. На думку багатьох експертів, супутник затонув у Тихому океані і спроба доставити його на орбіту закінчилася невдачею. Однак, питання про те, виведений супутник на орбіту чи ні, є неголовним. Небезпечним є те, що Пхеньян порушив заборону на випробування балістичних ракет. Адже резолюція ООН № 1718 закликала Північну Корею припинити всі види діяльності, пов'язані з її ядерною і ракетною програмами. Рада Безпеки ООН засудила дії Пхеньяну і попередила КНДР про намір посилити санкції щодо неї. У відповідь 14 квітня 2009 р. КНДР заявила, що вона не буде приймати участь у шестисторонніх переговорах та укріплюватиме ядерні сили для самозахисту через військову загрозу з боку ворожих сил. Пізніше за вимогою керівництва КНДР її територію покинули американські експерти та співробітники МАГАТЕ. Окрім вирішення північнокорейської ядерної проблеми, адміністрація Б. Обама ймовірно намагатиметься посилити політику «залучення» і «взаємодії» з Китаєм. У цілому, можна очікувати покращення американсько-китайських відносин. Так, під час передвиборчої кампанії Г. Клінтон заявила, що американсько-китайські відносини стануть у ХХІ ст. важливими двосторонніми відносинами. Пізніше вона наголошувала на необхідності США вести з Китаєм всеохоплюючий діалог [4]. Офіційно Китай підкреслює значимість конструктивних відносин зі США. Разом з тим, традиційно Китаю було зручніше мати справу з республіканцями, ніж з демократами, які надмірно акцентують увагу міжнародного суспільства щодо теми прав людини, політичних свобод. Так, вже під час перших зустрічей з китайськими посадовцями Г. Клінтон звернулася до проблем прав лю-

дини не тільки у приватних зустрічах, але і на прес-конференції, наголосивши на важливості просування прав людини і релігійної свободи.

Для США завданням залишається не допустити посилення впливу КНР як військової та економічної сили, що може призвести до зміни балансу сил у регіоні. У контексті цього пріоритетними завданнями США є укріплення співпраці з їх азійськими союзниками Японією і РК та збереження американської військової присутності в цих державах, що розглядається США як необхідний елемент для збереження стабільності і порядку в регіоні. Так, адмірал Тихоокеанського командування США Т. Китінг вказував, що нова стратегія США заснована на принципах партнерства, військової присутності та боєготовності. Він підкреслив важливість колективних дій, що не означає відходу від головного обов'язку США боротися і перемогти [5].

Ці заяви, азійське турне Г. Клінтон продемонстрували, що уряд Б. Обами зберігатиме належні відносини з Японією і РК. Зокрема, Г. Клінтон у Південній Кореї запевняла «одного з американських найсильніших союзників у регіоні щодо безперервного інтересу США до подальшого будівництва взаємовідносин» та підкреслила зобов'язання використовувати шестисторонні переговори, щоб досягти прогресу у денуклеаризації Північної Кореї. Частина американських науковців також підтримують ідею продовження шестисторонніх переговорів. Так, Д. Манзулло вказував, що необхідно використовувати такий переговорний процес зі всіма його перевагами і слабкими сторонами, в яких США мають відігравати провідну роль. Водночас, дослідник наголошує, що США не повинні жертвувати альянсами заради короткострокової вигоди. Держсекретар США у Сеулі також підтвердила, що США не зацікавлені у розвитку відносин з КНДР за рахунок відносин з Південною Кореєю. Тому, Пхеньяну необхідно працювати над покращенням відносин з Сеулом.

Зазначимо, що багато азіатів і американців останніми роками звинувачували США у тому, що вони діяли самостійно і не консультувалися із союзниками. Так, американський дослідник Д. Паал підкреслював, що, починаючи з 2001 р., США були стурбовані тероризмом і мало прислухалися до проблем азійських партнерів. Настав час, щоб новий президент показав важливість і місце азійських країн для вашингтонської влади і зосередився на пошуку кращих відносин з країнами регіону. Зокрема, науковець вважає, що Б. Обамі необхідно сигналізувати Китаю, що адміністрація проводитиме з ним конструктивну взаємодію; щодо Японії США потрібно акцентувати увагу на координації дій у зовнішній політиці. Новий лідер обіцяє вдосконалювати

координацію дій між Сеулом і Вашингтоном. Це хороший початок. Зазначимо, що з перемогою на президентських виборах у США Б. Обама у Південній Кореї відбуваються дискусії щодо того, якою буде північнокорейська політика нової адміністрації. КНДР є одним з головних напрямів дипломатії РК, тому в Сеулі зацікавлені тим, як діятиме щодо Пхеньяну їх головний союзник – Сполучені Штати.

Підкреслимо і те, що активність Китаю створює нові можливості для розвитку військово-політичних відносин США з Японією і РК, для їх тристоронньої співпраці. Хоча, ці відносини не зовсім влаштовують Пекін і Москву, які не мають у Північній Азії аналогічних союзів. Водночас, у своїй авторській статті Б. Обама наголошував про необхідність підштовхувати Китай до виконання більш відповідальної ролі у вирішенні спільних проблем ХХІ ст. Це вказує на те, що не тільки двосторонні механізми будуть працювати, а і багатосторонні підходи в дипломатії. Новий уряд буде активно взаємодіяти з Китаєм, водночас, укріплювати американсько-японський і американсько-південнокорейський альянси. І навпаки, укріплюючи партнерські відносини з РК, Японією, США будуть використовувати ці альянси як основу для активної взаємодії з Китаєм. Так, демократи вказують, що на відміну від своїх попередників у зовнішній політиці дотримуються «прагматизму», а не «жорсткої ідеології». Дійсно, гострі проблеми сучасності США важко вирішити самостійно. Тому адміністрація Обама прагне до співпраці у пошуку вирішення глобальних проблем. Так, Б. Обама наголошував, що відносини і взаємодія між США і Китаєм не лише в інтересах двох країн, але і всього світу. З американського боку була висловлена зацікавленість активізації двосторонніх консультацій та координації дій з проблем безпеки, зокрема щодо нерозповсюдження ядерної зброї, що є однією з головних цілей нової адміністрації. Вже 2 березня 2009 р. спеціальний представник США у КНДР С. Босворт розпочав свій робочий візит у країні Східної Азії, мета якого просування процесу денуклеаризації Корейського півострова (тобто повна відмова КНДР від ядерної зброї і існуючих ядерних програм). В умовах чергового загострення відносин між КНДР і РК та ядерної проблеми перед США постає чимало складних питань, які доведеться вирішувати. Нагадаємо, що ще перед запуском Північною Кореєю ракети-носія на початку січня 2009 р., Пхеньян звинуватив Сеул у підготовці військового вторгнення на північ півострова і 30 січня оголосив про вихід зі всіх політичних угод з РК.

Звісно США потрібно діяти і реагувати на таку поведінку Пхеньяну. Для адміністрації Б. Обама щодо КНДР важливим завданням є не

робити неправильні кроки лише для того, щоб не повторювати політику Дж. Буша-молодшого. Так, Д. Паал вірно вказує, що помилка Дж. Буша-молодшого була у тому, що він підтримував будь-яку політику, але не політику його попередників, аналогічно діяла адміністрація Б. Клінтона «все що завгодно, тільки не підхід Дж. Буша». Які інструменти необхідно адміністрації Обама використовувати, щоб вирішити північнокорейську ядерну проблему? Як закликати КНДР до поновлення переговорів? Частина експертів схиляє Б. Обаму до форсування подій на Корейському півострові за допомогою організації двостороннього саміту США-КНДР. Деякі переконують, що зустріч президента (віце-президента) США з лідером КНДР прискорила б процес переговорів. Інші експерти наполягають на необхідності більш послідовно, наполегливо і жорстко, ніж адміністрація Дж. Буша добиватися від Пхеньяну реальних кроків щодо ядерного роззброєння. Б. Обама пропонує використовувати дипломатичні важелі впливу, щоб підштовхнути КНДР відмовитися від ядерної зброї. Г. Клінтон вказує на наступні методи: «різка влада» та використання «ряду інструментів – дипломатичних, економічних, військових, політичних або комбінація інструментів для кожної окремої ситуації». Клінтон також наголосила, що дипломатія США будуватиметься за принципом тісної взаємодії не лише «м'якої влади, але і розумної сили». Ф. Фалімавега вважає, що необхідно більший акцент зробити на економічній допомозі, правах людини і переговорах з Північною Кореєю щодо Корейського мирного договору щоб замінити угоду перемир'я 1953 р. Директор центру американсько-корейських відносин С. Снайдер пропонує двостороннє обговорення між Вашингтоном і Пхеньяном у межах шестисторонніх переговорів [2, с. 16]. Відомий південнокорейський дослідник В. Ча закликає адміністрацію США змінити парадигми у політиці щодо КНДР. Зазначимо, що адміністрація Б. Обама у публічних заявах ідентифікувала Північну Корею перш за все у контексті нерозповсюдження ядерної зброї, але вона представляє більш складний виклик, від якого залежить безпека півострова і регіональна стабільність. Так, В. Ча вказує на необхідність вирішувати окрім ядерної проблеми і проблему північнокорейських ракетних програм під час шестисторонніх переговорів. Виникає у вирішенні корейської проблеми ще одна обставина: час північнокорейського лідера можливо обмежений. В цьому контексті В. Ча вважає, що адміністрації потрібно проводити окремий тристоронній діалог США з РК і Китаєм. Держави починають розуміти необхідність розробки плану спільних дій на випадок політичної кризи у КНДР. Проте таке обговорення буде негативно сприйнято Пхеньяном. На ду-

мку автора, метою таких переговорів є створити деяку прозорість пріоритетів і дії трьох держав у відповідь на можливу політичну нестійкість на Півночі. Координація дій заздалегідь допоможе мінімізувати непередбачувані наслідки подій. До того ж, адміністрація Б. Обами не повинна відчувати себе зобов'язаною проводити на вищому рівні зустріч з лідером Північної Кореї. Тільки після того, як процес денуклеаризації буде завершений, тоді може розглядатися/плануватися зустріч на президентському рівні. Отже, новій адміністрації необхідно проектувати стратегію, що призведе до денуклеаризації і збереження стабільності на півострові.

Важливим завданням США у вирішенні ядерної програми КНДР є мінімізація відмінності з Сеулом. Для цього потрібно дотримуватися деяких основних принципів. США повинні продемонструвати, що залишаються прихильниками мирного дипломатичного рішення у рамках багатостороннього переговорного процесу (не дивлячись на різні погляди республіканців або демократів, які розглядають примусовий варіант і/або зміну режиму). Зазначимо, що Сеул позитивно відреагував на рішення адміністрації Дж. Буша у жовтні 2008 р. вилучити Північну Корею з переліку країн, що підтримують тероризм у відповідь на пхеньянську угоду щодо перевірки КНДР у червні 2008 р. Багато хто вважав це рішення передчасним. Так, Б. Обама заявляв, що лише протокол перевірки КНДР є передумовою для її вилучення зі списку держав – спонсорів тероризму, як і для подальших успіхів у ядерних переговорах. Ще один важливий момент, адміністрація не має покращувати відносини з КНДР за рахунок відносин з РК. Тому важливо підкреслювати, що відносини між США і КНДР не будуть налагоджені доки Пхеньян відмовляється вести діалог з РК. США працюють у цьому напрямку і неодноразово наголошували, що США готові до шестисторонніх переговорів з Північною Кореєю, але Північній Кореї необхідно покращити відносини з його сусідами.

15 лютого 2009 р. Г. Клінтон вказала, що у разі, якщо КНДР дійсно здатна повністю покінчити зі створенням ядерної зброї і зробить це, адміністрація Б. Обами буде прагнути до нормалізації двосторонніх відносин, заміни угоди від 1953 р. про перемир'я постійним мирним договором і допоможе північнокорейському народу задовольнити його економічні потреби і потреби в електроенергії. Адміністрація виступає за необхідність співробітництва з Російською Федерацією, Китаєм для вирішення цієї проблеми. Зазначимо, що під час загострення ситуації на півострові, співробітництво між США і КНР було важливим для досягнення необхідного результату (це було у випадку китайської під-

тримки резолюцій РБ ООН № 1695 і № 1718 у відповідь на випробування КНДР ракет і ядерної зброї в 2006).

Водночас, американська адміністрація, орієнтована на діалог і компроміс з КНДР, може зробити ряд помилкових кроків, що зміцнять позиції північнокорейського керівництва. На жаль, КНДР продовжує «свою політику». Як правило, на початку нового президентського періоду у США Пхеньян спочатку загострює ситуацію на півострові, а потім за більшу компенсацію продає свою ядерну програму «новим» американським учасникам переговорів. Тому можна чекати і інших провокаційних запусків північнокорейських ракет або дій в демілітаризованих зонах. Нагадаємо, що 8 березня 2009 р. озброєні сили КНДР були приведені у стан боєготовності у зв'язку з початком південнокорейсько-американських військових навчань. Велика ймовірність того, що Пхеньян зробить інші провокації, щоб перевірити нового американського президента і привернути його увагу, яка зосереджена на інших проблемах. Американський професор П. Бек навіть вказує, що друге випробування ядерної зброї не може бути виключеним. Провокація – це крик до уваги; КНДР чинить тиск на США, РК і сигналізує, що не буде пристосовуватися на переговорах, не дивлячись на зміну американської влади.

Отже, ситуація навколо Північної Кореї ймовірно піде традиційним колом: загострення ситуації, переговори, поступки з боку Пхеньяну, отримання економічної допомоги, нове загострення. При цьому Пхеньян розраховує, що з демократичною адміністрацією домовитися легше, ніж з республіканцями і напевно посилить свої вимоги: не просто вилучення зі списку країн, що підтримують тероризм, чого вдалося добитися від Дж. Буша, але і зняття інших фінансових санкцій. На вимоги Вашингтона надати додаткову інформацію про уранову ядерну програму, про експорт ядерних технологій тощо, Пхеньян реагуватиме більш різко. Знову ж таки – з метою підвищити «ціну». Як зазначив співробітник фонду «Спадщина» Б. Клінгер: «Північна Корея прагне досягти своїх цілей через формальні і неформальні засоби, маніпулюючи і граючи на протиріччях учасників переговорів».

Новій адміністрації необхідно зуміти поступово шляхом політики «залучення» сприяти змінам у характері північнокорейського режиму у напрямі ринкових реформ і відкритості, це найбільш надійний шлях до денуклеаризації КНДР. Іншим важливим напрямом підходу до Пхеньяну – розробка спільно з іншими учасниками шестистороннього процесу детального, підкріпленого фінансовими ресурсами, плану того, що робити у разі смерті Кім Чен Іра і можливого політичного колапсу

Північної Кореї. Чутки про смерть лідера КНДР почали розповсюджуватися після того, як він не з'явився на параді, який відбувся на честь святкування 60-ої річниці утворення КНДР. Віце-президент Центру політичних технологій С. Міхеєв вважає, що чутки про хворобу і смерть Кім Чен Іра можуть бути сплановані членами уряду, щоб перевірити наближених. Але якщо з'являться підтвердження цього, розвиток подій може бути різним (країна впаде у повний хаос або нічого не зміниться, або компроміс між цими крайнощами). Є ще наступні варіанти. Перший – боротьба за владу в КНДР виллється у відкрите військово-політичне протистояння різних, не видимих сьогодні угруповань. Це призведе до дестабілізації положення в країні, великої кількості біженців до Китаю, РК, Росії. Водночас, С. Міхеєв підкреслив, що початок війни між Південною і Північною Кореєю маловірогідний, лише якщо РК спробує розв'язати військову операцію, щоб підпорядкувати КНДР. Другий варіант – боротьба за владу не супроводжуватиметься видимою політичною дестабілізацією. Це дасть можливість учасникам переговорів розширити діалог з Пхеньяном, надаючи допомогу в обмін не на ядерну програму, а на ринкові реформи. Ряд аналітиків вважають, що Північна Корея ніколи не відмовиться від програми збагачення урану. Існує думка, що і новий лідер КНДР переслідував би попередню політику і малоймовірно, що відбудуться економічні і політичні реформи, відкриття КНДР.

Отже, Південно-Східна Азія – динамічний регіон, що має для США важливе стратегічне значення і продовжує залишатися у сфері їх зовнішньополітичних пріоритетів. Регіон поступово перетворюється на арену економічного і політичного суперництва США з КНР, водночас ці двосторонні відносини набувають все більше значення не лише для цих держав, а і для сучасної системи міжнародних відносин. Для США американсько-азійські відносини мають ключове значення для успішної реалізації багатьох задач. Особливе значення мають і будуть мати їх військово-політичні азійські союзники, з якими США тісно співпрацюють і укріплюють відносини. Новий чинник у ситуації навколо Корейського півострова може з'явитися у разі смерті Кім Чен Іра. Китай, США, РК, РФ, Японія поки не мають скоординованого підходу до такого сценарію розвитку подій. Для недопущення непередбачуваних наслідків і збереження стабільності потрібна координація дій вищезгаданих держав і виділення фінансових ресурсів, що в умовах світової економічної кризи буде достатньо важко. Складним і дуже важливим завданням для США залишається вирішення ядерно-ракетної проблеми КНДР, що ускладнилася и загострилася через останні дії Північної

Кореї. Б. Обама і його команда не раз висловлювалися за налагодження співпраці з Північною Кореєю і остаточне вирішення ядерного питання мирними дипломатичними засобами. Це не означає, що політика США відразу перетвориться на сферу нескінченних поступок, але ймовірно, що за часів правління Б. Обами з'являться нові можливості для переговорів і багатостороннього вирішення гострих проблем, зокрема корейської. Якщо Північна Корея остаточно відмовиться від переговорів і буде загрожувати американським інтересам і безпеці їх азійських союзників, то США будуть залучати і намагатися перекопати КНР, РФ, частково РК припинити будь-яку допомогу КНДР, вести жорсткі санкції і розглядати нові обмеження щодо КНДР. Кінцевою метою залишається денуклеаризація Північної Кореї.

Мао Цзедун є найвидатнішим учителем світового пролетаріату».

✓ *«З точки зору нереволюційного світогляду життя дається, щоб мати будинок, надбання, робити кар'єру, смачно їсти і веселитися. З точки ж зору революційного світогляду, життя дане для революції. Якщо не боротися за революційні ідеї, то життя не має сенсу».*

✓ *«Суспільство, яке уособлює кампучійський народ, має бути здоровим і міцним. Милосердя – це злочин».*

✓ *«Подивіться на мене – хіба я схожий на жорстоку людину? Моя совість чиста».*

✓ *«Ти повинен працювати, незважаючи на біль.*

Ти повинен бути твердим, як камінь. Не можна ледарювати і ухлятися від роботи» перше правило косанг (перевиховання).

Після другого: «Ти хочеш піти проти історії.

Ти повинен коритися наказам “ангка лоеу” – людина зникала».

Пол Пот

Пол Пот (справжнє Салот Сар, кхмер.; 1925 – 15 квітень 1998) – камбоджійський політичний і державний діяч, Генеральний секретар

Комуністичної партії Кампучії (1963–1979), прем'єр-міністр Кампучії (1976–1979), лідер «червоних кхмерів». Правління Пол Пота, що супроводжувалося масовими репресіями та голодом, призвело до загибелі, за різними оцінками, від 1 до 3 млн осіб. Відомо, що Салот Сар народився, як прийнято вважати, в 1925 році в селі Прексбаув у кхмерській селянській родині Пек Салот і Сік Ньому і був восьмим із дев'яти дітей. Його двоюрідна сестра Меаком займала при королівському дворі статус кхун преаб ме Неанг (буквально «леді, відповідальна за жінок») і була наложницею наслідного принца Сісоват Монівонга від якого народила сина Коссарака; один із старших братів Салот Сара, Лот Суонг, працював службовцем у палаці, а їх сестра Салот Роєнг танцювала в королівському балеті і також стала наложницею короля Монівонга. У віці дев'яти років був відправлений в Пномпень до родичів. Після переїзду кілька місяців провів прислужником у буддійському монастирі Ват Ботум Вадда, де вивчав кхмерську мову та основи буддизму. У 1937 р. Сар вступив до католицької початкової школи École Miche, де отримав основи класичної освіти. Після її закінчення в 1942 р. Сар продовжив навчання в Коледжі Нородома Сіанука в Кампонгтіамі. У 1949 р. Салот Сар отримав урядову стипендію для здобуття вищої освіти у Франції. Передбачалося, що він продовжить навчання у професійній школі в Ліможі або Тулоні. Прибувши до Франції, Сар відправився в Париж, де почав вивчати радіоелектроніку. У середині 1952 р. Салот Сар під псевдонімом Кхмер Даом виступає зі своїм першим політичним твором – у спеціальному випуску журналу камбоджійських студентів «Khmer Nisut» виходить його стаття «Монархія чи демократія?». Ймовірно в тому ж році Салот Сар вступив і в Комуністичну партію Франції. До цього часу Салот Сар втратив інтерес до навчання і був відрахований з університету. 15 грудня 1952 р. він покинув Францію. У січні 1953 р. Салот Сар повернувся до Камбоджі і оселився в Пномпені у свого старшого брата Лот Суонг. Через місяць він зробив спроби встановити контакт з антифранцузькими партизанськими загонами, а потім познайомився з місцевим представником Комуністичної партії Індокитаю (КПІ) – Фам Ван Ба. Салот Сар звернувся до нього з проханням прийняти його в КПІ на підставі свого членства в КПФ. Фам Ван Ба зв'язався з Парижем через Ханой. У серпні 1953 р. Салот Сар вступив до лав Народно-революційної партії Камбоджі. Спочатку він став працювати у відділі масової пропаганди, а пізніше почав відвідувати школу для партійних кадрів. За словами Фам Ван Ба, сказаним їм пізніше, Салот Сар «був молодого людиною середніх здібностей, але з амбіціями, що жадав влади».

Псевдонім «Пол Пот» є скороченням від французького «politique potentielle» – «політика можливого». До псевдоніму «Пол» Салот Сар почав вдаватися ще в 1950-і роки, псевдонім «Пол Пот» він почав використовувати в 1976 р. З лютого 1963 р. Салот Сар – Генеральний секретар Комуністичної партії Кампучії. З середини 1960-х рр. група Салот Сара в партії пішла на встановлення тісних контактів з КНР і перебудову діяльності партії на маоїстський лад. Значну роль в партії стала грати «банда шістьох» – Салот Сар (Пол Пот), Ієнг Сарі, Сон вересня та їхні дружини. Прихильники Салот Сара (Пол Пота) у партії і повстанська Революційна армія Кампучії стали ядром так званих червоних кхмерів. Комуністична партія була відтіснена на другий план, керівництво життям країни здійснювала «Ангке лоеу» – «Верховна організація», на чолі якої стояли сімейні клани – Пол Пот, Ієнг Сарі, Кхієу Самфан і Сон Сен та їхні дружини.

Безкомпромісна позиція, яку зайняв Салот Сар щодо лоннолівського уряду, створення під його керівництвом боєздатної армії і партії, який зумів згуртувати й залучити на свою сторону найбідніших селян, а також його роль в організації ведення збройної боротьби і т. п. привели червоних кхмерів до кінцевого успіху. На думку Д. Пайка, саме після 17 квітня 1975 р. Салот Сар перетворився на «харизматичного лідера кривавої, але успішної селянської революції, яка отримала реальну народну підтримку». Населення Пномпеня вийшло вітати «визволителів», що повалили лонноловській режим, але ніхто не підозрював, що нова влада почне «очищати» міста. Практично відразу після взяття столиці всі жителі 2,5 мільйонного Пномпеня протягом 72 годин були виселені зі столиці. За його твердженням «існування міст створює нерівність між жителями». Населенню «пояснювали», що «місто – місце пороку; можна змінити людей, але не міста. Працюючи в поті чола по корчуванню джунглів і виروشунню рису, людина зрозуміє нарешті справжній сенс життя. Потрібно, щоб він пам'ятав, що відбулося від рисового насіння. Всі кампучійці повинні стати селянами». Серед людей знаходилися ті, хто намагалися пояснити дії червоних кхмерів тим, що протягом історії кхмери чотири рази змінювали свою столицю, а «Пол Пот в силу надзвичайних обставин лише додержувався історичним традиціям». За іншою версією, до якої звертаються у своїх роботах Дж. Гільденбранд і Г. Портер, кампанія проводилася без будь-яких вбивств чи репресій, а людей, навпаки, рятували від можливих епідемій і голоду.

Пхуміпон (або **Пуміпон**) **Адульдет Великий (Рама IX)**, – король Таїланду з династії Чакрі з 1946 року, царює довше за всіх нині живих монархів у світі і довше за всіх своїх попередників.

Був третьою дитиною і наймолодшим сином принца Махідола Сонгкла. Закінчив два університети – Лозанський і Бангкокський. Державний переворот 24 червня 1932 р. призвів до заміни абсолютної монархії монархією конституційною. Відтоді усі дії короля обмежуються конституцією. Король лишився очільником держави, має повноваження в області законодавчої, виконавчої та судової влади.

Пхуміпон Адульдет посів на престол 9 червня 1946 року після смерті свого старшого брата короля Ананда Махідола (Рама VIII). 28 квітня 1950 р. побрався з принцесою Сірікіт – донькою посла Таїланду в Парижі. 5 травня 1950 р. офіційно коронований як король Таїланду Рама IX. Після церемонії король разом із королевою поїхав до Швейцарії, аби продовжити здобувати освіту. Остаточно повернувся до Таїланду 2 грудня 1951 р., після того, як отримав юридичну освіту.

У 1956 р., відповідно до буддиської традиції, Пхуміпон Адульдет прийняв чернечий постриг. У той час королева Сірікіт виконувала обов'язки регента біля малолітнього принца. В 1987 р. Пхуміпону Адульдету присвоєно титул Великий.

Король приділяє велику увагу проблемам підданих. Мільярдер (його статки, за різними джерелами, оцінюють приблизно в 35 мільярдів доларів США), Пхуміпон Адульдет використовує частину свого багатства з метою фінансування понад 3000 проектів розвитку, зокрема в сільських районах. Він дуже популярний в Таїланді і шанується як напівбожественна особа. Досвідчений політик, до 2006 року Таїланд пережив 17 державних переворотів, вісімнадцятий стався 19 вересня 2006 р., коли військова хунта скинула уряд Таксина Чинавата.

Для припинення чуток, згідно з якими попередник Пхуміпона Адульдета Рама VIII загинув через боротьбу за трон, король дав клятву, що ніколи не зійде на трон в королівському палаці в Бангкоку. Також Пхуміпон Адульдет обіцяв ніколи не залишати межі країни. За даний момент обидві його клятви залишаються непорушними.

Серед всіх правителів світу Пхуміпон Адульдет є найдовше правлячим головою держави, він на чолі країни вже 67 років.

Сер Томас Стемфорд Бінглі Раффлз (6 липня 1781–5 липня 1826 р.) – державний діяч Британської імперії, ерудит-сходознавець, знавець історії та культури Нусантара. Засновник сучасного Сингапуру. Також був залучений до захоплення індонезійського острова Ява у Голландії та Франції під час Наполеонівських війн. Один з найбільш відомих «батьків» Британської імперії. Раффлз народився на борту корабля «Енн» недалеко від узбережжя Порт-Моранте, Ямайка. Його батьком був капітан Бенджамін Раффлз. Мати – голландка. Раффлз почав працювати в Лондоні клерком Британської Ост-Індської компанії, створеної для торгівлі зі Сходом. У 1805 р. він був посланий в нинішній Пінанг (Малайзія), називався тоді островом Принца Уельського і щойно став четвертим президентом Індії. Саме тоді й почався його довгий зв'язок з Південно-Східною Азією. Він почав службу під початком губернатора Філіпа Дундаса. У той час, як він був оголошений секретарем губернатора Пінанга в 1805 р., він одружився на Олівії Девеніш, вдові Якова Фалкорта, військового лікаря з Мадраса, який помер в 1800 р.. У той же самий час Раффлз познайомився з Томасом Траверсом, який супроводжував його протягом наступних 20 років. Добре знання малайської мови допомогло йому заручитися прихильністю лорда Мінто, генерал-губернатора Індії, і в 1810 р. Раффлз був посланий губернатором в Малакку. Потім, в 1811 р., після вторгнення наполеонівських військ у Голландію, Раффлз був змушений покинути її. Він організував військову експедицію проти голландців і французів на острів Яву (Індонезія). Британське вторгнення на Яву тривало 45 днів, протягом яких Раффлз був призначений лордом Мінто лейтенант-губернатором до того, як військові дії були припинені. Він зробив своєю резиденцією Бейтензорга, залишивши при цьому багатьох службовців-голландців у структурі управління. Протягом свого губернаторства Раффлз ввів часткове самоврядування, яке припинило работоргівлю (давно стало конкурентом торгівлі опіумом). Він встановив суворі обмеження на їх ввезення через тривоги Колкати, очолював експедиції, спрямовані на повторне відкриття та відродження Боробудура та інших стародавніх пам'ятників. Він відновив голландську сільськогосподарську систему і врегулював земельне управління, можливо під впливом ранніх документів Дірка ван Хогендорпа (1761–1822). Він також ввів в голландських колоніях лівосторонній рух, який зберегся до наших днів. 26 листопада 1814 р. через суворий клімат острова померла Олівія. Ця спустошливість вплинула на Рафф-

лза. У 1815 р. після повернення Яви Голландії в результаті англо-голландського угоди 1814 р. Раффлз повернувся до Англії. Він був офіційно зміщений Джоном Фендаллом через мізерне фінансування колонії в період правління його адміністрації, як вважалося, наступниками лорда Мінто в Калькутті. Він відплив до Англії на початку 1816 р. для того, щоб повернути собі добре ім'я. У 1817 р. був посвячений у лицарі (титул сер) принцом-регентом Георгом IV, чия дочка, принцеса Шарлотта Уельська була дуже близька до Раффлза. Його прийняли в Лондонське королівське товариство. 22 лютого 1817 р. Раффлз одружився вдруге на Софії Халл. 15 жовтня 1817 р. Раффлз був призначений на пост генерал-губернатора Бенкулу (нині Бенгкулу) і прийняв пост разом зі своєю новою дружиною. 22 серпня 1824 р. Томас і Софія Раффлз прибули до Англії. У 1825 р. він з одностудцями організував Лондонське зоологічне товариство, яке, за його задумом, мало конкурувати із відомим Ботанічним садом в Парижі. Раффлз став його першим президентом і засновником Лондонського зоопарку. Вранці 5 липня 1826 р. він помер від пухлини головного мозку. На честь Раффлза англійський ботанік Роберт Броун в 1821 р. назвав рід рослин *Rafflesia* (Раффлезія), відкритих в 1818 р. на Суматрі під час експедиції в Бенкулені, яку очолював.

Ім'я Раффлза в Сингапурі носять готель (Раффлз-готель), сингапурська арт-компанія (Raffian Art), фінансовий і торговий центр (Raffles City), лікарня (Raffles Hospital). У Сингапурі слово «Раффлз» також асоціюється з речами класу «Люкс» (місця першого класу в літаках сингапурської авіакомпанії).

Сісаванг Вонг. Народився 14 липня 1885 року, помер 29 жовтня 1959 року, останній король Луангпхабанга і перший король Лаосу. Сісаванг Вонг народився у Луангпхабанзі у 1885 р., навчався в Ліцеї Шасело-Лобату в Сайгоні і в Еколь Колоніаль в Парижі. Після того, як його батько Закарін помер 25 березня 1904 р., Сісаванг Вонг зійшов на трон 15 квітня 1904 р., та 4 березня 1905 р. був коронований. У перші роки його правління французька влада вибудували для нього новий Королівський палац Луангпхабанг.

Сісаванг Вонг все життя співпрацював з французами. Його цілком влаштував статус французького протекторату, і в 1945 р. він відмовився співпрацювати з націоналістами, які запропонували проголосити

незалежність Лаосу. У результаті він був відсторонений від влади рухом Лао Исара, але в квітні 1946 р. французи повернули йому трон, зробивши його королем вже всього новоствореного Королівства Лаос. У 1954 р. Сісаванг Вонг відсвяткував золотий ювілей перебування на троні. На той момент він найдовше перебував на престолі з усіх монархів Азії. Коли він вже не міг правити через хворобу, регентом був його син Саванг Ватхана, що успадкував трон після смерті батька. Сісаванг Вонга називали «королем-плейбоєм». У нього було 15 дружин (дві з яких були його зведеними сестрами), від яких він мав 50 дітей. 14 його дітей потонули в Меконг за нещасного випадку з човном.

Сусіло Бамбанг Юдойоно – президент Індонезії з 2004 р. Народився в місті Пачітане на південному сході острова Ява в сім'ї військового. У 1973 р. закінчив Національну військову академію в місті Магеланг, ставши кращим випускником року. У 1980-х роках вивчав економіку

в Університеті Вебстера (США), в 2004 році захистив докторську ступінь у галузі економіки сільського господарства в Богорському сільськогосподарському інституті (тема дисертації «Вивчення фінансових інструментів розвитку економічно відсталих регіонів Індонезії»). Служив у збройних силах країни, очолював військові округи Великої Джакарти і Південної Суматри, працював начальником управління з соціально-політичних справ збройних сил. У 2000 р. вийшов у відставку в званні генерал-лейтенант. У 1999 р. став міністром гірничодобувної промисловості в уряді президента Абдуррахмана Вахіда. Потім обіймав посаду міністра-координатора з питань політики і безпеки. У березні 2004 р. Юдойоно пішов у відставку і заснував Партію демократів.

Відомий як твердий і жорсткий борець із сепаратизмом і тероризмом. Одружений. Має двох синів. Автор більше 20 книг, присвячених в основному військовому і державному будівництву. Також автор поетичної збірки під назвою «Живий сад». Випустив два музичні альбоми з власними піснями, заявивши, що вважає музику одним із способів вирішення гуманітарних проблем. З 2000 до 2004 р. займав високі посади в уряді. У вересні 2004 р. виграв президентські вибори, набравши 64 % голосів. Після першого року президентства громадська думка про якість керівництва та досягнення була гостро поділена. Але його полі-

тичні та економічні реформи покращили ситуацію в країні. І як результат, Сусіло Бамбанг Юдойоно став одним із найпопулярніших політиків у Індонезії. Правління Юджойоно асоціюють зі стабільністю і економічним зростанням країни. 8 липня 2009 р. на президентських виборах був переобраний на другий строк.

✓ *«Його величність – єдина людина, яка може зупинити безлад, в іншому разі безладу стане ще більше...»*

Таксин Чинават

Таксин Чинават – прем'єр-міністр Таїланду з лютого 2001 р. по вересень 2006 р., зміщений в результаті здійсненого у вересні 2006 р. перевороту. Перший глава уряду в історії країни, якому вдалося утримувати владу протягом повного чотирирічного терміну. Починав кар'єру в поліції, а потім став крупним телекомунікаційним магнатом.

Таксин Чинават народився 26 липня 1949 року на Півночі Таїланду в місті Чіангмай. Починав кар'єру як офіцер поліції. Отримав в 1973 р. державну стипендію для навчання в США. У 1975 р. закінчив Університет Кентуккі із ступенем магістра з кримінального права. У 1978 р. отримав докторський ступінь в університеті Х'юстону. Повернувшись із США, Таксин в 1987 р. вийшов у відставку і зайнявся підприємництвом. Він використовував свої службові зв'язки для створення фірми з продажу програмного забезпечення, потім створив крупну телекомунікаційну корпорацію. До середини 1990-х років Таксин опинився на 18-м місці в списку найбагатших людей світу.

Масові акції протесту і вимоги відставки прем'єра змусили Таксина призначити позачергові вибори на квітень 2006 року. Основні сили опозиції бойкотували вибори, і конституційний суд відмінив отриману TRT перемогу. Таксин пішов у відставку, проте вже в травні повернувся до виконання обов'язків глави уряду. Повторні вибори мали пройти восени.

19 вересня 2006 року, коли Таксин знаходився в Нью-Йорку на Асамблеї ООН, група воєначальників під керівництвом головнокомандувача сухопутними силами Сонтхі Буньяратгліна організувала в країні переворот і позбавила уряд всіх повноважень.

Таксин змушений був залишитися за кордоном: із США він відправився до Великобританії, де у нього є особисті апартаменти. Знаходячись у вигнанні, він у липні 2007 р. придбав англійський футбольний клуб Манчестер Сіті.

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

---

8 листопада 2008 р. уряд Великобританії позбавив Таксина Чинавата та його дружину права на в'їзд до країни.

Тан Шве (1933) – військовий диктатор М'янми з 23 вересня 1992 р. Тан Шве народився в бідній сім'ї, працював на пошті. У 1953 р. під час набору для боротьби з повстанцями і сепаратистами він вступив до школи підготовки офіцерів, яку закінчив у 1954 р. Багато років він працював у відділі психології військових дій на фронті боротьби проти каренів. Після перевороту в 1962 р., організованого генералом У Не Віном його кар'єра стрімко набирала оберти. У 1988 р. він увійшов до числа 21 члена військової хунти, яку очолив Со Маунг, ставши йому першим помічником. Після того як останній склав повноваження за станом зоров'я Тан Шве стає лідером держави.

Спочатку Тан Шве проводив більш ліберальну політику, ніж його попередники. Він звільнив політичних в'язнів і послабив заходи проти голови опозиційної партії НЛД Аун Сан Су Чжи. Тан Шве послабив державний контроль над економікою і став домагатися вступу М'янми в АСЕАН, яке відбулося в 1997 р. За цей час він зняв з посади за корупцією велику кількість міністрів. Тан Шве вперше дозволив таким міжнародним організаціям як «Міжнародний комітет Червоного Хреста» і «Міжнародна амністія» відвідувати М'янму.

При цьому він продовжував переслідування національних меншин – зокрема каренів і шанів. Під його керівництвом почалася кампанія з переслідування мусульманського народу рохінджа, в результаті чого 250 000 чоловік втекли в Бангладеш.

25 серпня 2003 р. він залишив посаду прем'єр-міністра, однак до 2011 р. суміщав велику кількість ключових посад. Наразі в уряді М'янми триває протистояння між угрупованням Тан Шве із заступником голови хунти генералом Маун Ае.

Тюммалі Сайнясон – правитель Лаосу на сьогоднішній день. Він народився в 1936 р. в місті Аттапи. Він є шостим президентом ЛНДР і генеральним секретарем Народно-революційної партії Лаосу з березня 2006 р., генерал-лейтенант. Генеральним секретарем був обраний 21 березня 2006 р. 8 Конгресом партії. Спочатку Тюммалі Сайнясон

був міністром оборони і віце-президентом країни. Він був офіційно призначений президентом 8 червня 2006 р., який замінив Кхамтая Сіпхандона.

Відрізняється тихим голосом. Свідчення тому – смішний випадок, коли делегація з Лаосу заглушила його мову хрускотом печива і обгортками цукерок.

У Не Він або Шу Маун (1910–2002) – бірманський державний і політичний діяч, генерал, правитель Бірми з 1962 по 1988 рік. У Не Він народився в інтелігентній китайській сім'ї в Паунгді, округ Проме, де закінчив школу після якої вступив до Рангунського університету в якому включився до політичної діяльності. На початку Другої світової війни був активістом національно-визвольної організації «Добама асіайон» («Бірма для бірманців»), відомої як «партія такинів», яка вимагала створення національної армії і введення шкільного навчання бірманською мовою.

У 1944 р. у званні полковника увійшов до складу Вищої ради Антифашистської ліги народної свободи і Військової ради АЛНС. У 1947 р. Не Віну було присвоєно звання бригадного генерала і він був обраний членом Установчих зборів, які 4 січня 1948 р. проголосили незалежність Бірми. У 1958–1960 роках, під час тяжкої кризи перебував на посту прем'єр-міністра. 2 березня 1962 р. під керівництвом Не Віна бірманська армія здійснила військовий переворот. Не Він виступив по радіо і заявив про створення Револьюційної ради під його керівництвом і уряду з 8 міністрів. Нова влада взяла курс на побудову соціалізму у країні. Відбувалася націоналізація підприємств, депортація іноземних підприємців з країни, заборона всіх опозиційних партій, створення сільськогосподарських кооперативів. Не Він жорстоко придушував усі сепаратистські та антидержавні рухи опираючись на армію.

У ситуації гострої політичної кризи, в липні 1988 р., яка була пов'язана зі студентськими виступами, У Не Він склав повноваження. У своїй промові він заявив, що армія має право застосовувати зброю для придушення антиурядових виступів. У серпні та вересні 1988 р. влада чотири рази застосовувала зброю проти демонстрантів, внаслідок чого студентські виступи були придушені. Після відставки У Не Він протягом десяти років залишався «сірим кардиналом» партії Лан-зін, потім його вплив різко впав, а 5 березня 2002 р., коли його сім'я

спробувала впливати на події в країні, він був поміщений під домашній арешт разом з членами сім'ї, вже у віці 91 року.

Франциско Дагохой – політичний діяч Філіппін, який керував повстанням проти іспанських колонізаторів в часи окупації на острові Бохол з 1744 по 1828 роки. Відомостей про життя Дагохоя мало, відомо те, що він був дрібним філіппінським феодалом, а його справжнє ім'я – Франциско Сендріхас. Дагохой перекладається приблизно як «талісман на вітрі».

Франциско давно турбував іспанський гніт і несправедливість в суспільстві. Останньою краплею для нього стала відмова єзуїтських священників поховати його брата, згідно з християнськими звичаями, посилюючись на те, що брат загинув під час дуелі, хоча він був вбитий під час переслідування злочинця.

Франциско Дагохой зумів зібрати і очолити численне повстання. Воно тривало довгих 84 роки. Після кількох невдалих каральних експедицій влада в 1772 р. з допомогою монахів вмовила Дагохоя і кількох його сторонників здатися на умовах амністії. Проте більшість продовжувала відстоювати незалежність Бохоля. Лише в 1829 р. іспанські війська після тривалих боїв все-таки подавили повстання. Дагохой помер за два роки до цієї події від старості.

Філіппінці досі шанують свого героя. На його честь у Магтанганге встановлено пам'ятник. Що стосується однойменної печери, вона використовувалася Франциско Дагохоєм як укриття від ворогів і переслідування у найскладніші етапи боротьби. Місто Дагохой також було названо на честь революціонера президентом Карлосом П. Гарсіе.

Хассанал Болкіах (нар. 15 липня 1946, Бруней-таун) – султан Брунею (29-й представник династії, правлячої з XIV ст.), прем'єр-міністр Брунею, міністр оборони Брунею та міністр фінансів Брунею. Його повне ім'я Султан Хаджі Хассанал Болкіах Муїзз уд-Дін Ваддаулахібні аль-Мархум Султан Хаджі Омар Алі Саїф уд-Дін Саад уль-Хаїр уа уд-Дін. Закінчив інститут Вікторія в Куала-Лумпурі (Малайзія) і Королівську військову академію в Сандхерсті (Британія). З 1964 р. –

наслідний принц. У 1967 р. закінчив військову академію з чином капітана. Проголошений султаном 5 жовтня 1967 р. 1 серпня 1968 р. – коонований. З 1984 р. – прем'єр-міністр, міністр фінансів і міністр оборони. Хассанал Болкіах залишається у шлюбі зі своєю першою дружиною Анак Салех.

✓ *«Тиранів не може бути там,
де немає рабів».*

Хосе Рісаль

Важлива фігура Філіппінського національного руху – **Хосе Рісаль**. Він народився 19 червня 1861 року в м. Каламба на острові Лусон; загинув 30 грудня 1896 у Манілі) – національний герой Філіппін, поет, письменник, художник і скульптор, лікар, поліглот. Розстріляний колонізаторами 30 грудня 1896 року. День його пам'яті – національне свято Філіппін.

Наприкінці XIX ст. Філіппіни все ще залишалися колонією Іспанії. Серед прихильників звільнення країни була виключно обдарована людина – метис Хосе Рісаль. Політичні погляди Рісалья щодо можливості звільнення його батьківщини від іспанських колонізаторів сформувалися в період його навчання та проживання в Європі між 1882 і 1892 рр. У цей час він опублікував кілька робіт і статей, присвячених іспанському колоніалізму. Після повернення на Філіппіни в 1892 р., Рісаль заснував першу національну політичну організацію «Філіппінські Ліга». 26 серпня 1896 р. почалося антиіспанське повстання. Хосе Рісаль був знайомий з його планом, свого часу назвав його самовбивчим і поспішив задалегідь виїхати з Філіппін. Але встиг дістатися тільки до Суеца, де на вимогу іспанської влади був заарештований як змовник і повернений до Маніли.

З'ясувалося, що підпільне революційне суспільство, що підготувало невдале повстання, без відома самого Рісалья збиралося зробити його президентом незалежних Філіппін і для залучення нових змовників називало популярного поета своїм головою.

За звинуваченням у бунті, підбурюванні та створенні підпільної організації Рісаль був розстріляний на Багумбаянському полі вранці 30 грудня 1896 р. Опівночі перед стратою в камері форту Сантьяго він написав свій останній вірш «Останнє прощай», що вважається шедевром філіппінської поезії.

З 1903 року Рісаль шанується як національний герой, борець з колонізаторами. На церемонії в день його пам'яті обов'язково присутній президент Філіппін.

- ✓ *«Коротше кажучи, немає ганебних трудових професій, ганебна лише лінь. Якщо виконуєш свій обов'язок, будь-яка робота стає справою слави».*
- ✓ *«Кажучи коротко, треба не тільки хвалити, але і засуджувати. Однак і в похвалах, і в ганьбі завжди потрібна міра. Надмірною похвалою ви обернете на зніяковілість того, кого хвалите. Надмірний осуд навряд чи буде правильно сприйнятий тим, хто піддався осуду».*
- ✓ *«Потрібно писати тільки про те, що сам бачив і відчув».*
- ✓ *В'єтнамський афоризм говорить: «тришки добробуту від Будди дорівнює цілому великому кошику земного добробуту».*

Хо Ши Мін

Хо Ши Мін народився 19 травня 1890 р. в провінції Нгеань Центрального В'єтнаму. Його справжнє ім'я – Нгуєн Тат Тхань, він мав багато партійних псевдонімів, один з яких – Хо Ши Мін. Він навчався в Національному коледжі в Хюе, потім працював учителем – викладав французьку та в'єтнамській мови. У 1911 р. Хо Ши Мін відправився до Європи і наступні кілька років жив спочатку в Англії, потім у США, а в 1919 р. оселився в Парижі. Саме у Франції Хо Ши Мін зайнявся політикою, він активно включився в діяльність французьких лівих організацій, відвідував їх збори і мітинги, писав статті і став здобувати популярність у політичних колах. З 1925 р. протягом двох років Хо Ши Мін працював перекладачем радянського консульства в Кантоні (Китай). Саме в цей період він організував Товариство революційної молоді В'єтнаму. У 1941 р. в окупованому японцями Індокитаї Хо Ши Мін заснував і очолив Лігу боротьби за незалежність В'єтнаму (В'єтмінь). Після капітуляції Японії в 1945 р. В'єтмінь взяв владу в Індокитаї в свої руки, а главою незалежного уряду Індокитаю став Хо Ши Мін. З початком бомбардувань американцями Північного В'єтнаму в 1965 р., Хо Ши Мін зайняв позицію боротьби і відмови від будь-яких переговорів в умовах продовження військової агресії. У країні він став символом боротьби за незалежність, будучи політиком, що здійснив найбільший вплив на хід історії В'єтнаму і всього національ-

но-визвольного руху XX ст. Помер Хо Ши Мін 2 вересня 1969 р. в Ханой, був похований в мавзолеї на площі Бадін.

Чин Пен – справжнє ім'я Ван Веньхуа або Онг Буньхуа. Політичний діяч Малайзії. Вступив до Комуністичної партії Малайзії (КПМ) в 1940 р., в п'ятнадцятирічному віці. Під час японської окупації очолював Малайську народну антияпонську армію. Виконував роль зв'язкового між нею і лордом Маунтбеттеном. У 1946 р. брав участь у параді Перемоги в Лондоні, нагороджений Бірманською зіркою, Зіркою 1939–1945 рр. і Орденем Британської імперії.

У 1948 р. став генеральним секретарем КПМ, яка у зв'язку з оголошенням надзвичайного стану в країні, пішла в джунглі. У 1955 р. вів із владою мирні переговори, що закінчилися невдачею. Імовірно, з 1961 р. керував діяльністю партії, перебуваючи на території КНР. У 1989 р. підписав з представниками урядів Малайзії і Таїланду угоду про припинення партією збройної боротьби. Проживав у Таїланді. Його прохання дозволити йому повернутися до Малайзії в 2005 р. було відхилено владою. Про своє життя розповів у книзі мемуарів «Мій погляд на історію». За антибританські повстання в 1952 р. був позбавлений офіцерського Ордена Британської імперії. Знятий в 2006 р. документальний фільм «Останній комуніст» режисера Аміра Мухамада, про Чин Піна, був заборонений до показу в Малайзії. У березні 2013 р. малайзійське телебачення з нагоди 80-річчя сухопутних сил Малайзії показало фільм режисера Нурхаліма Хаджі Ісмаїла «Франджіпані у дворі Чинь Піна» про боротьбу армії проти очолюваної Чинь Піном Компартії Малайзії.

Чюнг Тан Шанг – діючий президент В'єтнаму і високопоставлений член політбюро, виконавчого комітету правлячої Комуністичної партії. Став президентом країни за підсумками голосування в Національній асамблеї в липні 2011 року. Чюнг Тан Шанг – член Політбюро з 1996 р. Був секретарем партії в Хошиміні з 1996 р. по 2000 р. Чюнг Тан Шанг вступив в

**Країни Південно-Східної Азії:
історичний, політичний, культурний екскурс**

Комуністичну партію 20 грудня 1969 р. У 1971 р. був поміщений у в'язницю південнов'єтнамським урядом, але вже в 1973 р. був випущений за підсумками Паризького мирного договору. У 1990 р. отримав ступінь бакалавра в Національній академії державного управління. У 1991 р. став членом ЦК в національній партії. На з'їзді партії в квітні 2006 р. був призначений виконавчим секретарем секретаріату партії, що дає право контролювати склад і структуру партії. 25 липня 2011 р. Національними Зборами Шанг обраний президентом В'єтнаму. У передвиборній кампанії Шанг обіцяв захищати територіальну цілісність і незалежність держави, а також вирішити територіальну суперечку за острови Спартлі з Китаєм мирним шляхом. Також, він зробить такі дії, які дозволять В'єтнаму до 2020 року стати промисловою і модернізованою країною. 25 липня 2013 р. Шанг зустрівся з Бараком Обамою, президентом США, для обговорення питань торгівлі.

ЦІКАВІ ФАКТИ

БРУНЕЙ

- ✓ 96 років Бруней перебував у статусі англійської колонії. У 1984 р. Бруней отримав незалежність [68].
- ✓ У 1929 р. у Брунеї вперше виявили нафту високої якості [143].
- ✓ У 1991 р. султан заборонив ввезення в Бруней і розпивання алкогольних напоїв, а також святкування Різдва [68].
- ✓ У Брунеї не можна чхати привселюдно, за це виписується штраф [143].
- ✓ В цій країні категорично заборонено вказувати пальцем на що-небудь та носити одяг жовтого кольору [143].

В'ЄТНАМ

- ✓ У в'єтнамського Нового року немає постійної дати. Число святкування залежить від місячного календаря Тет [48].
- ✓ Замість дзвінків учнів в школах В'єтнаму на уроки скликає гонг [48].
- ✓ Національний вид спорту В'єтнаму – Такрав. Він дуже схожий на волейбол, але грають в нього ногами [111].

- ✓ Більше 20 млн в'єтнамців для пересування використовують велосипед [111].
- ✓ Національний в'єтнамський костюм аозай, представляє собою довгу шовкову сорочку з довгими рукавами, одягнену поверх штанів, мешканки країни носять не тільки на святкових заходах, а й у повсякденному житті. Аозай є найпопулярнішим жіночим костюмом в країні [48].

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

✓ За опитуванням туристів, пляжі в'єтнамського острова Фукуок були визнані самими затишними в світі [148].

✓ Недалеко від міста **Дананг** розташована найдовша в світі підвісна канатна дорога, простягнута від заснування однієї гори до вершини сусідньої. У 200 км на північний захід від Дананга в 2009 р. була виявлена найбільша в світі печера [111].

✓ В'єтнам відомий своєю кухнею, в якій поєднується оригінальність і витонченість. Складові в'єтнамської кухні корисні для здоров'я і збалансовані, що забезпечило країні третє місце в рейтингу країн світу з найкращою кухнею [148].

✓ В'єтнам вважається найбільшим постачальником кави в світі [111].

✓ В'єтнам є другим за величиною постачальником рису в світі [111].

✓ США визнали В'єтнам незалежною країною тільки в 1995-му році [48].

✓ Існує переказ, що в'єтнамці (в'є) походять від дракона і феї-птиці.

✓ У місті Вунгтау з 2002 р. діє прихід Російської православної церкви.

✓ За формою В'єтнам нагадує латинську букву «S».

✓ Нгуєн (Nguyeñ) є найпопулярнішим прізвищем у В'єтнамі: за приблизними оцінками його використовує близько 40 % населення.

✓ Традиційне національне вітання – це складені човником руки на рівні особи і уклін, але зараз в'єтнамці все частіше вітаються за руку. Не торкайтеся до голови, так як голова для в'єтнамця особливе місце – це вершина всього тіла.

✓ 11 червня 1963 р. в'єтнамський монах Тхить Куанг Дик здійснив публічне самоспалення на знак протесту проти утиску буддистів у його країні. Через вісім днів його останки кремували і поховали на кладовищі. Однак при проведенні кремації серце Дика залишилося неушкодженим, його визнали святинею і виставили на огляд в пагоди. Згодом його вилучили в'єтнамські військові.

✓ У в'єтнамській мові існує вісім займенників для першої особи в однині, в той час як ми обходимося одним словом «я». Вживання цих займенників залежить від статі та соціального статусу себе і свого співрозмовника. Крім того, в повсякденній мові в'єтнамці набагато частіше називають себе або співрозмовника термінами спорідненості,

яких не менше двадцяти. Їх використання також пов'язано з великою кількістю тонкощів, залежать від статі, віку та соціального статусу, а некоректне вживання може бути сприйнято як образа. Наприклад, коханці називають один одного «молодша сестра» і «старший брат».

✓ Масовий туризм в Таїланді зародився завдяки війні у В'єтнамі, коли країна стала грати роль тилу для американських солдатів. Тут розташовувалися великі військові бази, а також місця для відпочинку військовослужбовців США, які перебувають у відпустці.

✓ Звертаючись, намагайтеся вимовляти їхні імена.

✓ Не слід подавати жебракам або купувати сувеніри у вуличних продавців.

ІНДОНЕЗІЯ

✓ Індонезійці говорять на 580 мовах і діалектах [111].

✓ Територію Індонезії утворюють близько 17500 островів, з яких реально заселеними є тільки близько 6000. Найбільші острови – Ява, Суматра, Нова Гвінея [111].

✓ В Індонезії часто відбуваються землетруси, оскільки на території країни багато діючих вулканів, а саме 400. Цей показник більше, ніж у будь-якій країні [111].

✓ Індонезія – батьківщина яванського носорога. Цей вид не зустрічається більше ніде у світі. При цьому флора і фауна Індонезії продовжують відкривати свої таємниці. Тільки в 2010 р. тут було відкрито 200 нових видів тварин [111].

✓ Індонезійці називають свою країну Tanah Air Kita, що в перекладі означає «Наша Земля і Вода» [48].

✓ Найбільший відсоток світового виробництва мускатного горіха належить Індонезії [48].

✓ На вершині одного індонезійського вулкана Келімуту знаходяться три унікальних озера, які через вулканічні гази, що вступають у реакцію з мінералами, міняють колір від бірюзового до червоного і чорного [148].

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

✓ Уряд Індонезії неодноразово намагався прищепити місцевим аборигенам культуру носіння одягу, але безуспішно. До таких аборигенів належать племена районів острова Нова Гвінея [148].

✓ На території Індонезії був знайдений найбільш ранній ареал розселення древніх людей. На острові Ява були виявлені викопні останки пітекантропа, вік яких сягає від 700 тисяч до 1 мільйона років [148].

КАМБОДЖА

✓ Храмовий комплекс Ангкор Ват – офіційно визнаний найбільшою культовою спорудою на планеті Земля по займаній території. Ангкор (кхмерською – «місто») – стародавня столиця Кхмерської імперії в IX–XV ст., розташована за 240 км від Пномпеня на березі озера Тонлесап, посеред джунглів і є найбільшою пам'яткою Камбоджі. Залишки Ангкора займають площу близько 200 км² і розтягнуті на 24 км з заходу на схід та на 8 км з півночі на південь. Всього тут збереглося близько 100 палаців і храмів. У 1992 р. Ангкор був узятий під егіду ЮНЕСКО. Руїни Ангкор-Вату – одна з найбільших у світі релігійних святинь [68].

✓ З 1863 р. прапор Камбоджі змінювався 10 разів. Коли новий уряд було встановлено: вона називалася Червона Республіка під час республіканських років, Демократичною Кампучією при режимі червоних кхмерів, і Народною Республікою Кампучією після повалення червоних лідерів. Сьогодні, у своїй останній формі правління, вона офіційно називається Королівство Камбоджа [179].

✓ На прапорі Камбоджі синій колір – символ монархічної влади. Червоний колір означає народ. Білий – буддизм і брахманізм. У центрі прапора Камбоджі – храм Ангкор. Зображення храму можна інтерпретувати як зв'язок між богом, королем і народом.

✓ У Камбоджу заборонений в'їзд туркам, громадянам арабських країн, і донедавна південнокорейцям. Причиною став масовий вивіз громадянами цих країн кхмерських дівчат [68].

- ✓ Кхмери в більшості своїй живуть у маленьких «халупах» з супутниковою тарілкою, плазмою на всю стіну і лексусом біля цієї халупи. Машина для кхмерів важливіша ніж житло [179].
- ✓ Податковий кодекс Камбоджі займає 3 сторінки [179].
- ✓ Вирощувати рис в Камбоджі – найскладніша і найбільш високооплачувана професія [179].
- ✓ Назва Камбоджа є тільки в Росії та Україні, скрізь країну називають Kingdom of Cambodia або Кампучія [6, с. 34].
- ✓ За чотири роки правління червоних кхмерів, одна п'ята населення Камбоджі була вбита. В основному це були освічені люди, священики і ченці.
- ✓ Лідер червоних кхмерів Пол Пот хотів вбити всіх освічених людей, аби ніхто не заперечував проти його правління.
- ✓ Половина сучасного населення Камбоджі молодше 15 років.
- ✓ Традиційно, дні народження не відзначали в Камбоджі. Літні люди можуть навіть не знати своїх днів народження.
- ✓ Останнім часом найбільшим джерелом доходу країни була текстильна промисловість. Другим за величиною джерелом камбоджійського доходу є туризм.
- ✓ Камбоджа має один з найвищих темпів збезділення у світі. У період з 1990 по 2005 роки країна втратила 25 тисяч квадратних кілометрів лісу.
- ✓ У Камбоджі голова – найголовніша частина тіла, якої не варто торкатися іншим людям.
- ✓ Вважається неповажним, якщо ноги людини або підошви направлені на когось.
- ✓ Якщо Ангкор прийнято називати душею Камбоджі, то Тонлесап, безсумнівно, його серце. Це найбільше озеро в Південно-Східній Азії, і від його води залежить життя більше половини населення країни. Площа Тонлесап варіюється від 2,5 тис. км² в сухий сезон до 13 тис. км² в сезон дощів, тобто озеро змінює свої розміри більш ніж у 5 разів! При цьому максимальна глибина Тонлесап змінюється від 2 до 10 м. Озеро Тонлесап однойменна річка з'єднує з Меконгом. Протяжність річки Тонлесап 40 км. Її унікальність полягає в тому, що двічі на рік вона міняє напрям течії! У сезон дощів вона тече з Меконгу в озеро, а в сухий сезон – навпаки.
- ✓ Кхмери терпіти не можуть тайців і навпаки.
- ✓ На 2004 р. рівень грамотності в Камбоджі складає 73,6 % (84,7 % для чоловіків і 64,1 % для жінок) [7]. Для осіб віком від 15 до 24 років цей показник становить 89 і 86 % для юнаків та для дівчат відповідно [39, с. 243].

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

✓ Університети в Камбоджі шалено дорогі для кхмерів, а дітей у сім'ї середньостатистичного кхмера 3–5, тому Королем був виданий указ, за яким кхмерець може вчитися в будь-якому ВНЗ світу за рахунок держави. Таких студентів на рік може бути близько 1500. Є ще системи заохочення для успішних студентів. Тому студентам доводиться постійно підробляти: часто можна почути фразу «Дай пару доларів, а то я бідний студент». Особливо нахабно поведуться студенти історичних факультетів, вони тусуються в місцях скупчення туристів, починають їм розповідати якісь факти з історії і потім просити грошей за надані послуги.

✓ Доступ до інтернету є в багатьох кафе, барах, ресторанах і на заправках. Тим не менш, незважаючи на поширення, провідний інтернет в Камбоджі значно дорожче, ніж у більшості розвинених країнах. Так, основне тут з'єднання 512 кбіт/с може коштувати більше 100 \$ на місяць, а іноді доходять і до 200 \$ [17]. У зв'язку з цим, широкого поширення набуває бездротовий інтернет мережі 3G, і мобільний інтернет, який тут зазвичай значно дешевше і не сильно відрізняється за швидкістю. Оператори прогнозують поступове збільшення швидкості і зниження вартості інтернету.

✓ Шлюби з розрахунку – звичайна справа. Вся справа в тому, що для святкування весілля особливо багато не треба – поставив стіл на вулиці, покликав гостей, купив їжу та випивку. А дарують тобі завжди тільки гроші. Будь-яке весілля окупається в два рази. Після чого люди розлучаються.

✓ Рис – всьому голова! Його готують солоним і солодким, це і перше, і друге, і десерт. Крім того, із рису роблять горілку міцністю близько п'ятдесяти градусів.

✓ Якимось дивним чином Beeline (Білайн) є оператором в Камбоджі, але ніде не ловить і взагалі не дуже популярний.

✓ Для кхмерів пекло – це в'язниця, якщо тебе посадили у в'язницю більше, ніж на 3 роки, вважай, що ти вже труп.

Картина із Музею Геноциду Тоул(Тол) Сленг. Автор – один з тих, хто вижив

✓ Кореспондент «The New York Times» розповів про дівчину на ім'я Чан Серей Монті, яка тікала з Кампучії в 1976 р. Робочий день в комуні починався о 5 годині ранку. Чан трудилася на рисових плантаціях, брала участь в земляних роботах, будівництві каналів. Працювали весь день із двома невеликими перервами. У особливо напружені періоди робота тривала і вночі: дідів та бабусь змушували тримати факели. У світі, що оточував Чан, її життя загрозували хвороби або смерть від голоду і важкої праці, або ж арешт і «зникнення». «Повели» – ця фраза червоною ниткою проходила через розповіді всіх людей, які тікали з Кампучії. Вона означала, що цю людину більше ніколи не побачать. Чан бачила один раз, що відбувається з людьми, яких «повели». Це трапилося в той день, коли вона вирішила втекти. Після роботи Чан вирушила відвідати батьків. Вийшовши з лісу, вона побачила в полі трьох червоних кхмерів, які вбивали ножами групу з восьми пов'язаних мотузками людей, переважно дітей і жінок. Дівчина розповідала: «Я і раніше знала, що солдати вбивають людей. Їм подобалося вбивати. Солдати називали нам імена тих, кого вони вбивали. А один сказав: «Вбивати дітей дуже легко – треба тільки взяти їх за ноги і розірвати навпіл». У звинувачувальному акті сказано про використання звірячих методів тортур, вбивств і залякування населення: Вони використовували такі методи вбивства, які давали можливість ліквідувати відразу сотні або навіть тисячі людей. Мотиками, кіркомотиками, палицями, залізними прутами людей били по голові. Ножами і листям цукрової пальми з гострими краями жертвам перерізали горло, розпорювали животи, витягували з'їдти печінку, яку потім з'їдали, і жовчний міхур, який йшов на приготування «ліків». Бульдозерами чавили людей і застосовували вибухівку, щоб одночасно вбивати якомога більше. Людей ховали живими, спалювали тих, кого підозрювали в опозиції режиму, з людей поступово зрізали м'ясо, прирікаючи їх на повільну смерть. Дітей підкидали в повітря, а потім наколювали на багнетти, відривали у них кінцівки, розбивали їм голови об дерева. Людей кидали у ставки, де тримали крокодилів [111, с. 137].

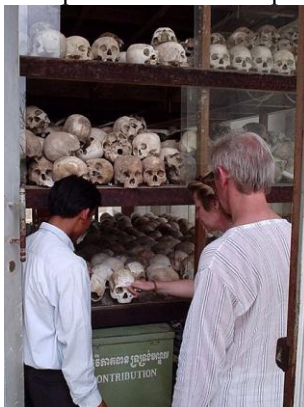
Вищезгадані події відбувалися за панування, свавілля червоних кхмер.

Наразі у м. Пномпень існує Музей Геноциду. Під час режиму червоних кхмерів це була секретна в'язниця Пол Пота (S-21), в якій катували ув'язнених (> 17 тис. чоловіків, жінок, дітей). А до того ця будівля була школою, в класах якої облаштували камери. Екстер'єр в'язниці досить таки милий, але коли заходиш в ті стіни – розумієш як все оманливо...

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

З 1975 по червень 1978 рр. було ув'язнено бл. 20 000 чол., не враховуючи дітей. Незмінним начальником в'язниці був колишній вчитель математики Дуч, який через свою точність і бюрократію фотографував ув'язнених до і після смерті. Зараз на стінах музею висять знімки катованих.

Всіх катованих і замучених до смерті вивозили на полігон Чонг Ек. Зараз на місці полігона розташована ступа, всередині якої, за склом, можна побачити більш ніж 9 тис. черепів, які було знайдено при розкопках могил. Огляд меморіального комплексу, вид ступи і колишньої в'язниці S-21 залишає моторошне й гнітюче враження [9, с. 67].

Ступа на полігоні Чонг Ек та її «експонати»

✓ Іншим таким, насторожуючим, фактом є те, що Камбоджа є однією з найбільш «замінованих» країн світу. За 3 десятиліття війни і громадянського конфлікту на території цієї країни залишилося розкидано кілька мільйонів мін. Протиборчі сторони «червоних кхмер» з одного боку і війська В'єтнаму і союзні йому кампучійські війська з іншого боку широко використовували як старі запаси мін, так і нові, як, наприклад, з Китаю, Болгарії, НДР, Чехословаччини, Таїланду. Найвідоміші моделі – радянські ПМН, ПМН-2, болгарська ПСМ-1, китайські Т-72 і Т-58, американські зразки та їх копії (MN-79, MD- 82B) [4, с. 78].

- ✓ З 1979 р. понад 57 000 камбоджійців піддалися ампутації кінцівок.
- ✓ За даними Land Mine Museum на 2010 р. під Сіемреапом в Камбоджі все ще перебуває від 3 до 6 млн активних мін.
- ✓ Камбоджійський народ досить унікальний, в гостях у якого потрібно вести себе обачно і дотримуватись таких правил поведінки:

- шанобливо ставитися до монахів, особливо в храмах;
- пожертвування невеликої суми грошей або придбання у храмі свічки, квітки лотоса свідчить про повагу;
- не можна показувати свій гнів, це означає втрату обличчя і ставить всіх у незручне становище;
- ноги, не настільки шанована частина тіла, як голова, через дотик із землею, тому не кладіть ноги на стіл. Не можна класти ногу на ногу в присутності ченців;
- не показуйте ні на кого пальцем;
- якщо ви галосуете, розмахуючи рукою або піднявши великий палець вгору, це може бути розцінено як сексуальний інтерес;
- залишайте капелюх при вході, не носіть з собою та перед входом у храм, що діє, знімайте взуття.

ЛАОС

- ✓ Єдина країна в Південно-Східній Азії, яка не має флоту і виходу до моря [67].
- ✓ Лаоський Новий рік святкується три дні, з 13 по 15 квітня [67].
- ✓ Водоспад Кхон, знайдений в Лаосі, це найбільший водоспад в Південно-Східній Азії [98].

- ✓ Одним із найзагадковіших місць є Долина горщиків – група майданчиків з історико-археологічними пам'ятками в Лаосі, в провінції Сиангкхуанг. У Долині горщиків знаходяться тисячі великих кам'яних горщиків, розсіяних біля підніжжя Аннамського хребта, що розділяє Лаос і В'єтнам. Розмір горщиків становить від половини до трьох метрів, їх вага досягає 6000 кілограмів, а вік становить імовірно від 1500 до 2000 років. Наразі вирішується питання про присвоєння Долині горщиків статусу Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Ситуація ускладнюється тим, що провінція Сиангкхуанг в 1970-х роках піддавалася масованим бомбардуванням з боку американських ВПС під час так званої Секретної Війни. З цієї причини значна частина території долини залишається недоступною для туристів [43].

На думку археологів, глечики використовувалися 1500–2000 років тому древнім народом, що мешкали у Південно-Східній Азії, культура якого залишається абсолютно невідомою. Матеріал датується періодом від 500 до н.е. до 800 н.е. (імовірно археологічна культура Са-Хюїнь). Антропологи та історики висувають припущення, що глечики використовувалися або як похоронні урни, або для зберігання води. Лаоські легенди кажуть, що в цій долині жили велетні. Інші легенди кажуть, що король Кхунг Чинг, здобувши перемогу над ворогами, наказав виготовити глечики для приготування великої кількості рисового вина лао лао. Перші археологічні дослідження провела Мадлен Колани з Франції в 1930-і роки. Вона знайшла в околиці долини також печеру з похованнями і попелом. Під час громадянської війни американці масованими бомбардуваннями зруйнували печеру, в долині залишилася величезна кількість снарядів. Столиця провінції Сіангкхуанг була також повністю розбомблена, і лаосці заснували нову столицю в місті Пхонсавана.

На території долини знаходиться більше 60 майданчиків з глечиками, більшість з яких припадають на провінцію Сіангкхуанг. Подібні майданчики є також в Таїланді і в північній Індії. В Індії знайдені також схожі поховання. Майданчики з глечиками витягнуті уздовж однієї лінії, що наводить на припущення про наявність стародавнього торговельного шляху, який обслуговувався майданчиками з глечиками.

Розміри глечиків – від одного до трьох метрів, форма – прямокутна або кругла, знаходяться також диски, які можуть служити кришкою. Для виготовлення використовували скельні породи, граніт, пісковик або кальцинований корал.

Найбільша група глечиків недалеко від міста Пхонсавана називається Першим майданчиком, який охоплює близько 250 горщиків різного розміру. Так як глечики лежать серед розірваних снарядів, тільки три майданчики відкриті для відвідувачів, відвідування інших майданчиків вважається небезпечним. Кістки, інструменти, бронзові предмети, знайдені Колани, привели до висновку, що глечики використовувалися для похорону. Дослідникам вдалося пролити світло на технологію виготовлення глечиків, були знайдені тонкі кам'яні пластини, які могли служити інструментами. Були знайдені також печі зі слідами кіптя-

ви, це дає припущення, що глечики використовувалися для похоронних ритуалів. Інші дослідники вважають, що глечики використовувалися для зберігання продуктів і різних речовин. Поширене також припущення, що в глечиках збиралася дощова вода для забезпечення торговельних караванів [22].

- ✓ 80 % всієї роботи в Лаосі пов'язано з сільським господарством [98].
- ✓ Найбільш ранні згадки Лаосу можна знайти 50 000 років тому, коли перші з людей прийшли в Південно-Східну Азію [98].
- ✓ Країна багата природними ресурсами, такими як деревина, гіпс, олово, золото та інші дорогоцінні камені [67].
- ✓ На південному Лаосі розміщені руїни кхмерського храмового комплексу. Храм знаходиться біля підніжжя гори Пху Као в 6км від річки Меконг, на південь від міста Тямпатсак в провінції Тямпасак. На території комплексу був храм ще в V ст., але збережені споруди належать до XI-XIII ст. Спочатку храмовий комплекс був пов'язаний з швіаїстськими культами, але потім став центром буддизму тхеравади, храм використовується в цій якості і зараз. Ват-Пху спочатку асоціювався з містом Шрестапура на березі річки Меконг на схід від гори Лінгапарвата, яка пізніше стала називатися Пху Као. У другій половині V ст. місто вже було столицею царства, пов'язаного з державами Ченла і Тямпа, приблизно в цей час були побудовані перші храмові споруди на горі. Гора у формі лінгама мала в культурі Шиви особливе символічне значення, річка при цьому символізувала світовий океан, або Гангу. Храм був присвячений Шиві, а води річки під храмом вважалися священними. Щонайменше в роки правління Яшовармана I в X ст. Ват-Пхувже входив у Кхмерську імперію зі столицею Ангкор. Шрестапура перемістився в нове місто, розташоване на південь від храму. Пізніше споруди були перебудовані, при цьому частково використовували кам'яні блоки споконвічних храмів. Той храм, який зберігся до теперішнього часу, був побудований в періоди Кох Кер і Бапхуон XI ст. Коли імперія прийняла буддизм тхеравади, храмовий комплекс був трохи перебудований. У період, коли на цій території заселилися Лао, храм продовжував функціонувати, і кожного лютого тут організуються храмові свята. Храмовий комплекс був зарахований до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в 2001 р. [21].

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

✓ Головна і єдина пам'ятка В'єт'яна – Триумфальна арка Патусай. Хоч і побудована в стилі паризької Триумфальної арки, але присвячена солдатам, які билися за незалежність від Франції.

Триумфальна арка Патусай

✓ У країні Лаос майже на кожному кроці можна зустріти червоні прапори з серпом і молотом [22].

✓ Первісна назва Лаосу звучить дослівно «Країна мільйона слонів і білої парасольки».

✓ Найкумедніші автомобільні затори виникали саме тут, після відкриття мосту між Лаосом і Таїландом. Справа в тому, що в Таїланді лівосторонній рух, а в Лаосі – правосторонній. Водії сперечалися, де міняти смугу руху. Тоді вирішено було, що водії будуть робити це один тиждень на тайській стороні, а іншу тиждень – на лаоській.

✓ Червоні кольори прапора країни символізують кров, пролиту в боротьбі за свободу, блакитний – багатство, білий означає повний місяць над річкою Меконг – священною рікою народів, що живуть в Індокитаї.

МАЛАЙЗІЯ

✓ У Малайзії найнижчий рівень смертності від респіраторних захворювань у світі. Він становить близько 7,5 випадків на 100 000 чоловік. Хоча курять там нітрохи не менше, ніж в інших країнах [48].

✓ Саме в Малайзії була спіймана найбільша королівська кобра у світі – її довжина склала 5 м 71 см [48].

✓ «Печера вдачі» (так можна перевести її назву), що знаходиться на острові Борнео, може похвалитися найбільшим у світі природним гротом. Розміри грота Саравак вражають – він досягає 100 метрів висоту, 600 метрів в довжину і 415 метрів завширшки, а площа складає близько 163 тисяч кв м. Саравак настільки великий, що в ньому легко можуть вміститися 50 авіалайнерів «Boeing 747» або, наприклад, 7500 автобусів [95].

✓ У малайзійських школах з деяких пір викладається такий дивовижний предмет, як дизайн машин для автоперегонів «Формула-1» [48].

✓ У Малайзії росте рослина з найбільшим листом у світі. Екземпляр, знайдений в 1966 р., був 3,02 метра завдовжки і 1,92 метра завширшки [95].

✓ Малайзійський острів Спідня є одним з найпопулярніших місць у світі для дайвінгу [48].

✓ Міст між материком і островом Пенанг займає третє місце в Азії за довжиною. Його протяжність становить 13,7 км [95].

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

✓ Досить цікавим є житло народів Сабаха і Саравака. Візитною карткою традиційної архітектури корінних етнічних груп цих штатів виступають довгі будинки і села на воді. Довгі будинки являють собою традиційне обшинне житло племен внутрішніх районів. Це витягнуті пальові конструкції, найчастіше побудовані з тесаних колод, пов'язаних між собою волокнами повзучих рослин, з дахами, критими пальмовим листям (атап). У такому будинку можуть розміститися від 20 до 200 сімей. Невибагливі пальові села як правило стоять уздовж річок або на березі моря. Окремі будинки в них пов'язані між собою дощатими містками, по обидва боки яких пришвартовані човни. Перебувають по селу і околицям зазвичай на човнах або каное.

✓ Саме з малайської кухні перейнято додавання в соуси для риби і м'яса лимонної трави, цедри, листя і соку лайма, завдяки чому готові блюда набувають стійкого, трохи різкого, цитрусового аромату.

✓ За вживання і зберігання наркотиків – смертна кара.

✓ Клімат дуже вологий. Якщо ризикнете поїхати в офіс на велосипеді, візьміть запасну сорочку. Та, що була на вас під час прогулянки до офісу, буде гарантовано мокрою вже в перші 10–15 хвилин вашого перебування на вулиці.

✓ Рух лівосторонній.

✓ Транспорт в основному місцевого виробництва (Proton), так як ввезені на острів імпорتنі авто обкладаються неймовірним податком.

✓ Країна дуже багатонаціональна: місцевого населення – тільки 50 %, інша частина – китайці, індійці, філіппінці і т. д.

✓ Більшість населення вільно говорять англійською.

✓ Якщо знаходитесь далеко від туристичної зони, не дивуйтеся, якщо до вас підійдуть з проханням сфотографуватися з вами. Відчуйте себе знаменитістю.

✓ Флора і фауна – буйні. Тут росте все і всюди, до того ж у великих розмірах. Якщо, у вас вдома росте щось у квітковому горщику, помножьте це, як мінімум, на 10 і отримаєте приблизні масштаби тутешньої рослинності.

✓ Купання у аборигенів взагалі не в пошані. Басейн можна відшукати тільки в готелях з великою кількістю зірок, або в приватних будинках дуже багатих людей.

✓ На острові є кілька карстових печер з величезною кількістю кажанів у них. Спочатку ви чуєте звук, потім відчуваєте запах, і тільки потім бачите саму печеру.

✓ Якщо в джунглях ви знайшли щось дуже їстівне на вигляд, але особисто вам не знайома – для початку втирайте сік у шкіру і почекайте хвилин 15–20. Якщо почервоніння та запалення не з'явилося, можете ризикнути з'їсти це.

✓ Дикі мавпи в джунглях не доброзичливі. Можете раптово стати покусаними. На острові також живуть кілька дивних тварин. Наприклад, мініатюрний ведмідь, який харчується бананами.

✓ На одному з острівців Малайзії є атракціон – прогулянка по морському дну. На плечі вдягається купол з подачею туди кисню і вагою 35 кг. З плавучої платформи вас спускають по драбині на 5 метрів вниз і за допомогою 35 кг ви, не поспішаючи, ходите по морському дну.

✓ У 30 хвилинах перельоту є чудовий острів Лабуан. Весь острів – це величезна промислова зона різних сервісних компаній нафтової промисловості. Половина населення острова – вахтові працівники цих компаній, а ще половина – філіппінські дівчата легкої поведінки.

✓ У джунглях Борнео росте, так зване, ходяче дерево. Коріння у цього дерева починають рости з середини стовбура. У пошуках води ці корені повільно пересуваються під землею. Через рік можна знайти дерево в декількох метрах від його попереднього «місця проживання».

✓ Миття 16 000 вікон однієї з веж-близнюків займає місяць.

✓ У Малайзії ви можете стати свідком квітки-паразита. Більшу частину свого життя воно живе, не з'являючись нікому на очі всередині коренів тропічних ліан в Малайзії і лише раз на рік його можна виявити тільки при його цвітінні. Вона харчується мухами, зустрічаються екземпляри, які досягають упоперек 70–90 сантиметрів, (і це не межа), одного разу був зафіксований рекорд – діаметр квітки досягав 1 метр з масою 1 кілограм.

М'ЯНМА

✓ Бірманці мають тільки імена і не мають прізвищ, але перед ім'ям вони використовують спеціальні приставки – слова, що вказують на стать, вік, суспільне становище. Чоловіки-бірманці називають себе мао – показник скромності [46].

✓ Золотий Камінь – це величезний гранітний валун, покритий сухозлітним золотом, балансуючий на більш ніж кілометровій висоті над прірвою на горі Чайтгійо в Бірмі. Всупереч усім законам фізики камінь не падає в безодню і вже кілька століть всупереч гравітації знаходиться в такому положенні [46].

✓ У М'янмі знаходиться місто тисячі храмів – Баган [7].

✓ На вершині пагорба, на північ від Янгона в Мьянмі, чистим золотом сяє споруда, схожа на гігантський дзвін. Воно нагадує сонячне світло, якому надали форму і заморозили [7].

✓ Буддійський монастир Таунг Калат розташований на вершині згаслого вулкана близько Папської гори в центрі М'янми, який утворений магмою, яка витікає з вулканічного жерла. Висота вершини, на якій розташований буддійський монастир, близько 1500 метрів і до нього ведуть 777 сходинок [7].

✓ У країні з населенням 60 млн чоловік проживає 135 народностей, які розмовляють різними мовами та сповідають різні релігії.

✓ У Бірмі відсутні заповідники.

✓ У Бірмі не існує заповідників. Кілька заказників, наявних там, займають загальну площу 233 тис. га (0,3 % території Бірми). У них держава намагається зберегти і відновити чисельність деяких видів тварин. За прийнятим у Бірмі законом охороні підлягають носороги, тапіри, павичі, фазани аргус і деякі інші тварини. Особлива увага приділяється підтриманню чисельності стада слонів, яке, за приблизними підрахунками, становить понад 3000 голів. Дикі слони – основне джерело поповнення стада робочих слонів, незамінних при лісорозробках в горах. Випробовуються нові методи вилову диких слонів, наприклад, за допомогою рушниць, заряджених ампулами зі снодійним. Це допомагає звести до мінімуму загибель тварин при затриманні.

✓ Особливості характеру бірманців. Самі бірманці в переважній більшості дуже доброзичливі і за мірками Південно-Східної Азії – спокійні. Крик, галас, склока на вулиці – досить рідкісне явище. Також характерною рисою місцевих жителів є охайність. На відміну від деяких сусідніх країн, тут і вулиці своїх міст намагаються підтримувати в чистоті, і самим дотримуватися гігієнічних норм. Єдине впадає в очі порушення норм гігієни – традиційне для М'янми жування бетелю, характерні червоні плями, які можна зустріти на будь-якій мостовій, навіть у центрі столиці. При загальному невисокому рівні життя жебраків також трохи, а бідних не видно зовсім.

✓ Як і в інших країнах Південно-Східної Азії в М'янмі виділяються три сезони: вологий, що триває з кінця травня по кінець жовтня;

прохолодний – з кінця жовтня по середину лютого; і жаркий – з середини лютого по кінець травня.

✓ У Янгоні в січні середня місячна температура становить 24° С, влітку стовпчик термометра ніколи не піднімається вище 41°С. У травні – на початку червня починається сезон дощів, який триває до кінця вересня. У цей час трапляються сильні, але нетривалі зливи, в основному після обіду і ввечері. У південних районах країни (Янгоні) вони більш виражені, в центральних регіонах менш. У жовтні дощі змінюються сухою погодою одночасно з пониженням температури. Середні температури в зимові місяці в центральній області країни тримаються на рівні 20°С, у Нижній М'янмі (витагнутої вздовж узбережжя на самому півдні країни) – порядку 15°С, у західних та східних районах коливається від 10 до 20, у північних горах часто опускається до 0. У березні температура починає рости і зростає не переставючи аж до дощового сезону і в найспекотніші дні в центрі країни досягає 40 градусів, хоча в гірських районах на півночі країни не піднімається вище 15.

✓ У бірманській культурі люди можуть міняти ім'я за власним бажанням, щоб відзначити зміни, що відбулися в їх житті. Крім того, багато бірманців користуються гоноративами як частиною імені. Частини бірманського імені – самостійні слова; крім того, багато повних імен складаються з однієї частини (наприклад, в іменах У Тан, У Ну «у» – гонората, а власне ім'я односкладове). У середині ХХ ст. бірманці почали брати двоскладові імена. З почастищенням контактів із Західною культурою бірманці поступово збільшували кількість складів в іменах дітей, і до початку ХХІ ст. ім'я хлопчика може включати до чотирьох, а дівчатка – до п'яти складів. Приміром, батьків Аун Сана звали Пха і Су. При народженні його назвали Тхун Лін, але він змінив ім'я на Аун Сан. Дочку Аун Сана звать Аун Сан Су: «Аун Сан» – ім'я батька, «Су» – ім'я бабусі, Чжі – частина імені матері. Додавання імені батьків досить поширене, але додане ім'я в такому випадку не є прізвищем або по батькові. В якості імен застосовуються як власне бірманські слова, запозичені з пали: тандем («корал», когнат слова «санта»), санда (жіноче, «місяць», когнат слова «Чанда»), тії (жіноче, «блиск, велич», когнат слова «шрі»); туй (чоловіче, «хоробрість», когнат слова «сура»), тиха (чоловіче, «лев», когнат слова «сихан»), зечжа (чоловіче, «перемога», когнат слова «Джая»). При укладенні шлюбу з жителями заходу або імміграції можуть назвати частину свого імені прізвищем: наприклад, дружина Тхун Мьин змінила своє прізвище на Мьин, хоча це частина його особистого імені.

Найпоширеніші імена:

– Ашин – пан, владика. Використовується з іменами ченців і знаті; рідко – з іменами жінок.

– Банья – Використовується з іменами знаті і членів правлячих сімей; походить з монської мови.

– Бу, Бучха – генерал, командувач. Використовується з іменами військових.

– До – тітка, «місіс». Використовується з іменами зрілих жінок або жінок, що займають важливі посади, наприклад, «До Аун Сан Су Чжі».

– Дуу – вождь. Приєднується до імен вождів качинов.

– Ку – старший брат. Використовується з іменами чоловіків – ровесників.

– Ма – сестра. Приєднується до імен молодших або рівних за віком жінок.

– Маун – молодший брат. Іноді є частиною особистого імені.

– Шин – владика. Архаїчна приставка, використовувалася в іменах ченців і знатних чоловіків.

– Тактул – університет. Архаїчна приставка, використовувалася в іменах письменників.

– Такхан – господар, вчитель. Архаїчна приставка, використовувалася в іменах членів бірманського націоналістичного руху в 1930-х роках.

– Типун – наука. Використовувалася в іменах письменників.

– У – дядько, «пан». Використовується в іменах старших за віком або посади чоловіків, а також ченців.

✓ Прапор М'янми в 1948–2010 рр. був схожий з прапором Китайської Республіки (Тайвань) і Самоа. Наприклад, на Олімпійських іграх 2008 р. в Пекіні тайванські вболівальники використовували прапор М'янми, оскільки тайванський прапор в КНР заборонений.

✓ На сайті «Вікіпедія» в статті «Гімн М'янми» є можливість прослухати гімн, але ви почуєте його у виконанні духовного оркестру ВМС США.

✓ У М'ямі знаходиться найдовший з найстаріших мостів, зроблений з тика – Убейн. Його довжина 1,2 км побудований приблизно в 1850 р. з тикового дерева.

✓ М'янма знаходиться в «Золотому трикутнику». Золотий трикутник – географічна зона, розташована в гірських районах Таїланду, М'янми і Лаосу (за деякими джерелами також – північно-східного В'єтнаму і південного Китаю), де в середині ХХ ст. виникла система виробництва і торгівлі опіумом з організованими кримінальними син-

дикатами, пов'язаними з місцевими та світовими елітами. Майже 50 тис. осіб забезпечували безпеку виробництва, транзиту та збуту наркотиків.

✓ Інтернет в М'янмі – мьянмарський сегмент інтернету. У М'янмі поширення Інтернету не перевищує 1 %, тому більшість громадян отримують доступ до мережі через інтернет-кафе. Діяльність цих закладів жорстко регламентується, там введена цензура, і влада користується можливістю переглядати електронну пошту і фіксувати користувачів інтернет- блогів. Щонайменше два м'янманських блогера перебувають у в'язниці. Один з них, відомий під ніком Zaganar, був засуджений до 59 років ув'язнення за розповсюдження відеозапису руйнувань після циклону «Наргіс» у 2008 р., проте був відпущений на волю 12 жовтня 2011 р. Як нагадують автори дослідження, під час народних заворушень у 2007 р. інтернет у Мьянмі був відключений повністю.

✓ Головна географічна особливість М'янми – річка Іраваді, яка перетинає М'янму з півночі на південь. Загальна довжина річки – 2 150 км. Іраваді впадає в Андаманське море, розділяючись при цьому на безліч рукавів і утворюючи, таким чином, величезну дельту, площа якої близько 30 тис. кв. км. Подорож по річці – найкращий спосіб побачити країну зсередини, з її природними красотами і самотністю. Круїзи Road to Mandalay by Orient Express з Мандалая в Баган і назад дозволяють поспостерігати за традиційними заняттями місцевого населення: риболовлю, релігійними ритуалами і ремеслами. Road to Mandalay пропливає повз круті гірські ущелини, традиційні села і величні храми з позолоченими шпилями [51, с. 5]. Тут можна відчутися багатство місцевого колориту: вогні величезного Мандалая, древні пагоди Мінгун, відомі руїни Багана з його незвичайними пагодами і храмами.

✓ У М'янмі знаходиться «найбільша в світі книга». Вона складається з кам'яних плит, розташованих вертикально біля пагоди Кутодау. Всього в книзі зі священними буддійськими текстами 1 460 сторінок. Кожна сторінка – це величезний відполірований шматок мармуру,

на якому вигравірувано приблизно сто рядків тексту, має висоту 1,5 м, ширину 1 м і товщину 12,7 см.

✓ На території М'янми і Таїланду живе плем'я падаунг, що має давню традицію подовжувати своїм жінкам шию за допомогою латунних кілець. Перше кільце надягає на дівчинку в 5 років, потім вони додаються протягом усього життя і можуть досягти загальної ваги 9 кг. Існує міф, що м'язи шиї у цих жінок атрофуються і зняття кілець може викликати задуху. Однак вони можуть вільно надягати і знімати кільця. Рентгенівські ж знімки показали, що сама шия у жінок не змінюється, а опускається плечовий пояс.

СИНГАПУР

✓ Завдяки Лі Куан Ю і його сподвижникам, Сингапур зробив економічний стрибок менше ніж за 50 років і з найбіднішої держави перетворився на одне з найбільш розвинених [161].

✓ Сингапур – країна майже з найнижчим рівнем злочинності в світі (після Люксембургу). При цьому закони досить суворі. Так, наприклад, навіть банальна націоналістична суперечка в Інтернеті переслідується в кримінальному порядку. За розповсюдження наркотиків – смертна кара через повішення [48].

✓ Морський порт Сингапуру входить в 10-ку найбільших портів світу [161].

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

- ✓ Аеропорт Сингапуру вже кілька років поспіль посідає перше місце у світі – як найзручніший аеропорт з найвищою якістю сервісу. Середній пасажирообіг – близько 36 млн осіб на рік [161].

- ✓ Сингапур посідає друге місце у світі за щільністю населення – 7200 чоловік на кілометр квадратний [48].
- ✓ Жовтень в Сингапурі є місяцем з найбільшою кількістю новонароджених [48].
- ✓ У Сингапурі знаходиться найвищий у світі штучний водоспад. Він розташований у парку птахів Jurong [48].

- ✓ Сингапурський заповідник Букіт Тіма містить більше видів дерев, ніж весь північноамериканський континент [161].

✓ У країні заборонено продаж жувальної гумки, а кинута сигарета коштуватиме 1 000 сингапурських доларів (770 доларів США), за кинуте повз урну сміття – 500 сингапурських доларів.

✓ За перевищення швидкості або їзду без ремня безпеки штрафи можуть бути зовсім не символічними. І це при середній зарплаті в країні в 2–3 тисячі доларів! Шикарні готелі, чисті вулиці, усміхнені жителі і найнижча злочинність у світі зробили місто азійським вікном для європейців. А найцікавіше те, що сьогодні Сингапур є вікном у Європу для азіатів, і дуже популярний для туристів з Китайської Народної Республіки, Японії, Кореї. Вони знайомляться із західним способом життя саме в Сингапурі.

✓ Маленький острів з територією трохи більше 600 квадратних кілометрів (входить в список найменших карликових країн) сьогодні претендує бути головним в Азії туристичним центром. Тут розташоване найбільше в світі колесо огляду.

ТАЙЛАНД

✓ Таїланд – найвільніша країна в Азії. «Таїланд» на тайській мові звучить, як «Пратхет Тхай», що означає «земля вільних». Це єдина країна в Південно-Східній Азії, яка ніколи не була колонізована європейськими країнами [68].

✓ Таїланд – єдина країна в світі, де король вважається покровителем усіх релігій, згідно з Конституцією він має бути буддистом.

✓ Король Таїланду – самий довго правлячий монарх у світі. Тайці його дуже шанують і у них на це багато причин. Пхуміпон Адульдет володіє патентом на створення штучних хмар. Він розробляв мости і греблі, майстерно грає на саксофоні, склав національний гімн країни, побудував свій вітрильник і є талановитим художником [68].

✓ Тайці дуже люблять і поважають свого короля. Багато хто з жителів величає його як божество. Тут краще не ображати сім'ю монархів, а то можна надовго потрапити за ґрати.

✓ Його Величність Король Таїланду – єдиний монарх у світі, який має американське громадянство. Він також занесений до Книги рекордів Гіннеса як король, який найдовше перебуває при владі.

✓ Однією з королівських регалій є звичайна мухобійка. Вона виготовлена з вигравіруваної слонової кістки та з хвоста слона-альбіноса.

✓ Таїланд називають «землею білого слона». Тайські правителі дуже цінували білого слона. Ці тварини і досі користуються великою повагою. Вони вважаються символом миру та процвітання.

✓ У Таїланді зараз 2555-й рік. Тайці починають літочислення з часу, коли народився Будда. Кілька інших азійських країн також починають рахувати з народження Будди, але з різницею в кілька років [37].

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

✓ У Таїланді 6-годинне числення часу. У багатьох країнах час обчислюють за 12-ти годинною і 24-годинною шкалою, проте велика частина Таїланду живе по 6-ти годинному обчисленню, розділяючи день на 4 квартали по 6 годин [49].

✓ Найдовша назва міста в світі. Повна назва столиці Таїланду Бангкока є найдовшою назвою міста в світі. Воно звучить так: «Крунг Тхеп Маханакхон Амон Раттанакошін Махінтараюттхая Махаділок Пхон Ноппарат Ратчатхани Буріром Удомратчанівет Махасатан Амон Піма Аватан Сатіт Саккатхаттія Вітсанукам Праса». Це означає «Місто ангелів, велике місто, безсмертних, величне місто дев'яти дорогоцінних каменів, щасливе місто, повний достатку грандіозний Королівський Палац, нагадує божественну обитель, де царює перевтілений бог, споруджений Вішвакарманом з волі Індри» [49].

✓ Рекорди Гіннесу Таїланду. Таїланд – це місце, де знаходиться найбільша золота статуя Будди, найбільша крокодилова ферма, найбільший ресторан і найвищий готель [37].

✓ Самий маленький ссавець в світі – свіноносий кажан (*Craseonycteris thonglongyai*), який важить менше монетки пенні, також живе в Таїланді [49].

✓ Батьківщиною сіамських кішок є Таїланд, який раніше називався Сіам. З тайського назва цих кішок перекладається, як «місячний алмаз». У книгах XIVст. описується 23 типа сіамських кішок, зараз залишилося лише 6 порід. У Таїланді пара сіамських котів – це прекрасний подарунок нареченій, який обіцяє принести удачу в шлюбі [49].

✓ Голова – найважливіша частина тіла. Тому в країні не прийнято доторкатися до голови іншої людини, навіть дитини. Крім того, що тайці цього не люблять, вони ще й вірять, що душа, яка для них є надсвятиною, міститься саме в голові.

✓ Також тайці прагнуть завжди тримати свою голову нижче голови людини, яка старша або вища їх за статусом, щоб висловити свою повагу. При цьому ноги вважаються найбільш брудною і низькою частиною тіла, тому не варто показувати комусь стопи своїх ніг або вказувати на щось за допомогою ніг [68].

✓ У тайландській провінції Лопбурі існує щорічна традиція влаштовувати мавпячий банкет. У храм запрошують понад 2000 мавп і рясно пригощають тисячами кілограмів фруктів і овочів. Мавп тут так люблять за те, що, за переказами, їх армія допомогла богу Рамі здобути перемогу над ворогами.

✓ Популярною туристичною країною Таїланд став «завдяки» війні у В'єтнамі. Тут розташовувалися великі військові бази, а також місця для відпочинку військовослужбовців США, які перебували у відпустці. Особливо популярним серед солдатів було місто Паттайя, що відтоді й залишається секс-столицею Таїланду.

✓ П'яних на вулицях Таїланду зазвичай не зустрінеш. Тайці майже ніколи не напиваються, а якщо й напідпитку, то поведуться спокійно і не буянять. Звичайний стан п'яного тайця – сидіти й усміхатися.

✓ Тайський мільйонер – це виряджений денді, який користується глибокою повагою місцевих жителів і має, м'яко кажучи, безмежні права. Він може побити будь-якого неслухняного громадянина.

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

✓ У Таїланді чоловік із оголеним торсом не може з'явитися в громадських місцях. Це порушення порядку.

✓ Розмовляти в цій країні на підвищених тонах – негоже. А на усмінену людину зовсім не дивляться, як на дурника, усмішка у відповідь у Таїланді – норма. Саме тому цю країну часто називають країною усмішок.

✓ Тайці люблять їздити, а не пересуватися пішки. А роблять вони це в машинах, тук-туках (різновид мотобайка), автобусах, метро, скурах, скай-трейнах, катерах, човнах, а також різних саморобних візках.

✓ Як зазначено в Книзі рекордів Гіннеса, тайський алфавіт – другий за величиною в світі. Він поступається лише кхмерському. Тайська мова загальна для всього населення, однак у східних провінціях існує ісаанський діалект, схожий на лаоську мову.

✓ Майже всі тайці вивчають англійську в школах, проте часто соромляться її використовувати. Проте дуже часто в найбільш несподіваних місцях можете зустріти тайця, який прекрасно володіє англійською і навіть російською мовами.

✓ У тайській мові немає слова «голод».

✓ Приблизно 6000 років тому рис як культурну рослину вивели саме в Таїланді. І саме ця країна є найбільшим експортером рису в світі.

✓ На відміну від Камбоджі, Лаосу чи В'єтнаму, Таїланд не входить до списку найбідніших країн Азії.

✓ Навіть далеко за межами столиці нормальне явище, коли дороги мають 3 смуги в один бік, розвороти у вигляді мостів над дорогами, пішохідні мости, тунелі, багаторівневі роз'їзди.

✓ «Бум-бум» тайською означає пропозицію зайнятися сексом.

✓ Таїланд – країна, де найбільший відсоток буддистів, приблизно 95 % тайського населення. 4,6 % сповідують мусульманство. 0,75 % вважають себе християнами, здебільшого католиками. У країні є також невелика єврейська комунa.

✓ У Таїланді нараховується приблизно 32 700 буддійських храмів, де проживають 370 000 монахів.

✓ Міанг Боран (Стародавнє місто) в Самут Пракані в Таїланді є найбільшим у світі музеєм під відкритим небом.

✓ Щоб «відкосити» від тайської армії, достатньо стати като (транссексуалом). При цьому можна навіть нічого не відрізати.

✓ Справжній тайський масаж не варто асоціювати з еротичним масажем. Це стародавній метод тайської медицини.

✓ Вітатися тайською sawatdee почали лише в роки Другої світової війни. До цього жителі зустрічали одне одного запитанням: «Чи поїли ви?».

ФІЛІПІНИ

✓ Полотнища філіппінського прапора непостійні і міняються залежно від того, в якому стані перебуває країна – військовому чи мирному [56].

✓ На Філіппінах налічується більше 200 вулканів. Також тут є найменший вулкан у світі – Тааль. У його кратері розташувалося маленьке озерце з невеликим острівцем посередині [56].

✓ Столицю Філіппін – Маніла – назвали на честь дерева Maynilad [56].

✓ У філіппінців є звичай – труни з тілами померлих прибивають до скель. На їх думку, так душа померлого буде розташовуватися ближче до небес [56].

✓ На Філіппінах проживають хилери – відомі цілителі, які проводять хірургічні операції без наркозу і скальпеля [56].

✓ Найбільша кількість кокосів, ананасів і бананів експортується з цих островів [56].

✓ Філіппіни відкрив Фернан Магеллан – знаменитий португальський мореплавець, який здійснив першу подорож навколо світу. У 1521 р. він відкрив нові землі, які були названі островами Святого Лазаря. Але через 22 роки архіпелаг був перейменований на честь Філіпа II – іспанського принца, а пізніше короля. Великий мореплавець був убитий у сутичці з місцевим племенем тубільців на філіппінському острові Мактан в 1521 р. Тут же він і похований, а на місці загибелі встановлено пам'ятник. Цікаво те, що поруч розташований ще один монумент – вбивці Магеллана, як перший борець за незалежність Філіппін. Він зображує Лапу-Лапу – вождя, від чиєї руки упав мандрівник.

✓ Однією з яскравих пам'яток Філіппін є Майон – діючий вулкан, причому найактивніший в країні. За достовірними даними він вивергався не менше 50 разів за останні чотири століття. Найбільш руйнівним вважається виверження в 1814 р., коли під шаром попелу і лави було поховано місто Сагзава, а загинуло тоді понад 2 тисячі осіб. Вулкан Майон славиться своєю неймовірною красою – його форма майже ідеального конуса вважається однією з найдосконаліших на планеті. Симетричний схил завершується кратером, який постійно злегка куриться. Періодичність його вивержень в наш час складає приблизно вісім років [8, с.120–126].

✓ Щороку філіппінське місто Себу проводить великий барвистий карнавал Сінулог. Карнавал стартує в третю неділю січня і триває близько дев'яти днів. Місто Себу є другим за величиною містом Філіппін. Себу – перше іспанське поселення на островах, засноване великим мореплавцем Фернаном Магелланом. Разом з іспанцями на островах оселилося католицитво. У доіспанський період слово «сінулог» позна-

чало ритуальний танець навколо язичницьких ідолів. З приїздом європейців християнська віра почала зміцнюватися на Філіппінах. З тих пір ритуальний танець Сінулог віруючі виконують на честь Христа. Протягом усіх днів святкування проходять цікаві вистави. Але головною подією фестивалю є жінки, які танцюють Сінулог. Танець імітує рух води в річці.

✓ На Філіппінах живуть відомі у всьому світі цілителі – хілери, які проводять хірургічні операції без скальпеля і наркозу. Після попередньої підготовки хілер проникає пальцями крізь шкіру пацієнта і видаляє матеріальну причину недуги, при цьому оперований майже не відчуває болю. Навколишні бачать кров, яка виходить з рани, але по завершенні операції на тілі не залишається навіть шрамів. У світі ставлення до хілерів спірне – є навіть думка, що вони просто шахраї, які заробляють на людському прагненні до чуда. Але їх сеанси користуються величезною популярністю і тисячі людей щорічно приїжджають до Філіппін в надії на зцілення.

✓ У містечку Банауе на острові Лусон на висоті більше 1500 метрів знаходяться унікальні рисові тераси, які були створені людиною більше 2 тисяч років тому. Іригаційні системи в Банауе знаходяться під захистом ООН і входять до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – це дивовижне місце на Філіппінах. Унікальні споруди називають восьмим чудом світу – по схилах гір прямо до хмар піднімаються сходи, утворені з рисових полів. Проростаючі пагони або вже густі пучки рису забарвлюють тераси в різні відтінки від яскраво-зеленого до коричневого. Їх загальна протяжність становить близько 22 км, а площа дорівнює 10 000 кв метрів.

✓ Одна з головних визначних пам'яток столиці – Кокосовий палац, розташований в передмісті Маніли. Унікальність споруди полягає в тому, що сама будівля, обробка, меблі – абсолютно все в ньому виготовлено з різних порід дерева і шкаралупи кокосового горіха. Тут присутні всі його елементи – починаючи від коренів і стовбура і закінчуючи найдрібнішими шкаралупками в інкрустації меблів. Палац був побудований в 1981 р. до приїзду Папи Римського Іоана Павла II в країну і просто вражав пишнотою обробки. Але понтифік не вважав можливим жити в розкоші, коли більша частина населення Філіппін перебувала майже на межі бідності. Зараз ця резиденція віце-президента країни [9, с. 172–176].

✓ Важлива пам'ятка філіппінської історії – найстаріша церква на острові Бохоль – це церква Баклайон. Саме на цьому острові представник іспанської корони Мігель де Легаспі і вождь місцевого племені

Країни Південно-Східної Азії: історичний, політичний, культурний екскурс

уклали у 1595 р. історичний договір про дружбу між їх народами. Дата його підписання і сьогодні є національним святом. Церква Баклайон була закладена ще у 1595 р. монахами-езуїтами і являла собою будова з соломи і бамбука. Пізніше храм був зведений з каменю, а сьогодні тут можна побачити унікальну експозицію релігійних реліквій, ікон, церковних співів, латинських текстів, написаних на пергаменті, шат для священнослужителів.

Церква Баклайон на о. Бохоль

✓ У церкві Сан Хосе недалеко від Маніли знаходиться одна з чудасій Філіппін – єдиний у світі бамбуковий орган. Унікальний музичний інструмент складається з 1 031 трубки різного діаметру, з яких 902 виготовлені з бамбука. Творцем органу є іспанський священник Дієго Сірка, який будував його вісім років – інструмент був завершений в 1824 р. Під час землетрусу в 1880 р. він був сильно пошкоджений і повністю його відновили тільки майже сто років по тому. Завдяки нетрадиційному матеріалу орган має особливе звучання, незвичне для європейців. Щорічно в лютому церква стає місцем проведення фестивалю органної музики, послухати яку з'їжджаються тисячі музикантів і туристів.

✓ У Манілі є давня фортеця Інтрамурос, навколо якої потім і утворилася сучасна столиця Філіппін. Цей навчальний заклад було зведено в ранг університету в 1645 р. і до цих пір вважається найстарішим в Азії з нині діючих. Він був заснований і названий місіонерами з Іспанії в честь Святого Фоми Аквінського, чие ім'я іспанською мовою звучить як Санто-Томас. Університет вважається найбільшим католицьким навчальним закладом у світі, а своєю архітектурою він нагадує середньовічний замок. Прихильність старим традиціям і багатий досвід робить його популярним у всіх країнах Азії [9, с. 212–214].

✓ Через протоку Сан-Хуаніко (San-Juanico) побудований дивовижний міст, що об'єднує острова Самар і Лейте і є частиною Пан-Філіппінського шосе. Це найбільша мостова споруда у Південно-

Східній Азії і найкрасивіший міст на Філіппінах. Міст має протяжність 2 162 м. Значна частина моста являє собою естакаду із залізобетону, а головний проліт виконаний у вигляді арки з красивими сталевими ажурними фермами. Він має 43 прольоти, висота основного з них над рівнем моря – 41 м. Під мостом Сан-Хуаніко можуть проходити судна середніх розмірів. Його будівництво тривало 4 роки і завершилося в 1973 р. Під час поїздки по мосту відкривається чудовий вид на протоку і маленькі острівці суші внизу.

✓ Найулюбленіша розвага на Філіппінах – це бої півнів, які називаються «Сабонг». У багатьох країнах світу вони заборонені, але на островах Філіппін бої півнів абсолютно легальні і є мало не національним видом спорту. Однак легальними вважаються тільки бої, що проводяться в спеціальних місцях – кокпіт – аренах, за участю офіційно зареєстрованих півнів. У столиці Філіппін Манілі щороку проводиться чемпіонат з Сабонгу, який навіть транслюють по телебаченню.

АФОРИЗМИ

В'ЄТНАМ

✓ «Найбільше у В'єтнамі мені сподобалося те, що там завжди було куди йти».

Форрест Гамп [111].

✓ Революційний рух подібний приливу, а надійні активісти подібні сваям, які утримують піщані наноси, коли хвиля спаде [48].

✓ У нас у В'єтнамі є легенда про парчеву торбу. Зіткнувшись з труднощами, цю торбу розкривають, щоб знайти в ній спосіб їх вирішення. Ленінізм – таке ж чудове джерело мудрості... Мені так і не довелося зустрітись з Леніном, і це було найбільшою прикрістю в моєму житті... Ленін – великий вчитель пролетарської революції. Це людина самої високої моралі, він вчить нас працьовитості, ощадливості, чистоті, прямоті. Заповіті Леніна житимуть вічно... [48].

✓ Я – комуніст, але зараз моя головна задача полягає в завоюванні свободи і незалежності В'єтнаму, а не встановленні комуністичного панування! (1943, на переговорах з Гоминьданом) [48].

✓ Війна погано озброєної армії проти армії сучасної, оснащеної за останнім словом техніки, схожа на битву між тигром і слоном. Якщо тигр зупиниться, слон вдарить його своїм могутнім хоботом. Але тигр вдень ховається в джунглях, з'являючись лише ночами. Він застрибує на слона, рве кігтями його спину, а потім знову зникає в джунглях [48].

✓ У будь-якій справі думай насамперед не про себе, а про співвітчизників, про весь народ... Іди в перших рядах, коли важко, і займай останнє місце, коли мова йде про винагороду [48].

✓ Щоб добути чашку рису, треба пролити чашку поту.

✓ Поважати звичай легко, дотримуватися їх важко.

✓ Один рік будувати будинок – три роки сидіти без рису.

✓ Хто сказав, що у неба немає очей?

✓ Багатство – чоловіка, праця – дружини.

✓ Всього не з'їси, всіх не нагодуєш.

✓ Дурістю не прогодує.

✓ Дівчина шукає розумного чоловіка, а юнак – красиву дружину.

✓ Якщо в молодості голодуєш – не поспішай зневірятися, якщо в молодості багатий – не поспішай радіти.

✓ Зрячий запитує у сліпого.

✓ Який замок, такий і ключ.

МАЛАЙЗІЯ

- ✓ Багатий – не хвалиться, бідний – не зневіряється.
- ✓ У тихому вирі крокодили водяться.
- ✓ Гни бамбук, доки той ще тече.
- ✓ Готуйте зонти до того, як почався дощ.
- ✓ Якщо впав зі сходів, то готуйтеся, що зараз на тебе впадуть самі сходи.
- ✓ Як мавпа, яка з'їла біла чан.
- ✓ Коли немає ротанга, зійдуть і коріння.
- ✓ Лити воду на ямсовий лист.
- ✓ На безротанні і коріння – ротанг.
- ✓ Не надломивши кору, не отримати саго.
- ✓ Не вчіть качку плавати.
- ✓ Поганому танцюристу підлога заважає.
- ✓ Тому, хто садить кокосову пальму, інший раз горіхи не дістати.
- ✓ З'їв перець чилі – горить у роті.
- ✓ Черепаха мовчки знесла тисячі яєць, курка знесла одне яйце – шуму на все село.

М'ЯНМА

- ✓ «Коли не залишається ніяких вимог, стаєш вільним. Ніякої відповідальності, ніякого страху».
  - ✓ «Найманий вбивця – зброя. А вбиває не зброя, вбиває його власник».
- Тейн*
- ✓ «Я бажаю, щоб скрізь і для всіх закон був однаковий. Я навіть даю три дні терміну засудженим до смерті з тим, щоб їхні рідні могли встигнути клопотати про помилування».
- Ашока Великий*
- ✓ «До кінця століть ми будемо любити нашу М'янму».

Схья Тін

ІНДОНЕЗІЯ

- ✓ «Індонезія – нікотинова сміттєва корзина».
- ✓ «Курець – це солдат, що готовий вмерти».

Тауфік Ісмаїл

Сурьядхарма Али

ТАЙЛАНД

✓ «Ми поклали на себе революційну задачу... коли робота буде завершена, а небезпека усунена... народ зможе повернутися до старої політичній гри, якщо йому все ще буде хотітися, щоб його розважали таким чином... воля людини, робота і жертви повинні стати справжньою основою національного плану» [119].

**Ба Мо – Глава
Держави Бірма
01.08.1943–
27.03.1945**

Ба Мо

- ✓ Зустрінеш волоцюгу – ризикуєш подушкою.
- ✓ Є лише підстилка з подушкою.
- ✓ Будеш їсти рис і чавкати – станеш сиротою.
- ✓ Будеш їсти рис з різних столів – втратиш пам'ять.
- ✓ Будеш їсти рис стоячи – станеш після смерті духом Пре.
- ✓ Будеш їсти рис гарячим – в наступному житті станеш собакою, будеш їсти рис холодним – в наступному житті станеш людиною з високим соціальним становищем.

ФІЛІПІНИ

**Відомий філіппінський
мільйонер**

✓ «Коли ваші справи йдуть добре, не змінюйте ваші гарні шляхи».

✓ «Успіх – це не тільки удача. Це поєднання наполегливої праці, гарної ділової репутації, можливості, готовності і вибору часу. Коли з'являється можливість, Ви повинні бути готові схопити її. Інакше вона піде до когось ще. Крім того, успіх не буде тривалим, якщо Ви не будете турбуватися

про нього» [57].

Генрі Сі

✓ «Засіб повідомлення є саме повідомлення, сенс повідомлюваного – перетворення. Знаряддя, створені нами, обробляють нас, і культура – це спосіб життя, нав'язаний суспільству знаходяться в його розпорядженні технічними засобами» [26].

Нік Хоакін

✓ «Філіппінці – народ з малайською душею, іспанським серцем та американським розумом».

✓ «Я поважаю батька за сина, а не сина за батька».

- ✓ «Тиранив не може бути там, де немає рабів».
- ✓ «Поки народ зберігає свою мову, він зберігає знак своєї свободи».
- ✓ «Життя марне, якщо воно не присвячене великому ідеалу – як загублений в полі камінь, що не став частиною будівлі».
- ✓ «Жити – означає бути серед людей, а бути серед людей – означає боротися».
- ✓ «Здоров'я – це багатство».
- ✓ «Людина, яка не пам'ятає звідки вона прийшла, ніколи не досягне своєї цілі».
- ✓ «Бідність не перешкоджає успіху».
- ✓ «Той, хто не любить свою власну мову – гірший за гнилу рибу».
- ✓ «Будь як рисова стеблина: чим більше зерна вона несе, тим нижче кланяється».

**Хосе Рисаль –
філіппінський
громадський діяч**

- ✓ «Лінивий ніколи не перемагає, переможець ніколи не йде».
- ✓ «Не викидай старе відро не перевіривши, чи не протікає нове».
- ✓ «Чим рідше бачиш, тим скоріше забудеш».
- ✓ «Правда болить».
- ✓ «Біль мізинця відчуває все тіло».
- ✓ «Шлюб – це не жарт. Він не схожий на їжу, яку можна виплюнути, якщо вона занадто гаряча для вживання».
- ✓ «Кожен горщик має підходящу кришку» [26].

Хосе Рисаль

ПІСЛЯМОВА

Головне в культурі багатьох азійських країн – збереження свого обличчя Ka Na і допомоги в цьому іншим. Малайці і індонезійці дуже бояться Malu, а тайці Sia Naa – «втратити обличчя». Знову ж таки, тут є низка правил поведінки, які дозволяють уникнути «безчестя».

Контроль емоцій. У південно-азійських мешканців спостерігається висока здатність стримувати негатив, згладжувати реакції на неприємні, некомфортні ситуації (навіть при всій любові до комфорту), завдяки чому вони навчаються з дитинства. У Таїланді це називається Chaу Yen, в Малайзії – memendam perasaan. Ці якості чудово ілюструються наступною ситуацією: Автобус Куала-Лумпур – Малакка, час у дорозі – півтори години. У салоні багато пасажирів, кондиціонер не працює. Малайці обливаються потом, але сидять-мовчать, не обурюються. Анас «ставить на вуха» весь автобус, галасує, сперечається з водієм, змушуючи того заїхати на стоянку і пересадити пасажирів в кондиційований автобус. Задоволені пасажири пересідають, але ніхто Анаса не дякує: він нестриманий, гучний ... втратив обличчя. Хочете змусити тайців або малайців обурюватися? Тоді треба їх, дійсно, «дістати». Але в такому випадку не сподівайтесь на звичне незадоволене бурчання або просту грубість, так як публічне обурення у азійців часто працює за принципом «все або нічого»: буде багато галасу, криків і істерик.

Допомагати іншим зберегти обличчя. Уявіть, що ви на когось ображаєтеся, але так, що для скандалу – недостатньо, а дати людині зрозуміти, що вона вчинила погано, дуже хочеться. Слов'ян часто вчать «не викручуватися», говорити прямо, ввічливо, а іноді і грубо, зате дохідливо. Але якщо ви – азієць, то перед вами постає важлива моральна дилема: з одного боку треба дати людині зрозуміти, що ви незадоволені, а з іншого, якщо сказати йому про це прямо – він втратить обличчя, хоча б перед вами, а гірше, якщо перед усіма свідками вашої з ним розмови.

Щоб викрутитися з подібної ситуації азіати використовують особливі прийоми. Ви можете стати від людини на такій відстані, щоб він вас почув, або відійдіть подалі, але говорити голосно, при цьому звертаючись до адресата: «Ой, от не люблю я, коли люди так-то і так-то надходять», або: «Ось є у мене сусід, який... ». «Вищий пілотаж» – це саркастичні зауваження, які дозволяють завуалювати критицизм.

Посміхатися. Прийом «Посміхайтесь! Це всіх драгує»– не діє в Азії. Недарма українські туристи повертаються на Батьківщину і роз-

повідують історії про те, як «там все посміхається!», а Таїланд навіть називається країною тисячі посмішок. Посмішка означає, що ви добре керуєте своїми емоціями, що в будь-якій ситуації у вас «санук» і «Са-ба». Тайська усмішка – багато в чому соціальна умовність, дуже елегантний засіб обійти конфлікти. У цій посмішці можуть бути різні функції – повага до вищестоящих людей (батькам, старшим членам сім'ї, монахам, вчителям), це знак подяки, спроба згладити свою провину і вибачитися, «врятувати своє обличчя» в неприємних ситуаціях. Соціальною необхідністю посмішки, внутрішній обов'язок посміхатися всупереч реальному почуттям, призводить до того, що негативні емоції не виражаються.

«А ти і ляпай, але ляпай впевнено!». В Європі і Південно-Східній Азії цілком собі прийнято використовувати фразу «я не знаю». Наші співвітчизники часто використовують її, як виправдання, спосіб «зберегти обличчя» коли роздратований, лінь подумати про питання, і в інших ситуаціях. В азійській же культурі ця фраза має протилежний характер, її всіляко уникають, як і прямої відмови. Так, наприклад, в індонезійській мовою існує більше десяти способів сказати «ні» і кілька способів сказати «так» так, щоб було зрозуміло, що відмовили.

Через це європейці дратуються і потрапляють у неприємні ситуації. Типовий випадок, коли на ваше запитання про розташування якоїсь пам'ятки, тасць, наприклад, впевнено покаже ліворуч, а коли через годину блукання ви знайдете потрібний об'єкт, виявиться, що треба було йти прямо.

Знати своє місце. У більшості країн Південно-Східної Азії, в яких сильні принципи колективізму, існує чітка соціальна ієрархія, що диктує кому, як і з ким необхідно спілкуватися і що показувати оточуючим. Це виражається в таких важливих аспектах як зовнішній вигляд (чим більше на людині одягу, тим вище його соціальний статус), вміння займатися своєю справою (не робити справи начальника, про які не просили, або не робити за підлеглих їх роботу), повага до старших, дотримання правил етикету: бізнес-переговорів, поведінки за столом, на вулиці, і т. п.

У Таїланді на питання «а саме коли ти це зробиш?» можна почути таку фразу: «таі реп гаі», що можна перекласти як «не хвилюйся, розслабся». Складається враження, що багато тайців живуть поза жорстким часовим графіком.

Не дивно, що багато жителів Південно-Східної Азії «живуть одним днем» і їх стан «тут і зараз» набагато важливіше якихось речей в минулому і майбутньому. У бахаса (мовою Малайзії та Індонезії) є своє висловлювання «jam karet», що означає «гумовий час», яке виражаєть-

ся у відмові від ретельного планування таких важливих моментів, як розклад на день, точний час зустрічі або заходи і т. д. Досконала норма для бізнес-зустрічі – поговорити про життя, сім'ю, їжу, більшу частину часу і перейти до головного під самий кінець. Тому справи ведуться неспішно.

Справа тут зовсім не в безвідповідальності, як такої, а в специфічному життєвому стилі: жорстке планування часу неприємне, воно завжди пов'язано з психічним напруженням. Це й не дивно. Філіп Зімбардо з колегами в своїй книзі «Парадокс часу» ділиться результатами дослідження, доводячи, що люди, які проживають в теплому кліматі без різких змін температур, більш орієнтовані на сьогоднішній, а головна їхня турбота, щоб зараз було добре. Думки їх налаштовані на те, як би зробити зараз краще, у той час як в країнах з яскраво означеною зміною сезонів люди більш орієнтовані на майбутнє, вони готові жертвувати якістю справжнього (читати, відчувати психічну напругу), майбутнього. А інакше можна не те, що прибутки – життя позбутися. Очевидно, що така різниця зумовлена кліматом: жителю ПСА рідко коли доводилося «готувати сани влітку»: з голоду не помреш, на вулиці не замерзнеш.

Зрозуміло, що у жителів ПСА є негласні інструкції, як отримати по максимуму від життя тут і зараз, влаштувати собі такий Рай на Землі. Дуже добре це виражається в тайському правилі «П'яти С», ті ж прагнення і тенденції можна зустріти в Індонезії та Малайзії. На думку тайців, для оптимального стану і гармонії необхідна наявність «П'яти С»: «Саба», «санук», «суай», «су пхап», «сук ка пхап».

Sabai – «Саба» поєднує в собі кілька значень: комфорт, задоволення і досконалу легкість буття. Ця концепція є квінтесенцією інших компонентів, так як говорить про те, що жити потрібно в абсолютній гармонії, в задоволенні, шляхом маленьких і великих радощів. Не потрібно напружуватися і не варто напружувати інших, а тих, хто напружує тебе, потрібно виключати зі свого життя. Навіть відповідальна робота здійснюється з урахуванням цього принципу.

Sanuk – «Санук» (Лерак – в Малайзії) означає «відчувати задоволення, радість, веселитися». В якому б місці людина не з'явилася, потрібно отримувати максимум задоволення і веселощів: жартувати, сміятися, насолоджуватися. Тому, нерідко зустрічаючи вас після ділових переговорів, тасць запитас: «Ну що, прикольно було?». Люди в південних країнах частіше за інших дивляться кіно, грають в азартні ігри, веселяться з друзями, співають радісні пісні, часто не думаючи про наслідки. Доходить до того, що багато хто живе за принципом: якщо це не «санук» (не весело), то і братися не варто.

Багато студентів з Таїланду, Малайзії та Індонезії приходять на лекції до викладачів з коробками їжі і печива. У самому розпалі якихось пояснень вони можуть без збентеження відкрити коробку рису з дивним запахом і почати трапезу. Це не обов'язково від того, що вони зголодніли, а просто веселіше слухати лекцію, коли жуєш що-небудь смачне.

Suay – «Суай» означає досконалу красу, прагнення прикрасити себе і все навколо: надіти дорогі прикраси, розвісити яскраві ганчірочки на вході. Іноді це надмірне прикрашення здається туристам дивним, але для азіатів це незмінна складова задоволення. Однак в Азії нерідко можна помітити брудні вулиці або похилені хатинки. Що вдіяти? Як-що будеш намагатися виправити і поліпшити все навколо, так і надіратися недовго, а який в цьому «санук»/«лепак»? Тому треба прикрасити все, що хочеться прикрасити і сміливо забути про виправлення всього іншого.

Sook Kha Phap – «Сук ка пхп», що означає фізичне здоров'я. Дуже важливо дбати про нього: стежити за станом тіла, причому робити це треба так, щоб вище викладені принципи теж були дотримані. Тайський і індонезійська масаж, особиста гігієна, заняття спортом, сон, денний і нічний – повинні сприяти міцному здоров'ю, веселощів, але щоб ніяких стресів і мук. Навіть якщо ми подивимося на Муай Тай (тайський бокс), хоч спортсмени і луплять один одного, але роблять це не так інтенсивно, все відбувається красиво, «з почуттям, з толком, з розстановкою» і нагадує більше танець, ніж боротьбу двох супротивників.

Soo Phap – «Су Пхп», означає ввічливість, яка міцно переплітається з соціальними аспектами. Ввічливість допомагає зробити приємне і собі і оточуючим: скандали і грубість змушують всіх відчувати стрес, навіть тих, хто скандалить і грубить. Тому, чому б не усміхнутися і не сказати що-небудь приємне? Якщо ж не виходить видавити нічого приємного, то чому б просто не піти від розмови?

Не варто думати, що будь-яку людину можна стимулювати виключно грошима, хоча матеріальний мотив часто є необхідним.

У багатьох жителів ПСА містичне світосприйняття: у них є потреба здійснювати малозрозумілі нам – європейцям ритуали. Ви зіткнетеся з тим, що в деякі місцеві свята тайці будуть відпочивати, навіть якщо у них повно невідкладних справ і немає грошей.

Розглядаючи бізнес-партнерство з азіяцями потрібно бути дуже обережним, слід прорахувати всі ризики і тримати в своїх руках нематеріальні активи: Інтернет сайт, який обслуговує справу, контактну інформацію клієнтів і партнерів та інші джерела інформації. Консуль-

тації юриста, мінімальне знання мови і участь в проекті місцевого жителя, якому ви дійсно довіряєте, а так само постійне поповнення знань про етику і культуру ділового і побутового спілкування, допоможуть вам знизити ймовірність негативного результату.

Такими є ключові аспекти життєвої філософії жителів Південно-Східної Азії. Цікаво, що самі жителі Азії, наприклад, північного Китаю або Сингапуру, відчувають проблеми в спілкуванні і роботі з місцевим населенням, що живуть за принципами, викладеними вище. Наприклад, відверто висловлюють претензії, кажуть прямо «ти робиш неправильно, ось так – правильно», підвищують голос, показують, що розчаровані, а потім дивуються, чому звільняються працівники або починають обходити стороною.

Наприкінці, варто нагадати загальні рекомендації, які передаються від більш досвідчених співвітчизників новоприбулим. Якщо ви хочете встановити продуктивні стосунки з місцевим жителем, то постарайтеся зрозуміти його цінності і гнучко поставитися до його переконань. Проявіть інтерес до його культури, релігії, сім'ї та друзів. Не тисніть, не кажіть голосно, не критикуйте, і, тим більше, не ображайте, будьте чемними, посміхайтесь. Намагайтеся використовувати слова і вирази місцевої мови, використовуйте існуючу мову жестів (є багато сайтів і посібників, що описують етикет кожної з вищезазначених країн). І запасіться терпінням, так як неквапливість тут дуже цінується. Ходіть на вечір, спілкуйтеся про приємні речі, дайте місцевим жителям можливість познайомитися з вами, придивитися. Як кажуть в Індонезії: «Час – не гроші, відносини і гармонія – ось, що дійсно приносить дохід».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

---

1. Адрианов Г. На Востоке не без перемен / Г. Адрианов // Свобода (Мюнхен). – 1959. – № 4. – С. 4.
2. Алексеенко В. Д. Экономическая экспансия американского империализма на Филиппинах / В. Д. Алексеенко : автореф. дисс. канд. ист. наук. – М., 1950. – 238 с.
3. Альбанезе М. Ангкор. Величие кхмерской цивилизации / Марилия Альбанезе ; Пер. У. В. Сапциной. – М. : ООО «АСТ», Астрель, 2003. – 296 с.
4. Андреев Ю. А. Архипелаг трудной судьбы. Очерки внешней политики Филиппин / Ю. А. Андреев. – М., 1986. – 152 с.
5. Антонов М. Ф. Коммуналистское государство-корпорация Махатхира бин Мохаммада. // От лжекапитализма к тоталитаризму! / М. Ф. Антонов. – М. : Альта-Принт, 2008. – 592 с.
6. Арутюнов С. А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие / С. А. Арутюнов. – М. : Наука, 1989. – С. 21–23.
7. Атлас. Целый мир в твоих руках. – М. : Де Агостини. – 2014. – 24 с.
8. Афоризмы про В'єтнам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://quote-citation.com/film/3340>.
9. Африка та Азія сьогодні. – 2014. – № 5.
10. Бандиленко Г. Г. История Индонезии / Г. Г. Бандиленко, Е. И. Гневушина, Е. В. Диопик, В. А. Цыганов. Том 1. – М. : Издательство Московского университета, 1992. – 304 с.
11. Бандиленко Г. Г. История Индонезии / Г. Г. Бандиленко, Е. И. Гневушина, Е. В. Диопик, В. А. Цыганов. Том 2. – М. : Издательство Московского университета, 1993. – 272 с.
12. Бармин В. А. Некоторые вопросы аннексии Соединенными Штатами Америки Филиппин / В. А. Бармин // Востокведные исследования на Алтае. – Барнаул, 1994. – 103 с.
13. Беленький А. Б. Идеология национально-освободительного движения в Индонезии, 1917–1942 гг.: Радикальный мелкобуржуазный национализм / А. Б. Беленький. – М. : Наука, 1978. – 392 с.
14. Бектимирова Н. Кризис и падение монархического режима в Камбодже (1953–1970) / Н. Бектимирова. – М. : Наука, 1987. – 237 с.
15. Берзин Э. О. История Таиланда. (Краткий очерк) / Э. О. Берзин. – М. : Наука. 1973. – 319 с.
16. Бирма // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907.

17. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 345 с.
18. Брагинский В. И. История малайской литературы VII–XIX веков / В. И. Брагинский. – М. : Наука, 1983. – 495 с.
19. Брагинский В. И. Эволюция малайского классического стиха: (Повествовательные формы фольклорной и письменной поэзии) / В. И. Брагинский. – М.: Наука, 1975. – 207 с.
20. Брюно Д. Кхмеры : [пер. с фр.] / Б. Дажан. – М. : Вече, 2009. – 430 с.
21. Бузов В. И. Новейшая история Азии и Африки (1945–2004) : [учеб. пособие] / В. И. Бузов, под ред. А. А. Егорова. – Ростов н/Д : Феникс, 2005 – 574 с.
22. Быстрицкий Е. К. Феномен личности: мировоззрение: культура, бытие / Е. К. Быстрицкий. – К. : Наукова думка, 1991. – 200 с.
23. Васильев В. Ф. Очерки истории Бирмы. 1885–1947 / В. Ф. Васильев. – М., 1962. – 442 с.
24. Васильев Л. С. История Востока : [учеб. по спец. «История»] / Л. С. Васильев. – М. : Высш. шк., 1994. Т. 1. – 495 с.
25. Вильчек Э. История человечества: Значение Тихого и Индийского океанов. Индонезия / Э. Вильчек, Г. Шуцц, К. Вейле. – СПб. : Полигон, 2004. – 192 с.
26. Велика книга афоризмів. – 2002. – 1055 с.
27. В'єтнам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/V_єтнам.
28. В'єтнамська війна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/V'єтнамська_війна.
29. В'єтнамський Новий рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nhatrang-tours.ru/news_events/_New_year_in_vietnam.html.
30. В'єтнамські прислів'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wikiquote.info/zitat/_25D0_.
31. Вьетнам: Карманная энциклопедия / [сост.: Е. П. Глазунов и др.]. – М. : ИД «Муравей-Гайд», 2001. – 240 с.
32. Виндстедт Р. О. Путешествие через полмиллиона страниц: История малайской классической литературы : [пер. с англ.] / Р. О. Виндстедт. – М. : Наука, 1966. – 278 с.
33. Виноградов А. Д. США и Филиппины: о первом опыте неоколониальной политики в Азии (1901–1946) / А. Д. Виноградов. – АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1987. – 217с.
34. Воронов В. Подорожуймо країнами Сходу / В. Воронов – К. : Україна, 2000. – 302 с.
35. Всеобщая история искусств : в 6 т. / Акад. художеств СССР, Ин-т теории и истории изобр. искусств; редкол.: Б. В. Веймарн [и др.]. – М. : Искусство, 1956–1966. Т. 2 : Искусство Средних веков, кн. 1 /

[Ю. Д. Колпинский и др.] ; под общ. ред. Б. В. Веймарна, Ю. Д. Колпинского. – 1960. – 507 с.

36. Виноградов Б. П. Башни Ангкора / Борис Павлович Виноградов. – М. : Известия, 1985. – 175 с.

37. GEO 11 листопада 2013.

38. Географія: світи, регіони, концепти : [Пер. з англ.] ; Передмова та розділ «Україна» О. Шаблія / Г. Блій, П. Муллер, О. Шаблій. – К. : Либідь, 2004. – 740 с.

39. Горьканова А. Н. Тематический словарь в картинках. Мир растений. Экзотические фрукты / А. Н. Горьканова. – М. : Школьная Пресса, 2010. – 24 с.

40. Горяева Л. В. Соотношение устной и письменной традиции в малайской литературе: (Жанры «черита пенглипур лара» и хикайат) / Л. В. Горяева. – М. : Наука, 1979. – 154 с.

41. Грум У. «Форрест Гамп»

42. Новая история стран Азии и Африки : [учебник для ист. фак. пед. ин-тов] / А. А. Губер, Г. Ф. Ким, А. Н. Хейфец. – 3-е изд. – М. : Наука, 1982. – 560 с.

43. Гуревич М. Где пишутся книги джунглей / Михаил Гуревич // Всемирный следопыт. – 2006. – № 4. – С. 130–132.

44. Гуревич А. Я. Средневековый мир: Культура безмолвствующего большинства / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1990. – 396 с.

45. Chandler D. The tragedy of Cambodian History / D. Chandler – New Haven, 1991. – 236 p.

46. Chance For Traveller. – 15 травня 2014.

47. Conde Nast Traveller. – 2 лютого 2014.

48. Conde Nast Traveller. – 2013. – № 3.

49. Conde Nast Traveller. – 10 жовтня 2012.

50. Дажен Б. Кхмеры / Б. Дажен. – М. : Вече, 2009. – 432 с.

51. Дейви С. Таинственные острова, на которых надо побывать, пока ты не умер / С. Дейви, М. Шлосман. – М. : Амфора, 2008. – 256 с.

52. Деопик Д. В. В'єтнам: історія, традиції, сучасність / Д. В. Деопик; Ін-т практ. Сходознавства. – М. : Сх. лит., 2002.

53. Дажен Б. Лес из камня [Текст] / Б. Дажен; пер. с фр. Е. Батырева. – Москва : Астрель : АСТ, 2003. – 192 с.

54. Дорофеева Т. В. История письменного малайского языка (VII – начала XX вв. / Т. В. Дорофеева. – М. : Гуманитарий, 2001. – 298 с.

55. Другов А. Ю. История Индонезии. XX век / А. Ю. Другов, В. А. Тюрин. – М. : ИВ РАН, 2005. – 448 с.

56. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник / І. Дубович. – Львів, Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 587 с.

57. Душенко К. В. Словарь современных цитат: 5200 цитат и выражений 20 и 21 вв. / К. В. Душенко. – М. : Эксмо, 2006. – 832 с.
58. Жуков Ю. А. Путешествие в страны Индокитая / Ю. А. Жуков, И. М. Щедров. – М. : Сов. Россия, 1984. – 304 с.
59. Журавлева М. Г. Народы Малайской Федерации (Этнографический очерк) / М. Г. Журавлева // Советская этнография. – 1961. – № 6. – С. 54–63.
60. Деопик Д. В. Вьетнам: История, традиции, современность / Дега Витальевич Деопик; Ин-т практ. востоковедения. – М. : Вост. лит., 2002. – 551 с.
61. . Лі Куан Ю: Лідер, що створив собі велику державу на маленькому острові // Дзеркало неділі. – 2007.
62. Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії / П. М. Ігнат'єв. – Чернівці : Книги – ХХ, 2006. – 424 с.
63. Иванова Е. В. Тайские народы Таиланда [Текст] / Е. В. Иванова; отв. ред. Н. Н. Чебоксаров. – Москва : Наука. Гл. ред. восточ. лит., 1970. – 200 с.
64. Иванова Е. В. Очерки культуры тайцев Таиланда / Е. В. Иванова. – М., Издательская фирма «Восточная литература», 1996. – 303 с.
65. Ильина Т. В. История искусство. Западноевропейское искусство / Т. В. Ильина. – М. : Высш. шк., 2000. – 368 с.
66. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури : [навч. посібник для студентів техн. вузів] / В. С. Полікарпов. – Х. : Основа, 1990. – 223 с.
67. Индокитай : Таиланд, Мьянма, Лаос, Вьетнам, Камбоджа : около 80 городов и поселков, более 40 музеев, около 200 культовых сооружений, около 20 дворцов, около 40 национальных парков, 34 схемы, более 110 иллюстраций, практическая информация, советы от издательства / [Шанин В. А., Озаренов Ф. Н.]. – Москва : Вокруг света, 2006. – 490 с.
68. Индокитай: Таїланд, М'янма, Лаос, В'єтнам, Камбоджа: близько 80 міст і селищ, понад 40 музеїв, близько 200 культових споруд, близько 20 палаців, близько 40 національних парків, 34 схеми, більше 110 ілюстрацій, практична інформація, поради від видавництва / [Шанин В. А., Озаренов Ф. Н.]. – М. : Вокруг света, 2006.
69. Индонезия. – М. : «Наука», 1983. – С. 327–379.
70. Иоанесян С. И. Лаос: социально-экономическое развитие (конец XIX – 60-е годы XX в.) / С. И. Иоанесян. – М., 1972.
71. Иоанесян С. И. Лаосская Народно-Демократическая Республика / С. И. Иоанесян. – М., 1979.
72. История Востока : В 2 т. Т. 1: Учеб. по спец. «История». – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. Шк., 2001. – 512 с.

73. История Кампучии. Краткий очерк. – М. : Наука, 1981. – 254 с
74. Ли Куан Ю. Сингапурская история: из «третьего мира» – в «первый» (1965–2000) / Ли Куан Ю. – HarperCollins Publishers, N.Y., USA, 2000.
75. Левтонова Ю. О. История Филиппин / Ю. О. Левтонова. – М. : Наука, 1979. – 299 с.
76. Лексютина Я. В. Политика США в Юго-Восточной Азии при Б. Обаме: укрепление союзнических отношений и формирование новых партнерств [Электронный ресурс]/ Я. В. Лексютина. – Режим доступа : <http://www.gramota.net/materials/3/2012/7-2/26.html>.
77. Kiehl Bill (November 28, 2010). «Public Diplomacy In Action». Commentary. Public Diplomacy Council. Archived from the original on 2012-05-29. Retrieved May 29, 2012. «originally produced by USISThailand with editions in 1982, 1983, 1987 and 1996.»
78. Kiernan B. The Pol Pot Regime / В. Kiernan – New Haven, 1996. – 196 p.
79. Кадымов Г. Г. Обыкновенный Лаос / Г. Г. Кадымов // Мусульманско-Азиатская и Индийско-Южноазиатская цивилизация [за ред. Ю. Н. Пахамова, Ю. В. Павленка] – К., 2008. – 554 с.
80. Калинин В. Золотая орхидея: [Бруней, Индонезия, Малайзия, Сингапур, Таиланд, Филиппины] / Всеволод Калинин. – М. : Мысль, 1989.
81. Кампучия: от трагедии к возрождению. – М. : Политиздат, 1979. – 255 с.
82. Капица М. С. Сукарно: политическая биография / М. С. Капица, Н. П. Малетин ; отв. ред. А. Б. Беленький. – М. : Мысль, 1980. – 332 с.
83. Карамисhev В. П. Сільське господарство Демократичної Республіки В'єтнам / В. П. Карамисhev. – М., Експрес, 1979. – С. 132.
84. Кауфман А. С. Современная Бирма / А. С. Кауфман. – М. : Знание, 1956. – 29 с.
85. Кауфман А. С. Государственный строй Бирмы / А. С. Кауфман. – М. : Госюриздат, 1959. – 82 с.
86. Кауфман А. С. Бирма : идеология и политика / А. С. Кауфман. – М., 1973. – 396 с.
87. Кобелев Е. В. Лаосская Народно-Демократическая Республика / Е. В. Кобелев. – М., 1978.
88. Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки : [посібник для студентів іст. і гуман. факультетів університетів] / А. М. Козицький. – Львів : «Афіша», 2003. – 430 с.
89. Козлова М. Г. Бирма накануне английского завоевания / М. Г. Козлова. – М., 1962.
90. Корнев В. И. Литература Таиланда. Краткий очерк / В. И. Корнев. – М. : Наука. 1971. – 238 с.

**Країни Південно-Східної Азії:
історичний, політичний, культурний екскурс**

---

91. Котляров В. С. США и Бирма (Американская стратегия и политика) / В. С. Котляров. – М., 1970. – 248 с.
92. Климко Г. Н. Аграрные проблемы независимой Бирмы / Г. Н. Климко. – М. : Наука, 1964. – 232 с.
93. Королевство Таиланд // Всемирный следопыт. – 2006. – № 4. – С. 115.
94. Кожевников В. А. Очерки новейшей истории Лаоса / В. А. Кожевников. – М., 1979.
95. Країни та народи Сходу. – 2004.
96. Країни та народи : науково-популярне географо-етнографічне видання в 20 томах : [Азія. Загальний огляд. Південно-Західна Азія] / А. А. Громько, М. Б. Горнунг, Г. Б. Старушенко. – М. : «Думка», 1982. – 349 с.
97. Краткая литературная энциклопедия. Т. 3. – М., 1996. – С. 142–143.
98. Кондрашов А. П. Справочник необходимых знаний / А. П. Кондрашов. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2001. – 767 с.
99. Крилов М. Загадковий Бруней / М. Крилов. – К., 1994. – 157 с.
100. Левитт Р. Таиланд. Путеводитель. 2-е изд. / Р. Левитт. – М. : «Издательство ФАИР», 2010.
101. Кукушкина Е. С. Литературы малайского мира / Е. С. Кукушкина // Изучение литератур Востока. Россия, XX век. – Восточная литература Москва, 2002. – С. 468–497.
102. Культура В'єтнаму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/%D0%92_%D1%94%D1%82%D0%BD%D0%B0%D0%BC.
103. Кхмерские мифы и легенды [Текст] / пер. с кхмерского, предис. и комен. Н. Д. Фошко ; ред. Д. В. Деопик. – М. : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1981. – 223 с.
104. Лаос: Справочник / В. А. Дольникова, С. И. Иоанесян, Г. Г. Кадыров и др. ; Отв. ред. В. А. Тюрин. – М. : Наука, 1980. – 158 с.
105. Макаренко В. А. История всемирной литературы: В 8 томах / В. А. Макаренко. – М. : Наука, 1998. – Т. 5. – С. 558–560.
106. Макарова С. М. Бирма: развитие капитализма в промышленности / С. М. Макарова. – М., 1968.
107. Малайзия. Карманная энциклопедия / [сост. В. Погадаев]. – М. : ИД «Муравей-Гайд», 2000. – 352 с.
108. Малайзия. Справочник. – М., 1987. – 368 с.
109. Марунова И. Б. Древний театр кхмеров / И. Б. Марунова. – М. : Наука, 1980.
110. Минаев И. П. Дневник путешествий в Индию и Бирму. 1880 и 1885–1886 / И. П. Минаев. – М., 1955.
111. Мирошнікова В. Країни світу. Америка, Австралія, Океанія / В. Мирошнікова. – 2006. – 317 с.

112. Михеев Ю. Я., Деменьтьев Ю. П., Кожевников В. А. История Кампучии. Краткий очерк / Ю. Я. Михеев, Ю. П. Деменьтьев, В. А. Кожевников. – М. : Наука, 1981. – 254 с.
113. Мифы и легенды в искусстве стран Юго-Восточной Азии : Индонезия, Вьетнам, Камбоджа, Мьянма, Бруней, Таиланд, Лаос / [Н. А. Гожева, М. Б. Кохан, Г. М. Сорокина и др.; Редкол. : Н. А. Каневская и др.]. – М. : ВРИБ «Союзрекламкультура», 1990. – 361 с.
114. Миго А. Кхмеры: История Камбоджи с древнейших времен / А. Миго / Пер. с франц. – М. : Наука, 1973.
115. Мифы и легенды народов мира. Восточная и Центральная Азия : Япония, Китай, Монголия, Вьетнам / [ред. А. Воронова]. – М. : Мир книги, 2006. – 302 с.
116. Михеев Ю. Я. Лаосская Народно-Демократическая Республика [Текст] : справочник / Ю. Я. Михеев. – Москва : Политиздат, 1985. – 111 с.
117. Мишукова Д. Д. Традиционные праздники, королевские и религиозные церемонии в современном Таиланде / Дарья Мишукова // Россия и АТР № 2. – 2009, Владивосток. – С. 168–181.
118. Мерзляков Н. С. Демократична Республіка В'єтнам / Н. С. Мерзляков. – М. : ІМО, 1961.
119. Можейко И. В. История Бирмы (краткий очерк) / И. В. Можейко, А. Н. Узянов. – М. : Наука, 1973. – 209 с.
120. Можейко, И. В., Узянов А. Н. История Бирмы : [краткий очерк] / И. В. Можейко, А. Н. Узянов. – М. : Наука, 1973. – 209 с.
121. Можейко И. В. Не только память. Рассказ об одной поездке в Бирму / И. В. Можейко. – М. : Наука, 1965. – 136 с.
122. Морев Л. Н. Лаосская литература / Л. Н. Морев // Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. – Т. 4. – М. : Сов. Энцикл. – 1967. – С. 467–472.
123. Морев Л. Н. Лаос на пути к статусу «развивающейся страны» / Л. Н. Морев // Азия и Африка сегодня. – № 2 (631). – 2010. – С. 23–30.
124. Музыкальная энциклопедия. Том 2. – М., 1974. – С. 518–520.
125. Муриан И. Ф. Изобразительное искусство Социалистической Республики Вьетнам / И. Ф. Муриан. – М. : Изобразит. искусство, 1980. – 240 с.
126. National Geographic Traveller лютий-березень 2013.
127. National Geographic Traveller листопад 2012 – січень 2013.
128. Народы Юго-Восточной Азии / [под ред. А. А. Губера, Ю. В. Маретина, Д. Д. Тумаркина, Н. Н. Чебоксарова]. – М. : Наука, 1966. – 439 с.
129. Народы и религии мира: Энцикл. / Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая Рос. Акад. Наук. – М. : Большая Рос. энцикл., 1998. – 928 с.

130. Народы Юго-Восточной Азии / под ред. А. А. Губера. – М., 1966.
131. Новосад Е. В. Филиппины: сон наяву / Е. В. Новосад // Государственное управление ресурсами. – 2009. – № 2. – С. 90–113.
132. Рибакова Н. І. Мистецтво Камбоджі з найдавніших часів до XIV ст. / Н. І. Рибакова. – М. : Галарт, 2007. – 253 с.
133. Димов К. 120 років Дядюшке Хо – «Самому скромному і послідовному марксисту-ленінецю нашого часу» / К. Димов // Об'єктивна газета. – № 5 (304). – 2010.
134. Павлов С. В. Географія релігій / С. В. Павлов, К. В. Мезенцев. – К., 1999. – С. 250–252.
135. Парникель Б. Б. Малоисследованный памятник малайской литературы («Повесть о ханг Туахе») / Б. Б. Парникель // Вестник истории мировой культуры. – 1959. – № 2. – С. 87–105.
136. Парламент Малайзії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parlimen.gov.my>.
137. Паскаль В. Путеводитель Таиланд. 2-е изд. / В. Паскаль. – М. : «Издательство ФАИР», 2010.
138. Петраков В. В. Старые открытки экзотического Лаоса / В. В. Петраков // ЖУК. – 2006. – № 2–3 (10–11). – С. 34–47.
139. Погадаев В. А. Бруней / В. А. Погадаев // Страны и народы. Универсальная энциклопедия для юношества в 10 томах. Т. 1. – М. : «Педагогика-пресс», 2000. – С. 254–255.
140. Погадаев В. Кухня Малайського архіпелагу // Азія та Африка сьогодні. – № 11. – 1999. – С. 77–79.
141. Подберезский И. В. Католическая церковь на Филиппинах / И. В. Подберезский. – М. : Наука, 1988. – 288 с.
142. Подберезский И. В. Страна семи тысяч островов. Очерки о Филиппинах / И. В. Подберезский. – М. : Мысль, 1970. – 160 с.
143. «Планета» січень 2007.
144. Камбоджа // Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / Под ред. А. Я. Сухарева. – М. : НОРМА, 2003. – С. 346–350.
145. Новейшая история стран Азии и Африки 1917–1994 годы [Текст] : Курс лекций / С. В. Пронь. – Николаев, 1995. – 256 с.
146. Пугачёва Е. В. Филиппины. Путеводитель серии «Глазами очевидца» / Е. В. Пугачева, С. О. Серебрякова. – М. : Ардженто Групп, 2006. – 208 с.
147. Ревуненкова Е. В. Мифологические источники средневекового малайского памятника «Седжарах Мелаю» / Е. В. Ревуненкова // Религия и мифология народов Восточной и Южной Азии. – 1970. – С. 206–221.

148. Симоній Н. А. Энциклопедія країн світу / Н. А. Симоній. – 2004 – 1019 с.
149. 70 чудес зодчества Древнего мира [Текст] : Великие памятники и как они создавались / Авт.-сост. К. Скарге ; [Пер. с англ. С. Г. Загорской и др.]. – М. : АСТ: Астрель, 2004. – 304 с.
150. Соколовский А. Я. Очерки по вьетнамской культуре / А. Я. Соколовский. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2000. – 362 с.
151. Сондерс Г. Индонезия : обычаи и этикет / Г. Сондерс ; пер с англ. С. Кормильцева. – М. : АСТ : Астрель, 2009. – 128 с.
152. Стихи поэтов Бирмы. – М., 1955. – 191 с.
153. Страны мира. Справочник. – М., 1989.
154. Страны мира. Справочник. [уклад. И. С. Иванова]. – М. : «Республика», 1999. – С. 182–185.
155. Стратанович Г. Г. Народы Лаоса / Г. Г. Стратанович, Я. В. Чеснов // Народы Юго-Восточной Азии. – М., 1966. – С. 156–173.
156. Стратанович Г. Г. Народные верования населения Индокитая / Г. Г. Стратанович. – М. : Наука, 1978. – 256 с.
157. Стратанович Г. Г., Чеснов Я. В. Народы Лаоса / Г. Г. Стратанович, Я. В. Чеснов // Народы Юго-Восточной Азии. – М., 1966. – 43 с.
158. Сукарно А. Афоризмы, высказывания, цитаты Великих людей [Электронный ресурс] / А. Сукарно. – Режим доступа : <http://ariosto.ru/asukarno.html>.
159. Суровская Ю. Американский капитал в странах Юго-Восточной Азии. – М., 1978. – 227 с.
160. «The Foundations: 1833–1880». The Foundations: 1833–1880. April 18, 2012. Archived from the original on 2012-04-19. Retrieved April 19, 2012. «Archived by WebCite»
161. Total Escape. 18 січень – лютий 2014.
162. Таиланд. Самый подробный и популярный путеводитель в мире / Перевод: Чикурова Е. – М. : АСТ; Астрель, 2009. – 896 с.
163. Таиланд. С подробной большой картой / Перевод: Сокольская М. – М. : Аякс-Пресс, 2011. – 522 с.
164. Таиланд. Путеводитель Пти Фюте. – М. : Авангард, 2007.
165. Теч С. Особенности архитектурной пластики в храмах Камбоджи : Стиль, иконография, синтез искусств : дис. ... д-ра искусствоведения [Электронный ресурс] / Теч Самнанг. – М., 1999. – 425 с. – Режим доступа : [http://www.dissercat.com/content/osobennosti-arkhitekturnoi-plastiki-v-khramakh-kambodzhi-stil-ikonografiya-sintez-isk...\(18.03.2014\)](http://www.dissercat.com/content/osobennosti-arkhitekturnoi-plastiki-v-khramakh-kambodzhi-stil-ikonografiya-sintez-isk...(18.03.2014)).
166. Теч С. Художня система декора Анкор-Ват / Самнанг Теч. – М., 1997. – 242 с.
167. Народы и религии мира: энциклопедия / Под ред. В. А. Тишкова. – М., 1999.

168. Толмачев Н. А. Социальные аспекты национально-этнических проблем развивающихся стран Юго-Восточной Азии (Индонезия, Малайзия, Сингапур, Таиланд, Филиппины) 1960–1980 гг. : Аннот. библиогр. указ. / [Сост. Н. А. Толмачев]. – М. : ВГБИЛ, 1984. – 164 с.
169. Тонкин Д. Таиланд: Обычаи и этикет / Д. Тонкин, В. Конгшири. – М. : АСТ, Астрель, 2009.
170. Травников А. И. Социально-политическая роль армии в Малайзии (1930–1987) / А. И. Травников. – К., 2004. – 120 с.
171. Традиционный Вьетнам / [отв. ред. А. Л. Федорин]. – М. : Памятники ист. мысли, 2008. – 521 с.
172. Тривисессорн Д. Таиландско-Российское сотрудничество в области культуры и образования / Д. Тривисессорн.
173. Туров А. Таиланд. Спутник путешественника: надежный, легкий на подъем / А. Туров. – М. : Вокруг света, 2010.
174. Тюрин В. А. К вопросу об истоках малайской культуры / В. А. Тюрин // Вестник истории мировой культуры. – № 3. – 1959.
175. History of Diplomatic relations between the Kingdom of Thailand (Siam) and United States of America // Thai American Diplomacy History. Thailand-USA Portal and Hub. – April 19, 2012.
176. Холл Д. Дж. История Юго-Восточной Азии / Д. Дж. Холл. – М. : Изд-во Иностранной Лит-ры, 1951. – 365 с.
177. ЦРУ глазами американцев. Сборник материалов зарубежной прессы. – М., 1977. – 227 с.
178. Чекулаева Е. А.. Я познаю мир: Детская энциклопедия: Города мира / Е. А. Чекулаева. – М., 1999. – 480 с.
179. Черкасов А. Камбоджа і Лаос / А. Черкасов. – 2009.
180. Шанин В. А. Юго-Восточная Азия: Таиланд, Бирма, Лаос, Вьетнам, Камбоджа, Малайзия, Бруней, Сингапур, Индонезия / В. А. Шанин. – М. : Вокруг света, 2005. – 589 с.
181. Ширяев Б. А. Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе в период администрации Б. Обамы / Б. А. Ширяев. – М., 2011. – 202 с.
182. Шольц Р. Путеводитель / Р. Шольц. – Таиланд, 1997.
183. Шубин В. В. Кампучия: суд народа / В. В. Шубин. – М., Юридическая литература, 1980.
184. Шустров П. Е. Экономическая политика государства в Таиланде. 1945–2005 гг. / П. Е. Шустров : Дисс. к.э.н. – М., ИСАА при МГУ, 2006.
185. Энциклопедия «Народы и религии мира», ред. В. А. Тишкова. – М., 1998.
186. U.S. Relations With Indonesia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2748.htm>.

Навчальне видання

І. Є. Підберезних

**КРАЇНИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ:
ІСТОРИЧНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ,
КУЛЬТУРНИЙ ЕКСКУРС**

Довідник

Редактори, технічні редактори *Т. Базильська, Д. Стригіна.*

Комп'ютерна верстка *А. Іщенко.*

Друк, фальцювально-палітурні роботи *С. Волинець.*

Підп. до друку 12.11.2016.

Формат 60 × 84 ¹/₁₆. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 15,35. Обл.-вид. арк. 13,24.

Тираж 300 пр. Зам. № 5109.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.